

NEPRAJZI

A MAGYAR NEPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkeszti Hála József

A Magyar Néprajzi Társaság 116. Rendes Közgyűlése (5)

Kutatások (48)

Tudományos rendezvények, konferenciák (52)

Múzeumok, gyűjtemények (81)

Kiállítások (86)

Oktatás (98)

Téka (141)

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (146)

In memoriam (157)

Mindenféle (169)

HARMINCHARMADIK ÉVFOLYAM

2004/3–4.

Folyóiratunk e számának kiadását támogatta a

Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézete ebben az évben ünnepelte megalapításának 70. évfordulóját. Folyóiratunk e füzetét az ebből az alkalomból megrendezett ünnepi megemlékezésen készített fényképekkel illusztráltuk. A rendezvényt kapcsolatos írások a 98–123. oldalakon olvashatók.

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Paládi-Kovács Attila
Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kucsák Könyvkötészet és Nyomda
2600 Vác, Dózsa György út 75.
Felelős vezető: Kucsák Gábor

TARTALOM

Magyar Néprajzi Társaság 116. Rendes Közgyűlése (Budapest, 2004. június 2.)

Jegyzőkönyv	5
Közgyűlési határozatok	6
Elnöki megnyitó	8
A Társaság kitüntetettjei	12
Főtitkári jelentés	16
A Magyar Néprajzi Társaság 2003. évi közhasznúsági beszámolója	22
A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 116. Közgyűlésének	30
A Magyar Néprajzi Társaság módosított alapszabálya	32
A Fővárosi Bíróság végzése és indoklása	47
Kutatások	
Örsi Julianna: Jelenkori vizsgálat a Nagykunszágon	48
Tudományos rendezvények, konferenciák	
Bárh Dániel: Entre autres – Among Others. A SIEF nyolcadik konferenciája (Marseille, 2004. április 26–30.)	52
Klamár Zoltán: Közép-Európa dilemmája: együttélés vagy egymás mellett élés. 6. Nemzetközi Kulturális Antropológiai Tanácskozás (Arad, 2004. május 13–14.)	55
Márkusné Vörös Hajnalka: A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Köz- pontjának bemutatkozása (Veszprém, 2004. február 20.)	57
Domokos Mária: Veszélyeztetett örökség – veszélyeztetett kultúrák. A moldvai csángók (Budapest, 2004. március 25–26.)	60
Halász Péter: A népének mint a hagyományos vallásgyakorlat egyik legfonto- sabb eleme. A hetvenöt esztendő Jáci Sándor Teodóz bencés tanár kö- szöntése (Budapest, 2004. május 11.)	61
Bali János–Silling Léda: A XIV. Néprajzi Szeminárium (Jászberény, 2004. július 27.–augusztus 1.)	64
Paládi-Kovács Attila: A XIV. Néprajzi Szeminárium megnyitója	70
Klamár Zoltán: Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század má- sodik felében (Aszód, 2004. augusztus 26–28.)	73
Kemecsi Lajos: Emlékezés Vargha László születésének 100. évfordulóján (Szentendre, 2004. szeptember 8.)	76
Szablyár Péter: A Magyarországi Tájházak Szövetsége II. Országos Találkozója (Jósvafő, 2004. szeptember 16–19.)	78
Kemecsi Lajos: A vajdasági magyar tájházak múltja, jelene és jövője III. (Temerin–Zenta, 2004. október 2.)	79
Múzeumok, gyűjtemények	
Máté György: A Néprajzi Múzeum Napja	81

Kiállítások

Joó Emese: Fából vaskarika – Nem-mindennapi kreativitás (Budapest, Európai Folklór Intézet, 2004. május 28.–szeptember 5.)	86
Hollós Máté: „Aki dudás akar lenni...”. Dudák és dudások a Kárpátokon innen és túl (Budapest, Néprajzi Múzeum, 2004. május 28.–2005. február 27.)	92
Pócs Éva: „Menyasszony, vőlegény, be szép mind a kettő...” (Türkeve, Finta Múzeum, 2004. szeptember 11–)	94

Oktatás

Hetvenéves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézete	98
Voigt Vilmos: Meghívó az ELTE Néprajzi Intézete megalapításának 70. évfordulója alkalmából rendezendő ünnepi megemlékezésre	98
Máté György: Az ELTE Néprajzi Intézete megalapításának 70. évfordulója alkalmából megrendezett ünnepi megemlékezés krónikája	100
Voigt Vilmos: Megnyitó az ELTE Néprajzi Intézete megalapításának 70. évfordulója alkalmából megrendezett ünnepi megemlékezésen	106
Gaál Károly: Az én intézetemre emlékezem	113
Szabó Mátás: A Néprajzi Intézet 70 éve – belülről és kívülről	114
Solymos Ede: 1945, az újrakezdés	116
Papp József: Azok az ötvenes évek	120
Liszka József: A budapesti néprajzi tanszék hetven éve „diákszemmel”	122
Voigt Vilmos: Köszönetnyilvánítás	123
A néprajz egyetemi oktatásáról	124
Mohay Tamás: A néprajz szak egyetemi oktatásának helyzete 2004 őszén	124
Feljegyzés a néprajz szak BA szintű képzésének megtartása érdekében	126
A Magyar Néprajzi Társaság levele az oktatási miniszterhez	127
A Magyar Néprajzi Társaság 2004/6. sz. közgyűlési határozata	128
Állásfoglalás a néprajz szak BA szintű képzésének megtartása érdekében	128
Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási helyettes államtitkárának levele a Magyar Néprajzi Társasághoz	130
Kérelem a néprajz alapszak létesítésére	131

Téka

Bali János: Az antropológiai terepmunka módszereihez	141
A Balassi Kiadó néprajzi kiadványai (1992–2004)	142
A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ kiadványai (1998–2003)	143

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések

Andrásfalvy Bertalan: Köszöntjük a kilencvenéves Vargyas Lajost	146
Szilágyi Miklós: Varga Gyula 80. születésnapjára	148
Domokos Mária: Paksa Katalin köszöntése	150
Szarvas Zsuzsa: Gráfik Imre hatvanéve	151
Pócs Éva: Jung Károly köszöntése 60. születésnapján	154

In memoriam

Voigt Vilmos: Vilko Novak emlékére (1909–2003)	157
Zólyomi József (1933–2003)	159
Csáky Károly: Zólyomi József halálára	159
Limbacher Gábor: Zólyomi József néprajzi életművázlata	160
Sári Zsolt: Draveczy Balázs (1938–2003)	163

Csáky Károly: Elhunyt Zalabai Zsigmond (1948–2003)	164
Klamár Zoltán: Elment egy jó barát. Harkai Imre (1952–2004)	165
Mindenféle	
Tájékoztató az MTA Doktora cím adományozásának eljárásáról és követelményeiről	169
A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Szabályzata	169
Ügyrend. Az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának az MTA Doktora tudományos cím megszerzéséért indított eljárásban való közreműködéséről	179
Mellékletek	182
Bárh Dániel: Híradás az MTA–ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport megalkulásáról és 2003. évi tevékenységéről	188
Kríza Ildikó: Hoppál Mihályt Pitрэ-díjjal tüntették ki	192
Csonka-Takács Eszter: Az Európai Folklor Intézet	194
Gráfik Imre–Hála József: A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozói (1993-2004)	203
Limbacher Gábor: Hollókő kulturális öröksége, jelene és a jövő feladatai	211
Kriston Vízi József: Ajánlások és tervzet Kiss Áron életműve feltárásához, születése közelgő 160. évfordulója alkalmából	217

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 116. RENDES KÖZGYŰLÉSE

(Budapest, 2004. június 2.)

I.

Jegyzőkönyv

Paládi-Kovács Attila elnök megnyitja a közgyűlést, a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Knézy Juditot és Égető Melindát. Ezt követően megállapítja a közgyűlés határozatképességét, az összlétszám 53 fő, majd ismerteti a napirendi pontokat, melyeket a jelenlevők egyhangúan megszavaznak, majd megtartja megnyitőbeszédét, amelyben kitér a néprajzkutatás fontosságára, kiemeli az egyetemi képzés különleges szerepét, és rámutat a Társaság munkájának további irányvonalára is.

1. Első napirendi pontként a 2004. évi társasági kitüntetések átadására, a külföldi levelező tagok megválasztására kerül sor. A Társaság elnöke felkéri Kemecsi Lajos titkárt a kitüntetettek méltatására, amelyet követően az elnök egyenként átadja az emlékérmeket, illetve okleveleket. Györffy István-emlékéremmel Bárth Jánost, Pro Ethnographia Minoritatum-emlékéremmel Kerecsényi Editet és Grin Igort, Jankó János-díjjal Bali Jánost tüntette ki a Társaság. Kerecsényi Edit nincs jelen a kitüntetések átadásánál. Külföldi levelező taggá választásra Danter Izabellát (Galánta) és B. Kovács Istvánt (Rimaszombat) jelölték a 2004. április 7.-i választmányi ülésen. A jelöltek méltatásának ismertetése után (Kemecsi Lajos titkár) a közgyűlés külföldi levelező taggá választásukat egyhangúlag megszavazza, majd sor kerül az oklevelek átadására.

2. Második napirendi pontként a jubiláló tagtársak köszöntése következik. Paládi-Kovács Attila elnök emléklappal és egy szál virággal köszönti Hofer Tamást, aki ötven éve tagja a társaságnak. Vargyas Lajost, aki 65 éve, Erdélyi Istvánt és Belényesy Mártát, akik ötven éve tagjai a társaságnak, távollétében köszönti a közgyűlés.

3. Harmadik napirendi pontként Selmeczi Kovács Attila adja át az Ikvai Nándor Múzeumi Alapítvány (Kapuvár, Rábaközi Múzeum, Fő tér 1. 9330) Ikvai Nándor-díját Kücsán Józsefnek, Dominkovics Péternek és Csiszár Attilának.

4. Negyedik napirendi pontként T. Bereczki Ibolya főtitkár beszámolója hangzik el az elmúlt egy évben végzett társasági munkáról, rendezvényekről, kiadói tevékenységről, beszámol a Társaság adminisztrációs gondjairól, nehézségeiről, az utóbbi időszakban történt változásokról is. Beszámolója elején megemlékezik a Társaság időközben elhunyt tagjairól, emléküknél mindannyian egyperces néma felállással tisztelegnek. A főtitkár megköszöni az elnökségnek és a tagtársaknak az együttműködést, és a Társaság életében való aktív részvételüket, támogatásukat kéri az elkövetkező időszakban is. A főtitkári beszámolót a közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

5. Ötödik napirendi pontként Sári Zsolt, a Társaság pénztárosa számol be az éves gazdálkodásról, bevételekről, kiadásokról. A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentését Szalontay Judit számvizsgáló terjeszti a közgyűlés elé. A beszámolót és a jelentést a közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

6. Paládi-Kovács Attila elnök felkéri dr. Török Rózsa ügyvédjelöltet, a dr. Hámori Gergely Ügyvédi Iroda képviselőjét, hogy ismertesse az alapszabályban tervezett és a választmányi ülésen, illetve a közgyűlést előkészítő értekezleten előterjesztett és megszavazott, illetve megbeszélte pontosításokat, módosításokat. (Az alapszabály-módosítással kapcsolatos anyag a jegyzőkönyv mellékletét képezi az ügyvédi iroda

írásos előterjesztésével együtt.) Dr. Török Rózsa felhívja a közgyűlés figyelmét a kétharmados szavazattöbbség szükségességére. A közgyűlés az alapszabály-módosítás lényegi kérdéseiről szóló tájékoztatást meghallgatja, majd egyhangú szavazással (53 fő) kinyilvánítja, hogy a tervezett módosításokkal egyetért, s felhatalmazza az ügyvédi irodát, hogy a Fővárosi Bíróságnál eljárjon a Társaság nevében, és a módosítás jóváhagyásáig képviselje a Társaságot alapszabálya ügyében.

7. Ezek után az elnök rátér a napirend következő pontjára, a 2005. évi tagdíjak megállapítására. A postai díjak emelését, illetve más tudományos társaságok által alkalmazott tagdíjak összegét figyelembe véve javasolja, hogy a diákok, nyugdíjasok éves tagdíja az eddigi 500 Ft helyett 700 Ft-ra, az aktív dolgozóké pedig évi 1000 Ft-ról 1500 Ft-ra emelkedjék. Javaslatát a közgyűlés 52 igen szavazattal és egy fő tartózkodásával elfogadja.

8. Paládi-Kovács Attila elnök felolvassa az MTA Néprajzi Bizottságának állásfoglalását a néprajz egyetemi oktatásának ügyében, majd a közgyűlés határozatot fogad el, amelyben kinyilvánítja, hogy csatlakozik az állásfoglaláshoz, és támogatja azt. A Magyar Néprajzi Társaság mintegy 1600 fős tagsága nevében ragaszkodik a néprajz alapszakként való fennmaradásához az egyetemi oktatásban, valamint ahhoz, hogy ötéves graduális képzésként megmaradjon.

9. Utolsó napirendi pontként az elnök felkéri Bárh Jánost *Az úz-völgyi tanyák*, illetve Bali Jánost *Az elfelejtett három évtized? – Zártkerti málnatermesztés a Kádárkorszakban* című előadások megtartására.

Paládi-Kovács Attila elnök megköszöni az előadóknak érdekes előadásait, és javasolja mindkét munka publikálását az *Ethnographia* folyóirat következő számában.

Ezek után megköszöni a tagoknak a részvételt, ezzel bezárva a gyűlést.

Budapest, 2004. június 2.

Knézy Judit
jegyzőkönyv-hitelesítő

Égető Melinda
jegyzőkönyv-hitelesítő

Paládi-Kovács Attila
elnök

Kemecsi Lajos
jegyzőkönyvvezető

II.

Közgyűlési határozatok

2004/1. sz. közgyűlési határozat

A választmány javaslata alapján a közgyűlés a Magyar Néprajzi Társaság külföldi levelező tagjává választja Danter Izabellát (Galánta) és B. Kovács Istvánt (Rimaszombat), szlovák állampolgárokat.

2004/2. sz. közgyűlési határozat

A Magyar Néprajzi Társaság egyéves működéséről, a 2003. évi tisztújító közgyűlés óta eltelt időről szóló és írásban is beterjesztett főtítkári jelentést a közgyűlés a szöveg meghallgatását követően egyhangúlag jóváhagyja.

2004/3. sz. közgyűlési határozat

A pénztáros által ismertetett közhasznúsági jelentést a közgyűlés meghallgatta, a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság előzetesen megvizsgálta és elfogadásra ajánlotta. A bizottság jelentésének és javaslatának meghallgatása után a közgyűlés a közhasznúsági jelentést egyhangúlag elfogadja és a felmentvényt megadja.

2004/4. sz. közgyűlési határozat

A közgyűlés felhatalmazza a titkárságot, hogy a főtítkári (működési) jelentést és a közhasznúsági jelentést a hatályos jogszabályoknak és az MNT alapszabályának megfelelően mielőbb tegye publikussá a Társaság honlapján és a *Néprajzi Hírekben*.

2004/5. sz. közgyűlési határozat

A közgyűlés meghallgatta Dr. Török Rózsa ügyvéd előterjesztésében az alapszabálymódosítás lényegi kérdéseiről szóló tájékoztatót. Egyhangú szavazással kinyilvánítja, hogy a tervezett módosításokkal egyetért, s felhatalmazza az ügyvédi irodát, hogy a Fővárosi Bíróságnál eljárjon a Társaság nevében és a módosítás jóváhagyásáig képviselje alapszabálya ügyében.

2004/6. sz. közgyűlési határozat

A közgyűlés a szöveg meghallgatása után egyhangúlag úgy döntött, hogy a néprajz szak egyetemi oktatásának ügyében csatlakozik az MTA Néprajzi Bizottságához, s támogatja annak állásfoglalását. A Magyar Néprajzi Társaság mintegy 1600 fős tagsága nevében ragaszkodik a néprajz alapszakként való fennmaradásához és a néprajz szak öt esztendősdős graduális képzéséhez.

2004/7. sz. közgyűlési határozat

A közgyűlés nagy többséggel (1 fő tartózkodásával) elhatározza, hogy a postai díjszabás idei drasztikus emelésére és az infláció általános mértékére való tekintettel a 2005. évi tagdíj összegét 1500 Ft-ra (nyugdíjasoknak és diákoknak 700 Ft-ra) emeli. Megerősíti, hogy a tagdíjat fizető tagok továbbra is térítés mentesen kapják meg a *Néprajzi Hírek* 1–4. számát. Elhatározza, hogy a jövőben 40 % kedvezményt élvezzenek az *Ethnographia* előfizetése és számonkénti vásárlása esetén és 20 % engedménnyel vásárolhatják meg a Magyar Néprajzi Társaság többi kiadványát.

III. Elnöki megnyitó

Már 115 éve, hogy a Magyar Néprajzi Társaság 1889. január 27-én megtartotta alakuló közgyűlését. Akkor fogadták el első alapszabályát, melynek első pontja kimondta: „I. A magyarországi néprajzi társaság célja a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, valamint kölcsönös megismerkedés útján a hazánkban élő népek közt testvéries egyetértésnek és együvé tartozás érzetének ápolása.”

Ugyanott Jókai Mór kifejezte meggyőződését, hogy a néprajzi feltárás a magyarok-ról alkotott balítéletek eloszlatásáért sokat tehet. A népek megismerése vezethet el az előítéletes gondolkodás és a háborúságok kiküszöböléséhez is. Szavait – mint jubileumok alkalmával tették már elődeink is – érdemes ismét felidézni: „Mindenekelőtt nekünk magyaroknak fölöttébb üdvös, egyrészt a velünk egy monarchiai kötelékben élő különféle népfajoknak egyediségével részletesen megismerkedni, másrészt a kerek földnek mind a nálunknál nagyobb, előrehaladottabb, mind a kisebb és elmaradottabb nemzeti világába bepillantani. Ez tanít meg bennünket saját értékünknek helyes megbecsülésére, feltár előttünk sok reánk váró feladatot s megszüntet sok előítéletet. Ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke: az az ethnographia általános elterjedésének a munkája lesz.” (*Ethn.* 1890. 8.)

A magyar néprajztudomány, s a Magyar Néprajzi Társaság az eltelt 115 esztendőben az alapszabály és Jókai Mór idézett sorainak szellemében fejtette ki tevékenységét. Nem rajta múlt, hogy a „jövő század regénye”, az 1889-ben már nagyon várt 20. század sem a világ, sem az ország számára nem egészen úgy alakult, ahogy az alapító atyák remélték. Még mindig dúlnak háborúk, léteznek mindenféle előítéletek, népek, kultúrák, felekezetek közötti ellentétek. Sajnálatos, de az etnográfia, a folklorisztika, az antropológia még mindig nem terjedt el olyan mértékben, hogy az előítéletes gondolkodást kiszorítsa és meghozza az emberiségnek az örök béke paradicsomi állapotát.

1998-ban Williamsburgh városában (Virginia, USA) tartották meg az antropológiai és etnológiai tudományok 14. világkongresszusát, melynek *A 21. század: az antropológia százada* címet adták. Ez a kongresszusi jelmondat – még akkor is, ha a biológiai tudományoktól kölcsönözték – jól tükrözi az antropológiai és etnológiai tudományok magabiztos terjeszkedését és integráló szerepének növekedését a világban. A biológusoktól kölcsönözte az IUAES az 1995. évi firenzei „inter-congress” címadását is: *A fajok, népek, kultúrák diverzitásának (sokszínűségének) védelmét*. A „fajok” a természeti világra vonatkozó terminus, amit a humánbiológusok az ember mint „biológiai lény” fajtáira vonatkoztatnak. Találkozik a környezetvédelem és a kulturális örökség védelme az UNESCO-nál is, s utóbbiba egyre inkább beleértik a folklór, a színhagyomány, a nem tárgyasult kulturális javak védelmét is. A néprajz (antropológia) tehát egyre inkább *integratív tudomány*, melynek felfogását, szemléletmódját, eredményeit egyre több diszciplína hasznosítja.

A néprajz egyszersmind az etnoszok, az etnicitás kérdéskörének a tudománya, s a lehető legszélesebb értelemben vett *identitástudomány*, az önismeret és az önmeghatározás nyelvi, kulturális jelenségvilágát és rendszereit feltáró tudomány. Az egyén mint közösségi, mint társadalmi lény önismeretének, közösségek önmeghatározásának és önkifejezésének a kutatója. Az 1990-es évek európai etnológiájának központi témája volt az etnicitás, az etnikus identitás és kultúra kérdésköre. Ezt tűzte napirendjére a SIEF 5. kongresszusa (Bécs, 1994), s folytatta a 6. kongresszus is (Amsterdam, 1998. *Managing ethnicity – Roots and Rituals*). Utóbbi az etnicitás gyökerei és rítusai felől

Paládi-Kovács Attila megnyitja a közgyűlést
(Fotó: Sári Zsolt)

A közgyűlés résztvevői
(Fotó: Bárth M. János)

közelített a mindennapok kulturális, társadalmi gyakorlatához, az etnikus tudat képződéséhez, létezmódjához, az etnikus identitás megnyilvánulásának formáihoz.

Magyarország 2004. május 1-jétől tagja az Európai Uniónak, a K. und K.-nál lényegesen nagyobb, de ma még kicsit lazább európai nemzetközösségnek. A Néprajzi Társaság első alapszabályának idézett pontját csak a politikai keretek tekintetében kellene kissé módosítanunk: „... célja... a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, valamint kölcsönös megismerkedés útján a hazánkban (és az Európai Unióban) élő népek közt testvéries egyetértésnek és együvé tartozás érzetének ápolása.” Ebben a keretben benne vannak a határon túli magyarok – még a moldvaiak is, akiknek ősei a történelmi Magyarországról vándoroltak ki –, benne vannak a hazai nemzetiségiek, s többségüknek az anyanemzete is.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a hazai néprajztudomány mesterei az eltelt 115 esztendőben is európaiságra nevelték tanítványaikat, széles európai kitekintéssel végezték tudományos munkájukat. Egyre többen ismerik ma már a szakmán kívül is Györffy 1939-ben írott sorait magyarság és európaiság viszonyáról. Hasonló szellemben működött Kodály és Bartók, s a Gunda, Ortutay, Tálasi, Bálint Sándor nevével felidézhető professzori nemzedék is. Ortutay nagy erővel hirdette, hogy a néprajz egyszerre tölti be a nemzeti és a nemzetközi tudomány hivatását, s maga a folklór, a néphagyomány is egyszerre nemzeti és nemzetközi. Gunda akadémiai székfoglalójában elemezte a *Hagyomány és európaiság* szerteágazó kérdéskörét, miután az előző félszázadban a katedréről is az európai etnológia gondolatvilágát terjesztette. A magyar (s a többi kelet-közép-európai) néphagyomány, a keleti hagyomány és a nyugati műveltség (civilizáció) ötvözete a mi örökségünk és kutatásaink legfőbb tárgya. Ez köt össze bennünket – keleti Golf-áramlatként (Német László szemléletes metafórájával élve) – a velünk élő, a szomszédos és a távolabbi kelet-európai (köztük a rokon finnugor és török) népekkel. Kodálnak a magyar népzeneről tett megállapítása, miszerint „egyik kezünket még a nogáj-tatár fogja, másikat már Bach és Palestrina”, sok vonatkozásban a népi műveltség egyéb területeire, s a velünk együtt, illetve a szomszédságunkban élő népekre is kiterjeszhetőnek vélem.

A néphagyomány, s különösen a „keleti hozadék” jelentőségéről érdemes felidézniunk az osztrák Hormayr báró szavait, aki Györffy 1939. évi irata előtt több, mint száz évvel mondta Döbrentei Gábornak, a Magyar Tudós Társaság akkori titkáranak: „A magyart Európa... igen kicsi serkenetnek nézi, s ha majd unttában a maga halmi közül kegyetekre tekintende, de ott csak megszokott övéinek lehabzását leli, rátok sem néz többé. Őrizzétek keleti sajtáságotokat, figyelmünket annak újságja fogja ingerelni.” (Hormayr *Archívjának* munkatársa volt az 1820-as évek elején Döbrentei Gábor is.) Berzsenyi, Széchenyi, Döbrentei is tudta már, hogy Európát főként az érdeklő Magyarországból és népeiből, ami eredeti és egyéni. (Talán ma sem kellene megelőzni a régi EU-tagokat európaiságban, modernitásban, s a belgákat a belgaságban.)

Szerte a világban viták folynak a nemzetállam, a nemzeti kultúra, egyáltalán a nemzetek, etnoszok jövőjéről. Nekem úgy tűnik, hogy a jóléti, különösen a koraszülött jóléti állam lebontása gyorsabban végrehajtható feladat, mint a nemzetállam kiküszöbölése. Ma azt sem lehet megjósolni, hogy a jóléti állam megszűnése, a társadalmi konfliktusok belföldi és nemzetközi kiéleződése milyen hatást gyakorol majd az etnoszok, nemzetek és egyéb nyelvi, kulturális stb. közösségek életére. Vannak, akik már elsiratták az etnoszokat, a kulturális sokszínűséget. Valerij Tyiskov 2003-ban adta ki *Rekviem po etnoszu* című vaskos kötetét, amelyre érdemes felfigyelnünk. Ugyancsak 2003-ban jelent meg magyarul Fernand Braudel *Franciaország identitása* című könyvének első kötete, melynek a fő tanulsága, hogy az egységes Franciaország nem annak a 40 király-

nak a műve, aki ezer év alatt a trónján ült. A szétagolt tér apró egységeinek volt szükségük tágabb egységre, s az ország mintegy önmagát teremtette meg. A nagy francia történeaszben fel sem merült, hogy hazája és népe széthullhat vagy feloldódhat a megindult európai és globális folyamatokban.

Úgy gondolom tehát, hogy a hazai néprajztudomány helyesen tette, amikor – folytatva az elődök munkáját – az utóbbi két-három évtizedben létrehozta a *Magyar Néprajzi Lexikon* öt kötetét, kiadta a *Magyar Néprajzi Atlasz* kilenc térképkötetét, a *Magyar Népmesekatalógus* tizenhárom füzetét, a *Magyar Néprajz* című szintézis eddigi hét kötetét, a *Magyar Folklor* című egyetemi tankönyvet, az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* és az újraindított *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorjázó, együttesen csaknem tucatnyi kötetét, a *Megyék Népművészete* című sorozat szebbnél szebb könyveit, hogy tovább építette a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumot, s hogy a Néprajzi Múzeum régi és új sorozatai, folyóiratai mellett kiadja tárgykatalógusait stb. A hazai népzene- és néptánc kutatás hatalmas korpuszait, s modern adathordozókra vitt anyagait, a Planétás Kiadó ismeretterjesztő sorozatát, a vidéki egyetemek, múzeumok kiadványsorozatait, a kollégák elmélyült témamonográfiát is méltán irigyelheti a világ.

A Néprajzi Társaság az *Ethnographia* és a *Néprajzi Hírek* kiadása mellett felvállalta a nemzetiségi néprajzi könyvsorozatok gondozását. Összesen már mintegy 120 kötet jelent meg e sorozatokban a hazai nemzetiségek néphagyományairól. Ezt az eredményt külföldi kollégák is nagy elismeréssel nyugtázzák. Folytatásra érdemes hagyomány a békéscsabai nemzetiségi konferenciák és a finn–magyar néprajzi szimpóziumok sorozata.

Úgy vélem, hogy a hazai néprajzi kutatás, s benne a Néprajzi Társaság eddigi eredményeit nagyon meg kell becsülnünk. Irányultságát is lehet tisztelni, zsinórmértéknek tekinteni. Azt tettük és tesszük, amit tőlünk a hazai civil társadalom tagjai, a kisebb-nagyobb közösségek joggal várnak: hiteles, megbízható ismeretek szolgáltatását a nemzeti és a nemzetiségi anyanyelvi művelődés, oktatás és a gyakorlati élet számára.

Mindez nem akadályoz meg bennünket a kor követelményeihez való igazodásban. Ezért az Alapszabályt ismét igazítani kell a mai egyesületi törvényhez és a közhasznúság követelményeihez. Még jobban ki kell aknáznunk a kínálkozó technikai lehetőségeket (például internetes honlap, digitális adathordozók vonatkozásában), fel kell ismerünk a pályázati lehetőségeket és meg kell hallanunk, teljesítenünk kell a velünk szemben támasztott társadalmi igényeket. Felismerve azokat a feladatokat, amelyeket a professzionális intézmények és kutatók ma még nem tudnak vállalni, a Társaság, kezdeményezőként, szervezőként léphet fel számos ügyben. Helyesnek látnám például az ún. *városi néprajz* felkutatását konferencia, ülészak szervezésével, egyetemisták, doktoranduszok bevonásával, rokonszakmák művelőinek (szociológusok, történészek) meghívásával, akár önálló szakosztály létesítésével is. Ez a terület a magyar néprajzban sajnos alig kap figyelmet, pedig Európa legtöbb országában erősen foglalkoznak vele és az Antropológiai és Etnológiai Tudományok 16. Világkongresszusának (Peking, 2008) az *urban ethnology* lesz a központi tárgyköre.

A nemzetközi kapcsolatok ápolása általánosságban és részleteiben szintén átgondolást kíván. Mindezek a feladatok csak akkor vállalhatók a siker reményében, ha szorgalmazzuk a további fiatalítást, s ha felkészült, lelkes fiatalokat tudunk megnyerni a békéscsabai konferenciák és egyéb rendezvényeink szervezéséhez, a nemzetiségi és egyéb sorozatok szerzőinek, közreműködőinek stb. Foglalkoznunk kell olyan füzetsorozat kiadásával is, melyben 3–5 éves (esetenként annál is hosszabb) dolgozatok önálló műként jelenhetnek meg, s melynek kéziratait a legjobb szakdolgozatokból, PhD-értekezésekből merítenék a szerkesztők. Ezzel a pályakezdő kollégák útját könnyíté-

nénk, egyszersmind a szak anyagának közzétételében is nagyobb részt vállalnánk. Hasonló sorozatok a Magyar Nyelvtudományi Társaságnál ma is léteznek, s időnként a Néprajzi Társaság is kiadott *Néprajzi Füzetek* stb. elnevezésű sorozatokat.

Azt remélem, hogy az új vezetőség első évének nehézségei, a munka döccenői után a következőkben több idő és energia jut a távlatosabb feladatok kitűzésére és megvalósítására. Ehhez kérem a Társaság minden tagjának erkölcsi, szakmai, s nem utolsósorban anyagi támogatását, aktív közreműködését.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

IV.

A Társaság kitüntetettjei

Bárth János

Bárth János (szül. 1944, Jánoshalma) a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója. Egyetemi tanulmányait a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte. Szakmai, muzeológusi és kutatói tevékenysége szorosan összefonódik a Duna–Tisza közének, Kalocsának a vidékével. Az itt végzett lokális kötődésű kutatásai, a forrásfeltárás és forrásértelmezés vonatkozásában a szakág egészét orientáló publikációkat eredményeztek. Bárth János a teljes magyar nyelvterületre kitekintő, korszakos jelentőségű szintézisek megírására is vállalkozott. Sokrétű munkássága más résztémák mellett kiterjed a településnéprajz, a népi vallásosság, a történeti néprajz területeire, a Székelyföld népeleti jellemzőinek módszeres feltárására. Eredményeit leíró, elemző tanulmányokban és monografikus igényű feldolgozásokban tette közzé, melyek hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánygyűjteményekben, a *Magyar Néprajz* köteteiben és önálló kötetekben jelentek meg. A kalocsai kötődésű, ám eredményeivel és módszertani kezdeményezéseivel egyaránt a magyar néprajz egészét meghatározóan gazdagító életműve elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya 2004-ben a Györffy István-éremmel Bárth Jánosnak ítéli.

Bali János

Bali János (szül. 1970) az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajz Tanszékének tanársegéde. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte. Néprajzból 1995-ben, kulturális antropológiából 1997-ben szerzett diplomát. Tavaly védte meg a Börzsöny-vidék málnatermelő táj gazdaság- és társadalomnéprajzát elemző PhD-értekezését. 1995–1999 között a MTA Néprajzi Kutatóintézet munkatársa, 1996-tól tanít az egyetemen. 2003-tól a Magyar Néprajzi Társaság titkára. Kutatási témáival – a patriotizmus mai formáinak kutatásával, a sportélet hagyományainak vizsgálatával, a falusi gazdálkodás jelenkori jelenségeinek és változásainak értelmezésével – a szakág évtizedünkben zajló módszertani megújulásához jelentős mértékben hozzájárult. Több külföldi ösztöndíjas kutatásban, illetve csoportos együttműködésben folytatott eredményes kutatói tevékenységet. Eredményeit konferenciákon, leíró, elemző tanulmányokban tette közzé, melyek hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánygyűj-

teményekben jelentek meg. PhD-témájának feldolgozása önálló kötetként az Akadémiai Kiadó gondozásában jelenik meg idén. Bali János szerteágazó oktatói, kutatói, tudományszervezői tevékenységével tűnik ki a magyar néprajztudomány fiatal generációjából. Ezen eredményeit elismerve a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya 2004-ben a Jankó János-díjat Bali Jánosnak ítéli.

Grin Igor

Grin Igor (szül. 1943, Zágráb) néprajzkutató, muzeológus. Tanulmányait a szegedi József Attila Tudományegyetemen végezte. 1972-től a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum munkatársa, majd igazgatóhelyettese, 1990 és 2001 között igazgatója. Fő kutatási területe a magyarországi horvátok és szerbek népköltészete. Doktori értekezésének témája a magyarországi szerb hőselemek és balladák. Kutatási eredményeit elemző tanulmányokban tette közzé, melyek hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánygyűjteményekben és önálló kötetben jelentek meg. Muzeológusként kiemelkedő szerepe volt több tájház, köztük szlovák és román nemzetiségűek rendezésében, illetve számos nemzetiségi tematikájú múzeumi kiállítás létrehozásában. Több alkalommal is szervező tükára volt a sikeres békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferenciáknak. 2004-ben a hazai és határon túli kisebbségi tematikájú kutatásainak és munkásságának elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya Pro Ethnographia Minoritatum-émlékérmeket adományoz Grin Igonak.

Kerecsényi Edit

Kerecsényi Edit (szül. 1927, Nagykanizsa) nyugalmazott múzeumigazgató, néprajzkutató, muzeológus, a néprajztudomány kandidátusa. Tanulmányait a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte. Szakmai tevékenysége, tudományos kutatómunkája meghatározóan a Thury György Múzeumhoz, a Dunántúlhoz és a szlovéniai magyarsághoz kötődik. Főbb érdeklődési területei: gazdálkodás, kismesterségek, népviselet, népi építkezés, lakáskultúra, a nők helyzete, nemzetiségi és magyarságkutatás. Kutatói módszerét a terepmunkához kapcsolódó alapos tárgy- és adatgyűjtés, valamint történeti szemlélet jellemzi. Eredményeit leíró, elemző tanulmányokban és monografikus igényű feldolgozásokban tette közzé, melyek hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánygyűjteményekben és önálló kötetekben jelentek meg. Egyik kiemelkedő és meghatározó kötete a zalai (Mura menti) horvátok történetét, anyagi és szellemi kultúráját bemutató tanulmánya, valamint a szlovéniai (hetési) magyarság népi kultúrájának kutatása és az alsólendvai vármúzeum magyar anyagának összegyűjtése és feldolgozása. Életművének elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság 2001-ben a Györffy István-émlékérmeket ítélte neki. 2004-ben a hazai és határon túli kisebbségi tematikájú kutatásainak és munkásságának elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya Pro Ethnographia Minoritatum-émlékérmeket adományoz Kerecsényi Editnek.

Danter Izabella

Danter Izabella néprajzos muzeológus a Galántai Honismereti Múzeum munkatársa. Szerteágazó kutatásait elsősorban a Mátyusföld magyarságára vonatkozóan folytatta.

Főbb érdeklődési területei: népi gyógyászat, etnikus és interetnikus folyamatok, temetkezési szokások, a cseregyerek rendszere, a kitelepítések hatásai. Összehasonlító kutatásokat végez a kitelepítettek körében a tárgyhasználat, tárgykultúra és népművészet témakörében. Eredményeit leíró és elemző tanulmányokban tette közzé, melyek hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánygyűjteményekben és önálló kötetekben jelentek meg. Kiterjedt tudományszervezői tevékenységet folytat a Mátysföldi Muzeológiai Társaság és a Fórum Kisebbségkutató Intézet programjaihoz kapcsolódóan. A délnyugatszlovákiai magyarság néprajzi kutatásának kiemelkedő szervező egyénisége. Szerepet vállal a magyarországi Tájházsövetség munkájában és az utóbbi években önálló magyar múzeum létrehozásán fáradozik a Magyar Kultúra Dokumentációs Központjának vezetőjeként. 2004-ben a szlovákiai magyarságra vonatkozó kutatásainak és munkásságának elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya Danter Izabellát külföldi levelező taggá választotta.

B. Kovács István

B. Kovács István (szül. 1953, Rimaszombat) folklorista, régész, muzeológus. Egyetemi tanulmányait a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte. Szakmai tevékenysége, tudományos kutatómunkája meghatározóan a rimaszombati Gömöri Múzeumhoz, Gömörhöz és a szlovákiai magyarsághoz kötődik. Főbb érdeklődési területei: a népköltészet, a népmese, valamint a társadalomnéprajz. Kutatásait tudományközi módszereket ötvöző helyismeretkutatási diszciplínává formálva folytatta. Néprajzi és régészeti tematikájú tanulmányai különböző magyarországi és külföldi folyóiratokban és szaklapokban jelennek meg. Népköltészeti és népmese gyűjtéseit több önálló kötetben adta közre. Kiterjedt tudományszervezői tevékenységet folytat a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület elnökeként, illetve a *Gömörország* című folyóirat és a Gömör-Kishonti Téka szerkesztőjeként. B. Kovács István meghatározó alakja az északi magyar nyelvterület, azon belül is elsősorban a történeti Gömör és Kishont megyék néprajzi kutatásának. 2004-ben a szlovákiai magyarságra vonatkozó kutatásainak és múzeumalapítói és fenntartói tevékenységének elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya B. Kovács Istvánt külföldi levelező taggá választotta.

Bárh János az előadását tartja
(Fotó: Bárh M. János)

A közgyűlés résztvevői
(Fotó: Bárh M. János)

V. Főtitkári jelentés

Tisztelt Közgyűlés!

A 2003. évi szakmai programjainkat a hagyományok tiszteletben tartásának céljával, ugyanakkor a megújulás igényével határozta meg a 2003. május 28.-i közgyűlésen megválasztott új vezetés (elnök: Paládi-Kovács Attila akadémikus, főtitkár: T. Bereczki Ibolya). A Magyar Néprajzi Társaság szervezeti struktúrájában fontos szerepet játszó szakosztályok működését minden eszközzel segíteni kívánta, s erősíteni szándékozott a tagság egészét megmozgató programok (tudományos konferenciák, egész napos rendezvények) szerepét.

Mielőtt rövid áttekintést nyújtanék az elmúlt év legfontosabb eseményeiről, rendezvényeiről, szomorú kötelességemnek teszek eleget, amikor felidézem társaságunk időközben elhunyt tagtársainak nevét. Eltávoztak körünkől: Dömötör Ákos, Dudás Lajos, Gazda László, Nagybakay Péter, Nagy Istvánné, Sándor Mihályné Nagy Gabriella, Szamosujváry Sándor, Váraljai István, Zsoldos István. Mindannyiuk emlékét megőrizük. Kérem, adózzunk közgyűlésünkön emléküknök egyperces néma felállással!

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk krónikájához hozzátartozik, hogy a tisztújító közgyűlés sajnálatos módon több ponton nem felelt meg a 2002. május 29-én elfogadott, és a Fővárosi Bíróság által jóváhagyott alapszabálynak, ezért 2003. június 4-én a megválasztott elnök és főtitkár kezdeményezésére szűk bizottmány – fentiek mellett Kósa László, Kodolányi János, Gráfik Imre – javasolta, hogy a tisztújító közgyűlést, az alapszabályt sértő szakaszától kezdve meg kell ismételni. Megállapodtak abban, hogy a Társaság nyílt szavazással megválasztott elnöke és főtitkára feladatát átmenetileg ügyvivői minőségben látja el. Ezt követően a 2003. szeptember 10-én megtartott rendkívüli tisztújító közgyűlésen megtörtént a tisztikar és a választmány alapszabálynak megfelelő megerősítése. A megismételt tisztújítás lehetőséget biztosított új jelöltek állítására is, ezzel azonban a tagság egy jelölést leszámítva nem élt.

Az új közgyűlésig tartó átmeneti állapot a már megkezdett, szervezés alatt álló nagy rendezvények – mint a Néprajzi Szeminárium, az Önkéntes Néprajzi Gyűjtők Találkozója, a Finn–Magyar Néprajzi Szimpózium – lebonyolításában nehézséget nem okozott, a Társaság napi ügymenetét érdemben nem befolyásolta. A nehézségeket elsősorban adminisztratív okok idézték elő, hiszen az újra kitűzött közgyűlés időpontjáig, majd a hivatalos bejegyzés aláírási, utalványozási és képviselői joggal a korábbi elnök és főtitkár rendelkezett.

Jelentős további gondot jelentett a Társaság ügyvitelének bonyolításában, hogy a 115. közgyűlés óta eltelt időszakban négy személyi változás történt a Titkárságon, amely az ügyviteli alkalmazottat érintette, sőt, Pelényi Márta esetében a Munkaügyi Bírósághoz került munkaviszonya megszüntetésének ügye. A per végül közös megegyezéssel zárult, mégis jelentős anyagi terhet okozott számunkra. Ma, a közgyűlés időpontjában megnyugvással számolhatok be a helyzet stabilizálásáról, s örömdetes körülményként kell jelcnem, hogy jelenleg – ugyan nem teljes állásban – két, kvalifikált, néprajzi érdeklődéssel is rendelkező, PhD-dolgozatán munkálkodó munkatársunk látja el az ügyviteli teendőket.

A társasági élet vitelét segítették elő a rendkívüli és rendes közgyűlést, valamint a választmányi üléseket megelőző, azt előkészítő elnökségi ülések. A 2003. évi közgyűlés óta eltelt időszak alatt három választmányi ülést tartottunk (2003. október 22., 2004.

február 4., 2004. április 7.), valamint igények szerinti, gyakori elnök-főtítkári konzultáció biztosította.

A Magyar Néprajzi Társaság 2003-ban is jelentősen növelte taglétszámát, örvendetes, hogy nagy számban kérték belépésüket fiatal kutatók és egyetemi hallgatók, ezt a tendenciát 2004-ben is szeretnénk folytatni. Összes új belépőnk száma az előző közgyűlés óta 51 fő. 2003-ban Gráfik Imre főtítkári jelentésében már jelezte, hogy elengedhetetlen a tagnyilvántartás revíziója. Ennek eredményeként, hogy 2003 második felében jelentősen javult a társasági adminisztráció színvonala, számítógépen tárolt tagnyilvántartásunkat aktualizáltuk, pontosítottuk a benne szereplő adatokat – erre ugyanis az elmúlt több év során nem került sor.

Legfrissebb adataink szerint a Magyar Néprajzi Társaság tagjainak száma 1577 fő, ebből 85 tiszteleti tag. Örvendetesen nagy számban vannak tagjaink a határainkon kívül (a most rendelkezésünkre álló információk szerint – ahol a tagnyilvántartásban szerepel az országnév-meghatározás – 238 tagunk határon túli). 217, a tagnyilvántartásban szereplő tagnak még nem tudtuk pontosítani a címét, mert nem érhető el a nálunk szereplő adatok alapján. A tagnyilvántartás 2003-ban megkezdett revízióját tovább folytatjuk. A főtítkári beszámoló készítésének időpontjáig 350 tagtársunknak küldtünk személyre szóló levelet, amelyben kértük adatainak pontosítását, információt kértünk arról, hogy mely társasági rendezvények iránt érdeklődik, jeleztük számára, hogy milyen tagdíjfizetési kötelezettsége van. Hetven főtől kaptunk írásos visszajelzést, ennél azonban lényegesen többen rendezték évek óta halmozódó tagdíjfizetési elmaradásukat. 2003-ban 294.000 Ft, 2004. január 1.– április 30. között 59.800 Ft bevétele származott szervezetünknek tagdíjából.

A Magyar Néprajzi Társaság a személyi jövedelemadó 1%-ából 199.979 Ft bevételhez jutott.

A korábbi évtizedek társasági hagyományaihoz képest szűkebb körű választmány és a vezető tisztségviselők nem kis feladat előtt állottak a szeptemberi rendkívüli közgyűlést követően. Nyilvánvaló volt, hogy a társadalmi szervezetekre vonatkozó jogszabályokat az Alapszabályban érvényesíteni, és a napi ügymenetben alkalmazni szükséges. Az is egyértelmű volt, hogy Társaságunk hagyományait a legmesszebbmenőkig tiszteletben tartva és megőrizve, gyakorlatát ésszerűsítve kell Alapszabályunkat módosítani, s ügyrendjét megalkotni. E feladatot a Választmány, az alapszabály-módosítást előkészítő szakmai bizottság (elnök: Bodó Sándor, tagok: Bali János, Küllös Imola) munkájának eredményeként oly módon teljesítettük, hogy mai rendes közgyűlésünk elé egy modern, a társasági élet jogszabályainak mindenben megfelelő, ugyanakkor a hagyományainkat tiszteletben tartó, egységes keretbe foglalt alapszabály-módosítást terjeszthetünk elő.

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk a 2003. évben – a korábbi hagyományoknak megfelelően – a Választmány által jóváhagyott program alapján folytatta tevékenységét, s működését többek között az MTA, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országgyűlés által a társadalmi szervezeteknek nyújtott támogatás, valamint tematikus pályázatok révén elnyert anyagi forrásokkal biztosítottuk. Saját bevételeink részben tagdíjbefizetésből, részben saját kiadványaink értékesítéséből származtak. A Magyar Tudományos Akadémia támogatása révén tudtuk megjelentetni nagy múltú kiadványunkat, az *Ethnographiát*, a magyar néprajztudomány központi folyóiratát. A folyóirat új felelős szerkesztője, Bartha Elek mellett a megújult és végre érdemben működő Szerkesztő Bizottság munkája eredményeként 2003 nyarán megjelent a 2001/1–2. szám, még 2003-ban elkészült a 2001/3–4. számú kötet, 2004 júniusában – tehát remélhetőleg néhány napon belül pedig elhagyja a nyomdát a 2002-es év teljes évfolyama. 2004 őszén jelenik

meg a 2003/1–2. és a 2003/3–4-es kötet. Reményeink szerint 2004 végére oly módon sikerül felszámolnunk a megjelenésbeli elmaradást, hogy a megjelenő színvonalas tanulmányok ismét szaktudományunk középpontjába helyezik az *Ethnographiát*.

2003-ban saját erőből jelentette meg a Társaság a *Néprajzi Híreket*, amelyet tagjaink számára ingyenesen juttattunk el. Ez, s különösen a postázás költsége nem kevés anyagi terhet rótt a Társaságra. Örvedetes tényként említhetem, hogy 2004-re anyagilag is biztosított a periodika megjelenetése a Nemzeti Kulturális Alapprogramtól elnyert támogatás révén.

A Magyar Néprajzi Társaság vezetése rendkívül fontos feladatának tartotta a határon túli magyar néprajzi társaságokkal már eddig is jól működő kapcsolatrendszer további bővítését. Erre kiváló lehetőséget teremtett a határon túli magyar néprajzi kutatók és önkéntes néprajzi gyűjtők számára a tizenharmadik alkalommal Mesztegnyőn, 2003. július 27.–augusztus 2. között, 35 fő részvételével megrendezett Néprajzi Szeminárium. A konferencián jeles hazai kutatók és gyakorlati szakemberek tartottak előadást a falusi turizmus és a helyi hagyományok témakörében, ezen túl a résztvevők gazdag program keretében ismerhették meg a Dél-Dunántúl múzeumait és helyi hagyományait. 2003. július 25–26-án Csornán tartottuk az Önkéntes Néprajzi Gyűjtők Országos Találkozóját *Jelenkori életünk néprajzi kutatása* címmel, amelyre több mint hetven önkéntes gyűjtő jött el.

Lakitelken 2003. augusztus 25–31. között került sor a 8. Finn–Magyar Néprajzi Szimpóziumra, amelyet a Néprajzi Múzeummal és a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal közösen szerveztünk meg. *A Touristic Construction and Consumption of Culture(s)* címmel megrendezett tanácskozáson finn és magyar előadók angol nyelven 29 előadást tartottak a kutatási téma legújabb eredményeit közreadva. A Nemzeti Kulturális Alapprogramtól elnyert támogatással 2004 folyamán jelentethetjük meg az előadásokat tartalmazó konferenciakötetet.

2004. március 10-én Társaságunk és az MTA Néprajzi Kutatóintézete egész napos tudományos ülészak keretében emlékezett meg Sebestyén Gyula születésének 140. évfordulójáról. A nagy szakmai érdeklődést kiváltó tanácskozás előadásait az *Ethnographia* hasábjain kívánjuk megjelentetni.

Központi társasági rendezvényeinken kívül élénk szakmai közélet zajlott szakosztályainkban. Különösen színvonalas rendezvényeket bonyolítottak le a Folklor, a Film- és Fényképészeti, az Anyagi Kultúra és Nemzetiségi Szakosztályaink, s a 2003-as év második felétől megélnékült a Társadalomnéprajzi és az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály tevékenysége is. A szakosztályi programok közül igazán népes közönséget vonzott a Róheim Géza-emlékülés, a Folklor Szakosztály rendezvénye, a Boross Mariettát köszöntő nemzetiségi szakosztályi tanácskozás, valamint a *Társadalmi kihívások és változások a 20. századi falusi és mezővárosi társadalomban* címmel a Társadalomnéprajzi Szakosztály szervezésében tartott konferencia. A Film- és Fényképészeti Szakosztály programjai közül feltétlenül említést érdemel a *Nagy öregjeink* címmel tartott vetítéssorozat, mely a magyar néprajztudomány kiemelkedő személyiségeiről készített portréfilmeket tűzte műsorára. Az Anyagi Kultúra Szakosztály számos rendezvénye közül a 2003. november 27-én tartott, *A magyar néprajztudomány előzményei és kezdeményei* című konferenciát kell kiemelnem. Fialat kutatók bemutatkozására nyújtott lehetőséget az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály *A szatmári szilva* című programja. Itt nincs módom valamennyi szakosztályi program és könyvbemutató felsorolására, de összességében megállapíthatom, hogy az előző években megindult, kedvező irányú folyamat nemcsak folytatódott, hanem meg is erősödött: a szakosztályi rendezvények tudatosan kialakított éves program alapján szerveződtek, s a tartalmas előadások jelentős számú közönséget

vonzottak. Mindezt köszönet illeti a szakosztályok vezető tisztségviselőit, s örömteli tény, hogy az idősebb és fiatalabb generáció jól és hatékonyan tud együtt dolgozni.

2003-ban folytattuk a nemzetiségi néprajzi kötet sorozatunk megjelentetését, döntő mértékben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által biztosított 6.200.000 Ft-os anyagi támogatás révén megjelenhetett a német, a horvát, a román, a szlovén, a szlovák, a szerb és a cigány kötet. Az 1975 óta 13 nyelven megjelenő, eddig 101 kötetből álló kiadványsorozat mára kivívta a „nemzetiségi Ethnographiák” megtisztelő elnevezést szakmai közéletünkben. A kötetek tartalmukban gazdag és értékes néprajzi anyagot tartalmaznak (népszokások, néphit, népzene, anyagi kultúra, nyelvjárások, népi gyógyászat, interetnikus kölcsönhatások stb.). Az ez évi kötetek közül tartalma szerint kiemelkedik a horvát kötet, amely a két Zrínyi Miklóssal kapcsolatos, köztük több, eddig ismeretlen horvát és magyar hőséneket, mondát ad közre. A sorozat 2004-ben megjelent kötetei:

- *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen 20.* (szerkesztő: Manherz Károly);
- *Cigány néprajzi tanulmányok* (szerkesztő: Bódi Zsuzsanna);
- *Etnologija Slovencev na Madzarskem 4.* (szerkesztő: M. Kozár Mária);
- *Etnografija Hrvata u Madarskoj 10.* (szerkesztő: Duro Frankovic);
- *Etnografija Srba u Madarskoj 4.* (szerkesztő: Rusz Boriszláv);
- *Národopis Slovákov v Madarsku 19.* (szerkesztő: Anna Divicanová–Juraj Ando);
- *Din tradițiile Romanilor... 14.* (szerkesztő: Martyin Emilia).

A sorozat ez évi megjelenésének anyagi fedezete sajnos, még nem biztosított, a folyamatos, évente történő megjelentetést megnehezíti az új pályázati rendszer, amely csak teljes egészében kész kötetekre biztosít támogatást.

Társasági tagjaink számára igyekeztünk minél több információt eljuttatni, ennek érdekében elkészítettük a Társaság honlapjának bővítési koncepcióját. Reményeink szerint hamarosan megismerkedhetnek tagtársaink a honlap új arculatával, s a rendszeres frissítések révén, elektronikus úton is figyelemmel kísérhetik szervezetünk tevékenységét.

2003–2004. évi munkánk jelentős területe volt a kiadványraktárunk anyagának rendezése, saját kiadású könyveink számbavétele. Buktatóktól, nehézségektől nem volt mentes ez a munka, hiszen a többszöri ügyintéző-változás, a kiadványok rendkívüli mértékű felhalmozódása, a meglévő raktár túlszűfoaltsága, a raktári polcok hiánya gyakorlatilag lehetetlenné tették a pontos áttekintést, gyakran magát az értékesítést is. Ma arról adhatok számot, hogy a Néprajzi Múzeum jóvoltából kapott raktárhelyiség hozzájárult a zsűfoaltság enyhítéséhez. Az épület alsó szintjén, lényegesen könnyebben hozzáférhető helyen sikerült elhelyezni az *Ethnographia* újabb számait és a nemzetiségi néprajzi köteteket, s a padlástéri raktárban 200.000 Ft értékben rendeltük meg dexionpolcot az kialakítását. Felgyorsítottuk a kiadványértékesítést, megrendelőlapokat készítettünk az *Ethnographia* és a többi kiadványunk számára. Tagdíjbevételeink mellett a kiadványok árusításából származott saját bevételeink túlnyomó része.

A Magyar Néprajzi Társaság által alapított Tájékatató Díj Alapítvány hosszú évek szünete után ismét feladatot kapott. Karcagon két, Túrkevéen egy kötet készült el, illetve áll megjelenés alatt, mindhárom Szücs Sándor írásaiból nyújt ízelítőt. Sajnálatos módon Balassa Iván halála óta nincs elnöke a Kuratóriumnak, 2004. évi feladatunk az új Kuratórium felállítása. Erre a kezdő lépéseket megtettük, s reményeink szerint 2005-ben kiadható lesz a Tájékatató Díj.

Tisztelt Közgyűlés!

Beszámolóm végére érve néhány szót kívánok szólni Társaságunk 2004. évi tervezett programjairól, rendezvényeiről, feladatairól. Szervezeti életének hatékonyabbá tétele érdekében kívánjuk megalkotni a Társaság ügyrendjét. Tevékenységünkben továbbra is kiemelt szerepet szánunk társasági kiadványaink megjelentetésének, az elmaradások behozatalának. Részt vállalunk a néprajzi bibliográfia kiadásában, folytatni kívánjuk a nemzetiségi néprajzi kiadványsorozatot. Nagy rendezvényeink közül a 2004. július 28.–augusztus 2. között, Jászberényben megrendezésre kerülő XIV. Néprajzi Szemináriumot kell kiemelnem. Témája: *A tárgyalkotó népművészet és továbbélése – Alkotók, alkotóműhelyek, források*. A tervezett szakosztályi programok közül a 2004 őszére tervezett *Kép, folklór, antropológia* című tudományos konferenciát, a Folklór Szakosztály programját, valamint a regionális néprajzi konferenciát kell említenem a Nemzetiségi Szakosztály szervezésében.

Kiemelt jelentőségű programunk a 2004. november 19–20-án, az első egyetemi néprajzi katedra felállításának 75., Bálint Sándor születésének 100., Györffy István születésének 120. évfordulóján *Néprajz a felsőoktatásban – Évfordulók és perspektívák* címmel az ELTE Néprajzi Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia közös szervezésében tartandó kétnapos konferencia. Ez a téma most, a felsőoktatási reform előkészítésének gondterhes pillanatai között szaktudományunk számára különösen fontossá válik, hiszen egy tudomány léte, jövője kérdőjeleződhet meg egy kedvezőtlen és kellően át nem gondolt kormányzati döntéssel.

Tisztelt Közgyűlés!

Köszönöm tagtársaim megtisztelő bizalmát, amikor egy esztendővel ezelőtt a főtitkári tisztre javasoltak, majd e tisztemben megerősítettek. Köszönetemet fejezem ki minden tagtársamnak, a Társaság elnökének, titkárainak, pénztárosának, ügyviteli munkatársainak, mindazoknak, akik a különböző programok, rendezvények szervezőiként segítettek a Társaság munkáját. Kérem tagtársaimat, hogy a továbbiakban is – lehetőségeik szerint – támogassák a Magyar Néprajzi Társaság tevékenységét!

Kérem jelentésem elfogadását!

T. BERECKZI IBOLYA
főtitkár

Bali János az előadását tartja
(Fotó: Báráth M. János)

A közgyűlés résztvevői
(Fotó: Sári Zsolt)

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság 2003. évi közhasznúsági beszámolója

A működésének 115. évében járó Magyar Néprajzi Társaság nyolc szakmai szakosztályban fejt ki tevékenységét a magyar kulturális örökség, a magyar nemzet és a magyarországi nemzetiségek, továbbá a világ népei néprajzi értékeinek és hagyományainak feltárása, dokumentálása és publikálása terén.

Társaságunkat a Fővárosi Bíróság 2002. december 5-én kelt végzése közhasznú szervezetnek minősítette, s az 599. sorszámon nyilvántartásba vette.

A 2003. évi szakmai programjainkat a hagyományok tiszteletben tartásának céljával, ugyanakkor a megújulás igényével határozta meg a 2003. május 28.-i közgyűlésen megválasztott új vezetés (elnök: Paládi-Kovács Attila akadémikus, főtitkár: T. Bereczki Ibolya). A Magyar Néprajzi Társaság szervezeti struktúrájában fontos szerepet játszó szakosztályok működését minden eszközzel segíteni kívánta, s erősíteni szándékozott a tagság egészét megmozgató programok (tudományos konferenciák, egész napos rendezvények) szerepét.

Társaságunk a 2003. évben – a korábbi hagyományoknak megfelelően – a Választmány által jóváhagyott program alapján folytatta tevékenységét, s működését többek között az MTA, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országgyűlés által a társadalmi szervezeteknek nyújtott támogatás, valamint tematikus pályázatok révén elnyert anyagi forrásokkal biztosítottuk. Saját bevételeink részben tagdíjbefizetésből, részben saját kiadványaink értékesítéséből származtak. A Magyar Tudományos Akadémia támogatása révén tudtuk megjelentetni nagy múltú kiadványunkat, az *Ethnographiát*, a magyar néprajztudomány központi folyóiratát. 2003-ban saját erőből jelentette meg a Társaság a *Néprajzi Híreket*, amelyet tagjaink számára ingyenesen juttattunk el. 2003-ban folytattuk a nemzetiségi néprajzi kötetsorozatunk megjelentetését, döntő mértékben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által biztosított anyagi támogatás révén megjelenhetett a német, a horvát, a román, a szlovén, a szlovák, a szerb és a cigány kötet.

A Magyar Néprajzi Társaság 2003-ban is jelentősen növelte taglétszámát, örvendetes, hogy nagy számban kérték belépésüket fiatal kutatók és egyetemi hallgatók, ezt a tendenciát 2004-ben is szeretnénk folytatni.

A Magyar Néprajzi Társaság vezetése kiemelten fontos feladatának tekintette a határon túli magyar néprajzi társaságokkal már eddig is jól működő kapcsolatrendszerének további bővítését. Erre kiváló lehetőséget teremtett a határon túli magyar néprajzi kutatók és önkéntes néprajzi gyűjtők számára tizenharmadik alkalommal Mesztegyőn megrendezett Néprajzi Szeminárium és a csornai Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálalkozó. A nemzetközi együttműködés jegyében rendezte meg a 8. Finn–Magyar Néprajzi Szimpóziumot, melynek anyagát nyomtatásban is publikussá kívánja tenni.

A Társaság bevételeinek és kiadásának részletes kimutatása a mellékelt pénzügyi beszámolóban (Egyszerűsített beszámoló mérlege 2003.) olvasható.

A Társaság 2003. évi összes közhasznú tevékenységből származó bevétele 15.574.000.-Ft volt. Ebből a közhasznú célú működésre kapott támogatás 2.640.000.-Ft. Pályázati úton elnyert támogatás 11.175.00.-Ft, közhasznú tevékenységből származó bevétel 957.00.-Ft (kiadványok értékesítése: 660.248.-Ft, rendezvények bevétele: 296.551.-Ft), tagdíjbevétel: 294.000.-Ft, egyéb bevétel: 508.000.-Ft.

A Társaság közhasznú tevékenység ráfordításai összesen 15.655.000.-Ft értékűek voltak, amelyből anyagjellegű volt 11.140.000.-Ft, személyi jellegű 4.258.000.-Ft (bér-

költség: 2.309.000.-Ft, megbízási díjak: 1.079.000.-Ft, személyi jellegű egyéb kifizetés: 1.294.000.-Ft, a bérjárulék pedig: 655.000.-Ft).

Működési támogatást kaptunk az MTA-tól 1.500.000.-Ft, az Országgyűléstől 300.000.-Ft, az NKÖM-től 780.000.-Ft.

A Társaság nagy rendezvényeit pályázati forrásokból biztosította. Ezek közül a jelentősebb támogatások a következők voltak: A XIII. Néprajzi Szemináriumra (Mesztegnő) az NKÖM-től 200.000.-Ft, az NKA-tól 300.000.-Ft. Az Önkéntes Néprajzi Gyűjtők 18. Országos Találkozója (Csorna) az NKA-tól 300.000.-Ft, az NKÖM-től 150.000.-Ft. Jelentős támogatásokat kapott a Társaság a nemzetiségi kötetek megjelentetésére: az NKÖM-től 7.500.000.-Ft, a Magyarországi Szlovén Szövetségtől 1.000.000.-Ft.

A Társaság rendezvényekre és kiadványokra összesen 11.705.190.-Ft-ot fordított. A XIII. Néprajzi Szemináriumra 344.833.-Ft, a 8. Finn–Magyar Szimpóziumra 683.230.-Ft, a 18. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálkozóra 1.042.567.-Ft.

A Társaság saját kiadványainak megjelentetésére összesen 9.220.090.-Ft-ot fordított, ebből a nemzetiségi kötetekre 6.004.286.-Ft-ot, az *Ethnographiára* 1.963.749.-Ft-ot, a *Néprajzi Hírekre* 1.252.055.-Ft-ot.

A Társaság anyagi támogatásban részesített több szervezetet is: Kriza János Néprajzi Társaság 92.604.-Ft, Devotio Hungarorum Alapítvány 50.000.-Ft.

A tárgyévi eredmény: 81.000.-Ft.

Saját tőke: 7.981.000.-Ft.

Kötelezettségeink: 3.766.000.-Ft.

Passzív időbeli elhatárolások: 1.844.000.-Ft.

A források összesen: 13.591.000.-Ft.

Budapest, 2004. május 26.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA
elnök

Egyszerűsített beszámoló mérlege
2003. év

Mérleg fordulónapja 2003. december 31.
Adatok E Ft

Megnevezés	Előző év	Előző év(ek) módosításai	Tárgyév
ESZKÖZÖK (AKTIVAK)			
A. Befektetett eszközök	759	–	587
I. Immateriális javak	–	–	–
II. Tárgyi eszközök	759	–	587
III. Befektetett pénzügyi eszközök	–	–	–
B. Forgóeszközök	8 727	–	13 004
I. Készletek	–	–	–
II. Követelések	239	–	337
III. Értékpapírok	–	–	–
IV. Pénzeszközök	8 488	–	12 667
C. Aktív időbeli elhatárolások	–	–	–
Eszközök összesen:	9 486	–	13 591
FORRÁSOK (PASSZIVAK)			
D. Saját tőke	8 062	–	7 981
I. Induló tőke/Jegyzett tőke	–	–	–
II. Tőkeváltozás/Eredmény	9 699	–	8 062
III. Lekötött tartalék	–	–	–
IV. Értékelési tartalék	–	–	–
V. Tárgyévi eredmény Alaptevékenységből/közhasznú tevékenységből	– 1 637	–	– 81
VI. Tárgyévi eredmény vállalkozási tevékenységből	–	–	–
E. Céltartalékok	–	–	–
F. Kötelezettségek	1 371	–	3 766
I. Hátrasorolt kötelezettségek	–	–	–
II. Hosszú lejáratú kötelezettségek	–	–	–
III. Rövid lejáratú kötelezettségek	1 371	–	3 766
G. Passzív időbeli elhatárolások	53	–	1 844
Források összesen:	9 486	–	13 591

Egyszerűsített beszámoló eredménykimutatás
2003. év

Adatok E Ft

Megnevezés	Előző év	Előző év(ek) módosításai	Tárgyév
A. Összes közhasznú tevékenység bevétele (1.+2.+3.+4.+5.)	13 135	–	15 574
1. Közhasznú célú működésre kapott támogatások	10 894	–	2 640
a) alapítótól	–	–	–
b) központi költségvetéstől	10 620	–	2 580
c) helyi önkormányzattól	50	–	60
d) egyéb	224	–	–
2. Pályázati úton elnyert támogatás	347	–	11 175
3. Közhasznú tevékenységből származó bevétel	732	–	957
4. Tagdíjból származó bevétel	308	–	294
5. Egyéb bevétel	854	–	508
B. Vállalkozási tevékenység bevétele	–	–	–
C. Összes bevétel (A.+B.)	13 135	–	15 574
D. Közhasznú tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.+5.+6.)	14 772	–	15 655
1. Anyagjellegű ráfordítások	8 904	–	11 140
2. Személyi jellegű ráfordítások	5 537	–	4 258
3. Értécsökkenési leírás	319	–	175
4. Egyéb ráfordítások	12	–	82
5. Pénzügyi műveletek ráfordításai	–	–	–
6. Rendkívüli ráfordítások	–	–	–
E. Vállalkozási tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.+5.+6.)	–	–	–

Tájékoztató adatok			
A. Személyi jellegű ráfordítások	5 536	–	4 258
1. Bérköltség	3 517	–	2 309
Ebből: – megbízási díjak	2 709	–	1 079
– tiszteletdíjak	–	–	–
2. Személyi jellegű egyéb kifizetések	1 058	–	1 294
3. Bérjárulékok	961	–	655
B. A szervezet által nyújtott támogatások	–	–	–
Ebből: a Korm.rend. 16§ (5) bekezdése szerint kötelezettségként elszámolt és továbbutalt, illetve átadott támogatás	–	–	–

**Kimutatás a kapott támogatásokról
2003. év**

Támogató megnevezése	Támogató pontos neve	Támogatott cél	Támogatás összege		Változás	
			Előző évi	Tárgy-évi	%	E Ft
Központi költségvetési szerv	Magyar Tudományos Akadémia	működési támogatás	1 100	1 500	136%	400
	Magyar Tudományos Akadémia	OTKA	300	-	0%	-300
	Magyar Tudományos Akadémia	Etnográfia támogatása		2 090		2 090
	Országgyűlés	működési támogatás	220	300	136%	80
	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma	működési támogatás	800	780	98%	-20
	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma	XII. Népr. Szemin. 2002. XIII. Népr. Szemin. 2003.	700	200		-500
	Nemzeti Kulturális Alap-program Igazgatósága	Önkéntes Népr. Gyűjtők XVIII. Orsz. Találkozója		300		300
	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma	Önkéntes Népr. Gyűjtők XVIII. Orsz. Találkozója		150		150
	Honismereti Természetvédők	Önkéntes Népr. Gyűjtők XVIII. Orsz. Találkozója		30		30
	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma	Nemzetiségi kötetek	7 500	7 500	100%	-
	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma	VII. NNNK-Békéscsaba				-
	Igazságügyi Minisztérium	VII. NNNK-Békéscsaba				-
	Határon Túli Magyarok Hivatala	VII. NNNK-Békéscsaba				-
Elkülönített állami pénzalap	Fővárosi Munkaügyi Központ	bértámogatás	224	-	0%	-224
Helyi önkormányzat és szervei	BAZ megyei Önkormányzat	XII. Néprajzi Szeminárium	50	-		-50
	Marcali Önkormányzat	XIII. Néprajzi Szeminárium		30		30
Kisebbségi Önkormányzat	Országos Szlovén Önkormányzat	Nemzetiségi kötetek-szlovén		100		100
Települési önkormányzat társulása						-
Magánszemély						-
Egyéni vállalkozó						-
Jogi szem. GT						-

Kimutatás a kapott támogatásokról
2003. év
(folytatás az előző oldalról)

Támogató megnevezése	Támogató pontos neve	Támogatott cél	Támogatás összege		Változás	
			Előző évi	Tárgy-évi	%	E Ft
Jogi személyiség nélküli társaság						-
Közhasznú szervezet	Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány	Nemzetiségi Szakosztály	200			-200
	Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány	VII. NNNK-Békéscsaba				-
	Illyés Közalapítvány	Konferenciaköltségre	150			-150
	Magyarországi Szlovén Szövetség	Nemzetiségi kötetek-szlovén		1 000		1 000
	Muravidéki Magyarokért Alapítvány	Lendva, Néprajzi Szeminárium				-
SZJA 1%-a APEH			204	-		-204
Egyéb			-	-		-
Összesen:			11 448	13 980	122%	2 532

**Kimutatás a cél szerinti juttatásokról
2003. év**

Juttatás megnevezése	Előző évi összeg	Tárgyévi összeg	Változás		Meg- jegyzés
	Ft	Ft	%	Ft	
Közhasznú tevékenység keretében nyújtott adóköteles pénzbeli támogatás					
adóköteles nem pénzbeli támogatás					
adómentes pénzbeli támogatás					
adómentes természetbeni támogatás					

Juttatás megnevezése	Előző évi összeg	Tárgyévi összeg	Változás		Meg- jegyzés
	Ft	Ft	%	Ft	
Egyéb cél szerinti, de nem közhasznú tevékenység keretében nyújtott pénzbeli támogatás					
nem pénzbeli támogatás					

A társaságnak a 2003. évben nem volt cél szerinti juttatása.

Kiadások 2003.	Ft
I. Rendezvények, kiadványok	
XIII. Néprajzi Szeminárium	344 833
Finn–Magyar Szimpózium	
– egyéb költségek	657 315
Reprezentációs költség	25 915
XVIII. Gyűjtőtálalkozó	
– egyéb költségek	718 225
– szerzői és megbízási díjak	29 118
Tanulmányok	
– egyéb költségek	157 000
– szerzői és megbízási díjak+közterhei	138 224
Kriza J. Társaság támogatása	92 604
Devotio Hungarorum Alapítványnak	50 000
OTKA előző évi áthúzódó	271 866
Nemzetiségi kötetek	
– kiadási költség	3 889 768
– szerzői és megbízási díjak	1 946 450
– közterhek megbízási díj után	168 068
Ethnographia	
– egyéb költségek	1 812 360
– szerzői és megbízási díjak+közterhei	151 389
Néprajzi Hírek	
– anyagköltség, kiadási költség	1 252 055
– szerzői és megbízási díjak+közterhei	
I. összesen:	11 705 190
II. Működési költségek	
Nyomtatvány, irodaszer, tisztítószér	207 721
Szakkönyv, folyóirat	5 300
Bérköltség	1 079 164
Bérjárulék	470 463
Ebédjegyek, BKV-bérletterítés	12 000
Betegszabadság, táppénz hj.	125 140
Reprezentációs költség	134 633
Egyéb	70 718
Utazási, kiküldetési költség	42 830
Posta, telefon, filmkidolgozás	605 727
Karbantartás	149 875
Könyvelési díj, ügyvédi költség	791 300
Bankköltség, illetékek, árf. veszteség	79 527
Értékcsökkenési leírás	174 906
II. összesen:	3 949 304
Összes cél szerinti kiadás	15 654 494
Bevételek:	15 574 028
Kiadások:	15 654 494
Tárgyévi eredmény	-80 466

Bevételek	Ft
Kapott támogatások	2 640 000
Kapott támogatások	11 340 000
Visszafizetett támogatások	- 164 881
Kiadványok értékesítése	660 248
Rendezvények bevétele	296 551
Tagdíjbevétel	293 300
1% elszámolása	291 530
Kamatbevételek	217 280
Összbevétel:	15 574 028

VII.

A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 116. Közgyűlésének

Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság 115. Közgyűlése által kiküldött számvizsgálók és ellenőrök jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság számviteli nyilvántartását és közhasznúsági jelentését a mai napon megvizsgáltuk, és miután rendben találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárosnak lelkiismeretes munkájáért szavazzon köszönetet a Közgyűlés, és a szokásos fenntartással adja meg a felmentvényt.

Budapest, 2004. június 2.

Forrai Ibolya
számvizsgáló

Páll István
számvizsgáló

Szalontay Judit
számvizsgáló

* * *

Klinghammer István egyetemi emlékérmét ad át Andrásfalvy Bertalannak
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Klinghammer István egyetemi emléklapot ad át Hofer Tamásnak
(Fotó: Deim Péter)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG MÓDOSÍTOTT ALAPSZABÁLYA

1. §

A Társaság címe, székhelye, működési területe, hivatalos nyelve, pecsétje

(1) A Társaság neve: Magyar Néprajzi Társaság.

A Társaság angol nyelvű elnevezése: Hungarian Ethnographical Society.

A Társaság német nyelvű elnevezése: Ungarische Ethnographische Gesellschaft.

A Társaság francia nyelvű elnevezése: Société d'Ethnographie Hongroise.

Székhelye: 1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Működése kiterjed Magyarországra, továbbá a határon kívül élő magyarok által lakott területekre. Hivatalos nyelve: magyar.

Pecsétje: „Magyar Néprajzi Társaság” k rirat, középen 1889 évszám.

(2) A Társaság (egyesület)  n ll  jogi személy, amely a közhasznú szervezetekről szóló 1997.  vi CLVI. törvény rendelkezései szerint közhasznú tevékenységet folytató szervezet.

2. §

A Társaság célja és feladatai

(1) A Társaság célja és feladata: a néprajz mindenkori célkitűzéseinek támogatása, végrehajtásukban való részvétel, a néprajz eredm nyeiinek mind szélesebb körben történő megismertetése, a néprajz művelői, pártolói és a néprajz iránt érdeklődők összefogása, a néprajznak, valamint művelőinek szakmai érdekvédelme.

(2) Feladatának tekinti pályázatok kiírását, jutalmak kit z s t, a tagjai által  l rt eredmények djjakkal, jutalmakkal történő elismerését.

(3) E célok megval s s t közhasznú tevékenységként, közhasznú egyesület formájában végzi.

3/A. §

A Társaság tevékenysége

(1) A Társaság céljainak megval s s sa érdekében

- székhelyén és vidéken nyilvános üléseket tart;
- szakmunkákat és folyóiratokat ad ki, folyóiratában a Társaság működéséről is rendszeresen jelentéseket közül;
- helyi szervezeteket létesíthet;
- szakosztályokat, munkaközösségeket szervezhet;
- más egyesületekkel, intézményekkel és szervezetekkel kapcsolatot létesít;
- külföldi kapcsolatokat létesít és tart fenn, különös tekintettel a határon túli magyarsággal;
- pályázatokat hirdethet, szakmai djjakat tűzhet ki;
- alapítványt hozhat létre.

(2) Az (1) bekezdésben leírtak alapján a Társaság a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 26. § c. pontjában felsorolt alábbi közhasznú tevékenységeket folytatja:

- tudományos tevékenység, kutatás (3);
- nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés (4);
- kulturális tevékenység (5);
- kulturális örökség megóvása (6);
- műemlékvédelem (7);
- a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység (13).

(3) A Társaság közhasznú tevékenységéből fakadó szolgáltatásait tagjai mellett minden érdeklődő igénybe veheti, melynek módjáról és a közhasznú tevékenységgel kapcsolatos iratokba való betekintés rendjéről az Alapszabály rendelkezik.

(4) A Társaság közhasznú szolgáltatásait, azok igénybevételének módját, közgyűlési, választmányi határozatait, éves beszámolójának, közhasznúsági jelentésének tömörített változatát és egyéb működésére vonatkozó tájékoztatóit a Társaság kiadványaiban nyilvánosságra hozza.

3/B. §

A Társaság nemzetközi tevékenysége

A Társaság céljainak elérése érdekében együttműködik, és megállapodásokat köthet külföldi néprajzi intézményekkel, társaságokkal. Tudományos konferenciáira, ülésszakaira, üléseire előadóként, résztvevőként külföldi szakembereket hív meg, képviselteti magát külföldi néprajzi intézmények, társaságok konferenciáin, rendezvényein.

4. §

A Társaság politikamentessége

A Társaság közvetlen politikai tevékenységet nem folytat, szervezete pártoktól független, politikai szervezeteket, pártokat nem támogat és tőlük támogatást nem fogad el. A társadalmi szervezet országgyűlési képviselőjelöltet, megyei és fővárosi önkormányzati jelöltet nem állít, és nem támogat.

5. §

Rendelkezések a társasági vagyronról és jövedelemről

(1) A Társaság vagyona: készpénz, kiadványok készlete és felszerelési tárgyak. A készpénz vagyont betétkönyvben vagy folyószámlán kell elhelyezni.

(2) A Társaság jövedelme: tagdíjak, a kiadványok eladásából befolyó összeg, a betétkönyvben vagy folyószámlán elhelyezett készpénz kamatai, jogi és magánszemélyek felajánlásai, hozzájárulásai, valamint támogatások.

- (3) A Társaság közhasznú céljainak megvalósítása érdekében, azokat nem veszélyeztetve, vállalkozási tevékenységet is végezhet.
- (4) A Társaság gazdálkodása során elért eredményét nem osztja fel, azt az Alapszabályban meghatározott tevékenységre fordítja.
- (5) A Társaság befektetési tevékenységet nem folytat.

6. §

A Társaság gazdasági működése

- (1) A Társaság naptári évre vonatkozó költségvetés alapján működik, és a tárgyévet követően köteles naptári évre vonatkozó zárszámadást készíteni. A Társaság költségvetésének összeállítása és a Közgyűlés elé történő beterjesztése a pénztáros feladata. Közgyűlési beterjesztés előtt a Választmány mindkét anyagot megvitatja, a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság pedig írásban véleményezi.
- (2) A Társaság által központi költségvetési szervtől, az elkülönített állami pénzalaptól, a helyi önkormányzattól, a kisebbségi települési önkormányzattól, a települési önkormányzatok társulásától és mindezek szerveitől kapott támogatások jogszabályoknak és a támogatás rendeltetésének megfelelő felhasználásáért a Főtitkár felelős. A támogatásból származó pénzeszettek szabályos kezeléséért a Társasággal szemben a Társaság Ügyintézője és Könyvelője visel felelősséget.
- (3) A Társaság szervezeti egységei önállóan kezelik a rendezvényeikre, kiadványaikra pályázatokon elnyert vagy más formában rendelkezésükre bocsátott pénzeszközöket.
- (4) A Társaság az éves beszámolójának elfogadásával egyidejűleg az Elnök előterjesztése alapján köteles közhasznúsági jelentést elfogadni.
- (5) A Társaság közhasznúsági jelentésének tartalmaznia kell a Társaság számviteli beszámolóját (ez azonban nem érinti az éves beszámoló készítésének, valamint letétbehelyezésre és közzétételére vonatkozó számviteli szabályok betartásának kötelezettségét); a költségvetési támogatás felhasználását; a vagyon felhasználásával kapcsolatos kimutatást; a cél szerinti juttatások kimutatását; a központi költségvetési szervtől, az elkülönített állami pénzalaptól, a helyi önkormányzattól, a kisebbségi települési önkormányzattól, a települési önkormányzatok társulásától, az egészségbiztosítási önkormányzattól és mindezek szerveitől kapott támogatás mértékét; a közhasznú szervezet vezető tisztségviselőinek nyújtott juttatások értékét, illetve összegét; a közhasznú tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámolót. A Társaság közhasznúsági jelentésébe bárki betekinthat, illetőleg abból saját költségére másolatot készíthet.
- (6) A Társaság a közhasznúsági jelentését köteles legkésőbb a tárgyévet követő év június 30. napjáig a saját honlapján, ennek hiányában egyéb, a nyilvánosság számára elérhető módon közzétenni.

7. §

A Társaság tagjai

A Társaság tagjai: a.) rendes tagok, b.) pártoló tagok, c.) levelező tagok, d.) tiszteleti tagok.

a.) Rendes taggá választható minden, a Társaság céljait és az Alapszabály rendelkezéseit elfogadó természetes (azaz nagykorú, cselekvőképes magyar és külföldi állampolgár) és jogi személy.

b.) Pártoló taggá választható az a természetes vagy jogi személy, aki (vagy amely) belépési szándékát írásban kinyilvánította és a Társaság célkitűzéseinek elérését éves pártolói tagsági díj (mely minimum a hatályos éves tagdíj kétszerese) fizetésével segíti.

c.) Levelező taggá a néprajz kiváló külföldi művelői választhatók.

d.) Tiszteleti taggá választhatók a néprajz kiváló hazai és külföldi művelői.

8. §

A Társasági tagok felvétele

A Társaság tagjait választás útján veszi fel.

(1) Aki rendes taggá kívánja magát választatni, ebbéli szándékát a Társaság Titkárságához, a Társaság két tagjának ajánlásával kiegészített írásos belépési nyilatkozat eljuttatásával teheti meg. Az ajánlottról a Titkárság a Választmány elé véleményezett jelentést terjeszt, s ennek alapján a Választmány az ajánlottat egyszerű szavazattöbbséggel taggá választhatja.

(2) A pártoló, a levelező és a tiszteleti tagokat a Titkárság írásbeli ajánlására a Választmány egyszerű többséggel választja.

(3) A Választmány határozata ellen a kézbesítéstől vagy tudomásra jutástól számított 15 napon belül a Közgyűléshez lehet fellebbezni.

9. §

A Társasági tagok jogai és kötelezettségei

(1) Minden rendes tagnak joga van a Közgyűlésen részt venni, illetve a Közgyűlés döntéshozatalában (ideértve a tisztújító közgyűlést is) közreműködni. Minden rendes tag választható a Társaság bármely tisztségére. Minden rendes tagnak joga van a nyilvános társasági rendezvényeken részt venni, és véleményt nyilvánítani, javaslatait írásban és szóban előterjeszteni a Társaság működésével kapcsolatosan.

(2) A Társaság tiszteleti, pártoló, valamint levelező tagjainak jogai megegyeznek a rendes tagok jogaival, azzal az eltéréssel, hogy a Közgyűlésen tanácskozási joggal vehetnek részt, társasági tisztségviselőt nem választhatnak, és tisztségre nem választhatók.

(3) A tagok kötelesek a Társaság érdekeit előmozdítani, az egyesületi célok megvalósítása érdekében tevékenyen együttműködni, az Alapszabályt, a társasági szervek határozatait betartani. A rendes és pártoló tagok kötelesek évenként a Közgyűlés által megállapított tagsági díjat megfizetni.

10. §

A társasági tagság megszűnése

(1) A társasági tagság megszűnhet: a tag halálával (jogi személyeknél jogutód nélküli megszűnéssel), kilépéssel, kizárással és a Társaság megszűnésével.

(2) Aki a Társaságból ki akar lépni, tartozik ebbeli szándékát a Főtitkárnak írásban bejelenteni.

(3) A tagdíjfizetés esedékességét követő két év elteltét követően ki kell zárni azokat a tagokat, akik ismételt (kétszeri) felszólítás ellenére sem tesznek eleget tagdíjfizetési kötelezettségüknek.

(4) Ki kell zárni a Társaság tagjai közül azt, aki annak Alapszabályával összeegyeztethetetlen, a kutatói etikát, a Társaság jó hírét sértő magatartást tanúsít.

(5) A kizárás ügyében a Választmány határoz az Elnök, a Titkárság vagy a Szakosztályok kezdeményezése alapján. A Választmány határozata ellen a kézbesítéstől vagy tudomásra jutástól számított 15 napon belül a Közgyűléshez lehet fellebbezni.

11. §

A Társaság szervezete és határozathozatali módja

(1) A Társaság szervezete: Közgyűlés, Választmány, Titkárság, Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság, Területi Szervezetek, Szakosztályok, alkalmi bizottságok (például Fegyelmi Bizottság, Jelölő és Választási Bizottság).

(2) A Társaság vezető szervei: Közgyűlés, Választmány, Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság.

(3) A Társaság vezető tisztségviselői: a Választmány tagjai, továbbá a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság elnöke.

(4) Nem lehet vezető tisztségviselő az, akit bűncselekmény elkövetése miatt jogerősen szabadságvesztésre ítélték, amíg a büntetett előlélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól nem mentesült, illetve aki a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény 9. §. (1–2) bekezdés hatálya alatt áll. A vezető tisztségviselő, illetve az ennek jelölt személy köteles valamennyi érintett közhasznú szervezetet előzetesen tájékoztatni arról, hogy ilyen tisztséget egyidejűleg más közhasznú szervezetnél is betölt.

(5) A Társaság vezető szervei döntésének tartalmáról, időpontjáról és hatályáról, illetve a döntést támogatók és ellenzők számarányáról (ha lehetséges, személyéről) nyilvántartást kell vezetni.

(6) A Társaság vezető szerveinek és bizottságainak határozatairól, döntéseiről az érinteteket írásban kell értesíteni. A vezető szervek határozatait, döntéseit a Társaság valamely kiadványában nyilvánosságra kell hozni. A Társaság működésével kapcsolatban

keletkezett iratokba bárki betekinhet a Társaság székhelyén előre egyeztetett időpontban.

(7) A Társaság további tisztségviselői: a Pénztáros, a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság tagjai, valamint a Szakosztályelnökök és a Szakosztálytitkárok.

(8) A Társaság szervezeti egységei, vezető testületei – amennyiben az Alapszabály ettől eltérően nem rendelkezik – határozataikat nyílt szavazással, és egyszerű szótöbbséggel hozzák. Szavazategyenlőség esetén a javaslatot elvetettnek kell tekinteni.

(9) A Társaság vezető szerveinek határozathozatalában nem vehet részt az a személy, aki önmaga, illetve akinek közeli hozzátartozója, élettársa a határozat alapján kötelezettség, vagy felelősség alól mentesül, vagy bármilyen más előnyben részesül, illetve a megkötendő jogügyletben érdekelt, kivéve az 1997. évi CLVI. törvény 8. §. (1) bekezdés b.) pontjában részletezett eseteket.

11/A. §

A Közgyűlés

(1) A Közgyűlés a tagok összessége, a Társaság legfőbb szerve. A Tisztújító Közgyűlést háromévente, a Rendes Közgyűlést évenként egyszer – lehetőleg az év első felében – kell összehívni. A Közgyűlés nyilvános, azon minden érdeklődő részt vehet.

(2) A Közgyűlést az Elnök hívja össze. A tagokat a Közgyűlés előtt legalább 8 nappal külön meghívóval kell meghívni, a meghívónak tartalmaznia kell a Közgyűlés helyét, idejét és napirendjét. A Közgyűlésen minden tag jogosult részt venni.

(3) Az Elnök vagy a Választmány sürgős vagy fontos ügyek elintézésére a fenti módon Rendkívüli Közgyűlést hívhat össze. Rendkívüli Közgyűlést kell összehívni 30 napon belül, ha azt 20 tag megindokolt írásbeli kérésben kívánja, vagy törvényben erre felhatalmazott szerv – például a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság – indítványozza.

(4) A Közgyűlést a Társaság Elnöke vezeti.

(5) A Közgyűlés határozatképességéhez a szavazati joggal rendelkező tagok 50%-a + 1 fő jelenléte szükséges. Határozatképtelenség esetén, az Elnök ugyanazon tárgysorozattal 8 nap múlva tartandó újabb Közgyűlést hív egybe, amely a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes. A Közgyűlésre szóló írásos meghívóban fel kell tüntetni a határozatképtelenség miatt az eredeti napirendi pontok megtárgyalására ismételt összehívott Közgyűlés idejét és helyét, illetve azt, hogy a megismételt közgyűlés a megjelentek számára tekintet nélkül határozatképes.

(6) A Közgyűlésen minden tagnak tanácskozási és minden rendes tagnak szavazati joga van. A szavazás általában nyílt, de legalább három tag kívánságára az Elnöknek titkos szavazást kell elrendelnie. Szavazategyenlőség esetén a javaslatot elvetettnek kell tekinteni. A Tisztújító Közgyűlés a tisztségviselőket titkos szavazással választja meg.

(7) A Közgyűlés rendszerint egyszerű szótöbbséggel határoz, de alapszabály-módosítás, vagy a Társaság feloszlata, vagy más egyesületbe való beolvadása, s ez esetekben a Társaság vagyonának hova fordítása kérdésében hozott határozatokhoz minősített többség, azaz a Közgyűlésen jelenlévő tagok kétharmadának szavazata szükséges.

(8) A Közgyűlés döntéseiről nyilvántartást kell vezetni, a döntéseket az érintettekkel közölni kell, illetve nyilvánosságra kell hozni.

(9) A Közgyűlésről jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyet az Elnök, a jegyzőkönyvvezető és két hitelesítő ír alá. A jegyzőkönyv betekintésre minden érdeklődő rendelkezésére áll a Társaság Titkárságán.

(10) A Közgyűlés elé terjesztendő minden indítványt legalább egy héttel a Közgyűlés időpontja előtt – a Titkárság útján – írásban be kell jelenteni a Választmánynak. A Választmánynak be nem jelentett indítványok tárgyalása csak a következő Közgyűlés napirendjére tűzhető.

(11) A Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozik:

- a.) az Alapszabály megállapítása és módosítása;
- b.) a főtitkári beszámoló, illetve a vezetőség évi beszámolójának elfogadása;
- c.) a közhasznúsági jelentés elfogadása;
- d.) a Társaság gazdasági helyzetéről, tevékenységéről, vagyoni állapotáról szóló pénztárosi és számvizsgáló és ellenőrző bizottsági beszámoló elfogadása;
- e.) a költségvetés és a zárszámadás megtárgyalása, a felelős számadók részére a felmentvény megadása és általában a vagyoni kérdések végső fokú intézkedése;
- f.) a Választmány hatáskörét meghaladó fontosabb szerződések, különösen a Társaság vagyonállagát érintő jogügyletek elhatározása, illetőleg jóváhagyása;
- g.) a Választmány által év közben megválasztott rendes, pártoló, levelező és tiszteleti tagok, illetve a Választmány által adományozott társasági díjazottak tudomásulvétele;
- h.) a Társaság tisztségviselőinek megválasztása;
- i.) az éves tagdíj összegének megállapítása;
- j.) a Választmány megfellebbezett határozatainak felülbírálása;
- k.) indítványok tárgyalása;
- l.) szakosztályok és helyi szervezetek létesítése és működésének jóváhagyása;
- m.) más társadalmi szervezettel egyesülés (fúzió) elhatározása;
- n.) a Társaság feloszlásának kimondása;
- o.) döntés mindazon ügyben, amelyet jogszabály vagy az Alapszabály a Közgyűlés hatáskörébe utal.

(12) A Tisztújító Közgyűlés választja meg a Választmányt, a tisztségviselőket, a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság tagjait a Választmány előterjesztése, a Választmány által kiküldött három tagú Jelölő- és Választási Bizottság javaslata szerint. Tisztségviselő a Jelölő- és Választási Bizottság tagja nem lehet. A Jelölő- és Választási Bizottságot a Tisztújító Közgyűlés előtt legalább három hónappal meg kell választani.

11/B. §**A Választmány**

(1) A Választmány a Társaság 24 tagú állandó jellegű tanácskozó és ügyintéző szerve. Tagjai az Elnök, a két Alelnök, a Főtitkár, a két Titkár és további 18, a Közgyűlés által választott tag.

(2) A Választmány a Társaság ügyeinek intézésére ügyrendet alkothat.

(3) A Választmány határoz az Elnök és a Titkárság által elébe terjesztett, hatáskörébe tartozó kérdésekben:

a.) megválaszthatja a rendes, a pártoló, a levelező és a tiszteleti tagokat;

b.) megválasztja határozott időre kiadványai szerkesztőit és a szerkesztőbizottsági tagokat;

c.) dönt a társasági tagság megszűnése tárgyában;

d.) ellenőriztetheti a vagyonkezelést;

e.) előkészíti a Közgyűlés elé tartozó előterjesztéseket;

f.) kiküldi a Jelölő- és Választási Bizottságot;

g.) szükség szerint bizottságokat küldhet ki, munkaközösségeket szervezhet, ezek a Választmánynak tartoznak felelősséggel;

h.) ellenőrzi a szakosztályok és a munkaközösségek munkáját;

i.) díjakat alapíthat, döntést hoz meglévő díjak odaitéléséről.

(4) A Választmány a Társaság működésének előmozdítása céljából vidéki csoportot szervezhet, ha annak működési feltételei adottak. A vidéki csoportot a Választmány által választott csoportelnök és csoporttitkár vezeti. A vidéki csoport a Társaság Alapszabályának értelemszerű alkalmazásával működhet. Tudományos üléseket tarthat. Külön költségvetése és ügyintézése nincs, kiadásait a Társaság fedezi, ügyeit a Társaság intézi.

(5) A Választmányt az Elnök – a Titkárság útján – a napirendet, a választmányi ülés helyét és idejét tartalmazó meghívóval hívja össze úgy, hogy a meghívó elküldése és az ülés napja között legalább 8 nap időköznek kell lennie. A Választmány szükség szerint, de lehetőleg negyedévente tart ülést, júniustól szeptemberig csak rendkívül indokolt esetben.

(6) A Választmány ülésén a Választmány tagjai szavazati joggal vehetnek részt. A Választmány határozatképességéhez a tagok 50 %-a + 1 fő – köztük az Elnök vagy az egyik Alelnök, valamint a Főtitkár vagy az egyik Titkár – jelenléte szükséges. A választmányi ülésen azon tisztségviselők, akik nem tagjai a Választmánynak, valamint a meghívottak tanácskozási joggal vehetnek részt. A Szakosztályelnökök és Szakosztálytitkárok a szakosztályukat érintő kérdésekben szavazati joggal rendelkeznek.

(7) A Választmányban a szavazás általában nyílt, de legalább három tag kívánságára az Elnöknek titkos szavazást kell elrendelnie. A Választmány egyszerű szótöbbséggel határoz, s szavazategyenlőség esetén a javaslatot elvetettnek kell tekinteni. A Választmány ülései nyilvánosak, azokon bárki részt vehet, illetve arra bármely döntésben érintett egyéb szervet, személyt lehetőség szerint meg kell hívni. Rendszeres meghívottak a szakosztályok vezetői és titkárai, továbbá a belföldi tiszteleti tagok.

(8) A Választmány határozatairól nyilvántartást kell vezetni, a határozatokat az érintettekkel közölni kell, illetve nyilvánosságra kell hozni. A határozatokat külön irattári egységként kell kezelni.

(9) A Választmány határozata ellen a kézbesítéstől vagy tudomásra jutástól számított 15 napon belül a Közgyűléshez lehet fellebbezni.

(10) A Választmány üléseiről jegyzőkönyvet kell vezetni, amelyet az Elnök, a jegyzőkönyvvezető és az Elnök által e célra felkért két tag aláírásával történt hitelesítést követően a következő választmányi ülésen ismertetni kell, illetve azok a Titkárságon megtekinthetők.

(11) Különösen tartós akadályoztatás (elfoglaltság) esetén az Elnökség javaslatára a Választmány indítványozhatja egyes tag(ok) visszahívását. A visszahívásról a Közgyűlés határoz. Visszahívás esetén a póttagok léphetnek be a Választmányba a Tisztújító Közgyűlésen kapott szavazatok sorrendjében.

11/C. §

A Társaság tisztségviselői

(1) A Társaság vezető tisztségviselői a Választmány tagjai és a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság Elnöke. A Társaság Közgyűlése a Választmány előterjesztésére választ egy Elnököt, két Alelnököt, egy Főtitkárt, két Titkárt és megválasztja a Választmány további 18 tagját. A Közgyűlés választja meg a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság tagjait is.

(2) A Társaság további tisztségviselői: a Pénztáros, a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság tagjai, valamint a Szakosztályelnökök és a Szakosztálytitkárok.

(3) A Társaság tisztségviselőit a Tisztújító Közgyűlés 3 évre választja titkos szavazással. Ha az első fordulóban a szavazatok 50 % + 1-ét egyik jelölt sem érte el, a második fordulóban a két legtöbb szavazatot nyert jelölt vesz részt, akik közül a több szavazatot kapott tekinthető megválasztottnak.

(4) Minden társasági rendes tag választhat és tisztségre választható.

11/D. §

Az Elnök

(1) Az Elnök

- a.) képviseli a Társaságot a hatóságok és más hivatalos intézmények előtt;
- b.) a Társaság nevében kötelezettséget vállalhat;
- c.) a kifizetéseket a Főtitkárral vagy a Pénztárossal együtt utalványozza, ezt a jogát az Alelnökökre átruházhatja;
- d.) a költségvetésben nem szereplő célokra csak választmányi határozat alapján utalványozhat;

- e.) bármikor jogosult a pénztárkezelést ellenőrizni, az ügyviteli iratokba és számadásokba bármikor betekinthez;
- f.) munkáltatói jogot gyakorol a Társasággal munkaviszonyban álló alkalmazottak felett;
- g.) eldönti, hogy melyik szervnek kell eljárnia olyan esetekben, amelyekről az Alapszabály nem rendelkezik;
- h.) elnököl a Közgyűlésen, a Választmány ülésein és a felolvasó üléseken;
- i.) összehívja a Közgyűlést és a választmányi üléseket;
- j.) ellenőrzi a Választmány határozatainak végrehajtását;
- k.) hatáskörébe tartoznak a külföldi kapcsolatok.

(2) Az Elnököt akadályoztatása esetén elsősorban az Ügyvezető Alelnök vagy bármelyik Alelnök, az ő akadályoztatásuk esetén a Főtitkár helyettesíti.

11/E. §

Az Alelnökök

(1) Az Alelnökök az Elnököt akadályoztatása esetén mindenben helyettesítik, és vele egyetértésben minden olyan ügyet intéznek, amely az Alapszabály szerint nem tartozik a Társaság más szervének hatáskörébe.

(2) Az Elnök az Alelnököket meghatározott ügykörök tartós vitelével is megbízhatja.

(3) A Közgyűlés az egyik Alelnököt Ügyvezető Alelnökké választhatja. Ebben az esetben az Ügyvezető Alelnök helyettesíti elsősorban az Elnököt. Az Ügyvezető Alelnök helyettesítési joga a teljes elnöki jogkörre kiterjed.

11/F. §

A Titkárság

(1) A Titkárság a Társaság szervezési feladatait látja el, tagjai a Főtitkár és a két Titkár.

(2) A Főtitkár:

- a.) az Elnök irányításával vezeti a Társaság ügyeit;
- b.) a választmányi ülések előadója;
- c.) utalványozási joggal rendelkezik a Pénztárossal együtt, az Elnök által meghatározott összességéig;
- d.) intézkedéseiben az Elnökkel egyetértésben jár el;
- e.) az Alelnököket akadályoztatásuk esetén helyettesíti;
- f.) a Közgyűlésen a Társaság működéséről beszámol.

(3) A Titkárok:

- a.) a Főtitkár irányításával a Társaság működésével kapcsolatos szervezési munkát végzik;
- b.) előkészítik a plenáris üléseket, vándorgyűléseket;
- c.) vezetik a Közgyűlés és a Választmányi ülések jegyzőkönyvét;
- e.) intézik a levelezést;

f.) nyilvántartják a tagok mindenkori létszámát.

11/G. §

A Pénztáros

(1) A Közgyűlés által választott tisztségviselő, aki a Választmány ülésein tanácskozási joggal vesz részt.

(2) Állandó figyelemmel kíséri és ellenőrzi a Társaság gazdasági ügyeit, s évente beszámol a Közgyűlés előtt.

11/H. §

A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság

(1) A Közgyűlés három év időtartamra egy Elnökből, két tagból és egy póttagból álló Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottságot választ, amely a közhasznú tevékenységet végző Társaság felügyelő szerve. A bizottság ügyrendjét maga állapítja meg.

(2) Felügyeli a Társaság közhasznú tevékenységét, alapszabályszerű működését, különösen a vagyoni eszközöknek a jogszabályokban meghatározott módon történő felhasználását. Ennek során a vezető tisztségviselőktől jelentést, a Társaság munkavállalóitól tájékoztatást, felvilágosítást kérhet, továbbá a közhasznú szervezet könyveibe és irataiba betekinthes, azokat megvizsgálhatja.

(3) A vizsgálat eredményéről a Választmánynak évente írásban jelentést tenni tartozik és annak összehívását kezdeményezi, ha arról szerez tudomást, hogy:

- a.) a szervezet működése során olyan jogszabálysértés vagy mulasztás történt, amelynek megszüntetése vagy következményeinek elhárítása, illetve enyhítése a Választmány döntését teszi szükségessé;
- b.) a vezető tisztségviselők felelősségét megalapozó tény merült fel.

(4) A fenti esetben a Választmányt 30 napon belül össze kell hívni, illetve ennek elmaradása esetén értesíteni kell a törvényességi felügyeletet ellátó szervet.

(5) A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottságnak nem lehet tagja, aki az Alapszabály vonatkozó rendelkezései szerint nem lehet vezető tisztségviselő, a Választmány tagja vagy társasági tisztségviselő, aki a Társaságban e megbízásán kívül más tevékenység kifejtésére irányuló egyéb jogviszonyban áll, aki a Társaság cél szerinti juttatásából részesül – kivéve, ami tagként megilleti az Alapszabály szerint –, továbbá a fent említett személyek közeli hozzátartozója vagy élettársa.

(6) A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság Elnöke a Társaság vezető tisztségviselője, aki a Választmány ülésén tanácskozási joggal vesz részt.

12. §

Tisztújítás

(1) A Társaság tisztségviselőit rendszeren 3 évi időtartamra választja meg titkos szavazással, szabályosan előkészített Tisztújító Közgyűlésen.

(2) Minden társasági rendes tag tisztségre ajánlható és választható.

(3) Az Elnökből és két tagból álló Jelölő- és Választási Bizottságot legalább 3 hónappal a Tisztújító Közgyűlést megelőzően kell megválasztani. Nem lehet a Jelölő- és Választási Bizottság tagja, aki a Társaság vezető tisztségviselője és tisztségviselője.

(4) A Jelölő- és Választási Bizottság az írásba foglalt személyi javaslatait a Tisztújító Közgyűlés előtt 6 héttel nyújtja be a Választmánynak, hogy az kialakíthassa a Közgyűlés elé terjesztendő jelöltlistát. Ezt követően a Titkárság írásos nyilatkozatot kér a jelölttől arról, hogy a jelölést elfogadják.

(5) A Jelölő- és Választási Bizottság a Titkárság közreműködésével előzetes összeférhetlenségi vizsgálatot végez és személyi javaslatot tesz a Szavazatszámoló Bizottság összeállítására. Erről a Titkárság értesíti az érintett személyeket és kéri jelölésük elfogadását.

(6) A Tisztújító Közgyűlés elé terjesztendő minden indítványt legalább két héttel a Közgyűlést megelőzően a Választmánynak írásban be kell jelenteni. A be nem jelentett indítványok tárgyalása csak a következő Közgyűlés napirendjére vehető fel.

(7) A leköszönő Elnökség a Tisztújító Közgyűlés levezetésére időben és írásban kéri fel a Társaság valamely köztisztviselőben álló, tapasztalt tagját. A jelöltlistát a Jelölő és Választási Bizottság Elnöke, a választási eredményt a Szavazatszámoló Bizottság Elnöke ismerteti.

(8) A tisztújító választáson a titkos szavazásban szavazati joggal rendelkeznek a Társaság rendes tagjai.

(9) A Tisztújító Közgyűlésről jegyzőkönyvet kell készíteni, amelyet a jegyzőkönyvvezető, a Levezető Elnök, a Jelölő- és Választási Bizottság, illetve a Szavazatszámoló Bizottság Elnöke aláírásával hitelesít. A jegyzőkönyv a Társaság Titkárságán bárki által megtekinthető.

13. §

Szakosztályok létesítése és megszűnése

Új Szakosztályok létesítéséhez a Titkársághoz, a Közgyűlést legalább 3 hónappal megelőzően benyújtott írásos beadvány szükséges, melynek tartalmaznia kell az új Szakosztály létesítésének néhány oldalas szakmai indokát, melyet a Társaság legalább 10 rendes tagja aláírásával támogat. A beadványt a Választmány egyszerű szavazattöbbséggel (50 % + 1 fő) a Közgyűlés elé kerülő indítvánnyá változtathatja, ahol annak megszavazásával létesülhet az új Szakosztály. Az új Szakosztály élére a társasági tisztújításig megbí-

zott Elnököt és megbízott Titkárt kell választani. Szakosztályok megszüntetésének menetére a létesítésre vonatkozó szabályok (írásos beadvány, választmányi indítvány, közgyűlési szavazás) megfelelően irányadóak.

14. §

Szakosztályelnök és Szakosztálytitkár

- (1) A Szakosztályelnökök és Szakosztálytitkárok (általában egy, az Önkéntes Gyűjtő Szakosztályban kettő, a Nemzetiségi Szakosztályban három fő) a Társaság Közgyűlés által választott tisztségviselői.
- (2) A Szakosztályelnökök és Szakosztálytitkárok gondoskodnak a Szakosztály működéséről, előkészítik és jóváhagyásra a Választmány elé terjesztik a Szakosztály munkatervét, nyilvános üléseket hívnak össze.
- (3) Tisztségviselő tagokként tanácskozási joggal vesznek részt a Választmány munkájában, a Szakosztályukat érintő kérdésekben szavazati joggal rendelkeznek.

15. §

Társasági alkalmazottak

- (1) A Társaság az ügyvitellel, a társasági kiadványokkal és folyóiratokkal kapcsolatos feladatainak ellátására, a feladat jellegének függvényében munkaviszonyban foglalkoztatott dolgozókat alkalmaz, vagy tartós, illetve egyedi megbízás útján megbízottakat vesz igénybe.
- (2) A társasági alkalmazottak munkájukat a Választmány által jóváhagyott ügyrend szerint, írásba foglalt munkaszerződés alapján végzik.
- (3) A munkáltatói jogokat a Társaság Elnöke gyakorolja. Az alkalmazottak munkáját a munkaköri leírásoknak megfelelően a Főtitkár irányítja és ellenőrzi.
- (4) Az Ügyintéző a Társaság tartós munkaviszonyban foglalkoztatott – nem választott – ügyviteli dolgozója. Feladatait részleteiben a munkaszerződés és a munkaköri leírás tartalmazza. Kiemelt feladatai:
 - őrzi és kezeli a Társaság iratait, pecsétjeit, vagyontárgyait;
 - felelősséggel kezeli a Társaság házipénztárát, pénzügyi iratait (szerződések, bizonylatok, nyugták stb.);
 - minden pénztári bevételt és kiadást bizonylatolni köteles;
 - intézi a társasági működés adminisztrációját (levelezés, meghívók, emlékeztetők, jegyzőkönyvek stb.);
 - felelősen kezeli a Társaság irodagépeit (számítógép, fénymásoló gép);
 - kezeli a Társaság kiadványraktárát;
 - őrzi és gondozza a Társaság irattárát.

(5) A Társaság pénzügyi adminisztrációját az adózási és a számviteli szabályok szigorú betartásával dolgozó, külső cég végzi tartós megbízási szerződéssel.

16 §

A Társaság kiadványai

(1) A Társaság rendszeres és alkalmi kiadványokat, sorozatokat jelentet meg, amelyek felelős kiadója a Társaság Elnöke.

(2) A Társaság kiadványainak szerkesztőit és a szerkesztőbizottsági tagokat a Választmány választja meg, s az Elnök kéri fel. Megbízásuk határozott időre szól.

17. §

Határozatok nyilvántartása és irattározás

(1) A Közgyűlés, illetve a Választmány határozatait a Titkárság Határozatok Tárában gyűjti össze. Ezen nyilvántartásból ki kell hogy derüljön a határozat tartalma, meghozatalának időpontja, hatálya, a támogatók és ellenzők személye.

(2) A Titkárság gondoskodik a Közgyűlés, illetve a Választmány döntéseinek az érintettekkel való közléséről, ajánlott postai küldemény útján. A Titkárság gondoskodik továbbá a Közgyűlés döntéseinek nyilvánosságra hozataláról a Társaság székhelyén elhelyezett hirdetőtáblán történő kifüggesztés útján. Az Elnök gondoskodik a Társaság működésével kapcsolatban keletkezett iratokba történő betekintés lehetővé tételéről, a Társaság székhelyén, előre egyeztetett időpontban. Az érintett kérésére a Titkárság az iratot köteles megmutatni, abba betekintést engedni, valamint azokról a kérelmező költségére másolatot készíteni, és azt aláírásával hitelesíteni.

(3) A Társaság iratait iktatni, irattározni, tárolni és őrizni kell.

4) A Közgyűlések és választmányi ülések határozatait, az ülések hitelesített jegyzőkönyveit, az elnökségi megbeszélések emlékeztetőit időrendi csoportosításban és más iratfélelétől elkülönítve kell megőrizni. A határozatokat a választmányi tagoknak a Titkárság megküldi, a jegyzőkönyvek az Ügyintézőnél megtekinthetők.

(5) Az Irattár működését és az irattári betekintés rendjét az Irattári Szabályzat tartalmazza. A Társaság tisztségviselői munkájuk végzése közben bármikor betekinhetnek az Irattárba. Mások az Elnök hozzájárulásával tekinthetnek be az Irattárba. Irattári kutatást írásos kérelem alapján az Elnök engedélyezhet.

(6) Az Irattár selejtezése a vonatkozó jogszabályok előírása szerint az Irattári Szabályzat alapján végezhető. A nem selejtezhető, megőrzésre szánt iratokat a Társaság a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának adja át.

18. §***A Társaság felügyelete***

A Társaság működése felett az ügyészség a reá irányadó szabályok szerint gyakorol törvényességi felügyeletet.

19. §***A Társaság megszűnése***

(1) A Társaság megszűnik, ha feloszlását a Közgyűlés kimondja, vagy annak határozata alapján más társadalmi szervezettel egyesül, vagy ha bíróság elrendeli feloszlását, illetve megszűnését megállapítja.

(2) A Társaság jogutód nélküli megszűnése esetén a tartozások kiegyenlítését követően megmaradó vagyont a tagok választása szerinti más, a jelen társaság cél szerinti közhasznú tevékenységével megegyező, vagy ahhoz hasonló tevékenységet folytató közhasznú egyesület, közhasznú alapítvány, illetve közhasznú társaság részére kell átadni.

20. §***Hatályba léptető és záró rendelkezések***

(1) A Társaság tevékenységére az Alapszabály által nem szabályozott kérdésekben a mindenkor hatályos Polgári Törvénykönyv vonatkozó szakaszait, a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvényt, illetve az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

(2) A Fővárosi Bíróság a 6.Pk.60525/2. sz. végzésével 1989-ben 599. sorszám alatt vette nyilvántartásba a Társaságot.

(3) Jelen Alapszabályt az 1987. június 3.-i Közgyűlés fogadta el, az 1990. május 30.-i, az 1997. május 21.-i, a 2002. május 29.-i és a 2004. június 2.-i Közgyűlés módosította.

Kelt Budapesten, 2004. június 2. napján

Magyar Néprajzi Társaság
Dr. Paládi-Kovács Attila elnök

Magyar Néprajzi Társaság
Dr. Bali János titkár

A Fővárosi Bíróság végzése és indoklása

Fővárosi Bíróság
16. Pk. 60.525/89/16.

VÉGZÉS

A Fővárosi Bíróság elrendeli a 599. sorszám alatt nyilvántartásba vett Magyar Néprajzi Társaság elnevezésű társadalmi szervezetre vonatkozó alábbi változás bejegyzését.

A bíróság az alapszabály módosításait tudomásul veszi. A módosítások a nyilvántartás adatait nem érintik.

Az alapszabály módosításának időpontja: 2004. június 2.

E végzés ellen a kézbesítéstől számított 15 napon belül a Fővárosi Ítéletáblához címzett, de a Fővárosi Bíróságnál 3 pld.-ban benyújtott fellebbezésnek van helye.

INDOKLÁS

A szervezet jogi képviselője kérelmet terjesztett elő a bíróságnál a szervezetet érintő változás nyilvántartáson átvezetése iránt. A becsatolt dokumentumok alapján a bíróság megállapította, hogy a módosítás mindenben megfelel a törvényes előírásoknak.

Ezért a bíróság az Etv. 1989. évi II. tv. 15. § (7) bekezdése, valamint a 6/1989. (VI. 8.) IM rendelet alapján a rendelkező rész szerint határozott.

Budapest, 2004. évi július hó 09. napján

dr. Varga Zoltán sk.
bíró

A kiadmány hitelül: *Kosár Jeromosné*

* * *

Jelenkori vizsgálat a Nagykunszágon

Napjaink változó világában a közösségek, intézmények és az egyének egyaránt keresik a helyüket, lehetőségeiket. Mindez kihívást és feladatot jelent a néprajzkutatók számára is. A társadalomtudomány fejlődésének nemzetközi trendjébe beletartozik a mikroközösségek vizsgálata. E társadalomvizsgálatokhoz hozzájárulhat a néprajztudomány (kulturális antropológia), a történettudomány és a szociológia egyaránt. Egy ilyen kutatási projekt készült el 2001-ben a túrkevei Finta Múzeumban. A *Lokális közösségek, vérségi csoportok és az egyén helye, szerepe a változó társadalomban* című kutatási tervet a Nemzeti Kutatásfejlesztési Programtanács befogadta és 100 %-os állami támogatásban részesítette. A hároméves kutatás (2001–2004) konzorciumi keretek között folyt, amelynek tagjai a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, a Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Kara, Karcag Város Önkormányzata és az Alföldkutatásért Alapítvány. A kutatás projektvezetője Örsi Julianna volt. A kutatási programban olyan néprajzosok, történészek, földrajzos, biológus, közgazdász, gazdasági mérnök vettek részt, akiket izgatnak a kistérségi szinten történő társadalmi-gazdasági változások. A Nagykunszág jó terepnek bizonyult, hiszen történelme és hagyományos kultúrája jól feltárt, amire lehetett építeni. Az újabb kutatásnak három célpontja volt: 1.) az egyén, 2.) a vérségi csoportok (elsősorban a család) és 3.) a lokális közösségek (civil szervezetek, kisvárosok). A kutatás módszerei közé tartoztak a megfigyelés, az interjúvolás, a kérdőívezés, a fotózás és a videofilmezés, családidokumentum-gyűjtés. A terepen végzett gyűjtés mellett folyt levéltári kutatás és anyakönyvi kutatás. Készültek felmérések, esettanulmányok, tudományos közlemények, szakdolgozatok. A kutatási eredmények beépültek PhD-dolgozatokba és habilitációs munkába. A kutatás eredményeként három könyv, benne 51 tanulmánnyal jelent meg. 1.) *Kulcsemberek – Az egyén helye, szerepe a változó társadalomban*, 2.) *Család–nemzetség–familia – A vérségi kapcsolatok szerepe a változó társadalomban*, 3.) *Nagykunszági közösségek – A lokális közösségek szerepe a változó társadalomban*. A köteteket Örsi Julianna szerkesztette. Anélkül, hogy felsorolnánk minden tanulmányt, kiemeljük Füvessy Anikónak a népművészeti alkotók szerepének vizsgálatát, Örsi Julianna családvizsgálatait, Szendrei Eszternek a marginális csoportok bemutatását. A néprajzosok közül a kutatásban részt vett még Bellon Tibor, Bartha Júlia, H. Bathó Edit, Peterdi Vera. A néprajzosok érdeklődésére tarthat számot még Vadász István civil szervezetekre vonatkozó kutatása vagy Krizsán József családi gazdaságok elemzése.

Minden kutatási eredményt nehéz lenne felsorolni, így csak néhány alapvető megállapítást emelünk ki.

Az egyénre vonatkozó különböző megközelítésű kutatások (egyéni életutak elemzése, innovatív személyek bemutatása, a mesterségbeli tudás átörökítése stb.) elemzése során kikristályosodott, hogy kikből lettek kulcsemberek, a helyi közösség meghatározó egyéniségei és kikből nem. Összességében elmondhatjuk, hogy a kulcsemberek olyan innovatív személyek, akik nem teljesen azonosak a helyi értelmiséggel, sem a korábbi kisvárosi elittel, de a közösség hagyományaira építve a nagykunszági kulturális értékek megőrzésén fáradoznak. Példaképeik közül kiemelkedik Györffy István, akinek a nemzeti kultúra megőrzését szorgalmazó programadó írásával azonosulnak.

A család intézményében jelentős változások tanúi lehetünk. A utóbbi fél évszázadban a család funkciói némi módosuláson mentek át. Az államszocialista korszakban a család gazdasági tevékenységét az állam jelentősen korlátozta. A kétkeresős családmódelben a szerepek (munkamegosztás stb.) változtak. A patriarchális kiscsalád rokonságba való beágyazódottsága csökkent, a családfő és az öregek tekintélye csorbát szenvedett. Az évezredforduló tájékán bekövetkezett rendszerváltás stabilizálta a hagyományos értékrendet képviselő családok helyzetét (családi gazdaságok, vállalkozások), ami együtt járt az összetartó erő növekedésével és az idősek presztízsének emelkedésével. Ők alkotják napjainkban a „fontolva haladók” csoportját a Nagykunsgón. A rendszerváltás vesztesei a „lemeradók”, akiknek helyzete instabillá vált. A megélhetésért való harcban a család és tagjai is gyakran áldozatul esnek. Főleg a családfők (férfiak) élnek meg nehezen a presztízsvesztést. Kellő anyagi biztonság, tudás és stratégia hiányában a mindennapi megélhetésért sokszor reményvesztetten küzdenek. Ez is hozzájárul a fiatalok házasságellenes magatartásához, a gyermekvállalási kedv csökkenéséhez, ami előre jelzi a nagykun társadalom előregedését, a települések népességvesztését. Ez pedig a fejlődés gátja lehet.

A családtörténeti kutatások eredményei tanulmányokban és kiállításban is megfogalmazva azt mutatják, hogy a családi hagyományok ápolásának, tiszteletének (genealógia, ereklyék stb.) különösen nagy szerepe van a törzsökös családok életében. A kismemesi minta, a kun származástudat, a katonáskodás emléke és az önállóság, demokrácia eszméje ötvöződik a mai nagykun öntudatban. Erre építve jönnek létre új ünnepek, szokások, amelyek a Nagykunsgó imázsát hivatottak megteremteni.

A lokális közösségek kutatása ugyancsak az eredményt hozta. Azok a civil szervezetek segítenek leginkább az identitás megőrzésében, amelyek a hagyományápolásban vállalnak szerepet. Mivel – elsősorban külső tényezők: pályázati pénzek megszerzése, kisvárosok versenye, politikai akarat miatt – kétirányú tendencia van jelen a térségben, az elkövetkezendő évek adnak majd választ arra, hogy a Nagykunsgó meg tudja-e őrizni történeti-néprajzi csoport jellegét (csetleg kiterjeszti kulturális határait) vagy, mivel a kistérségek közel egybeesnek a választási körzetekkel, ez a politikai dominancia erősödését jelentheti a települések fejlődésében. Lehetséges, hogy a két álláspont a civil szervezetek és a politikai pártok közötti küzdelemben ölt majd testet. Ez pedig egybeeshet a népi kultúra (nemzeti örökség) megőrzése és a nivellálódásra (globalizáció) törekvő közötti harc felerősödésével. Az elmúlt 15 év az előbbinek kedvezett a Nagykunsgón, míg napjainkban erősödni látszik a Nagykunsgó szétszakítására irányuló törekvés, amely önálló arculatának elvesztésével járhat. Ezzel pedig a magyar nemzeti örökség veszít presztízséből.

A kutatási eredményeinket két konferencián is bemutattuk (Türkeve, Budapest) és további előadásaink, tanulmányaink is várhatók. Ugyancsak e kutatás eredményeként létrehoztunk egy digitális adatbázist, amely gyűjtéseket, családtörténeti dokumentumokat, fotókat és szociológiai felméréseket egyaránt tartalmaz. A www.fintamuseum.hu honlapon további információkkal szolgálunk. Kutatásunk eredménye az is, hogy a múzeumokban a kutatás technikai feltételein jelentősen javíthattunk. (Lejegyző és felvevő magnetofonok, digitális fényképezőgépek, laptop, asztali számítógépek, szoftverek stb.). Kutatóközösségünk affinitása és felkészültsége tovább növekedett a jelenkori társadalmi kérdések kutatása iránt, amelyet bizonyít az is, hogy újabb kutatási projektet adtunk be immár az Észak-Alföldi Régió kistérségeinek összehasonlító vizsgálatára a három megye múzeumi szervezeteinek összefogásával. Továbbra is partnerünk maradt a

mezőtúri főiskola és az Alföldkutatásért Alapítvány. Amennyiben az állami támogatást az NKFP-pályázaton megszerezzük, a kutatási team újabb hároméves régiós társadalomvizsgálatra szerez jogositványt, ezzel is erősítve a magyar néprajztudomány pozícióját a társadalomtudományok között.

ÖRSI JULIANNA

* * *

Klinghammer István egyetemi emléklapot ad át Kisbán Eszternek
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Az ünnepség résztvevői
(Fotó: Deim Péter)

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Entre autres – Among Others A SIEF nyolcadik konferenciája (Marseille, 2004. április 26–30.)

Ki ne emlékezne rá, hogy a Société Internationale d’Ethnologie et de Folklore, rövidebb megnevezéssel a SIEF hetedik konferenciájának Budapest adott otthont 2001 áprilisában. A világ minden tájáról érkezett, több, mint háromszáz kutató részvételével megtartott kongresszus minden kétséget kizáróan a magyar néprajztudomány egyik legkiemelkedőbb „nemzetközi” sikere volt. Akik nálunk addig nem ismerték személyesen a (talán) legnagyobb etnológus és folklorista világszervezet összejövetelének atmoszféráját, azok a Magyar Tudományos Akadémia reprezentatív épületének hangulatos termeiben testközelből élvezhették azt. Nemzetközi viszonylatban soha nem látott méretű volt akkor a magyar részvétel: több, mint félszáz kutató tartott előadást vagy elnökölt az üléseken, és legalább ugyanennyi volt a főként doktorandusokból és fiatal kutatókból álló „segítők” száma. A felejthetetlen eseményen viszonylag sokan vettek részt a volt „keleti blokk” országaiból is, akik részvételéhez a magyar állam, különféle pályázati pénzeket keresztül jelentős anyagi hozzájárulást nyújtott.

Már Budapesten kiderült, hogy a következő SIEF-konferenciát minden bizonnyal Marseille-ben fogják rendezni. A dél-franciaországi helyszín várhatóan sok mindent meghatározott: kihatással volt a szervezés, a résztvevők országonkénti megoszlása és természetesen a tematika alakulására. Bár a konferencia programjának kialakítása már legalább másfél évvel az esemény előtt megindult, mégis sokan voltak, akik későn eszméltek. A jövő szempontjából rendkívül tanulságos, hogy a szervezők igyekeztek kiiktatni a „hagyományos”, papíron történő levelezés minden formáját: nem küldtek többszöri körlevelet, és külön nem hívogattak senkit. Fölkérést mindössze a szekcióvezetők kaptak, akik az interneten tették közzé a kisebb munkacsoportok tematikáját. A jelentkezés, a regisztrálás, sőt, az előadások rezüméinek elfogadtatása is online történt. Nyilván nem ez volt az első ilyen nemzetközi konferencia, ugyanakkor viszont úgy tűnik, hogy a hagyományos szervezés gyakorlatának végleg leáldozott. Ez így mindenképpen olcsóbb, gyorsabb és praktikusabb is. Az egyes szekciók kijelölt témavezetői saját maguk válogatták ki az előadókat a hozzájuk beérkezett rezümék alapján. (Voltak, akik lehetőséget kaptak előadástartásra és azután nem jelentek meg a konferencián, illetve akadtak olyanok is, akiket elutasítottak, ám ennek ellenére eljöttek, és amennyiben a szekcióvezető kellőképpen rugalmas volt, a „lyukak” helyén végül mégiscsak előadhattak.)

Az összesen három- és félszáz regisztrált jelentkező többsége részt vett a 2004. április 26-án kezdődött ötnapos konferencián. A több tucat távolmaradó esetében az elmaradt előadások tartalmáról csak a konferencia egyetlen hivatalos, nyomtatott könyv formátumú kiadványából, a rezüméket tartalmazó kötetből értesülhettünk. Különféle okokból távol maradt néhány magyarországi és nem magyarországi magyar kutatói is. Csak találgatni lehet, hogy mi volt a végső soron meglehetősen gyér magyar részvétel oka. A három évvel korábbi budapesti kongresszus sikere vajon szükségszerűen indukált-e egy ilyen negatív fordulatot, vagy inkább éppen hogy lőkést kellett volna adnia a minél reprezentatívabb számú részvételre? Nehezen kaphatunk erre választ. Mindenesetre tény: összesen hét (!) magyarországi kutató forgolódott Marseille-ben az április végi napokban, akik közül négyen jobbra csak pályakezdeknek tekinthetők, olyannyi-

ra, hogy 2001-ben Budapesten még – zöldfülűségük okán – nem is szerepeltek előadás-sal. Feltűnő volt, hogy nem jelentek meg a korábbi, magyarországi konferencia egyébként kiválóan vizsgázott szervezői sem. A felemásra sikeredett magyar jelenlét oka kivételesen nem az anyagiakban keresendő, hiszen a francia szervezők végül hozzájárultak „a gyenge valutájú országok” kutatóinak útiköltségéhez, sőt, amennyiben valaki ezt kérelmezte, az átlagos összegű regisztrációs díjat is elengedték. A konferencia így összegésében, nemzetközi viszonylatban nem volt drága, és még mindig elérhetőbb volt, mint az utóbbi és a közelgő évek méregdrága, ám kétségtelenül magyar érdekltségű észak-európai és oroszországi konferenciái.

Ami a kutatók országokénti megoszlásának alakulását illeti, ebben is a rendező helyszín szerepe volt kiemelkedő. Az egyértelmű francia túlsúly mellett a budapesti kongresszushoz képest lényegesen többen érkeztek a mediterrán országokból: Spanyolországból, Portugáliából, Olaszországból és Görögországból. Új és sejtethetően egyedi szín volt az észak-afrikai kutatók jelenléte. A szokásosnál kevesebb német résztvevő mellett átlagosnak nevezhető az észak-európai és brit előadók száma. A kelet-közép- és kelet-európai országokat legalább egy-egy kutató képviselte ugyan, de korántsem olyan számban és súllyal, mint a magyarországi konferencián. Nem tudni, hogy milyen mértékben, ám bizonyára befolyásolta a résztvevők összetételét, hogy a konferencia hivatalos nyelve a francia és az angol volt, míg – emlékezhetünk – nálunk a német nyelvű előadások aránya szinte az angolokéval vetekedett. Míg három éve francia referátum csak néhány szekcióban hangzott el, addig itt néha még az előzetesen angolul meghirdetett előadásokat is franciául adták elő, esetenként a hallgatóság nyomására. Mindenesetre ez a „nyelvi megoszlás” is tanulságos, hiszen az európai tudományos „világnyelv(ek)” konszenzusos elfogadása még nem eldöntött tény, hanem jelenleg is alakuló és trendszerűen hullámozó folyamat.

A leginkább feltűnő és váratlan az a körülmény volt, hogy valójában milyen kevés SIEF-tag jelent meg a rendezvényen. A papíron közel 700 tagot számláló, idén jubiláló, 40 éves szervezet marseille-i közgyűlésén alig néhány tucat kutató vett részt. Mivel a konferencián való részvételnek nem volt feltétele SIEF-tagság (és az ezzel együtt járó tagdíjbefizetés), most sem sokan léptek be. A társaság Budapesten megválasztott elnöke, Regina Bendix megbízását ugyan újabb három évre meghosszabbították, az általános érdektelenség jeleként értelmezhető, hogy a korábbi vezérkar tagjai csupán „láthatatlanul” képviseltették magukat a konferencián.

A személyi összetétel mellett a tematikai megoszlásra is kihatással volt, hogy Marseille-ben közös rendezésű kongresszusra került sor. A társrendezőként megjelölt szervezet, az Association d'Anthropologie Méditerranéenne (ADAM) kétségkívül jelentős szerepet vállalt a program kialakításában. Az 1998-ban alakult ADAM körülbelül 120 tagot számlál és már a harmadik nemzetközi konferenciáját tartotta. A „mediterrán szellemiség” érezhető túláramlása szoros összefüggésben áll bizonyos francia tudománypolitikai és tudományos geostratégiai átrendeződésekkel, amely folyamat lényegében Marseille szerepének (elsősorban Párizs rovására történő) felértékelésében ragadható meg. E nagyszabású és késhegyre menő belviták tüzeiben végbemenő átrendeződésnek vannak látványos jelei. Ezek közé sorolható egyrészt a párizsi néprajzi múzeum (és ezzel összefüggésben a néprajzi intézet) átszervezése és székhelyének áthelyezése a délfraancia központba. A leendő marseille-i múzeumközpont (Musée National des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée – MCEM) megnyitására várhatóan 2008-ban kerül majd sor. Az átrendeződés egy másik látványos jele maga a mostani, áprilisi kongresszus volt, amelynek hangulatát és végső soron üzenetét is áthatották az

említett kérdések. Hogy ez a körülmény a konferenciának jót tett-e vagy rosszat, erről megoszlanak a vélemények. A tematikára mindenesetre erősen rányomta a bélyegét.

Már a konferencia címe és alcíme (*Entre autres – Recontres et conflits en Europe et en Méditerranée / Among Others – Encounters and Conflicts in European and Mediterranean Societies*) jelezte, hogy mindenekelőtt a kulturális „másság”-gal való együttélésből fakadó társadalmi konfliktusok és kölcsönhatások vizsgálata került előtérbe. Nagyonbízott e kérdés köré szerveződtek a plenáris előadások és az átfogó témák is. Ezzel összefüggésben a legtöbb előadás a *Terre, espace, territoire / Land, Space, Territory* témakörben hangzott el. Az itt előkerült kulcsszavak (kontaktzónák, territóriumok, határok, migráció, mobilitás, turizmus, multikulturalitás, transznacionalizmus, etnikai és vallási konfliktusok, hagyományalkotás, másolat és eredetiség) egyben az egész konferencia tematikus megközelítésének sarokköveit jelentették. A másik átfogó témakör (*Culture materielle et système de représentations / Material Culture and Expressive Elaboration*) előadásai a táplálkozáskultúra, az egészség, a sport és a tárgyi kultúra különböző kérdéskörével foglalkoztak. A hit és ideológia (*Religiosite et ideologie / Faith and Ideology*) nagy témakörén belül a vallások és felekezetek közötti dinamika, valamint a kultúrákban és a kultúrák közötti erőszak megnyilvánulásai képeztek további kisebb egységekre osztott résztémaköröket. Valamennyi nagy témában kiemelkedő szerepet kapott a mediterráneum térsége.

Általában véve elmondható, hogy a konferencia tematikájában kevés hely jutott a folklorisztikának és az európai etnológia „hagyományosnak” tekinthető kérdéseinek. Ha akadtak is ilyen szekciók (dalkultúra, zene és szóbeli irodalom, búcsújárás, házasságkötés, táplálkozás, muzeológia), azok vagy kissé periférikusnak tündek, vagy pedig a kérdésfelvetések hangsúlyában volt érzékelhető valamiféle eltolódás. Az eltolódás irányát egyelőre nehéz meghatározni, miként mindenféle messzemenő provizórikus következtetéssel is óvatosan kell bánni. Kérdéses ugyanis, hogy egyetlen kongresszus mennyiben jelezheti (előre) az európai etnológia és folklorisztika irányváltását. A tapasztalat mindenesetre az, hogy a fiatalabb kutatói generáció nagy része – szakítva a régi kérdésfelvetésekkel és módszerekkel – egy, a szó szoros értelmében vett *társadalomtudomány*, egy jelenkori általános *kultúrákutató* felé vette az irányt. Természetes, hogy egy konferencián inkább az esettanulmányok dominálnak, ám Marseille-ben mintha ezek is azt jelezték volna, hogy az előadók nagyobbik része már nem az összehasonlító, filológiai jellegű néprajzi-folklorisztikai vizsgálatokat preferálja. (Megjegyzem: annak ellenére, hogy a magyarországi kulturális antropológia kutatási irányjaival és elméleti megközelítéseivel [is] sok vonatkozásban megegyezett a kongresszus-tematikája, Marseille mind az előadók, mind a hallgatóság soraiban nélkülözte a hazai „iskola” képviselőit.)

Örvendetes hozadéka a konferenciának a SIEF „The Ritual Year” munkacsoportjának megalakulása, amely azóta példaszerű aktivitással működik, miként azt a 2005 márciusában Máltán tartandó önálló ülészek ténye is megerősíti.

A kongresszust egyébként az Université de Provence központi fekvésű épületében rendezték meg, a programok a welcome party, a záró vacsora és az utolsó napi fakultatív kirándulások kivételével az egyetem különféle tantermeiben zajlottak. A szállást mindenki maga oldotta meg a város jobb-rosszabb szállodáiban. Az előadások megjelentetésére valószínűleg nem számíthatunk, mindössze a szekciók témavezetői készítenek el valamiféle összegzést. (A budapesti konferencia előadásait tartalmazó vaskos kiadvány, igaz három év után, de végszóra napvilágot látott. A kongresszus könyvadásító pultjára azonban a kötet példányai nem, csak a megrendelőlapok kerültek ki.)

Ha összegezni akarnánk a marseille-i konferencia tapasztalatait, akkor röviden azt mondhatnánk: a kissé áttematizált és már szinte befoghatatlanul szerteágazó „néprajzi”

összejövetelen voltak kevésbé tündöklő és igazán kiváló előadások is, ahogy az lenni szokott: *entre autres / among others*.

BÁRTH DÁNIEL

Közép-Európa dilemmája: együttélés vagy egymás mellett élés
6. Nemzetközi Kulturális Antropológiai Tanácskozás
 (Arad, 2004. május 13–14.)

Idén hatodik alkalommal rendeztek konferenciát az aradi kollégák. Az előző és mostani témák: 1.) *Kisebbségek, identitás és integráció*; 2.) *Túlélési modellek Közép-Európában és keleten*; 3.) *Identitás – Alternatíva – Multikulturalitás*; 4.) *Interetnicitás Közép-Európában és keleten*; 5.) *Képzelt kisebbség – Valós kisebbség*; 6.) *Közép-Európa dilemmája: együttélés vagy egymás mellett élés*. A program koordinátora és egyben fő szervezője Elena Rodica Colta etnográfus, az Aradi Múzeumi Komplexum munkatársa volt. A tanácskozást a Román Kulturális Minisztérium, Arad megye és az Integrációs Médiaigazgatóság támogatta. A kétnapos konferencián hazai és külföldi előadók mondták el véleményüket a közép-európai együttélés problémáiról, gyakorlatáról.

A következő előadások hangzottak el. Vintila Mihaiescu, bukaresti egyetem: *Gazdaság, kultúra a belépés után: integráció vagy összeütközés*; Magyari-Vincze Enikő, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár: *Az interetnikus kapcsolatok stúdiumának távlatai*; Lucian Kovacs Nastasa, Történeti Intézet, Kolozsvár: *A kolozsvári magyar egyetem dilemmái*; Alin Gavreliuc, Nyugat Egyetem, Temesvár: *Az etnikai és regionális viszonyok szerkezetének lélektani térképei a Bánságban*; Eugen Glück, Arad: *Adatok a máramarosi zsidók térfoglalásáról (1690–1848)*; Eperjessy Ernő, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest: *30 éve jelennek meg a magyarországi kisebbségek néprajzi kiadványai*; Berényi Mária, a Magyarországi Román Intézet igazgatója: *A Saguna család és a miskolci macedo-román kolónia*; Drago Njegovan, Vajdasági Múzeum, Újvidék: *A közép- és a délkelet-európai térség etnikumközi viszonyai a 20. század végén és a 21. század elején*; Biljana Ratković Njegovan, Újvidék: *A vajdasági nemzeti kisebbségek tömegtájékoztatói eszközei*; Dušan Dejanac, Kikinda: *A szomszédsági kapcsolatok az egyesült Európa jelenlegi integrációs folyamatában*; Branislav Zarić, etnomuzikológus, Kikinda: *A többnemzetiségű államok kérdéseiről a jugoszláv tapasztalat tükrében*; Božidar Panić: *Újszerbia – Az aradi szerbek kivándorlása Ukrajnába*; Borbély Anna, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest: *A 2001-es népszámlálás adatai a magyarországi románok közössége vonatkozásában*; Csobai Elena, Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba: *A Magyar Tudományos Akadémia következtetései a 2001-es népszámlálási adatok kérdéseire kapott válaszokra vonatkozóan*; Otilia Hedesan, Temesvári Egyetem: *A Timok környéki román közösségek helyzete*; Bödi Erzsébet, Debreceni Egyetem: *A szatmári svábokra vonatkozó néprajzi kutatások*; Fodor Ferenc, Móra Ferenc Múzeum, Szeged: *Moldvai és bukovinai lipovánok*; Horia Lascu, Aradi Múzeum: *A landlerek letelepedése Nagyszeben-székben*; Hoczopán Anna, Szegedi Egyetem, Román Tanszék, Szeged: *A Magyarországon együtt élő nemzetiségek elitképzésének erkölcsi normái*; Narcisa Stiuca, Bukarest: *Az ünnep mint önazonossági jel, és mint a multikulturális összhangteremtés formája*; Csortán Ferenc, Kulturális Minisztérium, Bukarest: *Rejtett*

Hoczopán Anna, Eperjessy Ernő, Csörtán Ferenc és Elena Rodica Colta a konferencián

kisebbségek; Jakab Albert Zsolt, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár: *Emléktáblák és az emléktábla-állítás gyakorlata Kolozsváron*; Simon Boglárka, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár: *A helyi elit viszonyulása a csángó-kérdéshez*; Illés Sándor, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár: *Az etnikai önazonosság az élettörténetben – Egy kolozsi vegyes házaspár esete*; Klaus Stephan, München: *A németországi bevándorlók kulturális integrációjának egyes aspektusai*; Jarmila Gerbocova, Szlovák Nemzeti Múzeum, Pozsony: *A kisebbségek helyzete Közép-Európában az új Európa alakulásának feltételrendszerében*; Gheorghe Lanevschi, Aradi Múzeum: *A zsidó Szeider család sorsváltozásai*; Jozef Jurašek, Szlovák Nemzeti Múzeum, Pozsony: *Bukovina az egyesült Európa modellje*; Pavel Rozkos, Pozsony: *Az egyház szerepe az etnikai kisebbségeknek a többségi lakossággal való együttélés keretében*; Elena Rodica Colta, Aradi Múzeum: *Magyarok Győrökben – Kapcsolatrendszer a közösségekben és a közösségekben kívül*; Ovidiu Pecican, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár: *Milyen Európa? – Milyen Dilemma? – Néhány reflexió az EU keleti kiterjesztésének hulláma kapcsán*; Klamár Sára, SZTE, Néprajzi Tanszék, Szeged: *Háromképpen tisztelt egyetlen Isten – A katolikus, református és pravoszláv hívek együttélése egy szerémségi faluban*; Nagy Márta, DTE, Debrecen: *A magyarországi görög diaszpóra asszimilációs útjai az egyházművészetben*; Simon András–Mód László, SZTE, Szeged: *Interetnikus hatások a Kárpát-medence szőlő- és borkultúrájában*; Klamár Zoltán, Petőfi Múzeum, Aszód: *Etnikus kapcsolatok a szerbek, horvátok és magyarok között Maradék falu társadalmában*.

A tanácskozásnak több „hivatalos” nyelve is volt: román, német, angol, szerb és magyar. Az előadók maguk választották meg a beszélt nyelvet, ami nem is lett volna

baj, ha a tolmácsolás nem egyirányú csupán. Azok a kutatók ugyanis, akik nem beszéltek a románt, sokszor ütköztek nyelvi problémába és az izgalmas, nagyon tanulságos előadások egy részét a vendégek (szlovákok, szerbek, németek, magyarok) nem mindig értették és csak a kulcsszavakból tudtak következtetni az elmondottakra. Az egyébként mintaszerűen lebonyolított, több napos tanácskozás egyetlen zavaró tényezője volt a fent jelzett probléma, ami igazából még a 20. század első évtizedeiben jószerével nem jelentkezett volna, hiszen ekkor még a Bánság egy olyan multikulturális környezet volt, ahol a román, magyar, szerb és német nyelv általánosan ismert és beszélt volt.

KLAMÁR ZOLTÁN

**A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központjának
bemutakozása
(Veszprém, 2004. február 20.)**

A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának (VEAB) Történettudományi Szakbizottsága 2003 tavaszán konferenciasorozatot indított azzal a céllal, hogy a határon túl működő magyar tudományos műhelyek és intézmények a hazai tudományos közvélemény elé tárhassák szakmai munkájukat, publikációs tevékenységüket. A szervezők reményei szerint ezek a rendszeresen ismétlődő alkalmak lehetőséget teremtenének a bemutatkozáson túl a kutatók személyes kapcsolatainak építésére, a lehetséges együttműködések feltérképezésére és kialakítására.

2003. március 13-án elsőként a Székely Nemzeti Múzeum, 2003. szeptember 26-án a komáromi Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma, 2004. február 20-án a sorozat harmadik alkalmaként a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja mutatkozott be Veszprémben a VEAB székházában.

A konferencia első részében a Fórum Kisebbségkutató Intézet és az Etnológiai Központ kutatási tevékenységének és programjainak áttekintő bemutatására került sor.

Tóth Károly, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója röviden felvázolta az 1996-ban életre hívott intézet célját, tevékenységi körét. Létrehozásakor – a szlovákiai kisebbségi kultúra minimális állami támogatása miatt – olyan stabil, független, integráló intézmény kialakítása volt a cél, amely képes biztosítani Szlovákiában a nemzeti és egyéb kisebbségek szakszerű kutatását, kultúrájuk, írott és íratlan emlékeinek dokumentálását. Az intézet annak ellenére, hogy fennállása óta egyetlen fillér állami támogatást sem kapott (felajánlásokból, egyéni és intézményi támogatásokból, pályázatokból él) jelenleg 23 állandó és 120 külső munkatárssal dolgozik. Négy kutatórészleget tart fenn (a jelenkutatási részleget Galántán, a Bibliotheca Hungarica könyvtárat és adattárat, valamint a Nemzetközi Nemzetiségi Szakkönyvtárat Somorján, az Etnológiai Központot Komáromban), ahol 32 kutatási programot valósítanak meg. Az intézet kiadványsorozataiban tudományos publikációkat jelentet meg, magyar, szlovák és angol nyelven jelen van az Interneten (www.foruminst.sk). A kutatási feladatokon túl részt vállal az oktatásban, kísérleti tankönyvekkel, polgári klubhálózat kialakításával, a civil szféra megerősítésével is foglalkozik.

Liszka József etnológus, az Etnológiai Központ igazgatója és munkatársa, L. Juhász Ilona egymást váltva beszéltek munkájukról, példásan összefogott szakszerűséggel mutatták be intézményük kutatási programjait.

Az 1997-ben megalakult Etnológiai Központ vállalta feladatának a szlovákiai magyar népesség kultúrájának tudományos igényű néprajzi kutatásán túl a legfrissebb elméleti és módszertani eredmények (kultúrantropológia, Oral History, interkulturális kommunikáció) meghonosítását, az eredmények dokumentálását és közzétételét. Kutatási programjaik között az interetnikus kapcsolatok, változásvizsgálatok, valamint a szakrális néprajz vizsgálata kapott kiemelt szerepet.

Szolgálatuk egyik fontos területe, hogy a felvidéki magyar néprajzi kutatások eredményeiről bibliográfiákat készítenek. A sorozatot Liszka József *A szlovákiai magyar nemzetiség etnográfiai és folklorisztikai bibliográfiája – A 19. század elejétől 1986 végéig* című kötete nyitotta, amelyet L. Juhász Ilona könyvészeti munkái követtek. A szlovákiai magyar néprajzi bibliográfiák sorozatában immár öt kötetben 1987–1998-ig követhetjük nyomon a felvidéki magyar néprajzi kutatások eredményeit.

A komáromi Etnológiai Központ a szabadban álló út menti keresztek, képoszlopok, szentek szobrai, kápolnák, sírjelek dokumentálására Közép-Európában egyedülálló adatbázist hozott létre. A Szakrális Kisémlékek Archívuma a teljesség igényével tartalmazza Dél-Szlovákia szabadtéri szakrális kisémlékeit, a maga történetiségében és változásaiban. Az egyes emlékekről felvett (több mint 2000) adatlap tartalmazza a felmért objektum pontos helyét, funkcióját, anyagát, méreteit, feliratait, a hozzá kapcsolódó helyi történeteket, mondákat, eredetmagyarázatokat. A helyszínen készült fényképeken és rajzokon kívül összegyűjtik a kisémlékekre vonatkozó levéltári dokumentumokat és a sajtó híryanagát is. Hasonló alapossággal végzik a szlovákiai magyar temetők feltérképezését, valamint az elmúlt évtizedben kialakult, a nemzeti szimbolizmus tárgykörébe tartozó jelképek és helyek rögzítését, melyek a most létrehozott Nemzeti Jelképek és Jeles Helyek Adattárába kerülnek majd elhelyezésre. A kisémlékkutatás eredményeiből a konferencia résztvevői kiállítás formájában is ízelítőt kaphattak. *Állítatott keresztényi buzgóságból – Szakrális kisémlékek Dél-Szlovákiában* címen művészi értékű fotók kerültek bemutatásra a Veszprém Megyei Levéltár földszinti folyosóján (Veszprém, Vár u. 12.) és a VEAB székházában (Vár u. 37.).

A konferencia második (délutáni) részében az Etnológiai Központ kutatási programjai közül *A szlovákiai magyarok populáris kultúrája 1990–2005 között* című projektum eredményeinek bemutatására került sor. Az intézet munkatársai folyamatosan és érzékenyen dokumentálják azokat a hatásokat, változásokat, amelyek Szlovákia magyarok lakta területein az elmúlt 15 évben bekövetkeztek. Tanulságos eredményeket hozott annak vizsgálata, hogy az 1989-es változások hogyan hatottak az amúgy is alakuló népi kultúrára. Kutatásaikban tág teret adnak diákoknak, pályakezdő fiataloknak, illetve tapasztalt, régóta dolgozó határon túli és belüli magyar szakembereknek.

Czövek Judit, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa a koloni lagzi Putz Éva által 1940–1943 között lejegyzett formájának változásvizsgálatát végzi. Tény, hogy *A koloni lagzi*ban megörökített cselekménysor napjainkban már csak töredékekben létezik, de tanulságos azt is rögzíteni, hogy az ötvenes–hatvanas években végbemenő modernizáció, a falu társadalmi és vagyoni szerkezetének átalakulása, belső hierarchiájának gyors átrétegződése, a migráció, a nemegyszer formális és kicsinyes kulturális igények és elvárások jelenléte, a modern technika eszközeinek térhódítása hogyan érintette a falu értékrendjét, hagyományos kultúráját, s ezen belül is a lagzi formakincsét. A lakodalom képi és írott formában történő rögzítésére ez évben kerül majd sor.

Gecse Annabella, felvidéki származású, ma Szolnokon élő fiatal néprajzkutató *A parasztgazdaságok változásai Gömörben – Dúlházi példa* címen egy családi gazdaság elemzésére vállalkozott. Előadásában szemléletesen bemutatta a dúlházi Simon család gazdaságát: mennyi földterületen, milyen állat- és gépállománnyal gazdálkodnak, kik

adják a gazdaság munkaerejét, milyen a napi és éves munka-, illetve időbeosztásuk, hogyan irányítják, vezetik a gazdaságot, milyen feljegyzéseket, könyvelést vezetnek a bevételekről és kiadásokról. Majd arra a kérdésre kereste a választ, hogy vajon a merevség vagy a rugalmasság élesztette-e újra a gazdaságot 1990 után? A vizsgálat részeredményei mindkét jelenségre szolgáltatott példákat, ám az is világosan kirajzolódott, hogy a vizsgált Simon család nem foglalkozásnak, nem jövedelemszerzésnek, hanem életformának tekinti a családi gazdaságot.

Bagin Árpád, nyitrai egyetemi hallgató *Halloween – Egy régi-új szokás megjelenése a szlovákiai magyarok körében* című kutatásának eredményeiről számolt be. A Halloween, amelynek mai formája több kultúra: a kelta Samhain-fesztivál, a római Pomona-nap és a keresztény mindenszentek hagyományainak keveredésével alakult ki, Magyarországra az amerikai tömegkultúra közvetítésével került át. Bagin Árpád egy felvidéki településen, Ógyallán kísérte figyelemmel az új szokás egyes elemeinek megjelenését, sajátos jelentésváltozatait. Amellett, hogy divatba jöttek a különféle Halloween-bálok és bulik, a szlovákiai magyarok körében is az új szokáshoz kötődően a sütőtök és a számtalan színben pompázó, ehető vagy csak díszként szolgáló tök-rokonai kaptak nagy szerepet. Kedvelt időöltés lett a töklámpások készítése, s azok formája, elhelyezése már sajátos helyi hagyományt teremtett.

A konferenciát L. Juhász Ilona előadása zárta *A kopjafa mint nemzeti szimbólum a szlovákiai magyarok körében* címmel. A székelyföldi református temetők díszesre faragott fejfái először 1976-ban, a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából az egykori csatatéren kialakított jelképes sírokon jelentek meg nemzeti szimbólumként, majd a nagy nemzeti események (1848, 1956) emlékére állítottak (az egész magyar nyelvterületen) közterekre ilyen kopjafa-emlékoszlopokat. Ezek a kopjafák már egyértelműen a nemzeti identitás kifejezőiként kerültek felállításra.

Az első dél-szlovákiai kopjafaszerű emlékoszlopot a Komárom melletti Örsújfalú Nyári Művelődési Táborának résztvevői állították 1977-ben. Ezt követően a hasonló kulturális rendezvények emlékére, jelentős nemzeti ünnepek alkalmából emeltek Dél-Szlovákia-szerte falvak és kisvárosok közterein, újabban politikai szerepet is vállaló köztisztvisletben álló személyek sírjain ilyen nemzeti szimbólumokat. Az előadás vetített képekkel illusztrálva vette számba a szlovákiai magyar nyelvterületen felállított, nemzeti identitást kifejező kopjafákat.

A konferencia szünetében kézbe vehettük azokat a köteteket, melyekben eredményeket publikálják. Többek között az *Acta Ethnologica Danubiana* címmel megjelenő tudományos évkönyvet, a *Notitia Historico-Ethnologica, Interethnica*, a *Fontes* és a *Lokális és Regionális Monográfiák* című könyvsorozat köteteit, valamint a 2002-ben megjelent *A szlovákiai magyarok néprajza* (Liszka József) című összegző munkát.

A változatos, tömören megfogalmazott előadások érzékletesen mutatták be a komáromi Etnológiai Központ sokoldalú munkáját, azt a tenni akarást, szervezőkészséget, magas szintű szakmai munkát, amelyből valamennyien erőt meríthetünk.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA

Veszélyeztetett örökség – veszélyeztetett kultúrák
A moldvai csángók
 (Budapest, 2004. március 25–26.)

A Teleki László Alapítvány Budapesten, az alapítvány székházában 2004. március 25–26-án nemzetközi tudományos konferenciát rendezett *Veszélyeztetett örökség-veszélyeztetett kultúrák – A moldvai csángók* címmel. A konferencia középpontjában a moldvai csángók kulturális örökségének kérdése állt az európai veszélyeztetett kisebbségek kérdéskörében elhelyezve. Az Európa Tanács kiemelt figyelmet fordított a témára, a konferencia fővédnökségét főtitkára, Walter Schwimmer vállalta.

A szervezők célja az újabb tudományos eredmények megvitatása és az európai kapcsolódási pontok feltárása volt. Az előadásokat hat témakörbe csoportosították. *A veszélyeztetettség esetei* cím alatt szó esett a Timoc térségi vlahokról (Otilia Hedesan betegség miatt nem jöhetett el, angol nyelvű előadásának írott formáját sokszorosították), a moldvai zsidó kisebbségről (Iancu Braunstein), az ötvenes évek cigány deportálásáról (Maria Bichescu). Meinolf Arens (München) tágabb összefüggésben, érdemben tárgyalta a csángók vallási-nyelvi problémáját *A római katolikus egyház és az etnikai, illetve nyelvi kisebbségek viszonya Kelet-Közép-Európában a 19–20. században* című előadásában. A *Kutatói látószögek* tematikában három előadást hallottunk. Marius Diaconescu (*Az olasz misszionáriusok szerepe a moldvai csángók identitáskrisisének keletkezésében*) és Tóth István György (*Missziók és misszionáriusok a moldvai csángók közt*) a történettudomány „látószögéből” közelítette meg a Rómából irányított moldvai misszió bonyolult kérdését. M. Diaconescu, a fiatal román történész szerint a csángók románosításában döntő szerepet játszottak a pozíciójukat féltő, a magyar, de a lengyel papokkal is ellenséges olasz misszionáriusok. Tóth István György is azt fejtegette, hogy a *de Propaganda Fide* római levéltárában található 17. századi források tanúsága szerint az olasz, bosnyák, lengyel misszionáriusok számára teljesen idegen volt a nemzeti kérdés. Tánczos Vilmos a Kolozsváron készülő teljes moldvai csángó bibliográfia részeként az 1945 utáni csángó kutatástörténetet jellemezte és vette számba.

A délutáni ülészak előadásait *A moldvai csángók kulturális örökségének európai, magyar és román párhuzamai* téma foglalta egységbe. Először Pávai István beszélt és demonstrált *A moldvai magyar hangszeres zene interetnikus kapcsolatairól*, majd Domokos Mária szólt hangzó példákkal illusztrálva a csángók vokális dalkincsének európai kapcsolatokat felmutató rétegéről. Maczalik Arnold, a fiatal kolozsvári építész *A kortárs csángó építészet tartalmi sajátosságairól* című, kitűnő előadásában virtuózan kezelt és bemutatott képi illusztrálással egészen új szemlélettel közelített a csángók jelenének építészeti, táji valóságához. Katona Edit *A moldvai csángó magyarok népviseletének interetnikus kapcsolatai* címmel sorra vette a csángó női és férfi viselet tipikus darabjait és elhelyezte azokat időben és térben, összehasonlítva az egykorú európai, magyar és román viselettel.

A konferenciához kapcsolódott Kiss Loránd *A moldvai katolikusok középkori emlékei* című fotókiállítás, valamint egy könyvbemutató. A Teleki László Intézet reprezentatív formában, idegen nyelvű összefoglalásokkal bővítve, kemény kötésben, egy kötetben újra kiadta a csángókutatás egyik alapvető munkáját, a Benda Kálmán szerkesztette *Moldvai csángó–magyar okmánytárat*.

A konferencia második napja ismét három részre tagolódott. A *Helyi társadalom és a modernizáció* című ülészakon kolozsvári és bukaresti kutatók adtak elő. A műsortól eltérően a szegedi Vincze Gábor szólt először a Magyar Népi Szövetség magyar iskola-programjáról, pontosabban a program sikertelenségének okairól. Pozsony Ferenc *A*

moldvai falvak társadalomszerkezetének átalakulásáról szolt, majd Stelu Serban a csángó falvak paraszti népességének 19. századi történelméből emelt ki mozzanatokat. Két fiatal kolozsvári szociológus a magyarfalusi vendégmunkások fogyasztói szokásait mérte föl korszerű módszerekkel. *A probléma kezelése nemzetállami keretek között* tematikus cím alatt Varga Andrea (*A bukaresti és a helyi közigazgatások moldvai katolikus politikája a két világháború között*), Bilibók Jenő (*A magyar nyelvű oktatás problémái a moldvai csángó falvakban*) és Kántor Zoltán (*A moldvai csángó problematika az Európa Tanács dokumentumaiban és annak értelmezései*) tartott előadást.

A konferenciát egy pergő, vitáktól sem mentes kerekasztal-beszélgetés zárta Pozsony Ferenc *A moldvai csángók érdekvédelmi törekvései 1989 után* című tanulmányáról. A vitát az egész konferenciát szervező Diószegi László vezette, részt vett benne Bálint-Pataki József, Bilibók Jenő, Nagy Bercel, Németh Zsolt és Pozsony Ferenc.

DOMOKOS MÁRIA

A népének mint a hagyományos vallásgyakorlat egyik legfontosabb eleme

A hetvenöt esztendő Jáci Sándor Teodóz bencés tanár köszöntése (Budapest, 2004. május 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság, az MVSZ Szent László Akadémiája és a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület 2004. május 11-én a budapesti Magyarok Házában ünnepi tudományos ülést rendezett a hetvenöt esztendő Jáci Sándor Teodóz OSB, a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület elnöke tiszteletére. A rendezvény a Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Szakkuratóriuma (Budapest) és a Devotio Kulturális Alapprogram (Szeged) anyagi támogatásával valósult meg.

Jáci Sándor Teodóz, a győri Bencés Gimnázium tanára évtizedek óta gyűjti a népeket, elsősorban a moldvai csángók körében, de a Kárpát-medence más területein is. Több, mint tíz esztendeje maga is búcsúvezető, minden augusztus 15-én ő vezeti a Bákó és Román környéki csángókat a Moldva északi részén lévő Kácsikára. Ez a Boldogasszony mennybemenetele alkalmából rendezett búcsú az egyetlen hely és alkalom, ahol a Jászvásári Egyházmegye területén – évente egyszer – magyar nyelvű misére és prédikációra kerülhet sor. Jáci atya nemcsak vezeti a búcsúkat e jeles alkalomra, hanem a misét is rendszerint ő tartja. A születésnap jó alkalom volt arra, hogy a Kárpát-medence vallásos népekeivel foglalkozó szakemberek és énekesek ünnepi rendezvényen mutakozhassanak be.

A népének – a *Magyar Néprajzi Lexikon* meghatározása szerint – „a népi nyelvű egyházi énekek hagyományos rétege; a hívők szélesebb körében elterjedt vallásos tartalmú lírai dal, mely többnyire alkalmi jellegű, de egyházi szertartáshoz rendszerint nem kapcsolódik közvetlenül és nem is mindig jóváhagyott.” A magyar népekek elsősorban a magyar szentekről, történelmi eseményekről, vértanúkról szólnak, s hagyományosan főként a kalendáris népszokásokhoz kötődnek.

Az ünnepi rendezvényen elhangzott előadások elsősorban a népekeknek a vallásos emberek együttes éneklésében játszott szerepével, a búcsújárás alkalmain betöltött funkciójával foglalkoztak. Tehát a népekek közösségteremtő, közösséget összetartó, közösségformáló szerepével, ami a kisebbségi közösségeknél az anyanyelv használatát, őrzését, az összetartozás tudatát szolgálja. Vallásos közösségekben a népének éneklése

jelentheti a zenei műveltséget, és egyáltalában a közművelődési tevékenységet.

Az ünnepi felolvasóülés kezdetén Szabó András irodalomtörténész, előadóművész tolmácsolásában elhangzott Nagy Gáspár *Köszöntő énekpróba – Jáki Sándor Teodóz szolgálataiért születésének háromnegyed százados szép ünnepén* című verse. Ezt követően Bíró László püspök, a Központi Szeminárium rektora méltatta az ünnepeit vallási, tudományos és nevelői munkásságát. A püspök úr kitért a vallásos népelemek és általában a népi vallásosság egyházon belüli megítélésére, s ezzel kapcsolatosan idézett a Szentatya Európához intézett körleveléből, mondván „... a népi vallásosság jámbor formái a különféle társulatok, zarándoklatok, búcsújárások révén széles körben élnék Európa régióiban és gazdagítják a liturgikus esztendőt, családi és társas szokásokban és gyakorlatban is megnyilvánulnak. A lelkipásztornak a népi vallásosságot becsülni kell. Támogatnia kell és meg is kell újítania mint Isten népe bölcsességének sajátos kifejeződését.” Amikor tehát – folytatta Bíró László – Teodóz atya visszaadja a népnek a lassan már elfelejtett éneklési módot, a diktálást, akkor Isten népe bölcsességének e sajátos kincsét valóban megújítva juttatja vissza oda, ahonnan kapta.

Ezt követően nyolc előadás hangzott el a vallásos népelekkel és általában a népi vallásossággal foglalkozó témakörökben.

Jáki atya vallási szolgálatának maga által vállalt részeként Győrből vasárnaponként rendszeresen eljár a csaknem csángósorsban élő, Nyitra környéki magyarokhoz, hogy lehetővé tegye számukra az anyanyelvű vallásgyakorlatot. Jókai Mária tanár (Aha) erről a tájról, a Zoborvidékről való népelekekről tartott előadást, a Nyitragesztéről jött Brath Margit népelekes közreműködésével. A szlovák–magyar nyelvhatáron lévő falvakban, magyar papok hiányában megkülönböztetett jelentősége van az előénekesek (előljárók) vezetésével tartott vallásos összejöveteleknek, mint az adventi roráték, a nem halotthoz, hanem jeles napokhoz – Szűz Mária, nagypéntek, mindenszentek napja – kapcsolódó virrasztásoknak.

Ág Tibor népzenekutató (Nagygyenyű) előadása ugyancsak a Felvidék vallásos népi énekeiről szólt, szövegét – az előadó betegsége miatt – Szalai Olga, az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos munkatársa olvasta fel. Beszámolt 1951 óta végzett gyűjtőmunkájáról, melynek során több, mint tízezer gyűjtési egységet sikerült rögzítenie, főleg az énekelő népzene területéről. Az előadó hangsúlyozta: „Gyűjtőmunkám során a világi népelemek mellett kezdettől fogva sűrűn találkoztam a falusi ember vallásos énekeivel, amit szintén rögzítettem: az egyházi ünnepekhez, az emberi élet fordulóihoz kötődő szokásokat, valamint az egyházi személyek jelenléte nélküli ájtatosságokon énekelte dallamokat, amelyek több évszázaddal ezelőtt kerültek a nép ajkára.” Ág Tibor előadását általa gyűjtött egyházi népelekekből készült válogatással illusztrálta.

Az ünnepi rendezvényt szervezők egyik célja volt, hogy Jáki Teodóz népelekgyűjtő munkássága jelentőségét a témakör kárpát-medencei hátterének felvázolásával emeljék ki. Ezért a felvidéki, erdélyi, moldvai gyűjtéseinek helyszínéről szóló előadások mellett a magyar nyelvterület más vidékeiről is kértünk fel előadót. Kónya László mérnök Csókáról érkezett és az Észak-Bánát népelekeiről, valamint az énekeket éltető szokásokról, azok változásairól beszélt. A tiltás évtizedeiben a körmenetek beszorultak ugyan a templomba vagy a templomkertekbe, de gyakorlásuk nem szűnt meg teljesen. Az újabb időkben föléledt közös búcsújárásokat az észak-bánságiak a papi utánpótlás érdekében végzik. „Nagyon fontos – mondotta az előadó –, hogy a népi ájtatosság végzésére szánt időnek nagy része minden esetben énekléssel telik. Ha netalán a falusi templomba nem érkezett meg a kántor, akkor a Kati néni, vagy az Erzsébet néni vezeti az éneklést. Az énekek szólnia, zengenie kell. Az énekek szívósak, élni akarnak.” Előadását a mérnök úr saját hangján előadott énekekkel színesítette.

Tánczos Vilmos egyetemi tanár (Kolozsvár) előadásában Bogdánfalva szentembereiről és vallásos népénekeiről beszélt. Ha valahol, hát a papjaik által elhagyott moldvai magyarok körében megkülönböztetett fontosságuk volt a *deáknak* nevezett magyar kántoroknak, majd ezek eltiltása után a magyar nyelvű búcsúvezetőknek, előénekeseknek, szentembereknek. 1940-ben a bécsi döntés retorziójaképpen betiltották a templomokban a magyar nyelvű éneklést, és ez időben halt meg Bogdánfalván Neumann páter, már csak az egyházon kívül szolgáló minorita pap. Az 1930-as évek elején azonban nagy intenzitással működött itt a Szent Kereszt Hadseregének nevezett vallási közösség, amelyet a ferencesek szerveztek meg több moldvai katolikus faluban, s a Szent Kereszt kultikus tiszteletét célozta. Tánczos Vilmos három szentemberről szóló előadása összefoglalásaképpen elmondta, hogy amíg hagyják, próbálkoznak a magyar énekléssel, például a Szent kereszt útját első pénteken mindig a templomban igyekeznek végezni, egészen addig, amíg ki nem tiltják őket onnan azzal, hogy imádkozzanak románul. Az úgynevezett *hadszerezések* a faluban bevett szokásnak számítottak, több háznál, több csoportban is végeztek házi ájtatosságokat, meghökkenítő módon még a *guzajaszokban*, tehát a fonókban is gyakorolták a litániákat és énekeltek a szentes énekeket.

Barna Gábor egyetemi tanár (Szeged) a 19. század elején megalakult kunszentmártoni Rózsafüzér Társulatról szóló előadással tisztelgett az ünnepelt előtt. Érdekes és tanulságos, hogy az ország és a nyelvterület szívében lévő település vallásos hagyományában ugyanúgy jelen vannak a vallásos népének szokásai és emlékanyaga. Mint a peremterületeken, de amíg ott a recens anyagban mindmáig élő, a Tisza partján már elsősorban kéziratos és nyomtatott emlékanyagban található. Az előadó megfogalmazta: „Miután a liturgiában való segédkezés és közreműködés a nagykun mezővárosban a mindenkori fizetett kántor feladata, az akkori énekesek és későbbi utódaik elsősorban a paraliturgiát szolgálták ki.” Kunszentmárton vallásos énekkincsében így sajátosan keveredik a nép énekhagyománya a kántoroktól és a nyomtatott könyvekből átvett énekekkel.

Harangozó Imre tanár (Újkígyós) Krisztus szenvedése stációinak a paraszti szájhagyományban való tükröződéséről beszélt. Két dél-alföldi énekes asszony – Kovács Györgyné Harangozó Erzsébet és Horváth Istvánné Forgó Mária – közreműködésével bizonyította, hogy a Moldvából, Nógrádból, a Bánátból és más helyekről általában *Arany Miatyánkként* emlegetett éneket a Békés megyei Újkígyóson és a környékbeli kirajzású magyar településeken is ismerték, hiszen ez a Szegedről kirajzott nép hagyományos vallásosságát az alsóvárosi ferencesek által gondozott katolikus világból hozta magával. „A keresztény ember – mondotta az előadó – életének, ünnepeinek és hétköznapjainak, mai fogalmainkkal élve profán és szakrális cselekedeteinek központjában – kimondva vagy kimondatlanul – mindig ott van Jézus Urunk szenvedésének és keresztalálának kitörölhetetlen és megmáshíthatatlan valósága.” Egy újkígyósi születésű, Csanádapácán élő asszonytól az ismert szöveg igen szép énekelte változatát hallhattuk.

Az ünnepség végén képletesen ismét visszatértünk Moldvába, s Jáki Sándor Teodóz egyik tanítványa, Kővári Réka tanár (Vác) *A Kájoni Cationale énekei a moldvai csángók között* című előadását hallgattuk meg. Bemutatta a csíki ferences első ízben 1676-ban megjelent énekeskönyvét, amelynek a moldvai kántorok körében való elterjedtségére Domokos Pál Péter már az 1930-as években felhívta a figyelmet. Az előadó áttekinthette a moldvai csángó falvakban szolgált magyar *deák*okra vonatkozó híradásokat, és összevetett élő népzenei anyagot a *Kájoni Cationale* különböző kiadásaiiban szereplő énekekkel. Előadása végén Kővári Réka a *Cationale* gregorián szövegeiből, passióiból, zsolozsmáiból, zsolnáraiból, himnuszaiából a moldvai népzenei hagyományban fennmaradt darabjaiból mutatott be néhány eredeti felvételt.

Végül Jáki Sándor Teodóz köszönte meg az ünnepi születésnap felolvasóülés előadásait. „Már régen elhatároztam – mondta –, hogy amikor hatvanéves koromban majd nyugdíjba megyek, akkor azonnal nekilátok gyűjtéseim összeírásának, leköltésének. Az eltelt tizenöt esztendőben azonban nem jutottam hozzá. De – hogy valami dicséretet mondjak magamról: a győri Bencés Gimnáziumban, ahol 1956 óta tanítok, minden diákom tudja, hogy ha valamelyik zeneórámon nem kerülnek szóba a határon túli magyarok, a következő órára nem kell eljönniük, mert nem érdemlem meg. Egyszer előfordult!”

Az ünnepi rendezvényen énekszóval közreműködött Ferencz Éva, Nyisztor Ilona, Petrás Mária és Laczkó Mihály.

HALÁSZ PÉTER

A XIV. Néprajzi Szeminárium (Jászberény, 2004. július 27.–augusztus 1.)

Idén *A tárgyalkotó népművészet és továbbélése – Források, alkotók, alkotóműhelyek* címmel Jászberény látta vendégül a Magyar Néprajzi Társaság immár hagyományosnak mondható, nyári néprajzi szemináriumát. A határon túli magyar néprajzi kutatásokat felkaroló, a tudományos kapcsolatokat erősíteni szándékozó eseménysorozat tizenegyedik állomása ugyan javarészt esős, hideg időben, ám annál nagyobb melegségben, alkotó légkörben zajlott. A szeminárium helyszíne a Liska József Erősáramú Szakközépiskola és Kollégium épülete volt, mely az előadásokon és a szakmai megbeszélésekén túl helyet adott a résztvevők szállásának és étkezésének is. A hazai szakemberek és diákok mellett képviseltették magukat a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi és a délvidéki magyar néprajzi műhelyek. Közel félszáz érdeklődő tisztelte meg a szeminárium üléseit az öt nap során, hogy előadásával, korreferátumával, vagy csak pusztán jelenlétével is gazdagítsa a szakmai programot.

A szeminárium résztvevőit a házigazda szerepét is betöltő H. Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatónöje, a szervező intézmény részéről T. Bereczki Ibolya, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára, valamint Magyar Levente, Jászberény város polgármestere és Horváth László megyei múzeumigazgató köszöntötte. Mindannyian szóltak az idei téma fontosságáról, arról, hogy a tárgyalkotó népművészet kutatása egyfajta hidat jelenthet a múlt és a jövő néprajzi érdeklődése között. Paládi-Kovács Attila, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke bevezető előadásában kitért a néprajzi szemináriumok megrendezésének fontosságára a magyar néprajztudomány, és azon belül a Társaság életében, illetve szólt a népművészet vizsgálatának jelentőségéről az Európai Unió csatlakozás tükrében. A délutáni szakmai programot, Paládi-Kovács Attila elnökletével, Flórián Mária *Alkotók, alkotó közösségek a népművészet klasszikus korszakaiban* című előadása nyitotta meg. Az előadó átfogóan, a népművészet különböző területeire (bútor, viselet, fazekasság) kitekintve éppen azt bizonyította, hogy a szó szoros értelmében vett népművészet elmúlása a 19. század második felében, a néprajztudomány kibontakozása közepén zajlott le. Olyan hagyományos „alkotóműhelyek” szüntek meg, mint a bőrtőnök, dologházak vagy egy-egy pásztor tevékenysége. Ennek ellenére a 20. században a polgárosodás hatására új tendenciák bontakoztak ki, melyek méltán keltették fel a néprajzosok érdeklődését. A 20. század például a női hímzés százada lett. Különösen érdekes a folyamat szempontjából a 19. század utolsó harmada, a háziipar kereskedelmi célú

kiteljesedése és a népművészet újraértelmezése, melynek legismertebb példáját a kalotaszegi varrottások felújítása jelenti. A népművészet felfedezése mindazonáltal nem pusztán „néprajzos belügy” volt a korszakban, hanem egy olyan ösztársadalmi folyamat, melynek részét képezte a szecesszió divatja, hogy mást ne említsünk, a Gödöllői Művésztelep munkássága (Körösfői Kriesch Aladár és társai). Az előadást követő kommentárjában Paládi-Kovács Attila hívta fel a figyelmet az egyéniség szerepére az alkotóművészetben, mely szempontot a téma vizsgálatánál sohasem szabad figyelmen kívül hagynunk.

A sorban következő előadás (Schwalm Edit: *A tárgyalkotó népművészet átalakulási folyamatai*) lényegében időbeli folytatását adta az előzőekben elindított gondolatoknak, a népművészet 19–20. századi történetének, problematikájának. Az előadó a népművészet 20. századi átalakulásában az 1940–1950-es évekre tette a szerkezeti változások időpontját. A két világháború között az alkotók zöme még otthon tanulta a mesterséget, mely nem minden esetben integrálódott intézményes keretekbe. A 20. század közepén azonban a népművészet „mozgalomszerűvé” lett, minek során elvált egymástól a megélhetésből a piacra termelő, háziipari keretben alkotó, illetve a csupán saját gyönyörűsége kedvéért tevékenykedő népművész. A 20. század második felében új jelenségek befolyásolták a népművészet helyzetét. Az általános formai és stíláriis homogenizálódás mellett megjelent az a tudatos törekvés is, hogy egy-egy megye vagy kistáj visszanyúljon a saját népművészeti hagyományaihoz, ezt szolgálták a korszak díszítőművészeti tábora is. Ugyanakkor problémát jelentett a hagyományos alapanyag hiánya, mely nehezítette a helyi sajátosságok újratermelődést. Napjainkhoz közeledve a népművészet újabb kihívásai között a „hagyományturizmus” keltette kereslet áll az első helyen. A szuvenir célú termelés mellett a népművészet új formái és területei mutatkoznak (például játszóterek faragott játéka). A népművészet termékei mindezek ellenére nem váltak teljes mértékben árucikké, a népviseletes babák egy részét továbbra is azért készítették egyes helyeken, hogy a fiataloknak megmutassák: „ilyenek voltunk...”.

A két előadás élénk párbeszédet indított el a szeminárium résztvevői között. A méltatások mellett T. Bereczki Ibolya beszélt a tárgyalkotó népművészet továbbélésében a múzeumi gyűjtemények szerepéről. Elhangzottak olyan további példák, mint a Székelyföldön, háziipari keretben, hulladékanyagból „gyártott” rongyszőnyegek, melyek haszna egyszerre több szempontból megragadható (hulladékgazdálkodás, környezeti nevelés, jövedelemszerzés stb.). Vita bontakozott ki abban a kérdésben, hogy a 20. század második felében beszélhetünk-e egyáltalán népművészetről, hisz az előadások épp egy másfél száz éves átalakulási folyamatot rajzoltak meg. Varga Marianna mellett érvelt, hogy a jelen és a közelmúlt tárgyalkotó folyamatára már ne használjuk a „népművészet” kifejezést, helyette – miután nincsen jobb – a Kresz Mária által is alkalmazott „népi iparművészet” fogalom megfelelőbbnek látszik. A tartalmas délutáni programot a Jász Múzeum megtekintése zárta, melyben segítségünkre volt H. Bathó Edit, aki házigazdaként a kiállításrendezés és a gyűjteménykezelés rejtelmeibe is beavatta az érdeklődőket. Az első napot ízletes vacsora és meleg hangulatú baráti találkozó zárta.

A második nap délelőttjén a népművészet egy-egy karakteres részterülete kapott fórumot szakavatott előadók tolmácsolásában. Gráfik Imre egyik kedvenc témájából, a nyergekből tartott diavetítéssel egybekötött előadást *A nyereg mint népművészeti alkotás* címmel. E speciális funkcionális tárgycsoport alkalmas volt a népi alkotó- és díszítő-készség kiteljesedésére, mely gyakorta a tárgyfelületek „túlformáltságához” vezetett. Azonban e gazdagon díszített nyergek egy része mesteremeknek készült, ahol az aprólékos kidolgozás a szaktudás bizonyítéka is volt egyben, más esetekben képességbeli különbségeket, egy-egy mester védjegyét takarta. Az előadó ezt követően a magyar

nyergek formai tipologizálását végezte el. Hozzászólásában az elnöki teendőket ellátó Paládi-Kovács Attila a magyar nyereg európai történetére utalva hangsúlyozta a tárgy hungarikum jellegét. Manapság a turizmus és a huszár-lovas hagyományörzés a magyar nyereg átörökítésének letéteményese. Márton Béla a háromszéki parasztnyergek formai jellemzőire hívta fel a szeminárium résztvevőinek figyelmét.

A programban Füvessy Anikó *Népi kerámia a Közép-Tiszavidéken* című előadása következett, mely a térség fazekasságának jellemzőit, tér- és időbeli alakulását mutatta be diavetítéssel színesítve. Különösen érdekes volt az itt található két jelentős fazekasközpont, Tiszafüred és Mezöcsát népi kerámiáinak összevetése az új stílusú népművészet korszakában. A Debrecen és Miskolc vonzáskörzetéhez tartozó két település fazekassága a 19. század közepéig nemigen vált el egymástól a stílusjegyek alapján. Az 1870–1880-as évek hoztak fordulatot, amikor Tiszafüred népi kerámiaművészete – Mezöcsáttal szemben – kiteljesedett, melynek háttérben – nem utolsósorban – a matyók tiszafüredi kerámia iránti megnövekedett kereslete állt. Az előadó ezt követően az ismertebb tiszafüredi fazekasok egy-egy jellemző munkáját mutatta be, melyek között találkozhattunk állat alakú butellával és kígyómintás korsóval. A tiszafüredi népi kerámia történetében négy korszakot különített el, melynek hanyatlása a 20. század elejére, az ízlésváltozásnak tudható be.

Kemecsi Lajos *Tata – A Dunántúl kiemelkedő fazekasközpontja* című előadásában egy olyan témát mutatott be, melyből kiadványt is írt és kiállítást is rendezett korábban. A modern technikát alkalmazó (Power Point) prezentációja túl a téma esztétikai és történeti szempontjain, gazdasági és társadalmi aspektusokat sem nélkülözött. Az egyéni-ségvizsgálat a fazekasmesterek származásán, családi háttérükön keresztül elemzi a tatai fazekasság társadalmi beágyazottságát. Az előadó az árszabások és a piacörzetek kérdésével a téma gazdaságnéprajzi kutatásának lehetőségeire hívta fel a figyelmet.

Szilágyi Miklós előadása (*Tendenciák, átalakulási folyamatok a népi iparművészetben*) zárta a délelőtti programot. Mint népi iparművészeti versenyek és kiállítások vizsztatérő zsűritagja, az előadó egy sajátos nézőpontból értelmezte a problematikát. A szóban forgó fórumokon megjelenő tárgyak esetében ugyanis sokkal inkább szerepet játszik a kiállíthatóság, a védjegy szempontja, mint például a használati értéke. Éppen ezért nem szerencsés a népi iparművészet termékeit a népművészet alkotásai megszokottan hagyományának evidens folytatásaként kezelni, hiszen már a mesterségbeli tudás elsajátításának módja is alapvetően különböző. A nemzeti piac új irányultságot jelentett a népművészetnek, hisz az addig a hagyományos, paraszti szükségletre készülők immár az úri közönség által lettek keresettek. E felvásárló igény egyben a tárgyak előállításában is szakadást eredményezett, midőn elvált a „bóvli”, a tucatárut készítő, a mives, egyedi darabokat létrehozó, és a „népművészet mestere” címmel rendelkező alkotó. Ugyancsak elvált a saját célú műkedvelés és az egzisztenciateremtő piacra termelés. Hozzászólásában Paládi-Kovács Attila a politika és a népi iparművészet kapcsolatánál az ONCSA-házak példáját hangsúlyozta, mely jól mutatja a politika aktuális orientációját a helyi hagyományok és a jövő kapcsolatában.

A délutáni program Flórián Mária elnökletével, szép számú érdeklődő, a helyi hagyományörző együttesek tagjainak részvételével vette kezdetét. Elsőként T. Bereczki Ibolya *Gyapjúhímzések az Alföldön* című képgazdag előadását hallgathattuk. E viszonylag kis műfaji változatosságot takaró népművészeti ág (hiszen maguk a hímzett felületek is kicsik) megannyi szépséget ad a vele elmélyülten foglalkozóknak. Nem véletlen, hogy a jeles elődök közül Györffy István és Kiss Lajos foglalkozott a kérdéssel. A vázsonra varrott gyapjúhímzés legszebb példáit Szentestről, Makóról, Mezöberényből, Kunmadarasról és Karcagról ismerjük. Az előadó a hagyományos anyag bemutatásán

túl külön is szólt e hímzések továbbélésének kérdéséről. A felújítási kísérletek csak részleges sikereket eredményeztek. Hozzászólásában Flórián Mária utalt arra a tényre, hogy a gyapjúhímzések feltétele volt a racka–merino fajtaváltás, mely lehetőséget adott a korábbi durvább szőrhímzések helyett a finomabb gyapjúhímzések alkalmazására. Sz. Bányai Irén, bár nem kutatta a témát, beszámolt a saját emlékeiből felidézett gyapjúhímzésekről.

A sorban következő előadást H. Bathó Edit *A jász viselet napjainkban* címmel tartotta. Az elhangzottak különlegességét az adta, hogy az előadó nem csupán kutatói szempontból tekinthető a téma szakértőjének, hanem maga is tevékeny részese és katalizátora a jász viselet újraéledésének, rekonstruálásának. A hagyományos jász viselet az első világháborúval lényegében megszűnt. Ezt követően mintegy nyolcvan éven keresztül nem hordták. Az 1990-es évek közepén, helyi lokálpatrióta értelmiségiek vezetésével indult meg a viselet újjáélesztése. A jászsági néptánc- és népdalegyüttesek fellépő ruháját igyekeznek a praktikus (kényelmi) szempontok figyelembevételével mellett mind hitelesebben a helyi hagyományokhoz is igazítani. E folyamatban elvülhetetlen szerepe van a Jász Múzeumnak, és nem utolsósorban H. Bathó Editnek. A legnagyobb dilemma, hogy a létrehozott ruhák viselet vagy jelmez jellegűek legyenek? Egyértelmű ugyanis, hogy száz évvel azelőtti állapotukban ma már viselhetetlenek, gondoljunk csak az átlagos testméret változására ez idő alatt.

Tajti Erzsébet egy 2000 óta családi vállalkozásban működtetett varróműhely tevékenységével ismertette meg a szeminárium hallgatóságát. A hagyományos minták rekonstruálásának problémáját jelentheti, hogy a források (rajzok, fényképek) zöme fekete-fehér, így a színek meghatározása nehézségekbe ütközik. Szó esett az íjászat divatjáról, mely napjainkra az „ösi”, keleties viselet reneszánszához vezetett.

A szeminárium programjában ezt követően előbb gyerekek, majd idősebb asszonyok viseletének bemutatóját élvezhettük, melyet Flórián Mária és Varga Marianna egyaránt nagy elismeréssel méltatott.

A szeminárium második napi tudományos munkáját két filmvetítés zárta le. Tari János és Szabó Zoltán *A tündérek ajándéka* című filmje egy Dráva menti dudakészítő népművész személyiségének és tevékenységének bemutatására vállalkozott. A film kapcsán a készítők a néprajzi filmről mint a népművészet dokumentálásának, megőrzésének eszközéről beszéltek. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a film sokszor torzított. A valóságban például nyilvánvalóan nem dolgoztak ünnepi viseletben, azt éppen a film kedvéért öltötték magukra. Mindezek ellenére olyan jelentős néprajzi eseményről, mint az ácsoltláda-készítésről vagy a mohácsi busójárásról a korabeli filmdokumentumok a legfontosabb források közé tartoznak. Raj Rozália a vajdasági Doroszló hagyományörző gyermektáboráról készített filmjét hozta el Jászberénybe. A résztvevők képet kaphattak a határon túli magyarság hagyományörzésének egy szép példájáról.

A szeminárium harmadik napján, Kemecsi Lajos elnökletével Igyártó Gabriella előadása vezette be a délelőtti programot. Beszámolójában (*Megújuló alkotóközösségek – A Népművészeti Egyesületek Szövetsége*) a hazai népművészeti tevékenység integrációjának alapvető kérdései kerültek terítékre. Az 1994-ben alakult szervezet egyre szélesebb körben képes megvalósítani eredeti célkitűzését, a népművészeti alkotók és alkotóközösségek fórumteremtő érdekképviseletét. Különösen sikeres és méltán híres rendezvényük az augusztus 20.-i ünnepnaphoz kapcsolódó rendezvénysorozat, a Mesterségek Ünnepe. Díjakat hoztak létre, tagjaiknak bemutatókat szerveznek. Az előadó hangsúlyozta, hogy a szövetség célja nem a piacszerzés, hanem a hagyományörzés. Ennek ellenére jogi és pénzügyi tanácsadást is vállalnak.

Bali János előadásában (*A kopjafa mint nemzeti mítoszteremtő az 1990-es években*) egy speciális népművészeti tárgy, a kopjafa 1980-as évek végétől kibontakozó divatjában azt a folyamatot elemezte, melynek során a hagyományos környezetében még felekezet-, funkció- és tájspecifikus tárgy elvesztette mindezen kontextusokat és az 1990-es években már a legkülönbözőbb helyen, formában és funkcióban jelent meg. E tárgy újabb megnyilvánulásainak legmarkánsabb példái az emlékműkopjafák, melyek Magyarországon különösen 1956, míg Erdélyben 1848–1849 emlékeztetéhez kapcsolódtak. Az előadást követő beszélgetés során előkerült annak a kérdése, vajon miként minősítse a néprajzkutató azt a folyamatot, melynek során a népművészet jellegzetes tárgyai olyan helyeken is felbukkannak, ahol korábban annak nem voltak előzményei. A szeminárium résztvevői egyetértettek abban, hogy a tudomány nem tekintheti feladatának e folyamatok mindenáron történő gátlását, ugyanakkor rámutathat a hitelesség–hiteltelenség kérdésére.

A délelőtti ülést Szalontay Judit *Növény- és állatábrázolás és továbbélése a Rábaköz faragókultúrájában* című előadása zárta, mely a kistáj népművészetének átfogó bemutatására vállalkozott. A diavetítéssel színesített beszámoló a népművészet olyan speciális területeinek alkotásaira is kitért, mint például a mestergerenda-díszítések. Az előadó szerint a vándormotívumok miatt a népművészet ágait érdemes összességükben is megvizsgálni, hiszen gyakran egy textiliát díszítő motívum egy faragáson tűnik fel legközelebb. A bemutatott képek bepillantást engedtek a Csornai Múzeum állandó kiállításába is.

A délutáni program során a szeminárium résztvevői előbb H. Bathó Edit szakavatott vezetésével Jászberény nevezetességeivel ismerkedtek, majd fakultatív program keretében a Jász EXPO megtekintésére került sor. Ezt követően a Jász Múzeumban B. Jánosi Györgyi festőművész kiállításának megnyitójára voltunk hivatalosak. A vacsorát követően Kunkovács László diavetítése zárta a hivatalos programot. *A népi építészet archaikus rétegei* címmel saját fényképeire épített előadásában az egyszerű, városi, polgári hatást nélkülöző formák és megoldások jelentőségére hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint nincsen értelme a népi építészet evolúciójáról beszélni, legalábbis abban az értelemben nem, hogy az nem az egyszerűből a bonyolult felé halad. Különösképp a gazdasági építmények formája és elrendezése árulkodik arról a sokszáz éves tapasztalatról, mely gyakorta a néprajzkutató előtt is rejtve marad.

A negyedik nap autóbusz-kirándulást tettünk a Jászságba, a táj néprajzi nevezetességeit felkeresve. Első állomásunk Jászkisér volt, ahol előbb a Makovecz Imre tervezte művelődési házzal és tevékenységével ismerkedtünk meg. A helyi művelődési ház vezetője boldogan mutatta be nekünk az épületet, melyben a helyi tánccsoport éppen utolsó próbáját tartotta egy lengyelországi vendégzereplés előtt. Ezt követően Győri János és felesége, Győri Jánosné vezetésével a Csete Balázs emléket őrző helytörténeti gyűjteményt látogattuk meg. Kedves szóval, étellel és itallal köszöntöttek és kisebb ajándékokkal leptek meg az egyesület helyi tagjai, amiért külön köszönet jár részünkről. Az udvarban aprósütemény kóstolgatása mellett a kovácsműhelyt és a játékkészítők munkáját és munkáit nézhettük meg, vagy akár próbálhattuk ki. Jutott mindenkinek az ördöglakatokból is. A következő állomás Szolnok, a Damjanich Múzeum volt, ahol Gecse Annabella és T. Bereczki Ibolya mutatta be a szemináriumnak az állandó és az időszakos néprajzi kiállítást. A bemutató után szűk félórán megcsodálhattuk a híres szolnoki művésztelep kiváló festőinek alkotásait. Kellően elfáradva és megéhezve indultunk Tiszavárkonyba, ahol az alkotóház vezetője várt minket. A szíves fogadtatás mellett a kosárkötés, a csuhébaba-készítés mesterségébe pillanthatunk be. A mozgalmas nap délutánján, visszatérve Jászberénybe, a múzeum felé vettük utunkat, ahol a nyári ren-

dezvények színes skálájáról erre az estére az Ifjú Muzsikások tették látogatásukat. Chopin-, Prokofjev-, Liszt Ferenc-műveket hallgattunk zongorán, gitáron, énekhangon megszólaltatva. Esténk, mint a legtöbb, baráti borozgatás és énekszó mellett telt.

A negyedik napon T. Bereczki Ibolya elnökletével a határon túli magyar alkotóműhelyek kaptak fórumot. Elsőként Balassa M. Iván tartott előadást *Székely kapu – Ami van, és ami nincs* címmel, mely egyszerre kísérelte meg bemutatni az egyik legismeretesebb népművészeti tárgy és szimbólum formai osztályozását, történetét, illetve elemezni és értelmezni a folyamatot, melynek során a tárgytípus a nemzeti mítoszképzés részévé vált. Épp e szimbolikus tartalom az, melynek kapcsán gyakorta téves elképzelések élnek a tárgyról. Az előadó érdekes fejlődési vonalat követett végig a galambdúc funkcionális átalakulásában, a tényleges használattól a galamb számára kivágott nyílások eltorlaszolásán át a galamb formájúra vágott nyílásokig és még tovább is. A szemináriumon már említett kopjafáknak a példájához hasonlította a székely kapunak mint új nemzeti szimbólumnak a megjelenését.

Sütő Levente, aki maga is aktív népművész, a több, mint ötszáz éves vargyasi (Háromszék, Erdővidék) bútorfestő-asztalos család leszármazottjaként belülről élte meg a hagyományos népművészet továbbélésének folyamatát. Diavetítéssel színesített, *A vargyasi bútor* című beszámolójában hangsúlyozta azt a kettősséget, mely egyszerre jelenti a hagyomány figyelembevételét, illetve a megrendelők különféle speciális igényét. Mindezek ellenére a vargyasi bútor folytonossága adott, a forma, a technika és a stílusjegyek megmaradnak, csupán a megrendelők köre változott.

A Vajdaságból érkezett Raj Rozália a Nagy Istvánnal karöltve végzett munkájukról tartott beszámolót *A tárgyalakotó népművészet alkotó módszerei a Vajdasági Magyar Folklórközpont tevékenységén belül* címmel. A cím az általuk létrehozott dorozslói alkotóház és a környékén működő kézművesműhelyek tevékenységének eredményeit fedte. A korábban vetített filmmel együtt a hallgatóság meggyőződhetett arról, hogy e hagyomány még sokáig fennmaradhat kisebbségi környezetben is.

Talán a következő szeminárium témáját előrevetítve tartotta meg Demeter Éva a *Hallottak húsvétja Gorzafalván* című korreferátumát. Elnök asszonyunk, aki a szeminárium szervezője is volt, zárta a hivatalos munkát. Zárszavában kiemelte, hogy fontos volt, aki ott volt, jelen volt. Fontos a szeminárium inspiráló hatása az egyes témák, fogalmak újragondolásának kapcsán. Kérte, vigyük hírét a rendezvénynek. Visszük is hírét minden területre, ahonnan jöttünk – a Felvidékre, Erdélybe, a Vajdaságba –, hiszen most is, mint ahogy a Néprajzi Szeminárium kezdeteiben, fontos a határon túli magyar néprajzkutatással foglalkozók és a néprajz iránt érdeklődők összefogása.

A délutáni szabad programot követően, este a jászberényi Margit-szigeten tartott jász lakodalom turistalátványosságán épp azt a hagyományörző tevékenységet figyelhetjük meg a gyakorlatban, mely a népművészet hagyományos formáiból és ismeretanyagából kiindulva a „hagyományturizmus” és a lokális és regionális identitás erősítésének szolgálatába áll.

Összességében elmondható, hogy hasznos, tartalmas és kimondottan jó hangulatú, alkotó légkörű szemináriumon vehettünk részt. Bebizonyosodott, hogy a néprajztudomány nem tekinthet el a népművészet témájának kutatásától, felügyeletétől csak azért, mert annak társadalmi közege megváltozott. Napjainkban a népművészet (népi iparművészet) újjáéledése zajlik, mely újabb témák és aspektusok kutatását is indokolja (például turizmus). A néprajzos aktív részes is lehet a folyamatokban, szakértelmével felügyelheti, sőt, elősegítheti a hagyomány revitalizációját. Akármilyen szerepet is veszünk fel a jövőben, egyet biztosan szemünk előtt kell tartani, hogy a hitelesség kérdé-

sében mégiscsak a néprajzos a legkompetensebb személy, így lehetősége, de kötelessége is ebbeli minőségében segíteni a hagyományörző műhelyek munkáját.

Végezetül köszönettel tartozunk házigazdánkknak, H. Bathó Editnek és a Jász Múzeumnak, a rendező Magyar Néprajzi Társaságnak, azon belül is különösen a szervezés feladatait szinte egy személyben ellátó T. Bereczki Ibolyának, a két segítőkész kolléganőnek, Henter Nórának és Jung Eszternek, s nem utolsósorban minden résztvevőnek. Mi mással is búcsúzhathánk, mint hogy jövőre, veletek, máshol!

BALI JÁNOS
SILLING LÉDA

A XIV. Néprajzi Szeminárium megnyitója^{*}

A Magyar Néprajzi Társaság 1989 óta évente megrendezi azt a nyári szemináriumot, melynek elsődleges célja a találkozás, az ismerkedés, a konzultáció a szomszédos országokban élő és dolgozó etnográfusok, folkloristák egy-egy (az utóbbi években öröndetesen fiatalodó) csoportjával. Az első szemináriumot Békésen tartottuk, majd Szombathely (1990), Sárospatak (1991), Nagykovács (1992), Esztergom (1993), Nagykovács és több más nyírségi település (1994), Komárom (1995), Illyefalva (1996), Szabadka (1997), Jászberény (1998), Lendva és Lenti (1999), Tokaj (2002), Mesztegyő (2003) következett. 1991-ben a budapesti Városligetben, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum épületében, határon inneni és túli kutatók részvételével tartottuk meg első alkalommal a Magyar Néprajzkutatók Tanácskozását (1992-ben Vácon, 1993-ban Veszprémben, 1994-ben Csongrádon találkoztunk), ahol – egyebek mellett – elhatároztuk egy folyóirat megindítását a határon túli néprajzi kutatások számára. Jól emlékszem, hogy a lap elnevezésére erdélyi kollégánk, Faragó József tette a legjobb javaslatot, amelyet közfelkiáltással fogadtunk el. Azóta is *Néprajzi Látóhatár* néven jelenik meg a Györffy István Néprajzi Egyesület kiadásában, s szintén a 14. évfolyamnál tart, akárcsak a Néprajzi Szeminárium. Az első szeminárium megszervezésekor elhatároztuk, hogy a továbbiakat is vidéki és határon túli településeken rendezzük meg, minek köszönhetően a résztvevők más-más vidékekkel ismerkedhetnek meg az évek során. Meg kell mondanom, hogy ezek a szemináriumok nemcsak külföldi kollégáinknak, de a hazaiaknak is sok-sok kellemes élményt, hasznos ismeretszerzést hoztak.

Nagy öröm számunkra, hogy idén ismét Jászberényben, a Jászság székvárosában tarthatjuk a szemináriumot, ami alkalmat kínál arra, hogy megismerkedhessünk a város és a Jászság, sőt, a Tisza mente nevezetességeivel, népművészetet ápoló, művelő lakosaival, ennek a tájnak az ételleivel és italaival. (Melyekről a T. Bereczki Ibolya és H. Bathó Edit szerzőpáros szép könyvből már értesültünk.) Gondolom, hogy az elméleti ismereteket a gyakorlati tapasztalás alkalmával egészíthetjük ki, s H. Bathó Edit múzeumigazgató asszonynak gondja lesz ismereteink bővítésére ezen a téren is.

Jól tudjuk, hogy Jászberény sokkal nagyobb és látványosabb rendezvényekhez szokott, mint a mi csendes konzultációnk, hiszen közel másfél évtizede évente megtartják benne a Csángó Fesztivált, a moldvai, gyimesi, olykor erdélyi és hazai táncosok, énekesek, muzsikások ünnepi találkozóját. (Ez a rendezvénysorozat talán a legtöbbet tette a

^{*}Elhangzott Jászberényben 2004. július 27-én.

határokon átívelő magyar–magyar népi kapcsolatok újrafelvétele, a moldvai magyar folklór hazai megismertetése érdekében.)

A Néprajzi Társaság nyári szemináriumainak sorozata év mint év olyan témát választ megvitatásra, melynek aktualitása van, melyet az egész Kárpát-medencében fontosnak ítélt az etnográfus szakma, s melynek szélesebb társadalmi hasznossága is nyilvánvaló. Ezért választottuk tavaly a „falusi turizmus” és a néphagyomány, idén pedig a „tárgyalkotó népművészet” címmel jelzett témakört. A kiküldött programból is látható, mennyire kiterjedt és nehezen lehatárolható ez a tárgykör, ha múltjáról, jelenéről, jövőjéről, változásának folyamatáról is szólni kívánunk. Pedig megelégszünk a magunk történeti és etnográfiai, illetve gyakorlati szempontú közelítéseivel, s nem célunk alkotáslélektani vagy művészetelméleti, akárcsak művészetetnológiai kérdések megválaszolásával bibelődni. *A megyék népművészete* című sorozat sikere is jól mutatja, hogy nekünk ezekben az években a népművészeti örökség ránk maradt, főként a múzeumi gyűjteményekben megőrződött értékeinek feldolgozása, közreadása a feladatunk. Tegyük hozzá, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megye etnográfusai ennek a kötelezettségüknek elsők között tettek eleget. Azonban a tárgyak, dokumentumok, fényképek és egyéb archivális emlékek mentése, digitalizálása ebben a megyében is halaszthatatlan követelmény. A másik széles terület a ma élő alkotó népművészek, népi iparművészek vagy akárcsak tradicionális mesterségek figyelemmel kísérése, tevékenységük megőrkítése, támogatása. Az ún. örökségvédelemnek a személyekre, alkotó egyéniségekre kiterjesztett státútumait az utóbbi években már az UNESCO is meghozta. Védelem alá helyezte a folklórörökségnek azokat a hordozóit, akik az ősi mítoszok, mesék, dallamok, ritmusok hordozói, azt a tudást, amit teljes egészében a nyelv sem képes leírni, visszaadni. Azt gondolom, hogy a mesterségek fortélyait, gyakorlatban élő és öröklődő vagy örökös hiányában feledésbe menő ismereteit az európai civilizációban is több megbecsülés illetné. Etnológus közhely, hogy ha egy kis nép öreg sámánja utód nélkül hal meg, az akkora veszteség, mint amikor Európában tűz pusztít a nemzeti könyvtárban vagy a levéltárban. Európa nyugati felén az ipari forradalom sok régi mesterséget törölt el. Keleti felében ez a folyamat hosszabban elhúzódott, de ne legyenek illúzióink: a pusztulás Magyarországon is felgyorsult az 1870-es évektől számíthatóan. Az 1872. évi ipartörvény nem csupán a céhrendszernek vetett véget, de a tradicionális mesterségeket is végveszélybe sodorta a teljes iparszabadság bevezetésével, iparhatósági szerepük, különösen a szakmai minősítés, a vizsgáztatás jogának elvesztésével, az ipartársulattá alakulásra adott háromhónapos határidővel, a tágabb testületi szerveződés lehetőségének hiányával stb. Az 1884. évi ipartörvény még mindig túlságosan liberálisan kezelte az iparüzés szakmai követelményeit (ugyanis eltekintett ezektől a követelményektől), s csak az 1922. évi törvény szabta feltételül ismét a szakmai képesítést. Ötven év „teljes iparszabadsága” azonban már önmagában is romba döntötte a régi mesterségeket és műhelyeket. A gyáripar olcsó termékeit a „kereskedelmi szabadság” terjesztette az országban, s az iparostársadalom java már tönkrement. A kivándorlás a Balkánra (Órománia, Szerbia, Bulgária), majd Amerikába tömegessé vált. Érdemes megjegyezni, hogy a magyar gazdasági menekültek, a kivándorlók első nagy hullámát nem az agrárproletárok keltették, hanem a tönkrement kézművesek. Sárospatak és Rozsnyó, Stósz és Várpalota, Eger és Pápa, s megannyi más kisváros műhelyei tucatszám húzták le a rolót az 1870–80–90-es években.

Nem volt ez másként a polgári közigazgatás megszervezésével létrejött Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében sem. Érdemes erről Viski Károly sorait felidézni az 1928-ban *A magyar népművészet* címen megjelent album bevezető tanulmányából: „Népművészetünk pusztulását nem lehet csupán a gyáripar olcsó, szabványos termel-

sének és falánk piackeresésének felróni, mint ahogy a felületes magyarázók szokták tenni. A pusztulást a magyarság egészének a nyugati művelődési formák közé való teljes behelyezkedése okozta. [...] Hogy egy-két példával illusztráljuk a helyzetet, a pusztulást: a magyar ornamentika nagymesterei, a »magyar szücsök« száma némely alföldi községben, pl. Jászapátiban, Árokszálláson a múlt nemzedékek korában összesen 400-nál is több volt, s magában az ezekhez közel fekvő Jászberényben a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben [1880–1890] 300 is dolgozott egyszerre. Az ugyane vidéken ma még tengődő néhány szücs inasai már nem is tanulnak hímezni. A magyar ornamentika másik mestergárdáját, a *szürszabókat* az 1870-es években még mintegy 100 mester képviselte, viszont a mai és jövő helyzetre eléggé rávilágít az a tény, hogy szürszabóinast már 30 év óta nem szegődtek az ipartestületek. Hasonlóképpen megszűntnek mondható a népi izlés szerint dolgozó *asztalosság*, bár itt-ott, főleg a festett bútort egyik klasszikus területén, Erdélyben, még van néhány öregasszony, aki bútorfestéssel, restaurálással foglalkozik. Nagyon megapadt *fazekasaink* száma is, s mélyen aláhanyatlott mesterségük. Asszonyaink is csak szigetszerűen kisebb területeken foglalkoznak *vászonhímzéssel* és *szövéssel*. A székelyek is ritkán faragják *kapuikat*, inkább csak festik, ha egyáltalán építenek még szemrevalóbbakat. Még temetői *fejfa*ink is megvékonyodtak, leegyszerűsödtek, ha ugyan nem egy-egy darab kövel pótolják őket vagy betonból öntik a régi mintára gyárilag, mint Debrecenben. [...] A romlás, a pusztulás mértéke természetesen zónák szerint kisebb vagy nagyobb. Lassúbb a pusztulás például keleten, s általában a gazdaságilag szegényebb területeken.” Természetesen Bátky, Györffy, Viski, Madarassy sem érte be a helyzet leírásával, hanem mindent megtett a népművészet értékeinek mentése, begyűjtése és publikálása érdekében.

Köztudottan Európa-szerte a párizsi, londoni, bécsi világiállításnak volt meghatározó szerepe a népipar felfedezésében. Nálunk a népművészet, a „nemzeti háziipar” alkalmasnak látszott társadalmi, szociális feszültségek oldására is. Ipolyi Arnold püspök 1873-ban Besztercebányán háziipari iskolát alapított leányoknak, amit 1874-ben Pesten, 1875-ben Pozsonyban felállított iskola követett. A püspök hímzésgyűjteménye is az ipari iskola céljait szolgálta. Hamarosan, a varrógép terjedésével együtt, kezdtek elterjedni a szabás-varrást leányoknak tanító iskolák. A háziipar, népipar felkarolását, tanfolyamok szervezését (pl. kosárfonás, fafaragás) a kivándorlás által legjobban sújtott országrészekben, a ruszin és keleti-szlovák, továbbá a székely megyékben támogatták kormányzati eszközökkel az 1880–1914 közötti évtizedekben. Művészek, írók fogtak össze a Malonyay-féle népművészeti könyvsorozat megalkotására, Gyarmathy Zsigáné szervezte a kalotaszegi népművészet „felfedezését” és divatba hozását, a Zsolnay nővérek, Déri György tűzérőmagy, Holló Valéria és sok más civil magángyűjtő végezték a „mentés” java részét. Civilek mentették azt, amit a törvényhozók jövátelhetetlenül elrontottak. Az 1950–1990 közötti negyven évben élt a népművészet szovjet mintára megszervezett támogatási rendszere. Felállították a Népi Iparművészeti Tanácsot, a minőségellenőrző zsűrit, megszervezték a termékértékesítést, a legkiválóbb alkotók szakmai elismerését, díjazását, s felújították a termelést korábban bezárt műhelyekben. A háziipari szövetkezetek bedolgozók több tízezres tömegét foglalkoztatták, zömmel az idősebb korosztályhoz tartozó, szakképzetlen, falusi nőket. Ennek a rendszernek egyes elemei megmaradtak, mások megváltoztak, s létrejöttek új néven új szervezetek, az ún. népművészeti egyesületek. Ma ők az örökségvédelem ezen területének legfőbb letéteményesei.

**Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében
a 20. század második felében
(Aszód, 2004. augusztus 26–28.)**

Ha a könyveknek megvan a maguk sorsa, akkor a konferenciákkal sincsen ez másképpen! Ugyanis bő egy éve, hogy felvettem – délvidéki, maradéki tapasztalataimra alapozva –, hogy talán nem lenne értelmetlen egy konferenciát szervezni, melynek keretében megvizsgálánk, körüljáránk az etnikai kontaktzónák működési sajátosságait itt a Kárpát-medencében, különös tekintettel az elmúlt 20. század utolsó harmadára koncentrálni. Úgy gondoltam, hogy magyar és nem magyar kutatók szívesen cserélnek véleményt, mutatnak be kutatási eredményeket e témakörben. Talán jelez valamit az a tény, hogy tanácskozásunk úgy, és attól lett nemzetközi, hogy az utódállamokban élő magyar kutatók jöttek el hozzánk Aszódra. Pedig érdekes lett volna összevetni, hogy ugyanazokat a kulturális és nyelvi jelenségeket hogyan ítélik meg a különböző nemzetekhez tartozó kutatók.

Úgy gondolom, hogy a kontaktzónában kialakult belső válságkezelő mechanizmusok jelzik: a többszörösen átpolitizált élethelyzetben is tud a népi kultúra felmutatni modellértékű kapcsolathálót, ami a politika okozta hézagokat is képes újra és újra kitölteni.

Igaz, hogy a néprajztudomány az egy etnikumhoz kötődő népi kultúra elterjedési területét az adott nép nyelvterületének kiterjedési határaival azonosítja. Azt azonban jól tudjuk, és az ilyen irányú szórványos kutatások mutatják, hogy a nyelvi határ nem jelent kulturális határt is, sőt, maga az etnikai határ sem mindig esik egybe a nyelvi határral. A konferencia a Kárpát-medence nyelvi és kulturális peremterületein létező etnikai kontaktzónák működési mechanizmusait tekintette át. Vizsgálta az etnikai sokféleséghez párosuló vallási tarkaság hagyományvilágának átsugárzásait is. Azokat a mozaikszerű kapcsolódási pontokat kereste, melyeken keresztül a kultúrák között létrejöhet a két- vagy többirányú tudásanyagcsere.

Mivel a Galga mente évszázadok óta magyar és szlovák etnikai kontaktzóna, így Aszód joggal adott helyet egy egész Kárpát-medencére kitékintő konferenciának. Ehhez azonban kellett a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítványnak a támogatása, a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának anyagi áldoztavállalása, az aszódi Petőfi Múzeum munkatársainak feladatvállalása, az MTA Nemzeti-Etnikai Kisebbségkutató Intézetének mint társszervezőnek a segítsége, Pest Megye Önkormányzatának, Aszód Város Önkormányzatának és Iklad Község Önkormányzatának anyagi segítségnyújtása. A tanácskozás rendezői a táji-történeti tagolódáson túl a politikai tagoltságot is figyelembe vették a szekciók kialakításakor. A program tehát a következőképpen állt össze.

MAGYARORSZÁG – szekcióülés

Elnök: Paládi-Kovács Attila

Kocsis Gyula: *Pest megye nemzetiségi és vallási térképe a 19. század végén*; Asztalos István: *A Galga-vidék mint kontaktzóna*; Keményfi Róbert: *Etnikai kontaktzónák – etnikai térképek – hamis mítoszok*; Bali János: *A Börzsöny-vidék mint ökológiai és kulturális kontaktzóna*; Tóth Sándor: *Szlovák nyelv az egyházakban Békés megyében*.

Szilágyi Miklós az előadását tartja, balról Voigt Vilmos

Papp Richárd, A. Gergely András és Szarka László a kerekasztal-beszélgetésen

ERDÉLY/ROMÁNIA – szekcióülés

Elnök: Keményfi Róbert

Könczei Csongor: *A regionális határ(talanság) képzetei – az átmeneti vidék fogalmának körülhatárolhatatlanságáról*; Ilyés Zoltán: *A kulturális kontaktzóna történeti változásai a Székelyföld keleti peremvidékén*; Virt István: *Halottas szokások és hiedelmek hagyományozódása a magyar–román nyelvhatáron fekvő Hárompatak falvainak vegyes vallású falvaiban*; Osváth Gábor Dániel: *Előretolt kontaktzónák a vendégmunka tükrében*.

DÉLVIDÉK/SZERBIA ÉS MONTENEGRÓ – szekcióülés

Elnök: Szilágyi Miklós

Szöke Anna: *A kontaktzóna határviszonyai a Versec környéki településeken*; Mirmics Károly: *A mozgásban lévő (hézagosodó és üresedő) magyar etnikai és nyelvhatár kísérelése: a magyar tárgyi szimbólumok megsemmisítése a Délvidéken*; Klamár Zoltán: *Kontaktzónában – Magyarkanizsa a nyelvi peremterület keleti határán (Amikor a kisebbség alkot többséget, nyelvhasználati példák)*; Silling Léda: *A táplálkozástudomány interetnikus kapcsolatokról eredő változásai a bácskai Kupuszinán*.

SZERÉMSÉG/SZERBIA ÉS MONTENEGRÓ – szekcióülés

Elnök: Voigt Vilmos

Ambrus Vilmos: *Művelődési intézmények és a társadalmi önszerveződés a szerémségi magyarok körében*; Fodor Ferenc: *Hagyomány és innováció a maradéki paraszti gazdálkodásban*; Mód László–Simon András: *Interetnikus hatások a maradéki magyarok szőlő- és borkultúrájában*; Szilágyi Miklós: *Elkülönülés, együttműködés, nyelvi kommunikáció kisebbségi helyzetben (Magyarországi és szerbiai példák)*; Vass Erika: *Vallás és identitás a maradéki magyarok körében*.

DRÁVASZÖG/HORVÁTORSZÁG – MURAVIDÉK/SZLOVÉNIA – szekcióülés

Elnök: Gráfik Imre

Lábadai Károly: *Kulturális és nyelvi határok a horvátországi magyaroknál*; Göncz László: *Magyar–szlovén interetnikai kapcsolatok a Mura mentén*; Lendvai Kepe Zoltán: *A uniós csatlakozás a muravidéki magyarok és szlovének között*; Bihar Mária: *Út menti keresztelések a muravidéki szlovén–magyar nyelvhatáron*.

ÖRSÉG/AUSZTRIA – FELVIDÉK/SZLOVÁKIA – KÁRPÁTALJA/UKRAJNA – szekcióülés

Elnök: Klamár Zoltán

Kelemen László: *Szigetjelleg és kölcsönhatások – A burgenlandi magyarok sajátosságai*; Puskó Gábor: *A szimbolikus térfoglalás mint az etnikai önmeghatározás eszköze*; Almási Mihály: *Néprajzi csoportok Kárpátalján*.

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

A beszélgetést vezette: Szarka László

A beszélgetés résztvevői: Farkas György (ELTE) geográfus, Bartha Csilla (MTA KI) nyelvész, Gyurgyik László (Teleki László Intézet) demográfus, Ilyés Zoltán (MTA KI) geográfus, Papp Richard (MTA KI) antropológus, A. Gergely András antropológus. A beszélgetés az érintkező övezetek nyelvi, kulturális és társadalmi problémáit járta körül a különböző diszciplínák felől megközelítve a kérdést.

A rendezvény első napjának végén időszaki kiállítást nyitottunk *Ruszin népművészet* címmel, melynek anyagát az Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat bocsátotta rendelkezésünkre.

A konferencia anyagából tanulmánykötet készül és reményeink szerint még a 2004. évben közzétehetjük a tanácskozás tudományos eredményeit reprezentáló tanulmányokat és a záró rendezvényen elhangzott kerekasztal-beszélgetés anyagának írott-szerkesztett változatát.

KLAMÁR ZOLTÁN

**Emlékezés Vargha László születésének 100. évfordulóján
(Szentendre, 2004. szeptember 8.)**

2004. szeptember 8-án a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban szervezett tanácskozáson emlékeztek meg Vargha László századik születésnapjáról. Vargha László 1904. október 25-én született Gyöngyösön és 1984. március 19-én halt meg Budapesten. Györffy István és Viski Károly munkatársaként már 1937-től következetesen végezte iskolát teremtő műszaki pontosságú népi építészeti gyűjtéseit és archiválási tevékenységét. Kultúrtörténeti fogantatású kutatásokat végzett, amelyeknek meghatározó elemei voltak, a pontos adatfelvétel mellett, a történeti változások dokumentálása és az átalakítások nyomon kísérésének igénye is.

Az emlékülést a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezte, azon intézmények megkeresésével, amelyekkel Vargha László munkássága kapcsolatban állt. A múzeum főigazgatója, Cseri Miklós megnyitóbeszédében röviden összefoglalta Vargha Lászlónak az intézmény megalapításában játszott meghatározó szerepét és hangsúlyozta, hogy hagyatéka külön kezelt gyűjteményként rendkívül komoly értéket képvisel az intézmény számára.

Az előadások közül az első Filep Antalnak a korszakváltások során formálódó életművet összefoglaló emlékezése volt. Személyes élmények és korábban ismeretlen néprajzi adatok ismertetésével igazolta, hogy több, korábban lezártak hitt kérdés megválaszolása napjainkban is aktuális Vargha László munkássága körül. Az általa évtizedeken keresztül eredményesen folytatott műegytemi népi építészeti felmérések két világháború közötti jellemzőit ismertette előadásában Kiss Zsuzsanna Emília, az egyetem oktatója. Felmérésekkel, fotókkal gazdagon dokumentált előadásának végén a napjainkban is eredményesen folytatott egytemi tanulmányutak, illetve felmérések eredményeire is kitért. Szemkeő Endre Vargha Lászlónak a Néprajzi Múzeum főigazgatójaként (1947–1949) végzett tevékenységét foglalta össze. A múzeumban őrzött dokumentumok segítségével hívta fel a figyelmet arra, hogy a háborús pusztítások felszámolásában milyen

elévülhetetlen érdemeket szerzett Vargha László, illetve mennyire szerteágazó tevékenységet folytatott az intézmény szakszerű újraformázása érdekében. Tóth Arnold az 1950 és 1952 közötti miskolci évekről tartott adatgazdag összefoglalásában a politikai okokból vidékre „száműzött” kutató matyóföldi vizsgálatait is bemutatta. Részletesen elemezte az átfogó borsodi kutatások megindításának körülményeit is.

Az ebédszünet után Kecskés Péter a hazai szabadtéri néprajzi múzeumok létrejöttében játszott meghatározó szerepéről szólt. Felhívta a figyelmet arra, hogy Vargha László már 1936. évi tanulmányútjának tapasztalatait is felhasználva küzdött a „magyar skanzen” megvalósításáért. Elsősorban a központi szabadtéri múzeum létrehozásának tudományos tervei foglalkoztatták, de kidolgozta a bugaci és a borsodi regionális múzeumok terveit is. Az egyes épületek kiválasztásától, felmérésétől az elvi, tudományos tanácsadásig e múzeumtípus kialakításában és formálásában sokoldalúan vett részt.

A következő előadó, H. Csukás Györgyi Vargha László szerteágazó munkásságából a szinte egész életét végigkísérő Balaton-felvidéki kutatásait kiemelve, alaposan dokumentálva mutatta be, hogy életének különböző periódusaiban, különböző munkahelyein, funkcióiban hogyan tudta a rendkívül munka- és költségigényes népi építészeti felméréseket megszervezni, finanszírozni, s milyen tudományos és gyakorlati célok vezérelték e kutatásait. A Balaton-felvidéki kutatás, fókuszában Akalival, 1963-ban zárult le. Jellemző, hogy Vargha László újabb és újabb útjai során mindig pontosította adatait, feljegyezte az utcánév-, házszám-, tulajdonosváltozásokat. Eközben, ha az épületek átalakításáról szerzett tudomást, az új állapot felmérését, vagy legalább fotódokumentációját is elkészítette. Az állandó változásvizsgálat során a változásokat előidéző életmódváltást, a fellendülő idegenforgalommal jelentkező újfajta igényeket is jól érzékelte.

Az emlékülésnek helyet adó konferenciateremben két kamarakiállítás is hozzájárult az előadásokban megfogalmazottak kifejtéséhez. A közelmúltban folytatott műegytemi hallgatói épületfelméréseket Istvánfi Gyula egyetemi tanár válogatta. A Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény anyagából készült fotókiállítást H. Csukás Györgyi állította össze abból a Vargha László által még 1964-ben előkészített, Akali népi építészettét bemutató kiállítási nyersanyagból, amely egy korabeli nemzetközi konferencia tematikájához készült volna, de soha nem valósult meg.

Az emlékülés következő előadója Katona Gyuláné a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban külön kezelt Magyar Népi Építészeti Gyűjteményt mutatta be a hallgatóságnak. A több, mint 25000 fénykép- és diafelvételt, 5000-nél is több építészeti felmérést és 2000 dossziényi adatanyagot tartalmazó gyűjtemény rendkívül értékes adatbázis a népi építészet kutatói számára. Szisztematikus rendben – megyék, falvak alfabetikus rendjében, azon belül utcák, házszám szerint – lelhetők fel az egy-egy objektumhoz kapcsolódó dokumentumok: a témához gyűjtött bibliográfia, térképek és fotóanyag, levéltári feljegyzések, helyszíni szöveges gyűjtés, s a feldolgozás különböző fokait képviselő felmérési rajzok. Nem kevésbé értékesek azok a röviden megfogalmazott kérdések, vezérszavak, amelyeket egy-egy téma vizsgálata során vetett papírra Vargha László továbbgondolás céljából, vagy a tervezett publikációk, kiállítások, előadások tematikájára vonatkozó emlékeztetői.

Az emlékülés utolsó hozzászólója, visszaemlékezője Istvánfi Gyula egyetemi tanár volt, aki szubjektív emlékeit elevenítette fel Vargha László egykori tanítványaként. Vargha László 1952-ben Budapestre költözött és előbb előadóként, majd 1954-től docensként az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építészettörténeti Karára került. Fakultatív tárgyként népi építészetet oktatott és hallgatóival szakmai gyakorlatként terepmunkát, felméréseket is végzett. Itt nevelődött ki az az építészgeneráció, amely

életre szólóan eljegyezte magát a népi építkezés és műemlékvédelem ügyével, és a későbbiekben is állandó munkakapcsolatban maradt Vargha Lászlóval.

Cseri Miklós zárszavában értékelte, hogy az emlékülések műfajának esetleges gyengeségei a Vargha László munkásságát elemző előadásokra nem voltak jellemzőek. Nem egyszerűen korábban megfogalmazott állásfoglalások elismételése került sor, hanem korábban ismeretlen tények és adatok mellett egészen újszerű értékelésre nyílt lehetőség az építész-néprajzkutató Vargha László munkásságának. Az elhangzott előadások szerkesztett formában a *Ház és Ember* című múzeumi évkönyvben jelennek meg.

KEMECSI LAJOS

A Magyarországi Tájházak Szövetsége II. Országos Találkozója (Jósvafő, 2004. szeptember 16–19.)

Verőfényes, őszi színekben pompázó természeti környezetben gyülekeztek szeptember 16-án a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jósvafőn (amelyet 1999 óta műemléki jelentőségű területté nyilvánítottak) a II. országos találkozó résztvevői. Sokan már ismerősként köszöntötték egymást a két éve alakult egyesület jogi vagy egyéni tagjaként.

Első este kötetlen baráti találkozóra került sor a tízéves jubileumát ünneplő jósvafői tájházban, ahol a hajdani csürben kialakított színpad „nézőtere” szolgált autentikus helyszínül a beszélgetésekhez.

Szeptember 17-én a jósvafői kultúrházban Füzes Endre elnök köszöntötte a több, mint hetven résztvevőt, majd átadta az „Év tájháza” kitüntető címet a fertőhomoki tájház képviselőjében megjelent Horváth Attila polgármesternek. A köszöntők sorát a védnők, Garan Béla polgármester, Szentgyörgyi Péter igazgatóhelyettes (ANP) és Bodnár Mónika (BAZ megyei múzeumok) folytatták, majd megkezdődtek az előadások.

Szablyár Péter a helyi tájház spirituális hátterét jelentő helytörténeti összefoglalója után Káldy Mária (SZNM) a tájházi gyűjtemények közérthetővé tételének módszertanát és gyakorlatát ismertette. Bodnár Zsuzsanna (Sóstói Múzeumfalú) intézménye közönségformáló programjait mutatta be. Szűcs Judit (Tari László Múzeum) a csongrádi „két-szer-köszönős” házat, létrejötté körülményeit vázolta.

A Tengerszem Szállóban elköltött ebéd után a társaság lesétált a faluba, útba ejtve a tájházat. A délutáni előadások sora Sári Zsolt (SZNM) a helyi fesztiválokban a tájházak élővé tételében játszott szerepét ismertető, bőségesen illusztrált előadása nyitotta meg. Hegedűsné Majnár Márta és Berecz Lászlóné mezőkövesdi szerzőpár a mezőkövesdi Hadas városrész kedvező tapasztalatait és további feladatait vette számba.

Ezt követően a kultúrház előcsarnokában T. Bereczki Ibolya (SZNM, főigazgatóhelyettes) nyitotta meg Pataky Emőke *Világszép örökségünk* című fotókiállítását, amely a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban bemutatott tárlat tájházakat ábrázoló képanyagát tartalmazta.

A Tengerszem Szállóban elköltött vacsora és fehér asztal melletti beszélgetés a résztvevők kapcsolatépítését, a közös problémák megvitatását szolgálta.

A találkozó harmadik napján a résztvevők autóbuzsós kirándulásra indultak a környék nevezetességeinek és tájházainak felkeresésére. Ennek keretében a múlt évben megnyílt perkupai tájházat, a szalonnai műemlék templomot, a szendrői iskolatörténeti kiállítást és a felújított kékfestőházat, a borsodi tájházat, végül a gömöröszölői néprajzi gyűjteményt (amely ez évben az Év Múzeuma kitüntető címet nyerte el) tekintették

meg. A gyönyörű, őszi időben tett kirándulást a Baradla-barlang Hangversenytermében előadott *Ősz köszöntő koncert* (Vivaldi: *Négy évszak*) meghallgatása és a Tengerszem Szállóban elköltött közös vacsora zárta.

A rendezvény negyedik napján a résztvevők fakultatív kirándulásokra indultak az országhatár szlovákiai oldalára, ahol tájházakat, múzeumokat tekintettek meg.

Az országos találkozó résztvevői úgy ítélték meg, hogy a rendezvény jól szolgálta a mozgalom és a szövetség céljait, ezért 2005-ben is célszerű lesz megszervezni.

SZABLYÁR PÉTER

A vajdasági magyar tájházak múltja, jelene és jövője III. (Temerin–Zenta, 2004. október 2.)

2004. október 2-án rendezték meg *A vajdasági magyar tájházak múltja, jelene és jövője* című tanácskozássorozat soron következő, harmadik részét. A Vajdasági Magyar Folklor-központ (Szabadka) és a Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor (Temerin) szervezésében került sor a tanácskozásra. Az előző összejevetelt 2003. augusztus 22–23-án tartották Kulán. Az akkor elhangzott szakmai beszámolók tapasztalatait felhasználva készítették elő a szervezők az idej programot.

Az összejevetel célja, a magyarországi Tájházsövetség munkájáról szóló beszámolás mellett, már sikeresen működő tájházak példájának megismertetése, illetve a tájházak létrehozásával–működtetésével kapcsolatos információk átadása volt. Az összejevetel helyszíne Temerinben a Helyi Közösség épülete volt, illetve a délutáni program a Rozália étteremben zajlott. A megnyitó, üdvözlő köszöntést Magyar István, a Temerini Alkotóműhely elnöke és Nagy István, a Vajdasági Magyar Folklor-központ vezetője tartotta. Az első előadó Nagy István volt, aki az elért eredmények mellett a korábban megfogalmazott tájházalapító, -működtető célok közül azokat is elemezte, melyeket különböző okok miatt nem sikerült megvalósítani. A bajsai magyar, szlovák, szerb tájszobák létrehozásának eredményeiről Szuhenkó Ruzsena és Tót Isaszegi Sándor beszéltek. Varga Viktória a szajáni tájház épületének és a kiállításnak a hányatott sorsáról tartott beszámolót. A magyarországi Tájházsövetség elmúlt két évének működését Szablyár Péter mutatta be.

Az előadások után a tavaly létrehozott temerini tájházat mutatta be Csorba Béla és Ökrész Károly. A kiváló állapotú tárgyakkal hitelesen berendezett tájház rendezőinek sikerült elkerülniük azt a gyakori hibát, hogy telezsúfolják az épület helyiségeit tárgyakkal. Temerinben egységes enteriőröket hoztak létre a kiállítás rendezői.

Az ebédszünetet követve Kemecsi Lajos előadásában az épület kiválasztásától a berendezési terv elkészítéséig folytatott kutatómunka fázisait ismertette a tájház létrehozásának feladatai közül. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum az országos szakfelügyeleti feladatokon túl a Tájházsövetség tevékenységének támogatását is végzi. Hasonló módszertani tanulságokat összefoglaló tájékoztatók segítségével lehet komoly támogatást nyújtani a helyi közreműködők számára. Szablyár Péter a jószafoi tájház működtetésének egy évtizedes tapasztalatait tárta a hallgatóság elé. Rendkívül hasznos gyakorlati ismereteket adott a gyűjteményi nyilvántartás korszerű megvalósításáról Raj Rozália a doroszlói tájházban folytatott leltározó munka bemutatásával.

Az előadások után a tanácskozás résztvevői Zentára utaztak, ahol egy helyi gyűjtőnek, Pece Árpádnak magángyűjteményét ismerték meg. A gyűjtemény egy lakóház

helyiségeit és padlását, illetve udvarát tölti meg. Rendkívül vegyes tárgyi anyag található itt, esetenként megdöbbentő bőségben, ám közel sem ideális raktározási körülmények között.

A tanácskozás résztvevői tartalmaz, házilag sokszorosított füzetet vihettek haza, amelyben a korábbi összejövetelekről készült emlékeztető, a tájházakról, gyűjteményekről megjelent fontosabb ismertetések, illetve a Tájházzövetséggel kapcsolatos gyakorlati információk olvashatóak. A rendezvény létrejöttét az Illyés Közalapítvány és a Temerini Első Helyi Közösség támogatásával valósították meg a szervezők.

KEMECSI LAJOS

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

A Néprajzi Múzeum Napja*

2004. március 5-én második alkalommal rendezték meg a Néprajzi Múzeum Napját. Az intézmény ezzel idézvéen fel újra Xántus Jánosnak a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára őrévé való kinevezésének dátumát (1872. március 5.), amely egyben a Néprajzi Múzeum alapításának időpontja is. A tavalyi évhez hasonlóan idén is színes programok várták az érdeklődőket, akik számára lehetőség nyílt, hogy a múzeumi szakemberekkel is találkozzanak, kicseréljék tapasztalataikat, ismereteiket.

Az eredeti tervekhez képest (a heves havazásnak „köszönhetően”) kis késéssel vette kezdetét az esemény. A 105. számú teremben *Gyűjtők, gyűjtemények* 2. címmel néprajzi magángyűjtők találkozására került sor. A házigazda, Gráfik Imre bevezető gondolataiban röviden ismertette A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusainak utolsó három darabját. Ezek közül a legfrissebbet, *A vajköpülő* című kiadványt, ennek egyik szerzője, a Néprajzi Múzeum főmuzeológusa, Csupor István mutatta be, aki most „nem egy gyűjteményről, hanem egy tárgytípusról húzta le a leplet”. Élvezetes előadásából a jelenlévők ismereteket szerezhettek többek között a vajkészítési módokról is (*A vajköpülő*. Csupor István–Rékai Miklós. [A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 8.] Budapest, 2003. 84 p.). Ezt követően egy nagyváradi orvos, Sipos József beszélt magángyűjteményéről, amelynek története egy páciens ajándékával indult több, mint 30 éve, s melynek gerincét Erdély legkülönbözőbb pontjáról származó fazekastermékek alkotják. Előadásának címe a következő volt: *Erdély népművészete egy magángyűjtemény tükrében*.

Ezzel párhuzamosan az első emeleten *Eredeti? Másolat? Hamisítvány?* elnevezéssel a látogatók által behozott tárgyak meghatározása folyt. Ebben Főzy Vilma, Lackner Mónika és Szabó Zoltán nyújtott segítséget. A tavalyi évhez képest kevesebben szánták el magukat, hogy elhozzanak valamit saját gyűjteményükből, de így is akadt a szakemberek hálójába érdekes darab, például pásztorfaragásokkal díszített botok, csanakok és egy furulya, amit Szabó Zoltán meg is szólaltatott. De volt olyan is, aki az indiánhangszereit hozta be, hogy beszélgethessen ezekről. A múzeum munkatársai pedig próbáltak most is választ kapni azokra a kérdésekre például, hogy milyen tárgyak kerültek a múgyűjtőkhöz, és miért gyűjtik ezeket. Elmondható tehát – Lackner Mónika szavaival –, hogy „mindkét fél számára fontos ez a találkozás”.

Májusra tervezik az „*Aki dudás akar lenni...*” – *Dudák és dudások a Kárpátokon innen és túl* című tárlatot, valamint az ősz folyamán készül el a Boldog község régi fényképeit bemutató kiállítás. Fogarasi Klára és Szabó Zoltán ezekhez várta a fotókat, képeslapokat, családi albumokat, diákat a látogatók „kincsesládájából”.

A nap folyamán főként a gyermekek figyelhették, tanulhatták a gyertyamártás, kékfestés és papírmérfítés technikáit az aulában, ahol a kaposvári Somogy Táncegyüttes is szórakoztatta a látogatókat *Eredeti utánszat* című színvonalas műsorával.

A földszinti termék egyikében Balázs György nyitotta meg a múzeum előző évi gyarapodásából válogatott kiállítást. Ezek közül kiemelkednek az Amerika-gyűjteménybe került értékes darabok, melyek többsége Boglár Lajostól, illetve Szelják Györgytől került be. A Boglár-életmű brazil és francia guyanai tárgyai hiánypótlóak a múzeum

*Az előző évi rendezvényről lásd Hála József beszámolóját a *Néprajzi Hírek* 2003. 1–2. számának 34–37. oldalain.

számára. Szintén hiánypótló az a két kelengyéből összegyűjtött bánffyhungyadi tárgyegyüttes, melyet Szacsuvay Éva ismertetett, és amiből látható volt egy enteriőr. Kiállítottak egy 1652-ből származó festett ládát is, melyet nem teljesen restaurálva helyeztek el a teremben. Erről a tárgyról Főzy Vilma beszélt.

A következő teremben Keszi Kovács Lászlónak tisztelgett minden jelenlévő: Laci bácsi 96 esztendősen idén. Ez alkalomból köszöntötte fel Fejős Zoltán főigazgató egy 96 éves borral, valamint Hoppál Mihály adta át a szerzőnek A kolozsvári hóstátiak temetkezéséről írott és 1944-ben megjelent könyvének újranyomott és kiegészített változatát, amely az Európai Folklor Intézet és a Gondolat Kiadó közös gondozásában látott napvilágot. A köszöntőbeszéd után Keszi Kovács László vette át a szót. A fiatalabb nemzedék számára is irigylésre méltó emlékezőképességgel elevenítette fel a könyv keletkezésének körülményeit, az 1940–44-es időszakot, amikor a kolozsvári egyetem tanára volt, majd arról beszélt, hogy miért kellett elhagynia Erdélyt a második világháború vége után. Szót ejtett arról is, hogy a könyv pénzihiány miatt csak kis példányszámban jelenhetett meg annak idején. Ezért is nagy jelentőségű, hogy ez a ma már ritkaságnak számító könyv újra megjelent. Azonban most sem tartalmazza a szerző teljes anyagát. „Csonka maradt a könyv, csonka a mondandóm is” – zárta szavait az ünnepelt. Szinte hihetetlen, amit olvashatunk a frissen megjelent kiadvány előszavában Hoppál Mihálytól: „... amikor szerzőnk hírért vette, hogy reprint formában kívánjuk kiadni fiatalkori művét, elhatározta, hogy kiegészíti azt...”. Valóban, az eredetiben szereplő fejezetek (*Bevezető a hóstátiakról, A halál, Az eltemetés*) mellett most már olvashatunk a gyászról és a Kalandos Társaságokról is. Ezekkel bővült az amúgy is több, mint 400 oldalas munka. A kötetet a Koltay Erika és Tari János által készített videobeszélgetés szerkesztett változata zárja, melyből megtudhatjuk Laci bácsi nemesi származását; azt, hogy eredetileg festő akart lenni, de egy Teleki Pállal való találkozásnak köszönhetően a néprajz felé fordult. Ezután kapcsolatba került Györffy Istvánnal, Bátky Zsigmonddal, Gönyey Sándorral, valamint életében meghatározóak voltak Finnországban szerzett tapasztalatai is. Tevékenységét ma sem fejezte be: olvasgat, jegyzetel, írogat; „... van min töprengésem...” – jelenti ki végül. (*A kolozsvári hóstátiak temetkezése (1944)*. K. Kovács László. [Örökség sorozat] Budapest, 2004. 460 p.)

Ugyanebben a teremben a múzeum új kiadványairól számolt be Fejős Zoltán főigazgató: a legújabb tárgykatalógusokról (*A tükrös. Sáfrány Zsuzsa*. [A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 7.] Budapest, 2003. 136 p., illetve *A vajköpülő*. Csupor István–Rékai Miklós. [A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 8.] Budapest, 2003. 84 p.), a *Néprajzi Értesítő* aktuális számáról, melyben többek között Csilléry Klárára emlékeznek (*Néprajzi Értesítő* LXXXV. [2003.]. Szerk. Fejős Zoltán. Budapest, 2003. 176 p.), valamint ide kapcsolódóan egy hiánypótló munkáról, a *Néprajzi Értesítő száz évet felölelő repertóriumáról*, amelynek fiatal szerkesztője számára ez jelentette az első nagyobb lélegzetvételű munkát (*A Néprajzi Értesítő repertórium*. Szerk. Nagy Réka. Budapest, 2003. 200 p.), a „napjaink képzőművészeivel”, a turizmussal foglalkozó tanulmánykötetről, amely a Pécsi Tudományegyetem Kommunikációs Tanszékével közösen jött létre (*Hej[en]k, tárgya[en]k, képe[en]k. A turizmus társadalomtudományos magyarázata. Tanulmányok*. Szerk. Fejős Zoltán, Szijártó Zsolt. [Tabula Könyvek 5.] Budapest, 2003. 257 p.), a tavalyi évben útjára induló *Néprajz gyerekeknek* című sorozat újabb „lapjairól”, melyet egy impozáns mappába gyűjthetnek össze folyamatosan a nebulók (*Néprajz gyerekeknek 2.: Hej halászok, vadászok*. Horváthné Pálosi Katalin. Budapest, 2004. 18 p.), és nem utolsósorban a Hagyományok Házával együtt létrehozott multimédiás CD-ROM-ról, amely a bőrművesmesterséget mutatja be (*A bőrművészet* [CD-ROM]. Tor-

ma László. Budapest, 2003). Szót kell ejtenünk a kiadványok szép és színvonalas külsejéről, amelynek grafikai tervezője Gerhes Gábor.

A 105. számú terem zsűfólaság megtelt érdeklődővel a *Néprajz mozgóképeken* elnevezésű videovetítéseken. Itt Tari János házigazda vezetésével 12 rövidfilmet láthattak a megjelentek: *A téli ünnepkör hagyományaiból* (1954–55); *A tavaszi ünnepkör hagyományaiból* (1954–55); *A búzától a kenyérig* (1987); *A magyar nép hagyományos kultúrája* (1997); *Fazekasság I–III.* (1999); *Nemzeti jelképek a magyar népművészetben* (2000); *Festett templomi famennyezetek* (2001); *Bútorművesség I. – Ácsok, asztalosok* (2001); *Magyar népviseletek I. – A viselet történeti rétegei* (2001).

Szintén számos érdeklődőt vonzott délután a díszteremben megrendezett *Népzene az iskolában* című hangverseny. Nitsch Márta volt a konferanszié a népzenét tanító iskolák találkozóján, bemutatóján, mely Pálóczy Krisztina vezetésével bonyolódott le. A fellépők között ott voltak az Óbudai Népzenei Iskola, az etyeki Nemzetiségi Művészeti Iskola, az Erkel Gyula Újpesti Zeneiskola, a budakalászi Kalász Művészeti Iskola, a Fejér Megyei Népzene-műhely, valamint a Kispesti Zeneiskola diákjai. A Nádasy Kálmán Művészeti Iskola és az Óbudai Népzenei Iskola egyesített vonósa a Fiastyúk Énekegyüttesrel közösen szerepeltek, akik az aulában egy hosszabb műsort is előadtak ördögösfütési dallamokból. Ugyanitt mutatta be székelyföldi táncokból, illetve szatmári táncokból válogatott műsorát a Kincső Néptáncegyüttes.

Az esti programok tizenhét óra harminc perckor kezdődtek a díszteremben. Először került átadásra annak a pályázatnak a díja, melyet a Népi Hagományokért Alapítvány kuratóriuma hirdetett meg a néprajzi muzeológia területén megvalósítandó kutatásra, gyűjtésre, feldolgozásra vagy expedícióra. A sikeres pályázat feltétele, hogy eredménye valamilyen formában a Néprajzi Múzeum gyűjteményét gyarapítsa. A támogatást – melynek összege 500 ezer forint – idén Seres István nyerte el *A dariganga nemzetiség kutatása Mongóliában* című pályázatával.

Itt került sor A nap előadására is, melyet a Bátly-díjjal jutalmazottnak kellett megtartania. A díjazott kilétét utolsó napig próbálták titokban tartani, de valahogy mégis értesíteni kellett a jelöltet, hogy az előadására felkészüljön. A pályázat: „A Népi Hagományokért Alapítvány kuratóriuma 2003 során határozott a Bátly-díj létrehozásáról és adományozásának feltételeiről. Ennek megfelelően az alapítvány a Néprajzi Múzeummal közösen 2004-től évente Bátly-díjjal és max. 200 ezer forintnyi pénzüsszeggel jutalmazza a megelőző évben a néprajzi muzeológia bármely területén, bármilyen formában (cikk, könyv, kiállítás, fotó, film stb.) nyújtott kimagasló szakmai eredmény szerzőjét, illetve létrehozóját. A díj és a pénzjutalom átadására minden év március 5-én, a Néprajzi Múzeum Napján kerül sor, amikor a díjazott pályamű bemutatásra kerül. A díj adományozásáról a kuratórium dönt szakemberek és közösségek javaslata alapján.” A kuratórium határozata szerint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese, T. Bereczki Ibolya kapta meg a díjat és a vele járó jutalmat, melyet Bodó Sándor, a Népi Hagományokért Alapítvány kuratóriumának elnöke nyújtott át. Az elismerést a Skanzenben 2003. augusztus 26-án megnyitott Néprajzi Látványtár szakmai koncepciójának kialakításáért ítélték neki. Előadásában – melynek címe: *A Néprajzi Látványtár és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum digitalizálási programja* – videofelvétel segítségével röviden bemutatta a látványtárat, ezt a nagy érdeklődést kiváltó speciális kiállítást, beszélt magáról a Szabadtéri Néprajzi Múzeumról, érintve a modernizáció szükségességének kérdését, valamint további feladatként említette meg, hogy ne csak 7 hónapig lehessen egy évben nyitva tartani ezt a múzeumot, hanem „télén is látogathatóvá kell tenni”.

A szakmai nap Fejős Zoltán főigazgató méltató szavaival fejeződött be. Ezután bekonferálta David Yengibarjan harmonikaművészt, aki élményszámba menő játékaival szórakoztatta közönségét. A koncert után svédasztalos fogadással zárult a rendezvény.

MÁTÉ GYÖRGY

* * *

Az ünnepség résztvevői
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Agócs Gergely Győrffy István által gyűjtött honti dudánótákat játszik
(Fotó: Deim Péter)

KIÁLLÍTÁSOK

Fából vaskarika – Nem-mindennapi kreativitás
(Budapest, Európai Folklor Intézet, 2004. május 28.–szeptember 5.)

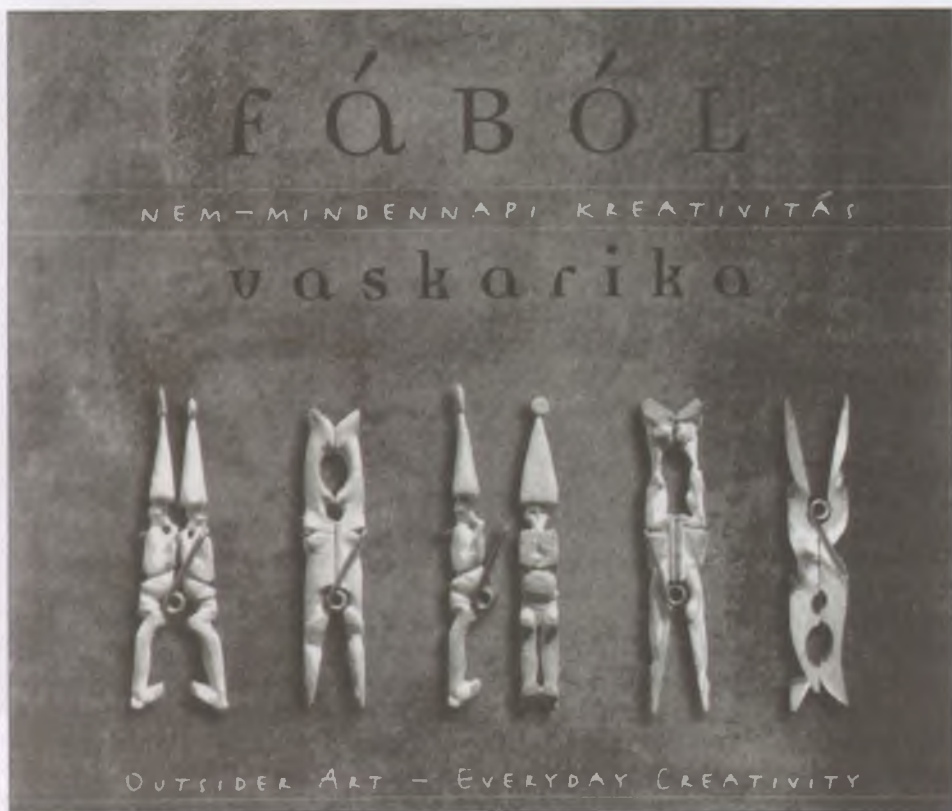
A „Kortárs népművészet Európában – Egyenlő jogok az alkotáshoz” program

Az Európai Folklor Intézet 2001-ben bekapcsolódott a *Contemporary Folk Art in Europe – Equal Rights to Creativity* (Kortárs népművészet Európában – Egyenlő jogok az alkotáshoz) című nemzetközi programba, amely a *Kultúra 2000* Európai Unió kutatási program keretében valósult meg: 2002 és 2004 között Angliában, Franciaországban, Svájcban, Észtországban, Finnországban és a programsorozat utolsó állomásaként Magyarországon konferenciákon és kiállításokon mutatkoztak be egymásnak a kortárs népművészet alkotói és szakértői. Az Európai Folklor Intézet ennek az együttműködésnek a keretében tervezi egyik jövőbeni programját, melyben a hagyományos népművészet mai továbbélési formáit, újító kísérleteit, valamint a hétköznapiakban megnyilvánuló különleges, művészi igényű kreatív alkotói tevékenységet vizsgálja.

A kortárs népművészet iránti érdeklődés szinte az egész világon egyidőben, az 1990-es években növekedett meg, így a jelenség meghatározása, vizsgálati módszereinek összehangolása és a tapasztalatok cseréje időszerűvé vált. A nemzetközi programot a finnországi ITE-mozgalom hívta életre, a finn „Itse Tehty Elämä” jelentése: „Élet saját kezűleg”.

A „kortárs népművészet” elnevezés vált általánossá Európában annak a jelenségnek a meghatározására, amely a 21. század elején intézményi támogatás nélkül, képzési és minősítetési kényszer nélkül, a paraszti hagyomány ismerete hiányában, annak követése nélkül él a mai hétköznapi kultúrában, a társadalom bármely rétegében. Olyan kortárs tárgyalkotást és művészi igényű önmegvalósítást jelent, amely szabályozatlan, ösztönös, öntörvényű és játékos, amely önmagának és önmagáért való, nem ismer sem műfaji kötöttségeket, sem határokat. Nem érdeklí, és nem érinti a hivatásos művészet. Nem utánoz, hanem teremt. Tiszta és eredeti, erőt és derűt áraszt. Átszövi az alkotó egyéniség életének minden pillanatát, átalakítja és átformálja az őt körülvevő tárgyi és természeti környezetet. Határtalan, éppen ezért behatárolhatatlan. Még ha egyes jelenségeit sikerül is beskatulyázni az „outsider art” vagy az „art brut” kategóriáiba, ezzel nem lehet előrébb jutni az egész meghatározásában. Ráadásul élő, lüktető, sok esetben megmutatkozni vágyó és magát a művészeti köztudatban elhelyezni kívánó törekvéstről van szó, így a művészetelmélet régi, letisztult, vagy inkább lezárt kategóriáival nem lehet ezt a művészeti ágat leírni.

A „kortárs népművészet” elegendően tág, mégis pontos és érthető fogalom mindenki számára egész Európában. Magyarországon azonban ez a kifejezés egészen mást jelent: az élő népművészeti mozgalmat juttatja eszünkbe. Ez a nagy múltú, rendkívüli értékeket felmutató és szintén kortárs mozgalom több sajátosságában eltér a bennünket érdeklő területtől. Elsősorban abban, hogy kiindulásnak és mintának tekinti a 19. századi tárgyalkotó népművészetet és népi díszítőművészetet, és hogy azt intézményes keretek között tartja életben. Országos méretű továbbképzési és minősítési rendszert működtet, amely megkívánja az élő népművészet elbírálását segítő egységes normarendszer kidolgozását és érvényesítését. Kategóriákat és műfajokat határoz meg, ezzel kialakítja a „bennfentes népművészet” fogalmát.

A kiállítás plakátja
(Tervezte: Kaszta Mónika)

Az általunk vizsgált, fent jellemzett kör sem bent, sem kint nem akar állni, akár népművészetről, akár hivatásos művészetről van is szó: él és virágzik saját normái, értékei és igényei szerint. Ebben az értelemben leginkább „kinnfentesnek” mondható: minden kötöttségen kívül van belül. Nyakatekert magyarázkodás és félreérthető tükröfordítás helyett a Magyarországon folyó munkát és tervezett kutatási programot „kortárs művészi kreativitás”-nak neveztük el.

A magyar anyag összegyűjtéséhez és áttekintéséhez 2003-ban Csonka-Takács Eszter és Joó Emese néprajzkutatók, az Európai Folklór Intézet munkatársai fogtak hozzá. Az első eredmények bemutatása céljából került megrendezésre a *Fából vaskarika – Nem-mindennapi kreativitás* című finn–magyar kiállítás és a kiállításhoz kapcsolódó, *Köz-művészet – Egyenlő jogok az alkotáshoz* című nemzetközi konferencia. A nemzetközi program célkitűzéseinek megfelelően arra vállalkoztunk, hogy egy nagyszabású kiállítás keretében bemutatjuk a magyar és finn kortárs népművészeti mozgalom válogatott alkotásait, valamint hogy egy nemzetközi konferencia keretében lehetővé tesszük a témáról szóló tudományos diskurzust.

A „Köz-művészet – Egyenlő jogok az alkotáshoz” konferencia

A nemzetközi programsorozat részeként a kiállítás megnyitójának napján, 2004. május 29-én kezdődött az Európai Folklór Intézet által szervezett *Köz-művészet – Egyenlő jogok az alkotáshoz* című háromnapos nemzetközi konferencia és szakmai program. Meghívtuk a rendezvényre a *Kultúra 2000* elnevezésű nemzetközi programsorozatban részt vevő országok szakemberein kívül számos más európai ország és természetesen hazánk szakembereit, valamint alkotóinkat is. A konferenciát Óbudán, az Aquincum Hotelban, kiállításunk közvetlen közelében rendeztük meg.

A tudományos tanácskozás célja az volt, hogy a külföldi és hazai szakemberek megvitassák a nem hivatásos művészetek helyzetét és összevethessék az egyes országok új művészeti jelenségeit. A szakmai találkozó néhány alapvető kérdésre kereste a választ: hol húzódnak a művészet határai, van-e átjárhatóság a művészeti ágak között; mit nevezhetünk mai népművészetnek, amatőr, illetve naiv művészetnek; az egyes országok, régiók milyen hagyománnyal rendelkeznek e művészetek területén; van-e intézményes keretek között folyó feltárás, kutatás, gyűjtés, megőrzés; milyen a nem képzett alkotók megítélése, helye az adott ország művésztszadalmában?

A konferenciát Hoppál Mihály, az Európai Folklór Intézet igazgatója nyitotta meg *Köz-népművészet – Utak és értékek* című előadásával. Csonka-Takács Eszter összegezte a magyarországi kutatás első tapasztalatait és tanulságait, Joó Emese ismertette a kiállítási anyag forrásait és a gyűjtőmunka állomásait. A nemzetközi program részéről Seppo Knuutila mutatta be a finn ITE-művészetet *Feltalált hagyomány* című előadásában.

A konferencián összesen 23 előadás hangzott el, színes és gazdag anyag tárult a hallgatóság elé. Kölcsönösen megismerhettük egymás gyűjteményeit, gyűjtési módszereinek sajátosságait, a kutatás elméleti problémáit, terminológiai és jogi kérdéseit. További előadóink: Abakumov Vladimir (Moszkva), Balla András (Esztergom), Bánszky Pál (Kecskemét), Bittner Urska (Ljubljana), Fekete Márta (Budapest), Fülemile Ágnes (Budapest), Ingels Tamara (Putte, Belgium), Kriskóné Dávid Mária (Kecskemét), Lágler Péter (Budapest), Montagné Jean-Noël (Párizs), Petrică Oana Gabriela (Bukarest), Poshyvailo Ihor (Kijev), de Sike Yvonne (Párizs), Summavet Kärt (Tallinn), Szemadám György (Budapest), Turk Marjeta (Ljubljana), Verebélyi Kincső (Budapest), Voigt Vilmos (Budapest), Yarkina Anna (Moszkva).

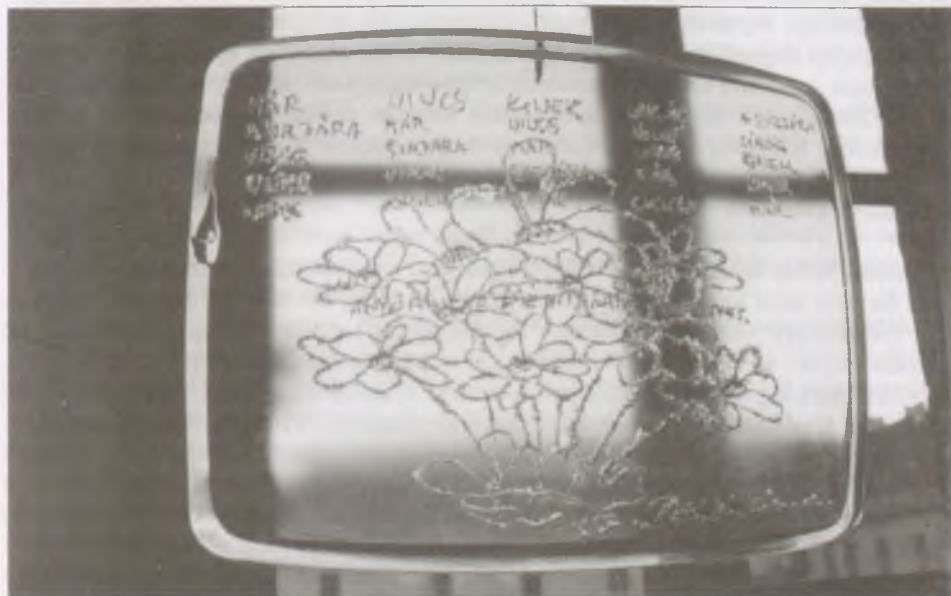
Előadások mellett filmvetítésre is sor került: Pirtola Erkki *ITE-művészek Finnországban*, Elmore Julia Brit művészek és Lágler Péter *Gépművészet* című filmjeit láthattuk. A konferenciaprogram része volt a *Fából vaskarika – Nem-mindennapi kreativitás* kiállítás, az Etyeki Műhely családi tárlat, valamint a Kun Zsigmond Népművészeti Gyűjtemény megtekintése. A különböző kiállítások szándékos egymás mellé helyezésével a magyar népművészet és a kortárs művészet legszebb példáit igyekeztünk bemutatni vendégeink számára.

A „Fából vaskarika – Nem-mindennapi kreativitás” kiállítás

2003 elején, munkánk első lépéseként próbáltunk képet alkotni arról, hogy ennek a különleges tárgyi világnak a kutatását és gyűjtését mely intézmény fogalmazta meg, vagy vállalta fel a közelmúltban. Egyáltalán van-e ilyen irányú gyűjtőmunka Magyarországon? Mivel a művészetelméleti és néprajzi megközelítésű vizsgálódás szempontjából egyaránt érdekes, a mai tárgyi kultúra különleges részterületéről van szó, kerestünk anyagot kortárs művészeti gyűjteményekben, néprajzi gyűjteményekben, naivművészeti-

Finn alkotások a Zichy-kastély udvarán
(Fotó: Imre Barnabás)

Bakó László „Anyám emlékére” című műve a kiállításon
(Fotó: Joó Emese)

gyűjteményekben, az élő népművészeti és népi iparművészeti mozgalomban, az amatőr művészeti mozgalom és a kézművesmesterségek területén egyaránt. Kөрképünkбől az derült ki, hogy bár a mai tárgyak dokumentálásának igénye már megfogalmazódott, sajnos a minden területre kiterjedő gyűjtőmunka még nem kezdődött el. Így kutatómunkánkat magyarországi tapasztalatok és előzmények nélkül, a felfedezés örömevel kezdtük el.

Az anyag gyűjtését tág keretek köré terveztük, ezért kutatásunk kiterjedt a hobby, a buhera területére, az amatőr művészeti mozgalomra, a kézművesmesterségekre és a népművészet, népi iparművészet kizsűrizett alkotásaira, valamint a naiv és álnaiv, tudatos és ösztönös művészi megmozdulásokra, a tárgyalakotás mikro- és makroméretű megnyilvánulásaira egyaránt.

Gyűjtést és terepmunkát az egész ország területén végeztünk, tájékozódunk az egész magyar nyelvterületen, sőt, kitekintettünk a szomszédos országok hasonló művészeti megnyilvánulásaira, gyűjteményeire is. Ezen kívül szakmai konzultációkat tartottunk művészettörténészekkel, néprajzkutatókkal, gyűjteményvezetőkkel és a téma iránt érdeklődő szakemberekkel. Módszeres forrásfeltárást végeztünk a témával kapcsolatos magyar és nemzetközi szakirodalomban.

Gyűjtőmunkánk legfontosabb módszertani jellemzője az volt, hogy az általunk fellelt alkotásokat nem értékeltük és nem minősítettük, figyelmünket minden esetben az alkotó megismerésére és megértésére, az alkotások megszületésének motivációira fordítottuk. Munkánk során minden alkotót személyesen megkerestünk, alkotásait otthonában, műhelyében közösen vettük számba, fotódokumentációt és interjút készítettünk. Vizsgáltuk az alkotót érő környezeti hatásokat és kényeszerítő körülményeket, például a mai művészeti trendek és divatok hatásait, vagy az alkotások eladási lehetőségeit. Fontos feladat volt alkotói kapcsolatrendszerük felmérése. Kerestük az egyéni ötletek megvalósulásait, az anyaghasználat, a megvalósítás technikáinak számunkra különleges példáit. Kerestük azokat a nem-mindennapi eseteket, amikor valaki saját kezűleg építi fel mindennapi életterét, mindennapi környezetét. Ez a fajta kreativitás azonban ma sokak szerint idejétmúlt, felesleges. Leleteinkben a többség befelé nyíló, intim világként mutatkozik meg, ami több emberöltő távlatában kiállítható lehet, de ma még nem szabad reflektorfénybe helyezni. Kapcsolataink könnyen épültek, tapasztalataink gyorsan szaporodtak. Kiállítási anyagunk lassan, óvatosan növekedett.

Alkotók és alkotások

Alkotóink közös tulajdonsága, hogy a maguk által teremtett világban élnek hétköznapjaikat, életüket saját kezűleg alakítják ki. Ösztönösen találtak rá önkifejezési formáikra, sok esetben egy hosszú, nem kreatív alkotómunkával eltöltött életen át hordozták az alkotás vágyát, és csak idős korukban valósították meg álmaikat. Alkotásaikban a harmóniára, szépségre, tökéletességre törekednek, csak az alkatukhoz legközelebb álló technikát alkalmazzák, és konvenciók nélkül választják ki a számukra formázható nyersanyagot. Kívülről ötletes, jópofa dolgoknak látszanak, amelyek könnyedén, játékos kedvből születnek. Ma divat kreatívknak lenni, vicces tárgyakat létrehozni, és azzal a külvilágot szórakoztatni, vagy felhívni a figyelmet. Ezeket az alkotásokat azonban nem a divat és a közönségigény, hanem belső szükségyszerűség hívta életre, saját használatra készített bensőséges tárgyi világról van szó. Tiszteletben tartva mindezt, összegyűjtött anyagunknak csupán egy részletét mutattuk be a kiállításon.

A kiállítás anyaga

A kiállítást munkánk során „fából vaskarikának” hívtuk magunk között: a lehetetlent, megvalósíthatatlant jelentette számunkra. Egyrészt a rendelkezésünkre álló idő rövidsége, másrészt a támpontok, a téma behatárolhatatlansága miatt. Nem utolsósorban az adta az elnevezés ötletét, hogy számtalan alkotásban lertünk rá olyan különleges nyersanyagra, vagy egy hagyományos nyersanyag szokatlan, meghökkentő átalakulására, ami addigi ismereteink szerint képtelen ötletnek tűnt, mégis megvalósult. A lehetetlen megvalósíthatóságába vetett hittel neveztük el első kiállításunkat *Fából vaskarikának*, az alcímben szolgáltunk rövid magyarázattal: nem-mindennapi kreativitást mutatunk be.

A kiállítás anyaga három fő részből állt. Egyik részében a finn kortárs népművészeti alkotásokat, másik részében a magyar kortárs művészi kreativitás alkotásait mutattuk be. Harmadik része kiállítás lett a kiállításban: az Etyeki Műhely családi tárlatán keresztül szemléltettük a konferencia résztvevői számára a képzőművészet, iparművészet, népművészet és kortárs művészi kreativitás sokszínűségét és harmóniáját a mai magyar művészeti életben.

A kiállítás helyszíne az óbudai Zichy-kastély udvara, északi (BARSA Műtárgy Kap-tár) és déli szárnya (Óbudai Múzeum) volt. Az északi épületszárny nagytermében kapott helyet a finn alkotók kiállítása: a finnek részéről az ITE kaustineni múzeuma válogatott anyagában 17 alkotó szerepelt. A 40 magyar alkotó munkáit az északi épületszárny nagytermében, kistermében és folyosóján helyeztük el. A kastélyudvar északi oldalán voltak láthatók a finn szabadtéri szobrok, a déli oldalán a magyar szabadtéri alkotások. Az Etyeki Műhely *A művész MESTER* című családi kiállítása az Óbudai Múzeum előtérében, kistermében és a múzeum bejárata előtti szabad téren kapott helyet, ahol a műhely 13 tagja szerepelt. A kiállításon összesen 70 alkotó mutatkozott be.

A kiállítást 2004. május 28-án a nyitottuk meg a szakmai érdeklődők és a sajtó számára. Megnyitóbeszédet mondott Pekka Kujasalo, Finnország magyarországi nagykövete, Hannu Saha, a Finn Arts Council elnöke és Hoppál Mihály, az Európai Folklór Intézet igazgatója. A megnyitón a Kerékpáros Balett nevű zenekar adott koncertet és a Figurina színház szórakoztatta a közönséget.

A nagyközönséget május 29-én egész napos, a kiállításhoz szorosan kötődő szabad-terei programsorozattal, játékos tárlatvezetéssel fogadtuk. A szoros kötődés a kiállításhoz abban rejlett, hogy valamennyi előadást és kézműves-foglalkozást, tárlatvezetést és bemutatót a *Fából vaskarika – Nem-mindennapi kreativitás* kiállításon bemutakozó alkotónk tartotta. A kiállításon meghosszabbított napi nyitvatartási időben, számos belépési kedvezménnyel fogadtuk látogatóinkat három hónapon át. 2004. szeptember 5-én zártunk, közel 6000 látogatónk volt.

Sokirányú tájékozódásunk eredményeképpen nagyon sokszínű anyagot találtunk, ami jól tükrözi az egyéniségek, eredittatások, nyersanyagok és technikák különbözőségét, az alkotói szabadság megnyilvánulásának sokféleségét. Rendezőelvünk sem tematikai, sem technikai alapú, sem stílusjegyekre alapozó nem lehetett, bármelyik szempontrendszerből sok értékes mű kilógott volna. Vizsgálatunk tárgyáról megállapítottuk, hogy szétfeszíti a hagyományos kategóriák által behatárolt kereteket, elmosza a kanonizált éles határokat. Az alkotások így együtt nem köthetők egységes művészeti irányzatokhoz, műfajokhoz, nem határozhatók meg sem a hivatásos, sem a népművészet kritériumai szerint. A kiállítási anyag válogatásakor az alkotásból indultunk ki, annak keletkezési történetét vizsgáltuk, alkotójának életében betöltött szerepére helyeztük a hangsúlyt. Azokat az alkotásokat állítottuk ki, amelyeknek létrejöttének háttérét és megjelenési formáját egymáshoz közel állónak éreztük. A kiállításon szereplő alkotásokat a

három kurátor, Hoppál Mihály, Csonka-Takács Eszter és Joó Emese válogatta. Első ilyen jellegű válogatás lévén, szem előtt tartottuk, hogy minél tágabb meritésű, továbbgondolásra, értelmezésre inspiráló, ennek érdekében ellentmondásokat is hordozó anyagot tárjunk az érdeklődők elé. Elsőbbséget élveztek a kiállítók között azok, akik még soha nem mutatkoztak be közönség előtt, illetve akik nem kiállítási szándékkal alkotnak.

A kiállítás koncepcióját Csonka-Takács Eszter és Joó Emese alakította ki. A tárgyak bemutatásának módja elegáns képzőművészeti kiállításokra emlékeztetett, ahol a sokféle és nagy mennyiségű, közel 1000 tárgy áttekinthető rendben, világos, mégis esztétikus elrendezésben került bemutatásra. Az egyes alkotókhöz tartozó művek mindig egy csoportban helyezkedtek el, egy-egy alkotó tevékenységének minél teljesebb bemutatását célul tűzve. A tárgyakat engedték önmagukért beszélni, azonban szándékunk volt megszólaltatni az alkotókat is. Minden alkotó tárgyai mellé kitettük a saját maga által megírt életrajzát, amelyet portréjával és az életrajz angol nyelvű fordításával egészítettünk ki, valamint alkotói hitvallását, a látogatónak címzett üzenetét. A szövegeket csak nyelviileg gondoztuk, tartalmilag nem változtattunk rajtuk. A kiállításához gazdag információs anyag tartozott: szórólap, plakát, az alkotók névjegyzéke, tájékoztató és magyarázó feliratok, melyek szintén két nyelven voltak olvashatók. A kiállítás interaktív tárgyainak működtetését a teremőrökre bíztuk. Ők mutatták be az érdeklődőknek a finnek által előzetesen készített, néhány alkotót bemutató színes füzetet is, valamint a kiállítás jó gazdáiként folyamatosan tájékoztatták az érdeklődőket.

A kiállítást Paál Zsuzsanna képzőművész tervezte és rendezte, a grafikai arcukat Kaszta Mónika képzőművész munkája. A tárlathoz különleges kísérőanyagok tartoztak: speciális vendégkönyvek felnőtteknek és gyerekeknek, interaktív kiállításvezető füzet, kiállítási túlélőcsomagok, játékos tárlatvezetési programok. Joó Emese ötleteit Ungváry Fanni (kiállítónk) gondolta tovább és valósította meg. A kiállítás logójává vált faragott ruhacsipeszek szintén az ő munkái. A tárlat „fából vaskarika” elnevezése, különleges kísérőanyagai és kapcsolódó programjai, valamint a faragottcsipesz-logó együttesen váltak munkánk jelképévé.

JOÓ EMESE

„Aki dudás akar lenni...”

Dudák és dudások a Kárpátokon innen és túl
(Budapest, Néprajzi Múzeum, 2004. május 28.–2005. február 27.)

Hölgyeim és Uraim!*

Talán nem egyedül vagyok ebben a teremben, aki nagyon szereti hallgatni a dudát, és mégis nagyon keveset tud róla. Pedig erről a hangszerről mindenfelé a világban sokan tudnak, vagy legalábbis sokan szeretik hallgatni, hiszen ez a hangszer család megannyi variánsával Európában, Ázsiában, Észak-Afrikában, sőt, bizonyos nyúlványaiban Latin-Amerikában is honos.

* Elhangzott a kiállítás megnyitóján. (A szöveg szerkesztett változata.)

Ez a hangszer furcsa képzetet kelt az emberben, mert ahogy itt megjelent előttünk a duda, szinte magával az állattal találkozunk, amelyikből a tömlője származik. Egyetlen hangszer sem hozza ilyen naturálishan elénk anyagi, testi eredetét. Ugyanakkor, miközben a testi eredete utalok, erőteljes lelki hatásra is gondolok egyszerűen, amit a duda hangja kelt. Bármilyen fajta dudáról beszélünk is, akár a talán legismertebb skót dudáról, akár az itt, Közép-Európában honos dudafajtákról, ezek mind átható hangú hangszerek. És ez az áthatóság kettős. Egyfelől nagy hangerejük van, tehát, ha valahol a természetben megfújja valaki, azt bizony hegyen-völgyön túl hallani. De van egy másfajta áthatóság is a duda hangjában. Az, ami szinte transzcendens módon hat az emberre, ami magával ragadja olyan síkok felé, ahova igazából már csak a zene szárnyán lehet eljutni. Hogy mennyire így van ez a dudával kapcsolatban, arra utal az a sokféle feljegyzés is, amelyek szerint a dudások, a dudakészítők, a dudajátékosok a tündérek és más fajta földön túli vagy földön inneni lényeknek a társai, szövetségesei. Ezek a transzcendens hatások ilyen úton érvényesülnek e hangszerből.

De ne mélyüljünk el ennyire a földöntúlóságban. A zenetörténet elmúlt néhány száz évében a duda jelentős nyomot hagyott. A reneszánszban még olyan hangszerek szerepeltek a világi (tehát nemcsak a folklór) zenélésben is, amelyek több-kevesebb rokonságot ápoltak a dudával. Elég, hogyha a tekerőlantra és annak különböző válfajaira, a musette-re és másokra gondolunk. Ezeknek a hangzása az európai reneszánsz zenéjébe voltaképpen ugyanazt hozta be, amit a különböző népek zenéjében a duda jelentett. Aztán, ahogy ezek a hangszerek fokozatosan kivesztek a zenélés gyakorlatából, a zeneszerzők mindinkább emlékeztek rájuk, kezdtek vonzódni ahhoz a folklorisztikus környezethez, amelyhez egyébként ők és azok a helyszínek, amelyeken a darabjaik megszólaltak, nem tartoztak. Egy példát mondanék: Haydnét – persze sok mindenki másét is említhetném, de az övé a legismertebb. Haydn utolsó szimfóniájában, a 104.-ben az utolsó tétel dudatémára épül. A duda basszusát halljuk. És ha már ezt emlegetjük, akkor még egyszer visszautalunk arra a különleges hatásra, amelyet az emberekben a duda hangja kelt, hiszen ez a hangszer rögtön magával hozza nemcsak a dallami, hanem a harmóniai elemet is, azzal, hogy halljuk mellette a dudabasszust. Ahhoz a hanghoz képest a többi hang harmóniaként képződik, s ezen monotonitás által szintén – vissza kell utalnunk a fogalomra – a transzcendens körébe von bennünket. Haydn felidézte a duda hangját, amit az őt körülvevő falvak parasztságától hallott. Aztán egy nagy ugrással a 20. században termünk, amikor különböző zeneszerzők nevét említhetjük, elsősorban Bartók Béláét. Ő a dudát már konkrét idézetként vitte be a zenéjébe, akkor is, amikor népdalfeldolgozásokat írt és akkor is, amikor népdalszerű zenei anyagokat használt fel. Ő már valóban a falut „fényképezi be” a mi koncerttermi tudatunkba, ahonnan összegyűjtötte a sokféle konkrét hangzóanyagot, amely a folklór része, és amely Haydnt csak messziről érintette meg, de Bartókot már tudományos mélységű közelségből. Végül megérkezünk ide, ahol ma egy jelenkori zeneszerző, Faragó Béla erre az alkalomra írt *Aerofon kontempláció* című dudás művét fogjuk mindjárt hallani.

A dudáról nem is mondanék többet, legföljebb a dudásról, hiszen az a népszerű dal, amelyet ma itt a kis koncert elején is felidéztek, megint elgondolkodtathat minket: „Aki dudás akar lenni, / Pokolra kell annak menni...”. Ki hát az, akinek pokolra kell mennie, hogy azt a művészetet tudja közvetíteni, amely bevon minket a már említett transzcendenciába? A művésznak kell pokolra mennie, tehát a dudásnak. És ez a dudás – mint ahogy már említettem – a tündérek társa. A tündérek pedig engem ma megbíztak valamivel. Ugyanis a tündérek ajándéka ez a hangszer és *A tündérek ajándéka* címet viseli az a lemez is, amelyet a mai napra jelentetett meg a Hungaroton Szabó Zoltán – a kiváló dudás és a ma megnyíló kiállítás főrendezője – jóvoltából. Ennek első példányát

neki szeretném átadni. És még egyet csempésztek a zsebembe, amelyet Fejős Zoltán főigazgató úrnak adok át.

Ezzel a kiállítást megnyitom!

HOLLÓS MÁTÉ

a Hungaroton Records Kft. ügyvezető igazgatója,
a Magyar Zeneszerzők Egyesületének elnöke

„Menyasszony, vőlegény, be szép mind a kettő...”*
(Túrkeve, Finta Múzeum, 2004. szeptember 11–)

Balázs Lajos idézi Saint-Exupéry „kis herceget” csíkszentdomokosi lakodalom-könyve egyik mottójaként; engedjék meg, hogy én meg tőle idézzem ennek egy részletét:

„– Mi az a szertartás? – kérdezte a kis herceg.

– Ezt is olyasmi, amiről túlságosan elfeledkeznek – mondotta róka. – A szertartás teszi, hogy egyik nap különbözik a másiktól, az egyik óra a másiktól.”

A házasságkötés és lakodalom szokásait bemutató kiállítások természetesen egy olyan tárgyi világot mutatnak be, amely éppen ezt a különbséget: a hétköznapi menetét megszakító ünnep külsőségeit, a nagy alkalom hétköznapiétől eltérő szertartosságát, sokszor fényes ünnepi pompáját hangsúlyozza leginkább. Hiszen a házasságkötés jogi aktusát körülfonó rítusok – amikor még többnyire csak egyszer volt szokás házasodni, és a házasság érvényessége legalábbis az egyik fél haláláig tartott – az élet egyszeri alkalmát tették emlékezetessé. És nemcsak az ún. szerelmi házasságok esetében volt ez fontos nap, hiszen a szerelem csak egyik és nagyon is esetleges vejejárója volt a házasságkötésnek. Lakodalma – legalább a lakodalma – még annak is szép és egész életére emlékeztető lehetett, akinek azután a házaselet egy nem megfelelő házastárs vagy a rossz életkörülmények miatt csak nehézségeket, bánatot jelentett. Alig volt a közelmúltban hagyományos berendezésű parasztház, ahol ne lett volna a falon páros esküvői fénykép, még ha ez az egyetlen fénykép is volt (esetleg a katonakép mellett), amely a házaspár életében készült. Kiretusálták, kiszínezték, fő helyre akasztották, mint egy egyszeri, különleges nap emlékét, amikor – éppen a lakodalmi szertartások segítségével – egy pillanatra jelenné vált az amúgy csak a jövő reménye, vagy a múlt emlékei között helyet kapó *boldogság*. A lakodalom minden rítusmozzanata, minden tárgya azt sugallja, hogy vigadunk, örülünk, mert ez egy boldog nap. Mint Borus Rózsa írja a bácskai lakodalmakról: „Ez az egyik legszebb emlék az életben.” De ezt jelenti a többi résztvevő számára is. Hiszen a lakodalom nagy színjáték volt – sokszor ma is az –, melyben általában a szűk családnál sokkal tágabb közösség, kis települések esetében akár az egész falu vesz részt, mint aktív szereplő vagy legalább, mint néző. Nagy reprezentációs alkalom is a házasságkötés: megmutatjuk milyenek vagyunk, milyen lakodalmat rendezünk gyermekünknek, mennyi hozományt adunk, hány vendéget tudunk meghívni, egyáltalán: hol állunk a társadalmi ranglétrán, vagy milyen státust óhajtunk elérni a többiek szemében. Így azután nem csoda, hogy (ahogy az előbb idézett Borus Rózsa írja) a mai Bácskában is „hónapokig beszélnek egy-egy híresebb lakodalomról, a vőfélyről, a vendégekről, a hangulatról...” És az is természetes, hogy ezek a reprezentá-

* Elhangzott a kiállítás megnyitójaként.

ciós törekvések is segítettek a lakodalom tárgyi kellékeit ünnepélyes, mutatós, rendszerint díszített tárgyakká tenni.

Emellett az itt elének táruuló kiállítás is példa rá, hogy a lakodalom tárgyakkal való bemutatásából nem hiányozhatnak a sokszor pompázatos színjáték háttérében meghúzódó, „hétköznapi” vonatkozások sem: az anyagi alapot, az ellátást, ételt-italt, szórakozást szolgáló kellékek, a főzőfazéktól a konyhakötényig, a zenészek hangszereiig, és természetesen részei a házasságkötés jogi aktusának tárgyi vonatkozásai is: a házassági szerződéstől és hozománylevéltől az anyakönyvig. Szintén hétköznapi munkaeszközök-ként kapnak helyet az itt látható kiállításon is a hozomány elkészítésének tárgyi kellékei. A valamikori önellátó falusi gazdaságokban a nők egész ifjúkorát végigkísérte a hozomány vászonszükségletéhez való fonalak megfonása, majd az ágynemű, fehérnemű, legvégül a jegyajándék, jegykendő, vőlegénying varrása, hímzése. A menyasszonyi láda, melyben a lány a hozományát vitte, majd ruháját tartotta a szekrények megjelenése előtt, e hétköznapi szükségletek kielégítése mellett reprezentatív, az ünnep fényét emelő tárgy is lehetett és mint az esküvőre készült személyes tulajdon az esküvői kép mellett a másik fontos lakodalmi emléktárgya volt a lakásoknak.

A 18–19. század néprajzi gyűjteméseit nézegetve – különösen az első évtizedekből – szinte dűskálhatunk a lakodalomleírásokban. Ezek jellemzően egyoldalú bemutatások: az ünnep fénypontjairól, leglátványosabb mozzanatairól szólnak, sok-sok vőfélyverssel feldúsítva. Nagyon későn jutottunk el – szinte csak napjainkban – a sokoldalú, a házasságkötést és lakodalmat mint jogi aktust, társadalmi eseményt és mint átmeneti – ünnepi – rítust gazdasági vonatkozásaival, hétköznapi héttérével együtt bemutató tanulmányokig. De a legmélyenszántóbb leíráshoz képest is sok többletet kaphatunk egy-egy ilyen példaszerűen megrendezett lakodalomkiállításból, mint a most itt látható: *a lakodalom tárgyi világát a maga valóságában*. Természetesen egy kiállításon sokféle módon – fényképekkel, filmekkel is – be lehet mutatni a házasságkötés rítusait, de a közvetlenül megsejmelhető, körüljárható, megfogható tárgyakkhoz képest ez mind csak másodlagos reprezentáció, csak többé-kevésbé hű tükörképe az igazinak. A tárgyak, amelyeket itt közszemlére tettek a rendezők, *egy-egy valamikori konkrét lakodalom egyedi és egyszerű tárgyai*, amelyek, eredeti környezetükből kiragadva ugyan, de mégiscsak a magyarság lakodalmi szokásainak valóságos darabkái. Hogy ne a múlt *kövületei* legyenek, hanem a néző számára is még valami élő valóság, arról a jó kiállításrendező számos módon gondoskodhat. Mint ahogy itt is történt: egy-egy életképben elhelyezett, vagy fényképen eredeti környezetében bemutatott tárgy szinte életre kel, nemcsak önmagát, hanem tárgyi és életmódbeli környezetében betöltött szerepét is képviseli. És természetesen fényképeket látunk arról is, ami csakis így mutatható be: az esketési ceremónia a templomban vagy a városházán, és az ünnepi rítusok egyes mozzanatai, a búcsúztatás, hozományvitel, ünnepi menet, fogadás, az ünnepi asztal és maga a lakodalmi multság.

Mit mutat meg ez a tárgyi reprezentáció a lakodalom sokoldalúságából? Ez általában a kiállítás rendezőin múlik. Itt most úgy tapasztalhatjuk, hogy nagyon sokat, pedig mint mindig, itt is bizonyára sok korlátot szabott a bemutatható – rendelkezésre álló, megszereshető, megvásárolható – tárgyak korlátozott száma, meg talán a beépíthető tér is. Ahol nincs valódi tárgy, ott van fénykép, vagy egyéb dokumentum: végig tudjuk kísérni a magyarság hagyományos és sokszor a mai, átalakult lakodalmainak minden fontos mozzanatát. Ahány korszak, vidék, társadalmi csoport – bizonyos alapvonások ismétlődése mellett –, annyiféle lakodalom: a különböző tárgyak egy-egy lakodalom helyi gazdagságáról és a lakodalomvariánsok széles skálájáról egyaránt hírt adnak.

Az első csoportban kiállított tárgyak az „előzmények” hétköznapiasabb tárgyi világát képviselik, a párválasztás szokásaitól a stafírungekészítésig. A második csoport a nagy

napot mutatja be, sok sajátos lakodalmi tárgyat, amelyek az életnek erre az egyszeri, kiemelkedő alkalmára, és mint sokszereplős színjátékszerű ceremóniára, látványosságra utalnak: meghívók, ajándékok, és legfőképpen a lakodalmi tisztségviselők jelvényei, mint a színjáték szereplőinek ünnepi funkcióit reprezentáló díszes, ünnepi tárgyak. Végül láthatjuk az „emlékezés” címszó alá sorolt dolgokat, például az esküvő, vagy a 25 éves, 50 éves évfordulók fényképeit, a lakodalom utószakaszát, amely már az élet egész folyását végigkíséri.

Minden új kiállítás egy új világot hoz létre. A néprajzos – vagy a múzeumot látogató közönség – által jól ismert dolgokról sokszor látott tárgyféleségeket látunk. Ezeknek újfajta elrendezésével, újrakonstruált közegével a kiállítás rendezője mégis friss élményhez, új tudáshoz juttathat bennünket. A mi élményünk ezen a kiállításon egy ilyenféle új tudás, amit hálásan köszönünk a kiállítás rendezőjének és a múzeum háziasszonyának, Őrsi Juliannának, és minden segítőjének, közöttük elsősorban Szendrei Eszternek.

PÓCS ÉVA

Bodó Sándor beszédet mond Györfly István emléktáblája előtt
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Mohay Tamás megnyitja a kiállítást
(Fotó: Deim Péter)

OKTATÁS

Hetvenéves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézete

Meghívó az ELTE Néprajzi Intézete megalapításának 70. évfordulója alkalmából rendezendő ünnepi megemlékezésre

1934. május 8-án kelt a vallás- és közoktatásügyi miniszteri irat, amely határozott a következő tanévtől a Budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen néprajzi tanszék létesítéséről. A kiküldött kari bizottság május 26.-i ülésén Györffy István, az egyetem magántanára professzori felterjesztését javasolta. Ő 1934. július 18-tól kinevezett professzor, akit augusztus 8-án kértek eskütételre. Ösztől megkezdődött az oktatás, és Györffy 1934. október 1-jén már egy egyetemi Néprajzi Intézet felállítására tett javaslatot. Ez máig és ugyanazon a néven működik, sőt, a legutóbbi átköltözés óta ugyanabban az épületben, ahol 70 évvel ezelőtt megszerveződött. Minthogy korábban is voltak néprajzi előadások a budapesti egyetemen, hamarosan (1936-tól) már doktoráltatásra is lehetőség nyílt. Ez a lehetőség 1948 és 1957 között nem állott fenn a Bölcsészettudományi Karon, azóta viszont ismét feléledt, és mintegy évtizeddel ezelőtt, amikor ezt újjászervezték, megindult a néprajztudományi doktori iskola, amely ma az egyetlen, önálló ilyen doktori iskola Magyarországon.

Jóllehet 1784/1785 (Cornides Dániel professzori kinevezése) óta folyt olyan oktatás egyetemünkön, amelyet a később elterjedt szavakkal „folklorisztika”, illetve „néprajz” néven nevezhetünk, sőt, az „anthropológia” vagy „ethnológia” is huzamosan szerepelt a pesti Bölcsészettudományi Kar tárgykörei között – a fentiek értelmében idén ünnepeljük egyetemünkön a néprajzi tárgyak önálló szakként, önálló tanszék(ek)en való jelenlétének 70. évfordulóját. A most két tanszék (Folklore Tanszék és Tárgyi Néprajzi Tanszék) Néprajzi Intézetként szerves egységet alkot: egy oktatási tervünk van, egy diplomát adunk, közösek hallgatóink, közös könyvtárunk stb. Jubileumi összejevetelünket is e keretben rendezzük

2004. május 17-én, hétfőn, délelőtt 10 órától

az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tanácsstermében (1088 Budapest, Múzeum körút 4. – „A” épület, a földszinten, bejárat az egyetemi épületek között levő udvarról) egész napos jubileumi rendezvényt tartunk, amelyre tisztelettel meghívjuk.

Kérjük részvételi szándékát a fenti intézeti címen mielőbb (legkésőbb március 15-ig) jelezni szíveskedjék, hogy terveinket időben pontosíthassuk. További értesítést a visszajelzésnek megfelelő módon (levélben, e-mailen stb.) és a feltüntetett címre küldünk. Mostani meghívónkat az egyetemi néprajzi oktatásban egykor és ma részt vevő tanárok, egyetemi hallgatók, doktoráltak és doktorandusok, a doktori iskola tanárai, egyetemünk néprajzi munkásságukért megválasztott díszdoktorai, címzetes egyetemi tanárai és docensei számára juttattuk el. Természetesen a rokon intézményeket is meghívjuk. Minthogy a körültekintő előkészítés ellenére is lehet, hogy nem mindenkihez jut el meghívónk, kérjük, válaszlevelükben olyanokra is hívják fel figyelmünket, akikre esetleg mi

nem gondoltunk volna, akiknek aktuális lakcímét esetleg nem ismerjük. Szíves segítségüket, ebben, és a rendezvény lebonyolításában is előre köszönjük!

Budapest, 2004. február 10.

VOIGT VILMOS
tanszékvezető egyetemi tanár,
az ELTE BTK Néprajzi Intézetének igazgatója

70 éves az ELTE Néprajzi Intézete

Életrajzi vázlat!

*Nagybátyi emlékeim - melyek elbeszéltek,
hogy a Kéz. Magyar Pálmány Péter
Füzetében György Péterrel együtt Kéz.
a füllesztési magyar néprajzi kézikönyv
re magán - magánban.*

*A Kéz. Pálmány Péterrel együtt Kéz.
szövegét készítették s a magánban elbeszéltek.
Traktilissal bejelentem, hogy életem
előtt a beállításukra igyekeztem s az
eredményeire mindig bízni magam s az
számomra mellékeltem.*

*Amikor Kéz. Pálmány Péterrel együtt Kéz.
god. Kéz. Pálmány Péterrel együtt Kéz.
véltem gondolatukra ajánlom magam.*

Budapest 1924. jún. 1.

*Így készült Kéz.
de György Péterrel
együtt magánban.*

Budapest, 2004. május 17.

Az ELTE Néprajzi Intézete megalapításának 70. évfordulója alkalmából megrendezett ünnepi megemlékezés krónikája

Idén ünnepli fennállásának 70. évfordulóját az ELTE BTK Néprajzi Intézete. Ez alkalmából 2004. május 17-én ünnepséget tartottak az intézmény épületeiben.

1934-ben nevezték ki Györfly Istvánt egyetemi tanárrá, ez után megindult Budapesten is a néprajz szakos tanítás, amely a mai napig megszakítatlanul folyik. E tény sarkallta arra az Intézet tanárait, munkatársait és hallgatóit, hogy a jeles évforduló tiszteletére egész napos ünnepélyt rendezzenek.

Az eseményre érkező vendégek a regisztráció után átvehették a rendezvény programját, a temetői koszorúzás helyszíneinek térképeit, valamint az Európai Folklor Intézet legújabb kiadványát, amely az ünnepelt Intézet szakdolgozatainak és doktori disszertációinak a jegyzékét tartalmazza (*Varia Bibliographica. A budapesti Egyetemi Néprajzi Intézet szakdolgozatainak és doktori disszertációinak jegyzéke 1934–2004*. Szerk. Csonka-Takács Eszter. [EFI Communicationes 11.] Budapest, 2004. 56 p.). Emellett a folyosókon felállított „könyves standokon” kedvükre válogathattak a Néprajzi Társaság, illetve a pécsi és szegedi egyetem néprajzi témájú kiadványaiból.

A Múzeum krt. 4/A. földszinti Kari Tanácsteremben tíz óra tizenöt perckor Voigt Vilmos egyetemi tanár, intézetigazgató köszöntötte a szép számban megjelent résztvevőket, akik ezt követően az Intézet egykori és jelenlegi hallgatóinak népzenei műsorának első blokkját hallgathatták meg. Közreműködött: Agócs Gergely (fujora, ének), Borók Zsuzsa (ének), Havay Viktória (ének), Szikora Réka (elektromos orgona, ének) és Szöllőssy Noémi (ének).

Voigt Vilmos megnyitóbeszédében röviden felvázolta a tervezett programot, majd visszatekintett az egyetemi Néprajzi Intézet elmúlt hetven évére. Arra, hogy a néprajz nem „bumburnyák szak” – noha sokan ezzel nincsenek tisztában, vagy nem akarják tudomásul venni – az egykori professzorok, Györfly István, Ortutay Gyula, Viski Károly, Tálasi István, Dömötör Tekla munkásságának egy-egy szeletével világított rá, ami után joggal jelentette ki, hogy „Mi vagyunk – immár 70 éve – Európa primus inter pares (magyarul egyik legjobb) egyetemi néprajzi intézete.” Ezután beszélt a „néprajzos” miniszterekről és politikusokról, a Néprajzi Intézethez kapcsolódó egyetemi díszdoktorokról, a hallgatók érdeklődésének (és nemzetiségének) sokszínűségéről, a kiadványaikról, és számos dologról, ami által bebizonyosodhat mindenki számára, hogy igen gazdag és tekintélyt parancsoló hetven év telt el a budapesti egyetemi néprajzoktatásban. „Maradjon így Néprajzi Intézetünk! Folytassa munkáját: Vivat! Crescat! Floreat!” – zárta beszédét Voigt Vilmos.

A következőkben Klinghammer István, az ELTE rektora rövid köszöntője után egyetemi emlékérmeket (Universitas Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominata 1635–1985) adott át munkájuk méltó elismeréseként K. Kovács Lászlónak, Dégh Lindának, ifj. Kodolányi Jánosnak, Vajda Lászlónak, Andrásfalvy Bertalannak, Leonard Petzoldnak. Gaál Károly és Vargyas Lajos távollétében fiaik vették át az emlékérmeket. Sajnos szintén nem tudott jelen lenni a díjazottak közül Boglár Lajos és Papp József sem. „Az egyetem és Néprajzi Intézete érdekében kifejtett tevékenységéért” emléklapot vehetett át az intézmény rektorától Szabó Mátyás, Hofer Tamás, Kisbán Eszter, Pesovár Ernő, Olsvai Imre, Gazda Klára és Liszka József. Elismerésben részesült még Márkus Mihály, Jung Károly és Újváriné Kerékgyártó Adrienne is, de ők sajnos nem tudták személyesen átvenni az egyetemi emléklapot.

Voigt Vilmos megnyitóbeszédét mondja
(Fotó: Deim Péter)

Manherz Károly dékán (ELTE BTK) az intézmény névadójának, Eötvös Lorándnak a gondolatával kezdte ünnepi beszédét, majd többek között mindannyiunk kívánságát tolmácsolta szavaival, miszerint „az egyetem maradjon a tudomány iskolája, fellegvára”.

A társintézmények nevében Bartha Elek, a Debreceni Egyetem Bölcsészstudományi Karának dékánja, a Néprajzi Tanszék vezetője e jeles évforduló alkalmából írott köszöntő sorait Keményfi Róbert olvasta fel. Bartha Elek gondolataiban fontosnak tartotta kiemelni „... azt a több, mint fél évszázadra visszatekintő kapcsolatot, amely a debreceni és a budapesti tanszékeket összeköti (közös rendezvények, kirándulások, oktatói meghívások, együttműködés publikációs téren és doktoráltatásban stb.) [...] ha volt is korábban némi rivalizálás közöttünk, az már a múlté...”. Leonard Petzold köszöntötte a Néprajzi Intézetet (németül), aki többször is meghívott előadó volt már Budapesten, a Folklore Tanszéken. Kósa László akadémikus, az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének vezetője felszólalásában a néprajzoktatás felett tornyosuló „fekete felhőkre” hívta fel a figyelmet. Aggodalomra adnak okot azok az előzetes oktatásügyi tervek, miszerint néprajzos diplomát a felsőoktatási intézményekben nem lehet majd szerezni. Beszédében csak röviden említette meg e tudomány eddigi eredményeit, érdemeit, érintette azt a kiterjedt hálózatot, amellyel nemzetközileg is rendelkezik, ezek által is reménykedve, hogy a jelenlévők között is akad olyan, aki majd a téves döntések ellen törhet lándzsát. Bányai János az Újvidéki Egyetem Bölcsészstudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének üdvözlétét és jókívánságait tolmácsolta és megköszönte az eddigi támoga-

tást, amelyben a Néprajzi Intézet, a Folklore Tanszék munkatársai részesítették a vajdasági néprajzosokat.

Voigt Vilmos zárszavával fejeződött be a délelőtti ülészak.

A program a Múzeum krt. 6–8. szám alatt található Főépület földszintjén, a Néprajzi Intézet könyvtárában folytatódott. Bevezetésként Bartók Béla 1910-es honti gyűjtéséből Agócs Gergely dudán szólaltatott meg eredeti dallamokat, majd a Györffy István Néprajzi Egyesület által e jeles évforduló alkalmából ajándékozott emléktábla avatására került sor, melyet Bodó Sándor, az egyesület elnöke lelezett le rövid méltatás után. (Az emléktábla szövege: „Ebben az épületben alakult meg 1934-ben Györffy István professzor vezetésével az egyetemi Néprajzi Intézet. Állították: ELTE Néprajzi Intézet, Györffy István Néprajzi Egyesület. 2004). A helyszínen Györffy István székét is megtekinthették a jelenlévők.

Az emléktábla-avatást követően Mohay Tamás nyitotta meg a Néprajzi Intézet múltjáról készült, *A Néprajzi Intézet: 70 év az oktatás és kutatás szolgálatában* címet viselő kiállítást. A tárlat a Tárgyi Néprajzi Tanszék egyik termében került megrendezésre. Itt az érdeklődők megtekinthették többek között az Intézet, illetve a tanszékek egykori vezetőinek régi fotóit, Tálasi István professzor íróasztalát, Györffy István könyveit, régi egyetemi tanrendeket, az eddigi egyetemi gyűjtőutakról és tanszéki kirándulásokról összeállított térképeket, fényképeket, statisztikákat, valamint láthattak régi „masinákat”, eszközöket, dokumentumokat (például Hofer Tamás irigylésre méltó indexét, amely példaértékű a mindenkori hallgatók számára). Volt, aki aznap gyarapította ezt a kiállítást azonmód, hogy behozta egykori egyetemi jegyzeteit.

Ezt követően a megjelentek közül néhányan a Kerepesi, illetve Farkasréti temetőbe indultak, hogy megkoszorúzzák a Néprajzi Intézet egykori professzorainak síremlékét. A Kerepesi temetőben először Ortutay Gyula, majd Györffy István sírját kereste föl egy kisebb delegáció, hogy az emlékezés koszorúit elhelyezze. A Duna Televízió által is rögzített eseményen Dégh Linda mondott beszédet Ortutay Gyuláról – a professzorhoz kapcsolódó személyes élményeiből merítve. Ezt követően Küllös Imola Györffy István kopjafájánál helyezte el a Néprajzi Intézet koszorúját. Jelen volt még Klinghammer István rektor, Voigt Vilmos, Nagy Ilona, Ortutay Tamás (Ortutay Gyula fia) és Máté György (egyetemi hallgató). Később K. Kovács László, Sárkány Mihály és Ambrus Vilmos is felkereste e két emlékhelyet. A Farkasréti temetőben Viski Károlyra ifj. Kodolányi János emlékezett, Barabás Jenő sírjánál Mohay Tamás, Tálasi István síremlékénél Andrásfalvy Bertalan mondott megemlékező beszédet, majd a koszorúzásokra is sor került. „Nem kényeztettük el ünneplésekkel és megemlékezésekkel Dömötör Teklát, szeretett tanárunkat. Úgy vélem, már mindnyájunk nevében mondhatom így: most már nemigen jöhet sírjához emlékezni olyan személy szakmánkból, akinek közvetve vagy közvetlenül ne tanára lett volna...” – kezdte beszédét Pócs Éva a 90 éve született professzor asszony sírjánál, akinek röviden felelevenítette viszontagságos, de igen aktív és termékeny életét. A koszorúzásokon részt vett még Bárh János, Csibi László, Csorba Judit, Paládi-Kovács Attila, Sütő Levente, Tátrai Zsuzsanna.

A szervezők lehetőséget biztosítottak az ebédelésre is az egyetem területén, amit örömmel fogadott a szép számú vendégsereg.

Délután ismét a Campus A-épületének Kari Tanácssterme volt a helyszín. Paládi-Kovács Attila vezette be az ülészakot, melyen ünnepi megemlékezések, visszaemlékezések, üdvözlések és köszöntések hangzottak el. Bevezetésként Bognár Szilvia, majd Juhász Katalin énekelt, akit G. Szabó Zoltán kísért dudán. A népzenei összeállítás után Bárh Dániel olvasta fel Gaál Károly, illetve Papp József visszaemlékezését, akik nem tudtak jelen lenni az ünnepségen. Gaál Károly írásban kívánt „hajdani szellemi bölcső-

Györfy István széke az Intézet könyvtárában
(Fotó: Máté György)

Tálasi István íróasztala a kiállításon
(Fotó: Máté György)

jének aktív jövőt”. Papp József a „megpróbáltatásokkal tarkított” ötvenes évekre emlékezett. A humort sem nélkülöző írásból megtudhattuk, hogy annak idején az egyetemet sem kerülte el a „személyi kultusz”, amelyet az intézmény macskája is nehezen viselt, és „gondoskodott” Sztálin gipsz-szobrának összetöréséről. Az ebben az időben „kis” Papp Jóska megszólítással is illetett „szerző” leírta többek között a Tárgyi Néprajzi Tanszék létrejöttének körülményeit is.

A következőkben az Intézet egykori hallgatója és a Népművészet Mestere, Birinyi József gondoskodott a változatosságról. Györffyre emlékezve a Dél-Alföldre jellemző hangszereket (tekerőlant és citera) hozott magával és ezeken játszott mindenki számára ismerős dallamokat. A végén közös éneklésre buzdította a publikumot. Így felharsant a teremben a *Csillagok, csillagok...* kezdetű népdal.

A következő felszólaló külön jubileumot is ünnepelhetett a rendezvény keretein belül: a Svédországban élő Szabó Mátyás számára 50 éve pontosan ezekben a hetekben fejeződött be a néprajzi képzés. Az akkori végzősök névsorában ott szerepel Andrásfalvy Bertalan, Istvánovits Márton, Pesovár Ferenc (akik Szabó Mátyással együtt alkották az akkoriban „négyes fogatnak” emlegetett társaságot), valamint Martin György, Róna-Tas András és Sebestyén György neve is. Beszédében tisztelettel gondolt vissza a tanáraikra, külön felsorolva, hogy kitől mit tanultak. Külön a fiatalsághoz intézett sorai-
ban idézte Ortutay Gyulát, majd hangsúlyozta, hogy a néprajz szemszögéből tekintve (is) fontos a fiatalok felelőssége és a kutatás szempontjából egy kockázatos, de nagyon hatékony szemléletet tanácsol számukra, melyet a harcászathoz hasonlított példákön keresztül illusztrált. Tartalmas beszédét jókivánságokkal zárta Szabó Mátyás.

Füzes Endre visszatekintése végén „bűnbánatot tartott”. Még 1954-ben (!) kölcsönzött ki egy német nyelvű könyvet, amit „elfelejtett” visszahozni, de most sűrű bocsánatkérések mellett megtette. Mohay Tamás ezt követően másokat is biztatott, hogyha esetleg náluk is maradt könyv, akkor azt nyugodtan visszahozhatják.

Gazda Klára hozzászólásának első részében tolmácsolta a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke tanárainak, diákjainak és munkatársainak az üdvözlét, amelyet Keszeg Vilmos tanszékvezető fogalmazott meg levelében. A második, személyesebb részben pedig néhány emléket idézett fel a budapesti Néprajzi Intézettel kapcsolatban. Az 1970-es években mint doktorandusz töltött itt néhány hónapot Gazda Klára, aki saját bevallása szerint „...ez idő alatt az Intézet háza táján a szakmán kívül embérséget is tanult”. Külön kiemelte egykori tanárai, Tálasi István, Dömötör Tekla és Katona Imre nevét.

Liszka József *A budapesti néprajzi tanszék hetven éve „diákszemmel”* címet adta beszédének, amelyben szubjektív „élményeit” mondta el. Az eredeti tervek szerint az eddig végzett hallgatók nevében kellett volna szólnia, de mint elmondta: nem tudja Vajda Lászlót és Agócs Gergőt „közös nevezőre hozni”, illetve nem szeret olyan csoport nevében beszélni – és itt csaknem félezer emberre kell gondolni –, akik erre nem hatalmazták fel. A tanszékre (amit Dömötör Tekla „tansámlinak” hívott) az 1970-es években érkezett „halmozottan vidéki: határon túli, tátott szájú hallgató” emlékeit nagy figyelemmel hallgatta mindenki (főként a „Tál apó”-ról és a könyvtárból való kitiszítottságról szólót).

A jelenlegi hallgatók nevében a negyedéves Ablonczy Bálint mondott köszöntőbeszédet, aki élve a megtisztelő feladattal, a néprajz szakosok mindennapjaiból villantott fel képeket: a tanulmányok sokszínűségétől kezdve a különböző rendezvényeken át, egészen a szak futballcsapatáig. Felhívta a figyelmét mindenkinek, de főleg a néprajz-
oktatás életéről, jövőjéről döntést hozóknak Györffy István azon szavaira, amelyek a nemzeti hagyományaink és Európa viszonyáról szólnak: „Még az európai művelődés

Györfffy István emléktáblája
az Intézet könyvtárában
(Fotó: Máté György)

Györfffy István sírja
a Kerepesi temetőben
(Fotó: Máté György)

csúcspontján sem mondhatunk le arról a kiaknázatlan, nagy nemzeti megújhodást jelentő forrásról, amit a néphagyomány jelent, aminthogy eszünkbe sem jut a magyar nyelvet egy világnyelvvel felcserélni. Egyébként Európa is azt kérdezi tőlünk, hogy mi az, amivel a európai műveltséget a magunkéból gazdagítottuk, s nem azt nézi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat. Európa az egyéniséget keresi bennünk és nemzeti elfogultság nélkül mondhatom, hogy azok is vagyunk.” Végezetül reményét fejezte ki, hogy továbbra is a megszokott kerékvágásban zajlik majd az egyetemi élet és stílszerűen „még hétszer hetven évet” kívánt a Néprajzi Intézetnek.

Bárh Dániel a hazai és nemzetközi intézmények nevében érkezett üdvözlőleveleket, köszöntéseket olvasta fel magyar, illetve idegen nyelven. Ilyen levelet küldtek többek között: Regina Bendix (President, SIEF; Institut für Kulturanthropologie/Europäische Ethnologie, Georg-August-Universität Göttingen), Siegfried Becker (Hessische Vereinigung für Volkskunde e. V., Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung), Andreas C. Bimmer (Phillips-Universität Marburg, Fachbereich Gesellschaftswissenschaften und Philosophie Institut für Europäische Ethnologie/Kulturwissenschaft), Michael Branch (Leverhulme Research Professor, University College London), Ivan Ilchev (University of Sofia Saint Kliment Ohridski, Faculty of History), Krassimir Stoilov (University of Sofia Saint Kliment Ohridski, Faculty of History), Rachko Popov (Director, Bulgarian Academy of Sciences, Ethnographic Institute and Museum), Marjetka Golež Kaučič (Director of the Institute of the ethnomusicology at Znanstvenoraziskovalni center Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti), Marta Botíková (tanszékvezető, Univerzita Komenského v Bratislave Filozofická Fakulta, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie), Zsigmond Gyöző (tanszékvezető, Bukaresti Tudományegyetem, Idegen Nyelvek és Irodalmak Kar, Hungarológia Tanszék), a Litván Irodalomtudományi és Népköltészeti Intézet folkloristái, a lódzi egyetem munkatársai, Luisa Del Giudice (Director, Italian Oral History Institute), Kiss Jenő (intézetigazgató, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest), Ildikó Lehtinen (Kulttuurien museo, Helsinki),

Jankovics József és Nyerges Judit (Nemzetközi Magyarstudományi Társaság), Ülo Valk (Department of Estonian and Comparative Folklore).

A délutáni ülészak elnökének, Paládi-Kovács Attilának az elhangzottakhoz kapcsolódó hozzáfűzése után vette kezdetét a régi fotókból és archív tévéfelvételekből válogatott vetítés Mohay Tamás irányításával. A fényképeken a Néprajzi Intézet életképei (egykori és jelenlegi tanárok, diákok, gyűjtések, tanulmányi kirándulások stb.) kerültek bemutatásra, amelynek során a jelenlévők közül jó néhányan felismerni vélték magukat vagy professzorukat, hallgatótársukat. Az *Arcélek* című mozgókép-összeállításban szerepelt négy rövid filmrészlet, amelyeket az MTV Archivumából Faár Tamara egyetemi hallgató segítségével kerestek elő erre az alkalomra. Bemutatták a Györffy Istvánra való megemlékezést, amely születésének 100. évfordulóján készült (1984), Filep Antal beszélgetését Tálasi Istvánnal (1975), az Ortutay Gyuláról készített felvételt, amelyen Voigt Vilmos kérdezi (1975), valamint látható és hallható volt Dömötör Tekla is, amint *A magyar nép hiedelemvilága* című könyvről beszél, majd pedig életéről, pályájáról mesél Erdi Sándornak a tévékamerák előtt (1984).

Az ünnepség ezen szakaszának lezárásaként a népzenei műsor utolsó blokkját adták elő az egykori, illetve jelenlegi hallgatókból álló „alkalmi” népzenei együttes tagjai.

Tizenhét órától a Múzeum krt. 4/D. alagsori Tanácsterem volt a helyszíne a rendezvény utolsó eseményének, a fogadásnak: a jelenlévőket étellel-itallal kínálták a szervezők, majd kezdetét vették a kötetlen, baráti beszélgetések. Este nyolc óra után a „legkiterjedtebbek” az egyetem udvarában található kerthelyiségben folytathatták az ünneplést.

A rendezvényt a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta.

Az eseményről készült CD-ROM-összeállítás – amely tartalmazza többek között a köszöntőbeszédeket, a visszaemlékezéseket, üdvözlőket, valamint az archív tévéfelvételeket és számos fényképet, illetve a budapesti Folklore és Tárnyi Néprajzi Tanszék bemutatását – megrendelhető az ELTE BTK Néprajzi Intézet címén.

MÁTÉ GYÖRGY

Megnyitó az ELTE Néprajzi Intézete megalapításának 70. évfordulója alkalmából megrendezett ünnepi megemlékezésen

Magnifice Rector, Spectabilis Decane, igen tisztelt egykori és mostani tanáraink, hallgatóink, kedves vendégeink, Hölgyeim és Uraim! Szeretettel, tisztelettel és büszkeséggel köszöntök mindenkit mára 70 éves egyetemi Néprajzi Intézetünk nevében!

Manapság 70 év már nem a kétségbeejtő tehetetlenség, a javíthatatlan senilitás és a sírbuszállás idejének szinonimája. Mai rendezvényünk is bizonyítja, nemcsak az egyének, hanem intézmények számára is van még perspektíva ilyen élemedett korban is.

Azért ilyenkor mégis szükséges nemcsak előre, hanem egy kissé vissza is tekinteni, kényelmesen megállni, és egy kissé ünnepelni magunkat, bemutatni azt, milyenek is lettünk eme hetvenkedő tevékenység folyamán. Mi mostanra szerény rendezvényt tervezünk, nem gigantikus tudományos ülészakot. Arra, hogy egy kissé kifejezzük elismerésünket néhány, erre igazán érdemes volt tanárunk és hallgatónk, doktorunk erkölcsi megjutalmazásával. Csak néhány társintézményünk köszöntő szavait hallgatjuk meg. Délután néhány visszaemlékezés is elhangzik majd Intézetünk jellemző korszakairól. Miniatur kiállítás villantja fel a rendezők elképzelését arról, milyen iratok, tárgyak,

képek maradtak ránk az elmúlt évtizedekből. Már csak azért sem jut többre időnk, hiszen 400-nál több meghívót küldhettünk szét egykori diákjaink és tanáraink címére. Ha mindenki szót kapna, vagy ha mindenki kitüntetést kapna, ha mindenki elküldte volna kiállításunk számára egyetemi éveiből megmaradt emléktárgyait, napokig és az egyetem számos épületében ünnepelhetnénk magunkat. Ami nem is lenne botorság, még tanulságos is lenne – csak most nincs rá módunk. Mint ahogy arra sem volt, hogy sok-sok külföldi vendéget hívjunk ide, megszólaltassuk őket. Most a hasonló ünnepségeken szokásos ilyen megnyilvánulásokból csak *pars pro toto* kapunk valamit. Viszont biztosíthatom a jelenlevőket, hogy nemcsak a mégis szót kapó kollégáink, barátaink, tanítványaink értékelnek nagyra és szeretnek bennünket – a megszólalókénál sokkal nagyobb barátaink és tisztelőink köre.

Egyetemi Néprajzi Intézetünk mára, már csak a sok száz itt végzett hallgató miatt is, a legnagyobb és legjobb „néprajzi” gyűjtőmedence nálunk, és világszerte is a legsikeresebb magyar néprajzi intézmény. Ezt valódi és színlelt barátaink egyformán tudják. Úgy is viselkednek – ami biztos jele eredményességünknek. Budapesti egyetemi Néprajzi Intézetünk hihetetlen sokoldalúsága, már-már határtalan és alaktalan terjeszkedése annak köszönhető, hogy noha minden igazi egyetemi intézet nemhogy csupán demokratikus kell hogy legyen, hanem kissé anarchikus is (azaz szemmel láthatóan mind a tanár, mind a diák azt csinálhassa igazán, amihez éppen kedve van), a néprajzosok még ehhez képest is *proteusi-kaméleoni lények*. Tevékenységük, érdeklődésük tarka, életrajzaik zezzugosak. S nálunk doktoráltak már (hogy csak ezt a szeletét említsem néprajzi kaleidoszkópunknak) nemcsak a magyar parasztszöny frizurájáról (persze, néprajzoshoz illően „hajviselet” néven), a magyar népballada rendszerezéséről, a szlovákiai magyarok néprajzi monográfiáját és a vajdasági magyar néprajzi atlasz CD-ROM lemezét ilyen céllal készítették el – hanem az afrikai hullóábrázolásokról (különös tekintettel az első lábakra), Canterbury Szent Anzelmnak a szüzességre vonatkozó nézeteiről, a budapesti Néprajzi Múzeumban őrzött ekék típusairól, a hajóvontatásról, a Gyöngyösbokrétáról, a kaposvári középiskolások zenei-ideológiai csoportképződéséről, a népi tisztálkodásról, a nagykorúti cselédekről, a magyar szekerekről, a málnatermesztésről, magyar jezsuitákról a dél-amerikai indiánok között stb. stb.

Mi tudjuk (mások pedig csak úgy tesznek, mintha nem tudnák, de ez nem igaz!): mi nem vagyunk *bumburnyák* szak! Györfly István, majd Ortutay Gyula nemzeti távlatú felelőssége népi kultúránk iránt máig is csak például szolgálhat! Viski Károly, majd Tálasi István olyan történeti–társadalmi nézőpontot képviselt az etnográfiában, amit művelődéstörténetileg, ökológiailag ma is megcsodálhatunk! Mind a négyük bejuthatott Akadémiánkra. Dömötör Tekla nemcsak a magyar, hanem az európai folkloristák „nagyanyja” volt – annál inkább, mivel éppen idén januárban lett volna 90 éves. Barabás Jenő tucatszámú konferencián vett részt, amelyeken az európai néprajzi atlaszokat koordinálták. Mi vagyunk – immár 70 éve – Európa *primus inter pares* (magyarul egyik legjobb) egyetemi néprajzi intézete. Mesei fordulattal élve: „Aki nem hiszi, járjon utána!” Könnyű dolga lesz, hiszen minden jelenlevő megkapta azt a csodálatos kiadványt, amely felsorolja a nálunk készült szakdolgozatokat és doktori értekezéseket! Ez a többszáz tételes jegyzék magáért beszél, pedig csak egy részét tükrözi munkánknak.

Egyetemi Néprajzi Intézetünk ugyanis nem valamilyen hurkatöltőre emlékeztető kizárólagos disszertáció-gyár. Nálunk régen is, ma is sokoldalú képzést kap a hallgató, és ha – mondjuk – az andocsi búcsújárásról vagy az obo-típusú kőhalmokról írta értekezését: azért értenie kellett a halásztától–vadásztól kezdve a népi építkezésig, a népművészettől kezdve a samanizmusig vagy a népmese-katalógusok forgatásáig. Ehhez persze sokéves (jelenleg öt éves, azaz tíz fél éves) valóban egyetemi oktatásra volt szükség.

Évtizedek céltudatos oktatói munkája a garancia arra, hogy ez most is így legyen. Épp most, épp e téren sötét felhők tornyosulnak fölénk, ám bízunk a megtett miniszteri ígéretben és abban, hogy – *divina favente clementia ministerialis* – mostani jubileumunk után is megmaradhatunk.

Mint hogy most a hetvenedik évben járunk, jómagam pedig 1958-ban (azaz valamely szükséges távlatához eléggé régen) kerültem Intézetünk szobáiba, legyen szabad megemlítenem, hogy a nagyszerű elődök („a síkság elefántjai”) után nem mindig *Kaninchen auf dem Himalaya* (forrás: Lukács György a szocialista realizmusról) következtek. (Bár tapasztalataimhoz az is hozzátartozik: olykor igen.) Egy cseppet sem tartom véletlennek, hanem néprajzi intézeti oktatásunk legfontosabb eredményének, hogy nemcsak Györffy István volt beláthatatlanul fontos művelődéspolitikus, hanem az akkor még VKM-minisztert, Ortutayt további „minisztereink” követték a Szalay utcában. Andrásfalvy Bertalannak ugyanúgy a mi Dékáni Hivatalunk állította ki néprajzi diplomáját, mint Rockenbauer Zoltánnak. Még Magyar Bálint, a jelenlegi miniszter is (tudtommal) hallgatta Sárkány Mihály tanárunknak a népi társadalomról tartott óráit. Szent-Iványi István jelenlegi államtitkárnak is biztosan megvan még néprajzi diplomája. Biztos vagyok benne, ez a hagyomány is folytatódik nálunk. Mi, tanszékeinken ugyan természetesen szakembereket és nem politikusokat nevelünk. Ám büszkéek lehetünk arra, hogy mi is adtuk a hiteles, szakmai és tudományos háttérrel az ő működésükhöz is.

A mai napon hallható népzenei koncert árban megfizethetetlen lenne: hiszen valódi sztárok lépnek fel. Őket sem erre tanítottuk, ám tehetségükön kívül nekik is van még egy közös vonásuk: az ő irataik között is ott lapul a néprajz szakos egyetemi index, benne már a mi aláírásunkkal. Korábról pedig Martin György, Olsvai Imre, Pesovár Ernő meghívott néptánc- és népzene tudomány előadóink aláírásával. (A legutóbb említett esetében a „jó” jegy az igazi érték, mivel ő mindenkinek „jelest” szokott adni.) Ezekre az órákra persze nem csupán a népi együttesek kiszemeltjei, hanem mindenki járhat, akit érdekel a tárgykör. A lehető legjobb kiképzést kapja a fellelhető legjobb szakemberektől.

Hosszasan sorolhatnám, mi mindenről hallhatott rendszeresen órákat a nálunk tanuló egyetemista. (Persze, a szigorúan megkomponált, a legfontosabb néprajzi tárgyköröket végigvevő órákon és szemináriumokon kívül.) A néprajzi atlasz módszertana, történeti ökológia, lágerfolklor csakúgy szót kapott, mint vallási néprajz címen (immár több, mint két évtizede!) nemcsak a katolikus és református népélet, hanem a kisegyházak, zsidók, magyarországi buddhisták és mohamedánok, vagy éppen a különböző országokban élő hinduisták vallási néprajza is. Persze, még a samanizmusról is tartunk órákat. Az általunk (épp húsz éve!) kezdeményezett *Vallási Néprajz* tucatnyi kötetét csak azért nem áruljuk most a folyosón – mivel már régen elfogytak.

Évtizedeink során tanítottak nálunk néprajzi és általános muzeológiát, fényképezést, néprajzi filmezést, időnként gyűjtés- és kérdőívtechnikát is. Noha ez nem vált rendszeressé, tanítottuk a magyarországi nemzetiségek néprajzát. A cigányok folklóráját nálunk korábban tanították, mint bármely más hazai egyetemen a (mai névvel) romológiát. Noha az utóbbi évtizedben csökkent nálunk az ilyen szakkollégiumok száma, ennek szerencsére az is az oka, hogy a mi Bölcsészettudományi Karunkon más tanszékek jóvoltából rendszeres a szlovák, német, román, időnként a délszláv folklór oktatása. Arra pedig különösen büszkéek vagyunk, hogy Hajdú Péter, legkivált pedig Domokos Péter professzorok tevékenysége következtében mindmáig folyamatos az ő tanszékeiken a rokonnépek néprajzának, folklórájának kutatása: közös tanítványokkal. Hogy ennek milyen kihajtásai is voltak, megemlíthetem, hogy közös doktorandusunk, Bui Viet Hoa doktori értekezése, amely a *Kalevala* vietnami fordításának kommentárjaként indult,

végül is a vietnami *muong* mitologikus epika rendszerezését adta. Hasonló példákat tudnék adni turkológiai, arabisztikai, hebraisztikai és judaisztikai témakörökből is. Doktori programunk címe nem hiába „magyar és összehasonlító folklorisztika”. És az is jellemző, hogy kollégám, Paládi-Kovács Attila akadémikus – hosszú időn át a mi Tárgyi Néprajzi Tanszékünk vezetője – olyan doktori programot irányít, amelynek elnevezése „európai etnológia”. A mi Intézetünk ugyan azért jött létre, hogy a magyar népi kultúra vizsgálatát végre egyetemi színvonalon képviselje, ám kényszeres módon sosem zárkóztunk be ebbe a keretbe. Vagy legalábbis mindig volt körünkben, aki csakugyan (nemcsak *lözungként*) a magyar néprajzot általánosabb, nemzetközi és tudományközi áttekintésben is láttatni kívánta. Elég itt még nekem is volt két tanárom, Dégh Linda és Hoffmann Tamás nevét említenem.

Mára minden magyar egyetem néprajz szaka körül megszerveződött a kulturális antropológia (régibb és gyakran találébb nevén: etnológia), azaz a távoli népek és kultúrák néprajzi kutatásának tanítása. Ám, érthető okokból ez is a budapesti egyetemen bontakozhatott ki legelőbb és legjobban. Vajda László és Bodrogi Tibor, majd Boglár Lajos nálunk tanítottak, a „kulturális antropológiai tanszéki szakcsoport” a Folklore Tanszéken szerveződött, és voltaképpen csak 2003 őszétől alkotnak önálló egységet, immár egyetemünk egy másik karán, a társadalomtudományok körében, a szociológia *aureolájával*. Mindeddig az ő hallgatóik nálunk, a mieink náluk minden nehézség nélkül tanulhattak. Megnéztem egyetemi indexemet: a „világ népei” és „etnológia” tárgyakból ugyannyi előadást vehettem fel, mint mai szakmám, a „folklorisztika” tárgyaiból. (Etnológiából viszont nálunk sosem volt igazi szeminárium – ami azért nagy különbség.) Mára olyan hatalmas az anyagi kultúra, a folklór, meg a kulturális antropológia ismeretanyaga, hogy egy szak keretén belül ezt nem lehet megtanítani. Még kettő is kevés hozzá! Ezt jól tudjuk, mégis fáj a szívem azért, hogy a néprajzi-etnológiai együttlét 70 év után megszűntnek nyilvánított. Kár, kár, kár – hiszen mindmáig ez igazi erőssége volt karunknak, különösen az önálló „néprajzi” szaknak.

Természetes, hogy interetnikus és nemzetközi kapcsolatainkról is szót kell ejtenem. Köztudott, hogy kiváló tanáraink révén Néprajzi Intézetünk világszerte elismert. Néhány üdvözlő szöveget (ízeltőként) fel is olvasunk majd. Ez persze csepp a tengerben. Igazában nem is szerveztük e dicséző leveleket.

Hallgatóink is sokáig csak Magyarországról jöttek. Az 1960-as évektől kezdve jelentkeztek külföldiek, mégpedig igazán széles körből: Peru, Columbia, Costa Rica, Mexico, Kuba, az Egyesült Államok, Japán, India, az arab országok (köztük Líbia, Szudán), Franciaország, Svédország, Finnország, mai névvel Észtország és Litvánia, természetesen Lengyelország, Csehszlovákia és kiváltképpen Bulgária említhető. És – hál’ istennek – nem sokkal ez után Jugoszláviából, Romániából, Csehszlovákiából megjöttek a magyar diákok is. Doktori iskolánk révén még kárpátalji neveltjeinkkel is büszkélkedhetünk.

Hasonlatosképpen a mi diákjaink külföldön is igazán sokfelé folytatták tanulmányaikat vagy életüket. Találkoztunk velük Párizs piacán, finn könyvesboltban, hamburgi könyvtárban, a római pályaudvaron – sőt, arról is tudunk, hogy valaki Kanadában ismét órák, vagy Londonban újra férjhez ment, Szibériában mennyit kutatott az osztjások körében. Tanáraink közül többen is külföldön folytatták életüket. Persze, külföldre került diákjaink vagy kollégáink e körében az 1956-ban távozottak a mi szakmánkban, a mi egyetemi tanszékeink életében is külön csoportot alkotnak. Büszkén tudathatom, nem szakadtak meg velük ápolt kapcsolataink. Ennek bizonyítékaként e teremben többen jelen is vannak „külföldi lerakatunk” vagy „kirakatunk” ékességei közül. Nekik

külön köszönjük, hogy megtisztelik jelenlétükkel jubileumunkat – amely az ő ünnepük is.

Sorolhatnám a 70 esztendő veszteségeit is: idő előtt elhunyt kiváló tanárainkat, fiatalon elhalálozott egykori diákjainkat. Még az idős korban távozottak közül is legtöbbjükről tudjuk: nagy tudást és sok tervet vittek magukkal a sírba. (Személy szerint közülük nekem kedves tanárom, majd kollégám és barátom, Katona Imre eltávozta és Martin György, Diószegi Vilmos, Földes László halála fáj a legjobban.) Délelőtti és délutáni üléseink között meglátogatjuk néhány volt professzorunk sírját, ám nemcsak a virágokkal emlékezünk rájuk. Amíg élünk, nem felejtjük el, mit tanultunk tőlük. És amíg élünk, személyükre is emlékezünk. Nem voltak egyformák, ám úgy mondhatom, mindegyikük a szakmáért élt, tudósi tevékenységet folytatott, és főként pedagógus volt. Szeretett a diákok körében forgolódni. Ez a hagyomány ma is eleven Intézetünkben. Biztosan azért, mivel mi hallgatóinkat terepmunkára visszük vagy küldjük, egyre nehezebben kifizethető tanulmányi kirándulásokat szervezünk, diákköri konferenciákra biztatjuk, sőt, a néprajz szakos hallgatók különböző egyesületeinek létrejöttét is legalább úgy sürgettük, mint ők maguk. Ez a *kalákaszellem* megvan tanszéki Luca-napi meg farsangi estjeinken, megvolt már a nevezetes folyóiratunk, a *KIS(Z) Etnográfia* hasábjain, s megvan a ma látható kiállításban, és reményeink szerint az esti gasztronómiai élvezetek mögött is megtalálható.

Már említettem virtuóz énekeseinket, ám tudok bőrdíszművesről, szövőről, hangszerkészítőről, babakészítőről is volt diákjaink köréből. Nálunk végzett a világ legtöbb, egy főre eső néprajzifilm-díjainak tulajdonosa. Nem csoda, hiszen tanáraink meg diákjaink közül igazán sokan csináltak néprajzi filmeket, televíziós és rádióműsorokat, szerkesztettek ilyent, dolgoztak vagy dolgoznak újságoknál. Papok is jártak hozzánk, egyik volt hallgatónk apácának ment. Úgy látszik, sok mindenre jó a pesti néprajzos diploma! Volt vagy jelenlegi hallgatóink dicséretét azzal fejezem be, hogy mi nemcsak nyelvjárásukat csodáljuk és követeljük azt, hogy továbbra is azon beszéljenek, hanem a legmagasabb tudományos fórumokra, ösztöndíjakra is szinte tuszkoljuk őket. Két hete volt a legrangosabb nemzetközi néprajzi társaság, a SIEF (= Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore) 8. kongresszusa, Marseille-ben. (Az előző, a 7. természetesen (!) Budapesten volt.) Nyilván ezért is hétagú volt a magyar delegáció. A négy posztgraduális korú fiatalnak hála, átlagéletkorunk is vidámítóan jó volt. Mindnégyüket itt, Intézetünkben, a néprajz szakon tanítottuk. Tanúsíthatom, ezen a legrangosabb nemzetközi fórumon igazán megállták a helyüket. Könnyű tehát végre elhinni, mi nemcsak a hazautazás napján (május elsején) váltunk európaivá. A mi néprajzi diplománk mindig ilyen – európai – volt, és éppen ezért volt igazán magyar néprajzi diploma is.

Hetven évről még hetven percben sem lehet eleget beszélni. Szerencsére idén össze lesz egy olyan tudományos konferenciánk, amelyen az egyetemünkön gyakorolt néprajzi oktatás múltját és jelenét tekintjük át. Ott több időm is lesz e nagyszerű múlt szakszerű és tényszerű bemutatására. Most arra mégis rá kell mutatnom, miért éppen ma tartjuk jubileumi ülésünket?

Magam a magyar folklorisztika és néprajz egyetemi tudománytörténetét természetesen a hetven évnél jóval régebről, 1784-gyel, Cornides Dániel professzori kinevezésével szoktam kezdeni. Ez nem a magyar néprajz kezdetének dátuma, hiszen már ez előtt századokkal is folyt tudományos tevékenység nálunk. Most csak az egyetemről beszéllek! A szomatológiai és filozófiai antropológia (a mai embertannak és a mai kulturális antropológiának egyaránt őse) 1807-ben jelenik meg nálunk, Fejér György (később Egyetemi Könyvtárunk igazgatója) könyvében: *Anthropologia vagy is az ember' esmér-tetése*. – Budánn. A' Királyi Magyar Universitas' Betüivel. Az „ethnographia” mint a

magyar föld népeire vonatkozó tudomány Hunfalvy Pál professzor 1876-os *Magyarország ethnographiája* című könyvében már a betetőzés és szintézis, és nem kezdete a néprajz áttekintésének. Ugyanekkor öccse, földrajztudós professzorunk, Hunfalvy János rendszeresen tart néprajzi órákat, 1876-os egyetemi előadásainak jegyzetét *Egyetemes néprajz (Ethnographia)* címmel tették közzé. Az elmúlt másfél évszázadban magyar népköltészeti oktatást folytattak irodalomtörténész professzoraink: Toldy Ferenc, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, majd az inkább már egyenesen komparatív folklórkutatónak nevezhető Katona Lajos. Ez sem csak az egyetemi tanrendből kereshető vissza, hanem azt is tudjuk, miről beszéltek, hiszen ilyen jegyzetek szövegei is ránk maradtak, ezekből publikáltunk is. A Tanácsköztársaság idején került szóba Róheim Géza révén (aki korábban, 1917-ben már „általános etnológiai” magántanári kérelmet adott be egyetemünkhöz – vissza is utasította ezt az akkori kari tanács) egy önálló egyetemi tanszék terve, amely elsősorban a folklórral foglalkozott volna – az etnológia és már a freudizmus felhasználásával – „bevezetés a néplélektanba” címmel. Kodály Zoltánnak egyetemünk zenetudományi professzorává meghívása is többször szóba került. Majd, 1922-től egyetemünkön a „néptudomány (ethnológia)” magántanára lett Solymossy Sándor (aki később Szegeden volt egyetemi tanár). 1925-ben és 1926-ban a Magyar Néprajzi Társaság hivatalosan kérte mind a pesti egyetemet, mind a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot egy „általános ethnológiára és magyar néprajzra szervezendő új egyetemi rendes tanszék” felállítására. Úgy látszott, ez a terv meg is valósul. Ám 1929-ben Klebelsberg Kunó miniszter a Polgári Iskolai Tanárképzőt Szegedre helyezte át, és az így felszabaduló állások révén ott alapították meg Solymossy számára az egyetemi néprajzi tanszék – amely idén ünnepli megszervezésének 75. évfordulóját. A csalódott pesti Bölcsészkar ekkor azt szorgalmazta, hogy a Közgazdasági Karon már 1926 óta előadó Györffy István (valamint Kodály Zoltán) „tanszék helyettesítő” megbízást kapjanak. Ők ketten az 1930/31-es tanévtől kezdve csakugyan megkezdték a Bölcsészettudományi Karon előadásait. (Ennek az eseménynek ötvenedik évfordulóját annak idején meg is ünnepeltük.) Érdekes tény, szinte kuriózum, hogy karunkon 1929-től már működött (Schwartz Elemér vezetésével) a német (nyelvtudományi és irodalomtörténeti) tanszéken egy „német néprajzi szakosztály”, amely később gyakorlatilag magyarországi német néprajzi tanszékként működött (kiváló és egyáltalán nem magyarellenes vagy hitlerista módon). E germanisztikai képződménynek különböző politikai irányzatokat valló ellenzői az egyetemen ekkor ismét nyomatékosan szorgalmazták a magyar néprajzi tanszék megalapítását. Papp József kollegánk (hosszú ideig egyetemünk rektori titkára) kutatásaiából tudjuk, hogy 1932-ben a II. Diákrparlamenten az akkor 22 éves Gunda Béla (később Kolozsvárott, majd Debrecenben a néprajz egyetemi tanára) szorgalmazta egy „néprajzi tanszék” és egy „kisebbségkutató intézet” létrejöttét. Mintegy a levegőben volt tehát a pesti néprajzi tanszék létrejöttének igénye. Mégis váratlanul érte a Néprajzi Múzeumból ide kívánckozó és már-már csüggedő Györffy Istvánt csakúgy, mint magát a Bölcsészkart, hogy a minisztérium 1934. május 8.-i leiratában a néprajzi tanszék megszervezését kérte. (Ehhez nyilván az is hozzájárult, hogy Szegedről Solymossyt nyugdíjazták és az ottani tanszék munkáját „szüneteltették”.) A pesti tanszék megszervezése most már úgy ment, mint a karikacsapás. 1934. július 18-án Györffyt kinevezték egyetemi tanárrá, ősztől megindult a szakos (tehát már nem magántanári) tanítás, 1934 októberétől Gunda Béla, 1935-től K. Kovács László lett gyakornok, majd tanársegéd. Ugyanekkortól kezdve a tanszék már a nagyobb feladatokra utaló „Néprajzi Intézet” nevet vette fel.

És azóta is megszakítatlanul folytatta munkáját, ha olykor más-más tanrendszerben, ám mind a mai napig teljes egyetemi szakként, négy- majd ötéves képzéssel. Már a

harmincas évek közepétől doktoráltak nálunk, és ez (az ötvenes éveket leszámítva) ma is így van, jelenleg két doktori programot működtető önálló néprajzi doktori iskolánk van – ilyen önállósággal egyedül az országban. A legalkalmasabb időpont az ünneplésre ezért 1934 májusától számítható.

Amikor most is azt reméljük, ugyanígy folytathatjuk munkánkat, meg kell köszönnöm azok segítségét, akik rendezvényünket támogatták. Az utolsó pillanatban megérkezett erre vonatkozó pályázatunk kedvező elbírálása. Emellett a Hagyományok Háza nemcsak a mai műsort támogatta, másban is sokat segített. Sajnos, az Oktatási Minisztérium által idén márciusban a külföldi vendégek útiköltségére és szállására biztosított 150.000 forintból egy fillért sem kaptunk meg – az időközben még feljebb srófolttakárkosság miatt. Rektor úr minden elképzelésünket felülmúló támogatását csakhamar kitüntetések átadásával bizonyítja. Ehhez hozzátehetem, hogy mi 70 éve összesen sem kaptunk ennyi elismerést egyetemünktől. Azt viszont itt kell elmondanom, hogy szerencsére hosszú sora van azoknak, akik „néprajzi” tevékenységükért vagy a mi felterjesztésünkre lettek egyetemünk díszdoktorai, címzetes egyetemi tanárai, docensei. Csak néhány, imponáló név: Wilhelm Wundt, P. Wilhelm Schmidt, Kodály Zoltán, Gaál Károly, Bodrogi Tibor, Kodolányi János, Martin György, Scheiber Sándor, Tárkány Szűcs Ernő, Thomas A. Sebeok... A mostani Bölcsészettudományi Kar azzal járult hozzá rendezvényünkhöz, hogy a termeket díjmentesen bocsátotta rendelkezésünkre. Ez azért is fontos volt, mivel erre is hivatkoznunk kellett más, pénzszerző portyáink során. Azt a csodálatos emléktáblát, amelyet most délben avatunk fel, a Györffy István Néprajzi Egyesületnek köszönhetjük. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum ünnepségünk megörökítésével segít. Az Európai Folklor Intézet jelentette meg a disszertációk jegyzékét tartalmazó kötetet. Se szeri, se száma azoknak, akik valamilyen módon segítettek bennünket. Számunkra is meglepő volt, hogy rádióink, televízióink milyen sokféle alkalmat talált már eddig is jubileumunk bemutatására. Most is itt dolgoznak e teremben. Ezt nagyon fontosnak tartjuk, mivel a mi néprajztudományunk nem öncélú: mi nemcsak bizonyítványt akarunk adni, hanem hagyományos magyar kultúránkat kívánjuk megismerni és megismertetni, a lehető legmagasabb egyetemi szinten. Ehhez kell az is, hogy a szélesebb nagyközönség is észrevehesse, mit teszünk, hogyan és miért.

Hallgatóink odaadó segítsége e nap minden résztvevője számára nyilvánvaló lesz. Ez nálunk sok-sok évtizedes tradíció, ám most mintegy lángra kapott. Tudjuk, ők maguk épültek ezáltal a legtöbbit. Tanáraink nemcsak a szervezés szép álmodozását adták, hanem a kulimunkát is végezték. Mindenkitől elnézést kérünk, ha nem hibátlanul.

Természetesen a még ennél is igazibb köszönet azoké, akik e 70 év alatt tanítottak és tanultak nálunk. Sokan itt is vannak közülük. Sokan másképp üdvözöltek bennünket. Mindezt nyilvánosan is megköszönjük. Életművükért pedig mindenképpen érdemesek nemcsak a mi hálánkra, hanem arra is, hogy magyar kultúránk megismertetésében méltó helyre kerüljön mindez.

Éppen ezért most azt kérhetjük és ígérhetjük, diákok és tanárok egyaránt: maradjon így Néprajzi Intézetünk! Folytassa munkáját: *Vivat! Crescat! Floreat!*

VOIGT VILMOS

Az én intézetemre emlékezem

Csikós-Tóth András rajztanárom fertőzött meg tizenöt éves koromban a néprajzzal és attól kezdve ezt választottam életcélnek. Amikor 1941 szeptemberében a Budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetében Viski Károly professzor úrral összekerültem, nem sejtettem, hogy ő milyen mértékben fog pályafutásomra, emberi szemléletemre hatni.

Viski Károly aranyjánosi bölcsességgel igyekezett minden hallgatójának atyailag segíteni, egyiknek alkalmi munkát szerzett, a másikkal egy öltönyt ajándékozott, mindenki panaszát, örömét meghallgatta és ebben osztozott is, örömben együtt örült, a bánatot enyhítette. Véleménye az volt, hogy a professzor feladata nem népiskolai módszer szerint a hagyományos kultúra minden területét bemagoltatni, hanem egy téma alapján kutatási szemléletet kiépíteni. Ezt a szemléletet ő nem tekintette kötelezőnek, de mint gyakran mondta: személyiség és szakmai szemlélet nélkül tudományos kutatás nem lehetséges. Ő az alapot adja, a széles körű szakmai ismeretet mindenki maga építi ki. Viski Károly számomra nemcsak az egyetemi professzor volt, hanem szellemi apám is lett. Személyes kapcsolatunk olyan mély lett, hogy a Pesti Szentimre Kollégiumból, a Ráday utcából Viskiekéhez a Galamb utca 4-be költöztem át. Ettől kezdve az esti beszélgetések jelentették számomra a szakmai továbbképzést, itt volt az én szabadegyetemem. Itt győzött meg mesterem arról, hogy a magyarországi hagyományos kultúrák az európainak egy része és nem valami ettől elszigetelt történetetlen konstrukció. Az is kissé keményen érintette a népi kultúra örökkévalóságába vetett hitemet, hogy ez a kultúra örökké változott és sohasem volt megszilárdult egység, amelynek sem egy országhatár, sem egy más nyelvű szomszédság nem tud elszigetelő határt szabni. Azt is tőle tanultam meg, nincsen külön szellemi és külön anyagi kultúra, hanem a szellemi és anyagi jelenségek egymást kiegészítve adják meg a kultúrát, szellemi ismeret nélkül nem tud a tárgyi egység működni és anyagi kultúra nélkül a szellemi kultúra is csak valami formalisztikus filológiává válik. Komoly útravalót rakott vándorlásra ítélt tarisznyámba, annyit, hogy ebből még ma is falatozok.

1943 szeptemberében kinevezett díjtalan egyetemi gyakornoknak. Ezt az állást, amely annak idején nem volt jelentéktelen, nem tudtam sokáig betölteni. 1944 őszén a Galamb utcából Viskiek tudta nélkül hosszú útra kényszerített a történelem. Amikor ezt minden várakozás ellenére túléltem, 56 kilós élsúlyommal tértem vissza Magyarországra, életem igencsak megszegényült. Mesterem, szellemi apám elhagyott, igen hosszú útra tért. Bár kineveztek fizetési gyakornoknak, de lelkileg nem tudtam ismét otthon lenni a Múzeum körúton. Ezt a nehézséget az épülőfélbe jutott népi demokrácia hamarosan megoldotta: 1947-ben öreg pedellusunk egy kék borítékot kézbesített kezembe, amellyel 24 órán belül egy megyei rendészeti intézménynél kellett jelentkez-nem. Új kinevezést kaptam: napidíjas múzeumi napszámos lettem.

Törésszerűen szakadt meg kapcsolatam az Intézettel, de az sem igyekezett ezt velem tartani, nagyon meg voltam bélyegezve. Nyomorba kerülve gyakorlatba vittem át azt, amit elméletben Viski Károly professzoromtól kaptam. Nem lázadtam, nem siránkoztam, a pusztát kutatva kerestem az örök ember és az örök kultúra kapcsolatát. Ami ezután jött, már nem kapcsolódik az Intézethez. A történelemben élve az én személyes történelmem is változott. Az európai szakma osztrák vendégmunkása lettem, kutattam földünk különböző részein és mindenütt, mindig éreztem, hogy Viski Károly professzoromtól kapott útravalóm nélkül csak néprajzi tisztviselő maradtam volna és nem lett volna lehetséges kutatóvá is válnom.

A leírtakat szívesen mondtam volna szóban is el, de Tóth Árpáddal egyetértve: „...lassan lovam, lassan, elég volt a vágta, vén legénynek nehéz már a kengyelvasba hágtá”. Csak írásban kívánok hajdani szellemi bölcsőmnek aktív jövőt.

GAÁL KÁROLY

A Néprajzi Intézet 70 éve – belülről és kívülről

Pontosan ezekben a hetekben, 50 évvel ezelőtt fejeződött be néhányunk néprajzi képzése hivatalosan, noha még hátra volt szakdolgozatunk befejezése és a Néprajzi Múzeumban töltendő gyakorlati év. Néprajzi diplománkat csak ezután kaptuk meg. Kik voltak az ekkor végzős néprajzosok? Elsősorban az akkor „négyes fogatnak” emlegetett csapat: Andrásfalvy Bertalan, Istvánovits Márton, Pesovár Ferenc és jómagam. De ott volt többek között Martin György, Róna-Tas András és Sebestyén György is. Az akkori képzés szerint muzeológus szakosok voltunk, valamennyien hallgattunk régészetet és művészettörténetet is, az akkori muzeológus évfolyamtársak közül megemlíthetném Kralovszky Alánt és Mojzer Miklóst.

Az imént felsoroltak közül vittük valamire szakmai életünkben. Vajon miért? Olyan tehetségesek voltunk? Részben azért, mert kitűnő képzést kaptunk. Tanáraink a néprajzon: Tálasi István, Ortutay Gyula, K. Kovács László, Vajda László, Vargyas Lajos, Katona Imre, Dégh Linda, Dömötör Tekla, Barabás Jenő. De nagyon sokat tanultam Gunda Bélától és Fél Edittől is. Külön szeretném megemlíteni a merész kiállítású – az 1950-es évek első fele kemény diktatúrájának idejében vagyunk – és karizmatikus történést, aki az ókor eseményeire oktatott bennünket: Szabó Árpádot. Még Marót Károlyt is megemlíteném, aki egy speciális kollégium keretében a vallástörténet és a néprajz kapcsolatairól gazdagította tudásunkat. Tisztelettel és szeretettel gondolok erre a tanári együttesre.

Kitől mit tanultunk? Ortutay Gyula közéleti tekintélyét szakmája felvirágoztatására használta fel. Az ő közreműködése nélkül nem lett volna a néprajznak olyan státusza, amilyen ekkor volt. Előadásai és szemináriumai körültekintőek, szellemesek és előremutatók voltak. Tálasi István a tudományosság alapköveit és alaposágát, a forráskritikát és a céltudatos néprajzi mesterkedést ismertette meg velünk. Gunda Béla a nemzetközi kapcsolatok jelentőségére ösztökélt (amely jövőm kialakulására nagy jelentőséggel volt), Fél Edit pedig (akivel csak „házi szemináriumokon” találkoztunk, mivel ő egyetemen ebben az időben nem oktathatott) az elméleti kérdések fontosságát és a kutatás etikai vonatkozásait ültette el bennünk. K. Kovács Lászlótól többek között a terepmunka művészetét sajátítottuk el. Vajda László csalta ki belőlem legelső publikációm, rámutatva a nyomtatásban megjelent írások hasznára és örömeire. Képzésünkre büszkék voltunk és úgy éreztük, hogy a néprajzon többet és értékesebbet kaptunk, mint mások más szakokon. A néprajzot magyarságtudományként tartottuk számon Györffy István és Teleki Pál szellemében. Ugyanakkor európaiak is kívántunk lenni. A szakmai világot és a nagyvilágot olvasmányainkon keresztül (más lehetőség nem volt) próbáltuk meghódítani – szótárak segítségével. Számomra már 1953-ban elkezdődött a svéd diskurzus szótárral a kezemben.

A diploma megszerzése után egy évet dolgoztam a szegedi Móra Ferenc Múzeumban, és onnan sodort el a világrengető esemény – 1956 – Svédországba. A már levelezésből ismert svéd kollegák melegen üdvözöltek és biztosítottak mind emberi, mind szakmai segítségükről. Kapcsolatom a magyar néprajzzal és a kollegákkal töretlenül

megmaradt napjainkig. Szinte valamennyi egykori kollegám meglátogatott új hazámban. Ortutay Gyula 1958-as koppenhágai látogatása során kérte, hogy találkozzak vele, és nem az őt ott váró magyar nagykövettel, hanem elsősorban velem mint „szeretett tanítványával” foglalkozott. Azok közül, akik több, mint egy fél évszázadon keresztül mindenben segítettek és támogattak, szeretném szeretettel és köszönettel kiemelni Hofer Tamást és Andrásfalvy Bertalant.

Szakmai sorsom, fejlődésem egy évtizedig ötvözete volt a magyar és skandináv tapasztalatoknak. Tálasi István (egykori szakdolgozatomat ő irányította) hatása sokáig bennem volt, még svéd doktori munkámat is befolyásolta. Hamarosan magabiztosan vettem részt a terepmunkában, megismertem az Északi Múzeum hatalmas tárggyűjteményét, és a hazai indításokkal szinte egész életemre nem hagytam fel a tárgyak feldolgozásával annak ellenére, hogy érdeklődésem és a múzeum céljai folyamatosan más irányba tereltek. Itt megemlíteném, hogy szakmai felkészültségemet nem elsősorban a magyar anyaggal, hanem az európai néprajzi tájékozottságommal bizonyítottam – az ezért való hála Gunda Bélát és Fél Editet illeti.

Mit tanultam, sajátítottam el a magyar háttérrel északon az elmúlt évtizedekben? Az első évtizedben nem érzékeltem számottevő különbséget a magyar és az északi néprajz szemléletében, hiszen mind a kettő egy közös forrásból merített és együttműködött a múzeumokkal, annak ellenére, hogy Északon a néprajz tárgya már nem elsősorban a paraszti/népi kultúra kutatása volt. Utána, a 1960-as évektől jöttek a módosulások és a következő évtizedek többször vezettek generációs változásra tárgyban, módszerben és főleg szemléletben. Gyakran hangoztatott vélemény, amit magamévá tettem, hogy egy tudomány ereje és vitalitása a benne rejlő megújulásra való készség függvénye. Egy ilyen szemléletváltás hozta magával, hogy az északi néprajzi kutatásokban napjainkban jelen van a társadalom hasznára való igény. Szinte jelszavunk lett az, hogy a néprajznak „együtt kell lélegzeni a társadalommal” és ez magával hozza az állandó készenlétet 1. perspektívaváltásra, 2. új pozíciók elfoglalására, 3. a régi anyag új értelmezésére, de ugyanakkor 4. a posztmodern események „klasszikus” módszerrel való megközelítésére is.

Az elmúlt évtizedben kialakult szemlélet szerint azt hangoztatjuk, hogy analíziseinkkel, eredményeinkkel többnyire kiállunk valami ellen vagy valami mellett. Miről van itt szó, amit konkrétan két példával gondoltam megvilágítani. Az egyik az előítéletek. Ezek jelenléte vagy távolléte igen sokat mond egy társadalomról. Idézném Einstein kijelentését, amely szerint nehezebb egy előítéletet feltörni, mint egy atomot. Kutatnunk kell módszereinkkel az előítéletek alapját, létrejöttét, terjedését, burjánzását, konzerválását stb. Ez megfontolandó, különösen a mai mélyen megosztott magyar társadalomban, ahol a diskurzusok fegyvertárában az előítéletek mindig jelen vannak. Ez ellen kell küzdenünk. Másik példám a szolidaritás, amely mellett hitet kell tennünk. Meg kell ismernünk a szolidaritás természetrajzát és gyakorlatát, amelyet Svédországban tanultam meg. A szolidaritás kultúrtörténete, feltételei és megnyilvánulási formái – úgy gondolom – ideális néprajzi feladatot képeznek. Az ilyen jellegű kutatások és az itt elért eredmények, például Svédországban arra vezettek, fiatalabb kollegáim közül többen olyan közéleti kulcspozícióba kerültek, ahol szavuk van fontos társadalmi párbeszédekben, és például a médiában olyan jelentős szerepük van, amit itthon sokan nehezen tudnának elképzelni.

Feltehető a kérdés, hogy egy ilyen szemlélet alapján nem veszti-e el a néprajz identitását a hozzá közelálló diszciplínák kereszttüzében? Szó sincs róla. A biztonságot adó kontinuitás megvan szakmánk klasszikusaival: ezért kezkesedik 1. az egykori és a mai mindennapi élet kutatására való töretlen igény, hogy képesek legyünk a „kicsiben” fel-

fedni a „nagyot”, mert számunkra nincs jelentéktelen jelenség; 2. a kimerítő és gondos terepmunka, a „néprajzi terepmunka-mentalitás”, az interjútechnika; 3. a dialógus az egykori és mai között; valamint 4. a legkülönbözőbb forrásanyag (amelyben a tárgyaknak és a képanyagnak kimagasló jelentősége van) használata és egységbe foglalása.

Most a fiatalsághoz szólnék a fiatalság elkötelezettségéről. Nem felejtettem el Ortutay Gyula egykori kijelentését: „Ne felejtjük el, hogy mai tanítványaink holnapi mestereink lesznek.” A fentebb említett északi szemléletváltások részben azzal magyarázhatóak, hogy folyamatosan fiatalabb gárda kezébe került a vezetés és a szakmai oktatás. A fiatalság szerepe döntő: az ő feladatuk elsősorban az emberi fejlődést szolgálni. A néprajz szemszögéből tekintve az ő felelősségük felettébb fontos. Ők vannak benne legjobban a zajló, lüktető életben és jóval érzékenyebbek a változásokra, mint idősebb kollégáik. Legyen fontos számukra a kockázatvállalás, a merészség. Ezt a kutatás két feltehető modelljével illusztrálnám. A kutatás stratégiája hasonlít a harcászathoz. Az egyik a lépésről lépésre való térhódítás: kúszással lassan, de biztosan megközelíteni a harcteret és leküzdeni az ellenséget. A másik az ejtőernyős modell: repülőgépről ejtőernyővel leugrani a harcok központjába, és belülről hadakozni. Ez az utóbbi igen kockázatos, de nagyon hatékony. Ez utóbbit ajánlanám olykor a fiatalok számára!

Befejezésül: a néprajz úgy, mint mindig, ma is a mindennapok, az életmódok tudománya és feladata, hogy feltárja az ezekben mutatkozó eltéréseket, variációkat térben és időben, hogy ezzel közelebb kerüljünk a boldogulások vagy éppen a sikertelenségek és szenvedések okainak felfedéséhez. Ehhez még hozzátenném azt, amit Dékán Úr vetett fel délelőtt. Uniós csatlakozásunk egyelőre kiszámíthatatlan új feladatokat jelent a néprajz számára is, a népi és nemzeti értékek feltárására, számontartására, továbbítására, és ha kell, ezen értékek vitalizálására vagy éppen revitalizálására. Mindezt két uniós országból szerzett tapasztalataimból állítom. Az osztrák identitás az elmúlt évtizedben módosult, részben a csatlakozást követően. Svédországban az elmúlt időben megnőtt az érdeklődés a hagyományok iránt és az ország elkezdődött szinte „elsvédésedni”. Ez meggondolandó tendencia a magyar néprajz számára is. Emellett még meg sem említettem a migrációs és a kisebbségkutatásban ránk váró feladatokat – persze sok más teendő mellett. Ehhez kívánok most sok sikert az elkövetkező években!

SZABÓ MÁTYÁS

1945, az újrakezdés

1945 őszen beiratkoztam a közgazdasági egyetemre, de két hét után átmentem a bölcsészkarra földrajz–történelem–néprajz szakos szabadbölcsésznek. Fogalmam sem volt, mit kezdek majd vele tanárképző nélkül. Az első előadás földrajz volt, mellettem ült egy jóvágású fiú, mellette egy sovány barna és egy duci szőke lány. Tanrendem szerint a következő előadás néprajz lett volna. Megkerestem a Néprajzi Intézetet, a főépület földszinti folyosójának végén volt. Beléptem, egy könyvtárszobában találtam magam, az ablakok olajos papírral beragasztva, ahogy akkoriban szokás volt, s ott látom a duci szőke lányt, aki nagyon barátságosan fogadott, mikor mondtam, mi járatban vagyok, rögtön helyet és fiókot adott az egyik asztalnál, ő volt Kaposy Edit, III. éves. Elmondta, hogy Viski Károly, akinek az óráit felvettem, már nem él, utódja még nem kezdte meg a munkát. Aztán bejött az ismerős fiú a barna lánnyal. Hegyi Imre, a lány a menyasszonya, később felesége, nevére nem emlékszem, ő földrajzos volt. Mikor Imrét elvitték a SZU-ba, egy idő után elvált. Néprajzi előadások még nem voltak, de minden szabad-

időmet az Intézetben töltöttem. Lassan megismerkedtem a többi hallgatóval is, többségük már az utolsó éveket végezte. Így Szolnoky Lajos, aki Kaposy Edit vőlegénye volt, Morvay Judit, Kovács Ágnes, Belényesi Márta, Vajda László, Kresz Panni, Ruicz Izabella, Gaál Károly, Réthey Prikkel Lajos, Bede Piroska (a későbbi Havas Gáborné), aztán valamilyen Lujza, aki később a Széchényi Könyvtárban dolgozott, s még néhányan, akik nevére már nem emlékszem, később nem néprajzi területen dolgoztak. Gólyák voltunk Vincze István, Sz.Tóth Erzs, Sergő Erzs, Csermák Géza, aki közben a jogot is végezte, doktori címét is ott szerezte és a közeli kalapos műhelyben volt inas, Juhász Róbert, Trássy György. Az interregnum alatt az Intézetre Hersényi Irma vigyázott, ő még Viski tanársegédje volt, idősebb, erdélyi nő, akit néniztünk. De akkor már egy dán segélyes menzát vezetett („Irma néni nokedli menzája”), ami a földszinten a bejárattól jobbra esett. Rövidesen beálltam hozzá krumplicucolónak és áruszállítónak, ezért ingyen kaptam az ebédet.

Rövidesen megjelent új professzorunk, Ortutay Gyula, aki alig múlt 30 éves, a rádió elnöke, a Kisgazdapárt egyik vezető tagja és képviselő volt. Előadás után egyenként behívatta a hallgatókat, és kikérdezte, kicsoda-micsoda, mi érdekl, hogy él? Egy hét múlva újra egyenként behívta a társaságot. Többen borítékkal a kezükben jöttek ki. Végre rám került a sor. A széken egy drapp öltöny feküdt. – Próbálja fel! Az ujja ugyan kicsit rövid volt, különben jó. – Vigye! Aztán egy borítékot nyomott a kezembe azzal, hogy van benne egy cím, oda írjak köszönőlevelet. 400 pengőt találtam a borítékban, éppen elég arra, hogy egy overált vegyek, ami akkor divatos viseletnek számított, ugyanis eltakarta a kopott, foltozott, kinőtt ruhákat. Évekig viseltem. Később megtudtuk, hogy tehetősebb ismerőseitől kért anyagi támogatást diákjainak, valamint, hogy tanári fizetését Irma néni vette fel, aki azt teljes egészében az Intézetre fordította. Hamarosan dupla üvegablakkal büszkélkedtünk, gyarapodott a könyvtár is, bár újak még nem jelentek meg, de antikváriumban jól lehetett vásárolni. Aztán Tutus Párizsba utazott valami rádiós tárgyalásra, onnét egy nagy láda könyvvel tért haza.

Egyik nap Gaál Karcsinak feltűnt, hogy valami bajom van. Elpanaszoltam, hogy édesanyámat B-listázták. Elmondta Ortutaynak, behívatott, adott tán 50 pengőt, hogy utazzak haza, hozzak el minden szükséges iratot. Egy idő után kérdezte, mi újság? – Semmi. Otthon várt anyám levele, hogy visszavették az állásába. Közelgett a karácsony, de nem volt pénzem a hazautazásra. Karcsi megint szólt Tutusnak. – Mihez ért? – Mindenhez, amivel pénzt lehet keresni. – No, akkor javítsa meg az Intézetben az asztali lámpákat. Volt néhány, ami érintkezési hiba miatt nem égett. Ezzel gyorsan végeztem, de az egyik fali dugalj is rossz volt. Egy szál bicskával, áram alatt nekiálltam javítani. Nagy szikrázás, a bicskám hegye elolvadt, a fél épületben elaludt a villany. Sosem tudták meg, hogy én vertem ki a főbiztosítékot. Kollokválni a rádióba kellett menni. Mikor végeztünk, megkérdezte, kész-e a szerelés, és mennyi az útiköltség. Az összegről nyugtát íratott, így azt a látszatot keltve, hogy hivatalos pénzből fizet. Ahogy hallottam, a többiek is ott segített, ahol tudott.

Elfoglaltsága miatt sok órája elmaradt, félév végén alig volt jegyzetünk, örültünk, hogy ebből könnyű lesz vizsgázni, csak akkor rémültünk meg, mikor az irodalmat is közölte, a magyar mellett németet és franciát. Az idő szorított, kiosztottuk egymás közt, és kölcsönösen elmondtuk, hogy mit olvastunk.

Egyik nap Szolnoky panaszkodott, hogy albérletét felmondták, nincs hol laknia. Irma néni segített rajta: Lali holmiját és ágyneműjét az egyik könyvszekrény aljába rakta, délutánonként bent maradt az Intézetben, és éjszaka a professzori szoba díványán aludt, hetekig vagy hónapokig. Ortutay nem tudott róla, vagy úgy tett, mint aki nem vette észre.

Az Intézetben egyébként vidám élet folyt, népdalokat énekeltünk, táncoltunk. Fő szervezője Kaposy Edit volt. De le kellett állnunk, mert ezt Tutus nem szerette, de főleg Vajda Laci, aki tanársegéd lett. Az első gyűjtést is Edit szervezte. Kitalálta, hogy egyik vasárnap menjünk el Fótra. Hogy kik és hányan mentünk, arra már nem emlékszem, engem Csermák Gézához osztott be, talán azt hitte, Géza járatosabb ebben. Amíg lehetett, villamossal mentünk, onnét pedig gyalog. Főton éppen valami politikai nagygyűlés volt. Edit azt mondta, vegyüljünk el a tömegben, ott ismerkedjünk. Gézával kinéztünk egy nagy bajszú parasztbácsit, mellé álltunk, ha tapsolt, mi is, ha fújzott, mi is. Így barátkoztunk össze. A gyűlés után hazakisértük és kezdtük kérdezgetni szokásokról, hiedelmekről. Megdöbbenésünkre mindent hülyeségnek tartott, semmire sem mentünk vele. Végül kiderült, hogy nyugdíjas vasutas, s mint ilyen, mélyen lenézi a parasztokat.

Ortutay csak néha nézett be, helyette Szendrey Ákos („a Néprajzi Múzeum állandóan változó főigazgatóinak állandó helyettese”) és Vajkai Aurél tartották az előadásokat. Mikor kollokviumokra került a sor, Vajkaitól a fiúk jelessel, a lányok jó osztályzattal, és sírva jöttek ki. Nem értettük a dolgot, Vajda Laci bement: – Aurél bácsi, ezek a lányok nagyon szorgalmasak, jól tanulnak, miért adsz nekik jót? – Mert nagyon jól tudnak! Ez után sorban kijavította az osztályzatukat.

Aztán Dégh Linda is kezdett szemináriumot vezetni, majd Vajda László is, elvégezve az egyetemet, s a Néprajzi Múzeum elhelyezkedve, tanárunk lett, de akkor már az Esterházy utcai fronton volt az Intézet, a hallgatóság is felszaporodott (Csilléry Klára, Cserey Éva, Deisinger Margit, Boross Marietta, Albán Tünde, Pesovár Ernő, Domonkos Ottó, Pálffy Csaba és felesége, Geszler Mari, Kerecsényi Edit, Béres Feri és neje, Bene Zsuzsa, Bodrogi Tibor, Nagy Piroska, Nyilasy Judit, Vajda második felesége, Igaz Mária, Gáborné Hermann Anna, Halmos István, Hofer Tamás, Hoffmann Tamás, Boglár Lajos, meg egy Petőfi-képű srác, nevére nem emlékszem, ki később évekig Etiópiában dolgozott stb.). Béres Feri akkoriban a rádióban énekelt, furulyázott, sőt, furulyakészítő üzeme volt, ő gyártotta azokat a BÉRES márkájú ötlyukú furulyákat, melyeken az általános iskolások tanultak. Előadó lett Fél Edit is, de tán fél év után menesztették, mert egy-két vonalas hallgató panaszt tett, hogy csupa nyugati szerzőt emlegetett, és szót sem szólt Marxról, Engelsről.

Az első időben nagyon csodáltuk Vajdát, hogy mennyi mindent tud. Aztán vesztére az *Ethnographiát* kezdte olvasatni velünk. Akkor jöttünk rá, hogy ő néhány évfolyammal előttünk jár, tulajdonképpen azt adta elő, ami az *Ethn.*-ban megjelent. Közben agítált bennünket, hogy járjunk ki a Néprajzi Múzeumba. Többen be is álltunk „önkéntes díjtalan gyakornok”-nak. Minden szabadidőnket ott töltöttük, még sokszor szombaton, vasárnap is. Én a fotólaborba kerültem, mert már gimnazista koromban foglalkoztam laborálással. Manga János volt a főnök, mikor elment Balassagyarmatra igazgatónak, én vettem át a vezetést. Aztán hivatásos fotósokat alkalmaztak, átkerültem a Magyar Osztályra. Bár ingyen dolgoztunk, hasznos volt, egyrészt megismerkedtünk a múzeumi munkával, másrészt az akkor aktív néprajzkutatókkal, akik ha nem is dolgoztak ott, de gyakran jártak oda (Kiss Lajos, Gönyey Sándor, Lajtha László, Vargha László, Balassa Iván, Domanovszky György, Vargyas Lajos, Schram Ferenc, Diószegi Vilmos, Kardos László, a K. Kovácsok, Banó István, Barabás Jenő, Sándor István, Palotay Gertrúd, Korompay Bertalan, Bálint Sándor, Barabás Jenő stb.), akik szinte egyenrangú feleknek tekintettek bennünket.

Ortutay kultuszminiszter lett, Szendrey Ákos is újra tanított, de előadott Rajeczky Benjamin is, majd jött Tálasi István. Akkor még a doktorátushoz görög érettségi kellett, de az egyikünknek sem volt, s nem is volt kedvünk megszerezni. Írtunk egy kérvényt – aláírtuk több idősebb kollegával –, kifejtettük, hogy nekünk a görögre semmi szükség-

günk nincs, inkább valami más nyelvből vizsgáznánk, esetleg oroszból (akkor az volt a sláger). Diószegi vezetésével el is kezdtünk oroszul tanulni, már a betűket nagyjából ismertük, mikor megjött a válasz, eltekintenek a görögtől, hozzájárulnak, hogy oroszból vizsgázhassunk. Nem azt írták, hogy kell, hanem hogy -hassunk, tehát nem kötelező, ezért gyorsan abba is hagytuk az orosz tanulását. Nemsokára jött az egyetemi reform, eltörölték a doktorátust, megindult a muzeológus szak, nagy keveredés támadt. Addig a professzorok nem évfolyamonként tartottak előadásokat, hanem mondták a magukét néhány évig. A hallgató az elején, közepén, vagy a végén kapcsolódott be, és nem volt évfolyamonkénti órarend sem. Most tanmenetet állítottak össze, de a muzeológusoknak a néprajz mellett általános régészetet és művészettörténetet is kellett hallgatni, nekünk pedig visszamenőleg gyorstalpalón elvégezni, alap- és szakvizsgát letenni. Ezért egy évvel meghosszabbították a tanulmányi időt. Ráadásul ideológiát, marxista filozófiát, munkásmozgalom-történetet stb. kellett hallgatni, vizsgázni.

Emlékezetes intézeti gyűjtés volt 1947-ben a karácsonyi szünetben a kakasdi gyűjtés. Dégh Linda szervezte, s a felkészítés alatt nagy viták voltak, hogy szabad-e, kell-e politizálni? Linda, aki az egyetemen, és Bodrogi Tibor, aki a Néprajzi Múzeumban volt párttitkár, erősködtek, hogy igenis, meg kell győzni a parasztokat, mi azt mondtuk, hogy a politikálással csak elveszítjük a bizalmat. Nem tudtunk dűlőre jutni. Már nem emlékszem, kik voltunk ott, D. L. *Kakasdi népmesék* című kötetében felhasználta Bodrogi, Sergő, Pesovár és az én feljegyzéseimet. Megérkeztünk Kakasdra délután, elfoglaltuk szállásainkat egy-egy székely családnál, akik a fűthetetlen tisztaszobát engedték át. December lévén olyan hideg volt, hogy a dunyha alatt is felöltözve aludtunk. Estefelé Dégh Linda elvezetett egy idős, mesemondó asszonyhoz, mintagyűjtésre. Benyomultunk a szobába, Linda elmondta, hogy kik vagyunk, miért jöttünk. – Maguk ugye komenisták? – Miért kérdi nénikém? – Mert különben nem engedték volna magukat Pestről ide. (– Na, mit mondasz Lindácska?) Vártuk kíváncsian az öntudatos kiállást – Hát úgy nézünk ki? – Á, Isten ments! – Na látja! Többet szoba sem került a politikai kiállítás. Néhány napja voltunk a faluban, mikor egyik délelőtt kigyulladt a szérűskertben egy szalmakazal. A bonyhádi tűzoltók eloltották. Másnap a falu másik felén támadt tűz, aztán naponta hol itt, hol ott égett a szalmakazal. Már őrséget szerveztek a falu férfai-ból, akik járták a kerteket, de megesett, hogy szemük láttára lobbant lángra. A tűzoltóság megállapította, hogy a gyújtogató olajos rongyba csavart izzó taplót dug a szalma közé, ami egy idő után gyújtja csak meg a szalmát. A rendőrség nem talált hazaszivárgott svábot, piromániás bolondot, hát kezdett minket gyanúsítani. Végül kénytelenek voltunk szinte megszökni. Útban hazafelé bementünk a szekszárdi múzeumba, ahol az igazgató felesége támadt ránk, hogy mit csináltunk. Persze ebből egy kis veszekedés lett, mire az egyetemi pártbizottságnál tett feljelentést reakciós kijelentéseink miatt. Vizsgálat indult, az adott személyleírás két emberre illett, Dégh Lindára és Bodrogi Tiborra, így nem lett semmi a dologból. Kakasdon szerencsére távozásunk után is folytatódtak a tüzesetek, így ártatlanságunk bebizonyosodott. Tudtommal a tettes sosem lett meg, de egy idő után abbamaradtak a tüzek.

Ortutayval kapcsolatban volt még egy emlékezetes esetem. Már évek óta a bajai múzeum igazgatója voltam, a hivatalos város nem nagyon vett rólam tudomást, ha éppen nem tett keresztbe. Egyszer azt vettem észre, hogy olyan emberek, akik addig keresztülnéztek rajtam, messziről lengetik kalapjukat. A tanácstitkár megállít, hogy van-e elég tüzelőnk, díszelnökségekbe hívtak stb. Nem tudtam, mi történt, míg egy pártember nagyon barátságosan megállít: – Emlegettünk ám! – Hogyhogy? – Itt volt Ortutay elvtárs a Pártbizottságon (akkor készült Baja képviselőjének), ahogy belépett, első szava az volt: – Hogy van az én kedves barátom, volt tanítványom, Solymos Ede? Mint később

hallottam, ezt mindenütt megkérdezte az országban, bármerre járt, ezzel sokat segített a múzeumok helyzetén. Nem tudom, manapság hogy értékeli munkásságát, politikai pályafutását, de ezek az apró gesztusok javára irandók.

SOLYMOS EDE

Azok az ötvenes évek...

Az 1951-es 1952-es években a személyi kultusz javában dühöngött. Ekkor kezdtem pályafutásom a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Egyetemi Főosztályán. A főosztályvezető Tolnai Gábor, a tudományegyetemi osztály vezetője pedig (lapát) Kovács Feri volt. A mindenkit sakkban tartó fő belügyér Zalai Emil, ÁVH-s tisz, főosztályvezető-helyettes. Az osztályon, ahova kerültem Pándi (Kardos) Pál, Kucses (később Janikovszky) Éva, Pécsi Márton fogtak pártfogásukba. Mondanom se kell, hogy a később csupa nagynevűvé váltak társaságában nekem, a csetlő-botló segédelőadónak a mindent, még a politikai mellészólásaimat is megbocsájtó „kis” Papp Jóska (és nem elvtárs) megszólítás dukált. Nem igazán váltam be. Saját kérésemre egy év múltán távozhattam a nem rég létesült Tárgyi Néprajzi Tanszékre, ahová Tálasi prof invitált. De meg se melegekedtem, amikor szolgálattételre a kari vezetés Bóka László dékán mellé rendelt a dékáni titkárság vezetőjének, ahonnet nagy elődöm, Klaniczay Tibor nem rég távozott. Szakmai előrehaladásom bánta, hogy az egyetemi adminisztrációs munka később is magához láncolt.

Az egyetemeken akkor tájt a Párt már kiépítette a káderek hálózatát, akiket párthűségük alapján választottak ki. Így a Bölcsészkaron a szövönőből lett pártbizottsági titkár (Békei Józsefné), a cipőfelsőrész-készítőből lett tanulmányi osztályvezető (Kékes Andor), a szobafestőből lett személyzetis (Füredi Ferenc) vette kézbe a hatalmat. Szerencsére szakmai dolgokba nem tudtak beleszólni. Annál inkább a káderek kiválasztásába. Ha valaki „jó elvtárs” volt, biztosan számíthatott támogatásukra.

A Párt legfelső vezetése célul tűzte ki az egyetemek politikai átnevelését. A hallgatóknak a marxizmus kötelező tárgya lett. E tárgyak oktatására azonban nem volt képzett gárda. Így történhetett meg, hogy a munkásmozgalom történetét a szijgyártóból docenssé, sőt, a Történeti Intézet igazgatóhelyettesévé avanszált Kató István oktatta. (1956-ban nyugatra disszidált, ahol gépkocsivezetésből élt.) A nagy tekintélyű tudósok politikai átnevelése azonban (leszámítva az önként behódolókat) nem volt igazán eredményes. Kabaréba illő próbálkozás volt a Szabad Nép-félóra elrendelése. A tanítás megkezdése előtt a megjelent vezércikket kellett volna aktualizálni. Az egyik Szabad Nép-félórát a portás, Fojtek bácsi tartotta. Szerette a tütüt, de olyankor dupla adagot hajtott fel a közeli kocsmában. Az ital árát a vicces helyzeteket ki nem hagyó Kniezsa István prof fedezte. Fojtek bácsi hálából Kniezsa profról mindig magasztalóan szólt. A másik sztori Pais Dezső nevéhez kapcsolódik. Történt pedig, hogy a Szovjetunióban a nyelvészek körében folyt az ún. Marr-vita. Ennek lényege: Marr azt állította, hogy kezdetben csak egy nyelv létezett. Következésképpen ha a világ proletárjai egyesülnek, ismét egy nyelv lesz (természetesen az orosz). E képtelen állítás körüli vitát végül Sztálin kinyilatkoztatásával zárták le. A bölcs vezér ezúttal úgy foglalt állást, hogy több nyelv létezett már a kezdetek kezdetén. Pais Dezső aznap teljesítette az előírást. Első óráját a következő szavakkal kezdte: „Hölgyeim és Uraim! Amit most Sztálin úr állít, azt én már régen megírtam. Olvasható a Magyar Nyelvőr számában!” Egyetemeszerte futótüzként terjedt el, hogy Pais prof mit mondott.

A kor politikai hangulatára jellemzőként mondom el a „kandúr merénylet” a Sztálin-szobor ellen. Akkoriban kötelező volt Sztálin és Rákosi képének, szobrának a közhiatalokban történő elhelyezése. Így került a Múzeum krt. 6–8. főépület lépcsőházának első fordulójába Sztálin gipszszobra. Ezt a szobrot egyik reggel a földre esve, összetörve találták meg. Nagy felhajtás lett belőle. Kiszállt az ÁVH, több napon át keresték a tettest. Végül valakinek (állítólag Bóka dékánnak) támadt egy helyzetet mentő ötlete: „Az a nagytestű kandúr követhette el, amelyet naponta látni a folyosókon.” Később több tanú is akadt. Az egyik látta, hogy a kandúr a szobor fején ült, ő zavarta el. Így aztán senkinek nem lett baja. Az igazi tettes azóta sem jelentkezett. Meglehet, hogy tényleg a kandúr volt?

A Néprajzi Intézet alapításakor még nem rendelkezett könyvtárral és szemléltető anyaggal. Ezért Györffy a Néprajzi Múzeumban kezdte el az oktatást, ahol a szükséges eszközök rendelkezésre álltak. Majd a műegyetem helyére, az Eszterházy u. (később Puskin u.) 3. sz. alá költöztek. Én itt jártam először, Kovács Laci bátyámat látogattam meg. Akkor még a minisztériumban dolgoztam. Egyik alkalommal találkoztam Ortutay Gyulával, aki a szobájába invitált. De hogy miről beszélgettünk? Nem emlékszem. Akkor ő a politikai életből menesztett ember volt. Az a pletyka járta, hogy miniszteri tisztéből Rákosi egy személyes beszélgetésen a következő szavakkal mentette fel: „Ortutay elvtárs! Ön eddig kivont kard volt a demokrácia kezében. De most már ezt a kardot visszahelyezzük a hüvelyébe!” Évek múltán megkérdeztem, mi igaz ebből? De csak annyit mondott: „És elrendelték házi őrizetemet is.”

Haláláig tartó barátságunknak különös történetét is elmondom. Még a minisztériumban dolgoztam, amikor egy névtelen feljelentőlevélben foglaltak kivizsgálását bízta rám. A levél írója Ortutay ellen áskálódott. Azt állította, hogy Katona Imre személyében olyan embert pártfogol, aki zavaros nőügyei miatt alkalmatlan az egyetemi ifjúság oktatására. A levelet Csongrádon adták fel, ezért főnökeim utasítására oda kellett utaznom megtudni, hogy ki a levél írója. Örömmre nem jártam eredménnyel. A kivizsgálásról szóló jelentést pedig Ortutay segített megfogalmazni.

A Tárgyi Néprajzi Tanszék olyan politikai légkörben született meg, amikor a Néprajzi Intézetet a narodnyikság vádja lengte körül. A szélsőségesek már-már az Intézet megszüntetését jósolták. Nagy meglepetésként hatott, amikor az Intézetet nemhogy megszüntették volna, de még egy másik néprajzi tanszékkel meg is erősítették. Ekkor kezdték el hangoztatni, hogy az új tanszék és annak vezetője ellenlábasa lesz az Ortutay-féle intézménynek. Szerencsére nem így történt. Tálasi intézeti tanárrá kinevezését Ortutay már 1950-ben kezdeményezte. De azért Ortutayt, sőt, Tálasi is meglepte az a gyorsaság, amelynek révén még a törvényes előírásokat is áthágva, a minisztérium a tanszékét létrehozta. Már az is szokatlan volt, hogy a tanszék létrehozását a minisztérium kezdeményezte. A leirat 1951. aug. 24-én kelteződött, melyben a kar dékánját arra utasították, hogy 27-én vagy 28-án tartson rendkívüli kari tanácsot. Szeptember 1-jével pedig már megérkezett a tanszék létesítéséről szóló miniszteri levél is. A tanszék nevét is a minisztérium írta elő. Ezen az sem változtatott, hogy a kari tanács elfogadta Ortutaynak azt a javaslatát, hogy a tágabb körű Gazdasági Néprajzi Tanszék nevet kapja. A kar történetében nem volt példa arra, hogy egy tanszék létesítése egyetlen hét leforgása alatt megtörténjék. Jogos tehát azt feltételeznünk, hogy a háttérben olyan felsőbb politikai erők működtek, amelyek az új tanszék létesítését Ortutay fricskázásának szánták.

A budapesti néprajzi tanszék hetven éve „diákszemmel”

Emlékeim szerint kedves professzorunk, Dömötör Tekla tanszékünket nemes egyszerűséggel csak „tansámlinak” szokta emlegetni, utalva az egyetem nagy tanszékeivel, tanszékcsoportjaival szembeni „jelentéktelenségére”. Nos, minden „jelentéktelensége” mellett ez a tanszék pontosabban „tanszékek” fennállása/fennállásuk hetven esztendeje alatt csaknem félezer diplomás néprajzost produkált/produkáltak. S most nekem az ő nevükben, az eddig végzett hallgatók nevében kellene pár szót szólnom. Közös nevezőre hoznom, mondjuk Vajda Lászlót és Agócs Gergőt. Hát, hölgyeim és uraim, ne is haragudjanak meg, de ez nekem itt és most nem fog menni. S mivel különben sem szeretek olyan csoport nevében beszélni, amely csoport engem erre nem hatalmazott föl, ha megengedik, szubjektív leszek...

Vidéki (sőt, halmozottan vidéki: „határon túli”), tátott szájú hallgatóként érkeztem 1975-ben Budapestre, igaz, hogy néprajzra vettek fel, de – ahogy mondani szokás – „kora gyermekkorom óta” régész szerettem volna lenni. Hisz fogalmam sem volt, mi a néprajz. (Igaz: ma sincs. Valami olyasmi ügyebár, amivel a néprajzosok foglalkoznak...) Azóta sem tudom megfejtetni, hogy mi volt az a csáberő végül is, ami az archeológiától a néprajzhoz húzott. Sokat olvasó gyerek voltam, az irodalom a priori érdekelt, s talán az, hogy már az első folklorisztikai órákon szóba jött a *Kortárs*, az *Új Írás*, meg az *ÉS* (az *Élet és Irodalom* már volt a kezemben korábban is, de hogy ez azonos az *ÉS*-sel, azt Dömötör Tekla egy óráján következtettem ki.) Netán kedves tanáraink (Barabás Jenő, Hoffmann Tamás, no meg Tálasi prof) magával ragadó, lebilincselő előadói stílusa vonzott volna a néprajzhoz? A fene tudja. Tény, hogy az első évfolyam végére már öntudatos néprajzosnak éreztem magamat.

Aztán később minden szempontból kipróbáltam ezt az intézményt: voltam vizsgáról kirúgott diák, voltam a könyvtárból szinte a szó szoros értelmében kutasítva... No, de ezt engedelmezzel elmesélem. Talán másodéves lehettem, amikor valamilyen ügyesbajos dologban bekopogtattam az akkori könyvtáros, Bihari Anna szobájába, ahol Tálasi prof éppen valamit diktált Annának. Én illedelmesen köszöntem, majd mondtam is mondókámat a könyvtárosnak. Illetve csak mondtam volna, mert az első mondatot sem fejezhettem be, amikor Tál apó rámdörgött: „No, ide figyeljen kiskomám! Amikor én itt a maguk érdekében dolgozom, ne zavarjon! Mars ki!!!” Inkább élő halottként támolyogtam ki a könyvtárból, majd az egyetem épületéből és úgy gondoltam, ezzel vége egyetemi pályafutásomnak. Ennyi volt, szép volt. Vége. Egy hétig a tanszék közelébe se mentem. Akkor kezdtek mondogatni csoportársaim, hogy Tálasi többször keresett, be kell hozzá menned. No, mondom, ez a vég és erőt véve magamon, reszkető térdekkel s (gondolom) vértelen arccal bekopogtam a profhoz. Aki félénk köszöntésemet úgy fogadta, hogy elem sietett az ajtóig, kezét fogott velem, megveregette a vállamat, leültetett és az akadémikus Tálasi István bocsánatot kért „a múltkori incidens miatt” egy bárdolatlan kisdíaktól. Majd elmesélte, milyen tanszéki gondjai vannak, s éppen ez ügyben dolgozott, ideges volt. S csak úgy mellékesen megemlítette, hogy azért ilyen esetben illik a hallgatónak az idősebbtől elnézést kérni a zavarásért. Nagy iskola volt ez számomra: egyrészt viselkedni tanított meg, másrészt arra, hogy nincs olyan magas társadalmi, szakmai polc, ahol ülve az ember ne gyakorolhatna önkritikát, még ha pedagógiai megfontolásokból is...

Majd visszakaptam (teljes joggal!) egyetemi doktori disszertációmát átdolgozásra, amit aztán sikeresen megvédtam. Később voltam summa cum laude minősítéssel végzett PhD-hallgató, előtte, közben meghívott vendégelőadó, később opponens a doktori

programban... És minden minőségemben rengeteget tanultam itt: szakmát, módszert, emberséget...

A minap a pozsonyi Pátria Rádió riportere kérdezte tőlem, hogy milyen érzés visszatérni az egykori tanulóévek színhelyére, a budapesti egyetem néprajzi tanszékére? Mintha haza menne az ember – volt rá az első ösztönös válaszom, s ahogy átgondoltam, mégiscsak furán hatott ez. Hiszen a tanszék a mi időnkben nem is itt volt, tanáraink nagyobbik része sajnos már nincsen közöttünk, egy olyan oktatói generáció lép fel ma-holnap (oroszlánkörmeit már mutogatja), amely inkább gyerekeink nemzedékéhez tartozik... és mégis. Mégis van valami fészekmeleg, vagy mit tudom én mi, de valami otthonossá teszi ezt a tansámlit. Talán Voigt tanár úr személye? De hát tőle meg retgettünk diákkorunkban. Sőt. Egyik kedves kollégánk, nem nevezem őt meg, mivel nem hatalmazott föl rá,* említette nem is oly rég: „A Voigt tanár úr mellett az ember sosem lehet biztonságban!” És – természetesen hozzá – addig jó, amíg így van ez. Amíg nem bízunk el magunkat, amíg úgy tudunk írni, hogy közben sose feledjük: vajon mit szólna ehhez Barabás Jenő, mit szól, ha olvassa, Voigt Vilmos? Illetve, mit szól hozzá Vajda László? Mert életkori adottságokból kifolyólag ő nem lehetett tanárom a pesti egyetemen a szó köznapi értelmében, de később, Münchenben megismerve őt, rengeteget tanultam tőle. A mai ünnepség amolyan előjátékként Vajda professzor urat vendégül láthattuk keszégfalvai hajlókunkban, aki egy latin mondással búcsúzott: Sapere aude – merj gondolkodni. S miután elment, esett le a tantusz: igen, ezt tanultuk meg (persze már, aki...) tanárainktól is a pesti néprajzi tanszéken. Többek között ezt szeretném megköszönni nekik, az eltávozottak emléke előtt fejet hajtva, hiszen ezzel az útravalóval tudtuk odahaza elérni, hogy azért ma már van szlovákiai magyar néprajzi tudományosság: vannak eredmények, vannak publikációk...

És ez nem kismértékben nekik is köszönhető!

És jó, hogy írás közben van kikre gondolni!

LISZKA JÓZSEF

Köszönetnyilvánítás

Kedves Kollégánk!

Őszintén köszönjük részvételt a Néprajzi Intézetünk 70. évfordulója alkalmával rendezett ünnepségünkön. Köszönjük üdvözetét, felszólalását, jubileumi emlékkönyvünkbe tett megjegyzését és bármilyen segítségét. Reméljük, e fontos rendezvény kellemes emlékeket keltett. Minden rendezési hibáért ezúttal is elnézést kérünk.

A vizuális dokumentáció CD-ROM formában hozzáférhető. A későbbiekben Intézetünk honlapjáról tájékozódhat munkánkról.

Reméljük, lesz még intézeti rendezvényünk, amelyekre ezúttal is őszinte szeretettel hívjuk és várjuk. Kérjük, ehhez adja meg értesítési címét.

Egyébként is Intézetünk mindig nyitva áll kollégáink és barátaink előtt!

VOIGT VILMOS

* Én voltam. A szerk.

A néprajz egyetemi oktatásáról

A néprajz szak egyetemi oktatásának helyzete 2004 őszén

Az Oktatási Minisztérium 2003 nyarán hirdette meg programját, mellyel a hazai felsőoktatást az ún. bolognai folyamat jegyében erőteljes átalakításoknak igyekszik alávetni. A sok szövegváltoztatban megjelent, *Csatlakozás az európai felsőoktatási térséghez* című dokumentum nagy vitákat váltott ki, majd 2004 márciusától új köntösben, *Magyar Universitas Program* címen jelent meg. Ennek tömörített változatát a Kormány 2004. június végén fogadta el. 2004 nyarán aztán megjelent egy új felsőoktatási törvény tervezete, mely szintén nagy vitákat váltott ki, s melyet számos szakmai testület vetett el vagy tartott vitára alkalmatlannak. Természetesen nincs itt sem tér, sem szükség arra, hogy akár csak nagy vonalakban ismertessük a koncepció és a törvénytervezet alapvonalait (az érdeklődők megtalálhatják a megfelelő dokumentumokat az Oktatási Minisztérium honlapján, www.om.hu címen), vagy a vele kapcsolatos vitákat, melyek a sajtóban és a médiában sokfelé követhetők.

A koncepcionális tervezéssel teljesen egyidejűleg (jogszabályi felhatalmazást és az elvi egyetértést is nélkülözve) megindultak azok a gyakorlati-végrehajtási munkálatok is, melyek kitűzött célja a felsőoktatás szerkezetének átalakítása az angolszász országokban elterjedt rendszerre, s melynek egyik fontos eleme, hogy egy hároméves alapképzési szakaszt követ egy kétéves mesterképzés, vagyis a párhuzamosan futó egyetemi és főiskolai képzés helyébe, azt megszüntetve egy lineáris rendszerben felépített felsőoktatás lép. A minisztérium szándéka az volt, hogy ezt a szerkezeti átalakítást fel kell használni arra is, hogy radikálisan lecsökkentsék a felsőoktatási szakok számát. A 2003/2004-es tanév az előzőekben említett vitaanyagok véleményezése mellett azzal telt, hogy szakbizottságokban és testületekben újabb és újabb tervezetek láttak napvilágot, melyek egy leendő (azóta megszületett) kormányrendelet mellékletét alkothatják. A határozott cél az volt, hogy a meglévő több, mint négyszáz egyetemi és főiskolai szak száma alig több, mint százra csökkenjen le.

A szakok számának csökkentésében leginkább érintett a bölcsész szakterület volt. Itt a bölcsészkar Dekáni Kollégium azt a megoldást igyekezett érvényesíteni, hogy a meglévő szakok többségét „megszüntetve megőrzi”: átfogóbb alapszakokat hoz létre, melyeken belül aztán úgynevezett „szakirányok” maradnak meg. A spanyol, olasz, román, portugál szakok például így tehát együtt a „romanisztika” alapszakot alkotják, s a hároméves alapképzést követően a végzett számára egy diplomamelléklet tanúsítja, mit is tanult valójában. A történelem alapszakon belül a történelem mellett szakirányként maradt meg a régészet, a levéltár, a történeti muzeológia, a szabad bölcsészeten belül szakirány a művészettörténet, a filozófia stb.

Amikor 2004 tavaszán kiderült, hogy a néprajz szak is csupán szakirányként lenne jelen a bölcsészkar képzésben (a történelem alapszakon belül), a hazai néprajzi tanszékek közös megbeszéléseiket követően összefogtak a szakos alapképzés megtartása érdekében. Mivel az egyetemi testületeken belül megtett javaslataink első látásra eredménytelennek bizonyultak (a bölcsészkar Dekáni Kollégium leszavazta a Bartha Elek dékán és tanszékvezető által tett pozitív előterjesztést), úgy határoztunk, hogy szükség van a szélesebb szakmai összefogásra. Az alábbiakban ennek dokumentumai közül adunk közre néhányat.

2003. május 3-án a bölcsészkar néprajzi és kulturális antropológiai tanszékek vezetői *feljegyzéssel* fordultak a bölcsészkar Dekáni Kollégiumhoz, melyet egyúttal eljuttat-

tak az Oktatási Minisztérium felsőoktatásért felelős helyettes államtitkárához, illetve az oktatási miniszterhez is. Májusban sor került egy közös megbeszélésre is a minisztériumban. Ezzel szinte egy időben a néprajz szak megtartása érdekében *állásfoglalást* fogadott el a Magyar Néprajzi Társaság is, melyet a társaság elnöke továbbított és választ is kapott rá. Hasonlóképp *állásfoglalást* terjesztett elő a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottsága is. Az állásfoglaláshoz május végén számosan csatlakoztak aláírásukkal és támogató nyilatkozatukkal, például a Szabadtéri Néprajzi Múzeumból, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumból, a miskolci Herman Ottó Múzeumból, a szegedi Móra Ferenc Múzeumból, az Európai Folklor Intézetből, a Néprajzi Múzeumból, az MTA Néprajzi Kutatóintézetéből és sok más helyről.

A közös fellépést követően a végső tervezetekbe az került be, hogy a történelem képzési ágon belül néprajz alapszak is indulhat a történelem alapszak mellett, továbbá hogy a magyar alapszakon belül szakirányként helyet kaphat a folklorisztika is. Ezután 2004. augusztus 30.-i keltezéssel jelent meg a Kormány 252/2004. sz. rendelete (emlékeztetőül: ebben az időpontban az előző miniszterelnök már lemondásban volt és az újat még nem nevezték ki). A *Magyar Közlönyben* és a Kormány, illetve az Oktatási Minisztérium honlapján is megjelent rendelet jogilag kodifikálja a felsőoktatás kétszintű rendszerét és elrendeli a bevezetéshez szükséges további munkálatokat, megnevezi a felelős testületeket. Mindezt olyan helyzetben, amikor a még érvényben levő felsőoktatási törvény ezt a rendszert nem foglalja magában, az újnak még a tervezési fázisában tartanak; és olyan módon, hogy a kétszintű képzésnek csak az első, alapszakaszát (mely BA, illetve BSc fokozattal zárul) határozza meg, a továbblépést jelentő „mesterszakok” meghatározása és felsorolása nélkül.

A rendeletet követően néhány hét állt rendelkezésünkre ahhoz, hogy kidolgozzuk azt a (minisztériumnak és a Magyar Akkreditációs Bizottságnak szóló) *kérelmet*, amely alapul szolgál a hároméves néprajz alapszak létesítéséhez, és amely magában foglalja a szak kerettantervét. Ezt a budapesti Néprajzi Intézetben Mohay Tamás koordinálásával dolgozta ki az ELTE Tárgyi Néprajzi, illetve Folklore Tanszéke (Voigt Vilmos, Verebélyi Kincső), a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke (Bartha Elek, Keményfi Róbert), a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke (Barna Gábor, Pusztai Bertalan, Simon András), valamint a Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszéke (Vargyas Gábor). A kerettanterv formai előírásaiban mindenben követtük a Magyar Akkreditációs Bizottság elvárásait és előírásait (melyeket szintén lehet olvasni a honlapon: www.mab.hu). E terv jóváhagyása után következik a továbblépés: arra, hogy a majdani kétszintű képzés keretei között az egyetemi szakok egymás között átjárhatók legyenek, továbbá arra, hogy a minisztériumi jóváhagyást követően ennek figyelembevételével dolgozza ki minden egyetemi szak felelőse a megfelelő saját szak indítási tervét. Ezekben az intézményi tervekben lehet majd érvényesíteni helyi sajátosságokat a kurzusok konkrét meghirdetésében, programok és specializációk kialakításában.

A néprajz szak egyetemi helyzetének mostani dokumentumait akkor is tanulságosnak tartjuk közreadni, ha tudjuk, hogy idők során még sok minden változhat. 2004 őszén egy átrendeződő felsőoktatási rendszerben itt tartunk, ezt tudjuk dokumentálni.

MOHAY TAMÁS

Feljegyzés

a néprajz szak BA szintű képzésének megtartása érdekében

A bölcsészettudományi karok Dékáni Kollégiumának 2004. március 30-án megtartott ülésén – a jegyzőkönyv szerint újabb vita után – olyan elhatározás született, hogy a bölcsész szakok leendő felsorolásában a néprajz szak ne jelenjék meg BA szinten, hanem a történelem alapszak egyik szakiránya (a levéltárral és a régészettel együtt), a folklorisztika pedig a magyar alapszak szakiránya legyen.

A döntés következményeként a leendő kétszintű képzésben a néprajz szak nem adhatna BA szintű diplomát, nem végezhetne teljes körű rendszeres képzést az első három évben. Ennek következtében a kétéves MA szintre zsugorodnék össze a valódi néprajz szakos szakismeretek átadásának ideje.

Alulírottak, a hazai néprajzi és kulturális antropológia tanszékek vezetői, valamint néprajzi intézmények képviselői ezzel szemben továbbra is a leghatározottabban úgy gondoljuk, hogy a bölcsész szakok között már BA szinten is helye van a néprajznak. Indokainkat a következőkben újra, röviden összefoglaljuk.

1. A szak széles körű képzési intézményrendszere Magyarországon hosszú folyamat során szilárdult meg. A néprajzot 1929, illetve 1934 óta egyetemi szakként tanulhatják Szegeden, illetve Budapesten, 1949 óta Debrecenben, 1992 óta Pécsen és Miskolcon. Mindezekben a helyeken ma teljes, ötéves egyetemi képzés folyik.

2. A néprajz szak iránt folytonos és széles körű igény mutatkozik, amit egyáltalán nem csökkentett a képzési lehetőségek kiszélesedése 1989 után sem. Sőt, rendszeres a 4–5-szörös túljelentkezés a nappali tagozatokra. A magyar egyetemeken teljes képzésben évente mintegy 100, összesen 500 hallgató vesz részt, nem számítva a levelező hallgatókat, akik évente további 50 főt jelentenek. A képzést jelenleg egyetemünkön 33 oktató végzi, akik közül 17 vezető oktató (professzor, akadémiai doktor, docens, akadémiai fokozattal). Nem vagyunk tehát „kis szak”.

3. A felsőoktatási törvényben a néprajz tanárképes szak. Ez viszont megkívánja a teljes, ötéves néprajz szakos képzést. Erre a közoktatási tantervek alakulása (NAT) is igényt támaszt.

4. A néprajz szakon végzett szakembereket számos kulturális intézmény alkalmazza: múzeumok, közművelődési és oktatási intézmények, kutatóintézetek, nem beszélve a számba jöhető egyéb alkalmazásokról (média, turizmus, szerkesztőségek, kisebbségpolitika stb.). A néprajz szakos BA diploma sokak számára jelent értéket, munkaerőpiaci mobilitásukat is elősegítve, akár más egyetemi végzettséget megelőzően vagy azt követően.

5. A bölcsész szakok száma egyébként sincs mereven behatárolva. A néhány hónappal ezelőtti állapothoz képest mostanra kiderült, hogy a Dékáni Kollégium további szakokat, például az iranisztikát és a hebraisztikát is a BA szintű alapszakok közé sorolta.

6. A néprajz különböző szakirányokká változtatása azzal a veszéllyel jár, hogy a szakma egysége szétforgácsolódik, hiszen a néprajzi képzésben eddig is együtt és egyforma jelentőséggel volt jelen a folklorisztika, a tárgyi néprajz, a kulturális antropológia és az európai etnológia. Ha a néprajz szak még a BA szintű képzés és diploma kiadásának lehetőségét is elveszti, az végképp egy nagy múltú és komoly tudományos eredményeket felmutató szakma szétzilálásához vezethet. Ugyanezeknek a stúdióknak az oktatása Európa számos országában régóta megszerveződött, és továbbra is teljes egyetemi képzés keretében folyik.

7. Tudomásul kell venni, hogy a néprajz – a nyelv és irodalom, a történelem, a művelődéstörténet, a társadalomtörténet és más tudományok mellett – évszázadok óta

egész Európában nemzeti tudomány is, amely a világ, és azon belül a nemzeti kulturális örökség kutatásával és elemzésével foglalkozik. Ennek jelentőségét az Európai Unió, az UNESCO minden idevágó fontos dokumentuma megerősíti. A magyar néprajzi kutatás és oktatás nemzetközi elismertségét jelzi, hogy képviselői számos nemzetközi szervezetben és testületben töltenek be fontos, meghatározó szerepet.

Ezen feljegyzésünket eljuttatjuk a bölcsészkar Dekáni Kollégiumhoz, az oktatási miniszternek, a felsőoktatási helyettes államtitkárnak, a MAB elnökének.

Budapest, 2004. május 3.

Bartha Elek igazgató
DTE BTK
Néprajzi Intézet

Kotics József tanszékvezető
MBE BTK
Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék

Voigt Vilmos tanszékvezető
ELTE BTK
Folklore Tanszék

Vargyas Gábor tanszékvezető
PTE BTK
Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék

Mohay Tamás tanszékvezető
ELTE BTK
Tárgyi Néprajzi Tanszék

Barna Gábor tanszékvezető
SZTE BTK
Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

A Magyar Néprajzi Társaság levele az oktatási miniszterhez

Dr. Magyar Bálint
oktatási miniszter úr

Budapest, 2004. június 8.

Oktatási Minisztérium
BUDAPEST
Szalay u. 10–14.
1055

Tisztelt Miniszter Úr!

A Magyar Néprajzi Társaság 2004. június 2.-i 116. évi rendes közgyűlése határozatot fogadott el arról, hogy a néprajz szak egyetemi oktatásának ügyében csatlakozik az MTA Néprajzi Bizottságához, s támogatja annak mellékelt állásfoglalását.

Az 1889-ben alakult, ma 1577 tagot számláló tudományos társaság alapítása óta alapvető célkitűzései között tartja számon a néprajz kutatása mellett a néprajzi ismeretek legszélesebb körben történő terjesztését. Alapszabályában megfogalmazott „tevékenységének célja és feladata a néprajz mindenkori célkitűzéseinek támogatása, végrehajtásukban való részvétel, a néprajz eredményeinek mind szélesebb körben történő megismertetése, a néprajz művelői, pártolói és a néprajz iránt érdeklődők összefogása, a néprajznak, valamint művelőinek szakmai érdekvédelme.”

A Magyar Néprajzi Társaság mint a hazai néprajztudomány elsőként létrejött, meghatározó intézménye felelősséget érez a néprajz alapszakként való oktatásának fennmaradásáért, valamint az ötesztendő graduális képzés megmaradásáért. Tagságunk úgy ítéli meg, hogy a tudományos kutatás alapfeladatain túl napjainkban az ötéves egyetemi

képzés keretében megszerzett tudás elengedhetetlen a magyar múzeumokban összegyűjtött milliós nagyságrendű néprajzi tárgy muzeológiai feldolgozásához, tudományos feltáráshoz. Ez a képzési szisztéma feltétlenül szükséges ahhoz, hogy megfelelő szakmai tudással felvértezett pedagógusok oktathassák a Nemzeti Alaptanterv hon- és népismeret tárgyát. Úgy véljük, a magyar néprajzi ismeretek korunkban az általános műveltség megszerzéséhez ugyanúgy szükségesek, mint az irodalmi, művelődéstörténeti vagy művészettörténeti képzés útján megszerezhető tudás.

Tisztelt Miniszter Úr!

Kérjük, mérlegelje a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén elfogadott állásfoglalásunkat, s tisztelettel kérjük személyes közbenjárását ahhoz, hogy a Felsőoktatási Reform megvalósítása során a néprajz továbbra is öt éven át oktatott alapszak legyen, BA-fokozatos diplomát adjon, majd etnográfiai és folklorisztikai szakágon folytatva MA-fokozatot nyújtson.

Öszinte tisztelettel:

Dr. Paládi-Kovács Attila
elnök
az MTA I. tagja

T. dr. Bereczki Ibolya
főtítkár

Melléletek:

- a Magyar Néprajzi Társaság 2004/6. sz. közgyűlési határozata;
- a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottsága állásfoglalása.

A Magyar Néprajzi Társaság 2004/6. sz. közgyűlési határozata

A közgyűlés a szöveg meghallgatása után egyhangúlag úgy döntött, hogy a néprajz szak egyetemi oktatásának ügyében csatlakozik az MTA Néprajzi Bizottságához, s támogatja annak Állásfoglalását. A Magyar Néprajzi Társaság mintegy 1600 fős tagsága nevében ragaszkodik a néprajz alapszakként való fennmaradásához és a néprajz szak ötesztendős graduális képzéséhez.

Állásfoglalás

a néprajz szak BA szintű képzésének megtartása érdekében

A Bölcsészettudományi Karok Dékáni Kollégiumának 2004. március 30-án megtartott ülésén olyan elhatározás született, hogy a bölcsész szakok leendő felsorolásában a néprajz szak ne jelenjék meg BA szinten, hanem a történelem alapszak egyik szakiránya, a folklorisztika pedig a magyar alapszak szakiránya legyen. A döntés következtében a leendő kétszintű képzésben a néprajz szak nem adhatna BA szintű diplomát, nem végezhetne teljes körű képzést az első három évben.

A bölcsészkarai néprajzi-kulturális antropológiai tanszékek vezetői 2004. május 12-én az oktatási miniszterrel történt megbeszélésükön elfogadták azt a megoldási javaslatot, hogy a történelem „bemenet” után néprajz alapszakos diploma is kiadható legyen.

A néprajz szak oktatása körül kialakult helyzetet a MTA Néprajzi Bizottsága megtárgyalta, és határozottan támogatja azt az elképzelést, hogy a néprajz és a kulturális

antropológia mint komplex, átfogó alaptudomány a bölcsész szakok rendszerében alapszakként jelenjék meg.

A néprajz integratív tudomány, amely a hazai kutatási és oktatási hagyományok szerint magában foglalja az etnográfát (modernebb megnevezéssel az európai etnológiát), a folklorisztikát és az etnológiát (vagy másként a kulturális antropológiát). Az egyetemes és a nemzeti egysége a képzésben és a kutatásban is kiegészül a történeti látásmóddal és a jelenkori változások iránti érzékenységgel. A néprajz holisztikus alaptudomány, a teljes értékű felkészülésre – középiskolai háttér híján – teljes, ötéves egyetemi képzésre van szükség. Nem tekinthető olyan „kis szak”-nak, amely akár a történelemtudomány, akár más szak részeként, szakirányaként működhetne.

Fontos kiemelni, hogy a néprajz széles társadalmi beágyazottsággal rendelkezik. Minden egyetemen rendszeresen sokszoros a túljelentkezés, számos helyen – közoktatásban, múzeumokban, közművelődési intézményekben, médiában, turizmusban, kisebbségpolitikában, környezetvédelemben, műemlékvédelemben, szerkesztőségekben stb. – hasznosítják a néprajzi szakismereteket. A tudományszak mögött fejlett, országos, regionális és helyi közgyűjteményi hálózat áll. Legáltalánosabb értelemben a néprajz a kultúrák általános törvényszerűségeinek megértését, a nemzeti és az európai múlt ismeretét, a világban való széles körű tájékozódást, akár a helyi (etnikai, vallási stb.) konfliktusok megoldását is segíti a társadalom egészében. Ahhoz, hogy az egyetemokről ilyen ismeretek és készségek birtokába jutott szakemberek kerüljenek ki, nem nélkülözhető a tudományszak minden ágát teljes körűen oktató alapképzés. Ez az eddigi évtizedekben már bizonyított: a magyar néprajzot, eredményeit és oktatási rendszerét szerte Európában elismeréssel emlegetik, olykor modellnek tekintik.

Az MTA Néprajzi Bizottsága bízik abban, hogy a szak teljes körű egyetemi képzésének biztosítása lehetővé teszi, hogy a néprajz az előtte álló tudományos és társadalmi kihívásokra adekvát válaszokat adjon, miközben képes rá, hogy a szakmai megújulás lehetőségeivel is éljen. Ehhez multhatatlanul szükséges, hogy a szakmai képzés kereteinek és tartalmi kérdéseinek lezárása előtt a döntéseket hozó testületek vegyék figyelembe az illetékes szakmai testületek véleményét és javaslatait.

Budapest, 2004. május 25.

Dr. Cseri Miklós
az MTA Néprajzi Bizottságának
titkára

Dr. Kósa László akadémikus
az MTA Néprajzi Bizottságának
elnöke

**Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási helyettes államtitkárának levele
a Magyar Néprajzi Társasághoz**

Dr. Paládi-Kovács Attila
elnök úr részére

Magyar Néprajzi Társaság
BUDAPEST

Tisztelt Elnök Úr!

A felsőoktatási törvényt módosító 2003. évi XXXVIII. törvény, illetve a 2004. évi LX. törvény alapján a felsőoktatási intézmények alapképzésben 2006-ig időszakban a felsőoktatási törvény 84–86. §-aiban foglaltaktól eltérő szerkezetű, tartalmú és időtartamú képzést kormányrendeletben meghatározott feltételek szerint – a felsőoktatási törvényben meghatározott akkreditáció feltételeinek történő megfelelése esetén – az oktatási miniszter külön engedélyével indíthatnak.

A többciklusú, lineáris felsőoktatási képzési szerkezet első képzési ciklusának alapszak szerkezetére a Magyar Rektori Konferencia és a Főiskolák Főigazgatói Konferenciája által létrehozott Bolognai Bizottság a Nemzeti Bologna Bizottsággal együttműködve tett javaslatot.

Ezúton is köszönöm a felsőoktatás képzési szerkezetének átalakításával kapcsolatosan megfogalmazott és az Oktatási Minisztériumnak megküldött szakmai véleményét, amelyeket a fenti szakmai bizottságok mérlegeltek. Ez alapján terjesztettük a szakszerkezetre vonatkozó javaslatot a kormány elé.

Szakmailag fontosnak tartom, hogy a képzésben érdekelt felsőoktatási intézmények és a szakmai szervezetek is megértsék, illetve elfogadják az új képzési szerkezet lényegét, amelyben az alapfokozatot nyújtó első ciklus képzéseit, majd a mester szakok szakszerkezetével együtt kell figyelembe venni a munkaerőpiacon, illetve a szakképzettségek gazdasági, társadalmi megítélésében.

A jelenlegi főiskolai és egyetemi szintű képzések a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő végzettséget adnak, ugyanakkor a főiskolai szintű végzettség megszerzése nem előfeltétele az egyetemi képzési szint megszerzésének. Ilyen értelemben a két szint nem épül egymásra. Jelenleg a felsőoktatási intézmény dönt arról, hogy milyen mértékben fogadja el az egyetemi tanulmányok megszerzése esetén a már megszerzett ismereteket. Az is jellemző, hogy a felsőoktatásban megkezdett, egyetemi szintű képzésre irányuló tanulmányok esetén ma nincs kilépési lehetőség. Ehhez képest az új képzési struktúrában az első három-négyéves képzési ciklust úgy követi a legfeljebb kétéves második ciklus, hogy az kellő ismereteket nyújt a munkaerőpiacon való azonnali elhelyezkedéshez és egyúttal megfelelő elméleti alapot is ad az adott szakterületen a tanulmányok azonnali vagy későbbi, néhány éves munkavégzést követő folytatásához, a mesterfokozat megszerzéséhez. A szakmai specializációra vagy az alapszakon túlmutató elmélyülést biztosító tanulmányokra közvetlenül a végzés után vagy később is sor kerülhet.

Budapest, 2004. július 26.

Üdvözlettel:

Dr. Mang Béla

Kérelem a néprajz alapszak létesítésére

A kérelem címzettje: az oktatási miniszter

Véleményező: a Magyar Akkreditációs Bizottság

I. ADATLAP

1. A kérelmező felsőoktatási intézmény neve, címe

Az intézmény neve	Az intézmény címe
Debreceni Egyetem	4010 Debrecen, Egyetem tér 1.
Eötvös Loránd Tudományegyetem	1088 Budapest, Múzeum körút 4/A.
Pécsi Tudományegyetem	7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
Szegedi Tudományegyetem	6720 Szeged, Dugonics tér 13.

2. A kérelem tárgya

Néprajz alapszak létesítése, képzési és kimeneti követelmények meghatározása.

3. A szak megnevezése

Néprajz alapszak.

4. A szakképzettség megjelölése

Okleveles néprajz alapszakos (BA) bölcsész.

5. A továbblépésre lehetőséget nyújtó mesterszakok megnevezése

- Néprajz szakos bölcsész/muzeológus/tanár
- Folklorisztika szakos bölcsész/muzeológus/tanár
- Kulturális antropológia szakos bölcsész/muzeológus/tanár

A mesterszakos képzések köre és felépítése a mesterszakok akkreditációjakor a helyi adottságoknak megfelelően változhat. A 252/2004. (VIII. 30.) sz. kormányrendelet értelmében a tanári mesterképzés nem egyszakos.

6. A szak javasolt képzési terület/képzési ág szerinti besorolása

Bölcsészettudományi képzési terület/Történelem képzési ág.

7. A szak javasolt tudományági besorolása

A 169/2000. (IX. 29.) sz. kormányrendelet melléklete szerint

6. Bölcsészettudományok,

6.7. Néprajz és kulturális antropológiai tudományok.

8. A szak megfeleltetése a korábbi végzettség és szakképzettség szerint

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény alapján kiadott, az egyes szakok képzési követelményeiről rendelkező jogszabályok alapján:

2. Bölcsész szakcsoport:

– 129/2001. (VII. 13.) sz. kormányrendelet a felsőoktatásban a bölcsészettudományi és egyes társadalomtudományi alapképzési szakok képzési követelményeiről.

11. Tanári képesítés:

– 111/1997. (VI. 27.) sz. kormányrendelet a tanári képesítés követelményeiről.

A főiskolai szintű végzettség alapképzésben szerzett alapkozatnak, az egyetemi szintű végzettség mesterképzésben szerzett mesterfokozatnak feleltethető meg.

9. Dátum, és az intézmény(ek) felelős vezetőjének megnevezése, cégszerű aláírása, vagy az együttesen benyújtó intézmények elfogadó nyilatkozata

Az intézmény neve	Az intézmény felelős vezetőjének megnevezése	Az intézmény felelős vezetőjének cégszerű aláírása
Debreceni Egyetem	Dr. Nagy János rektor	Lásd a mellékleten!
Eötvös Loránd Tudományegyetem	Dr. Klinghammer István rektor	Lásd a mellékleten!
Pécsi Tudományegyetem	Dr. Lénárd László rektor	Lásd a mellékleten!
Szegedi Tudományegyetem	Dr. Szabó Gábor rektor	Lásd a mellékleten!

Budapest, 2004. november 15.

10. Az adatlap mellékleteinek felsorolása

1. A néprajz alapszak kreditstruktúrájának ábrázolása.
2. Az intézményi tanácsok elfogadó nyilatkozatai:
 - Debreceni Egyetem,
 - Eötvös Loránd Tudományegyetem,
 - Pécsi Tudományegyetem,
 - Szegedi Tudományegyetem.
3. A szakmai egyeztetés jegyzőkönyvi kivonatai.

II. A SZAKLÉTESÍTÉSI KÉRELEM INDOKLÁSA

1. A szak létesítésének előzményei

Jelenleg négy magyarországi tudományegyetemen folyik teljes körű akkreditált ötéves néprajz szakos képzés (ELTE, DE, SZTE, PTE). Budapesten önállóan akkreditált doktori iskola van a PhD-képzés kezdeteitől fogva, Debrecenben és Pécsen pedig multidiszciplináris doktori iskolák programjaként folyik PhD-képzés. Néprajz szak szervezetten és folyamatosan 1934 óta működik Budapesten. Néprajzi Tanszék már korábban, 1929-ben is létesült Szegeden, a néprajz első hazai magántanári képesítését pedig 1898-ban adták ki Kolozsvárott. Ezt megelőzően is már legalább 50 évvel folytak rendszeres előadások különböző néprajzi, etnológiai, folklorisztikai témakörökben a Nagyszom-

batban alapított, majd Budára, illetve Pestre költöztetett egyetemen. Nem lehet kétséges, hogy a szak fenntartása az új képzési struktúrában feltétlenül indokolt.

2. A szakképzettség várható hasznosítási területe a munkaerőpiaci, társadalmi igény bemutatásával

A néprajz szakon végzett szakembereket évtizedek óta számos kulturális intézmény alkalmazza: múzeumok, közművelődési és oktatási intézmények, kutatóintézetek, nem beszélve a számba jöhető egyéb alkalmazásokról (média, turizmus, szerkesztőségek, kisebbségpolitika stb.). A kulturális érintkezések Európa- és világszerte tapasztalható kiszélesedésével, a határok átjárhatóságával megnövekszik a jelentősége a kultúrák működési mechanizmusait értelmiségi módon érteni képes szakemberek munkájának. A néprajz szakos BA diploma sokak számára jelent majd értéket, munkaerőpiaci mobilitásukat is elősegítve, akár más egyetemi végzettséget megelőzően vagy azt követően.

3. Rövid nemzetközi összehasonlítás az új szak vonatkozásában, különös tekintettel az Európai Felsőoktatási Térségre

Különböző elnevezésekkel és eltérő diszciplináris keretekben Európa minden országában folyik az egyetemeken a mienkkel összevethető néprajzi, illetve kulturális antropológiai oktatás és kutatás. A néprajz – a nyelv és irodalom, a történelem, a művelődéstörténet, a társadalomtörténet és más tudományok mellett – évszázadok óta egész Európában egyúttal nemzeti tudomány is, amely a világ, és azon belül a nemzeti kulturális örökség kutatásával és elemzésével foglalkozik. Ennek jelentőségét az Európai Unió, az UNESCO minden idevágó fontos dokumentuma megerősíti. A magyar néprajzi kutatás és oktatás nemzetközi súlyát jelzi, hogy képviselői számos nemzetközi szervezetben és testületben töltenek be fontos, meghatározó szerepet, valamint hogy hazai néprajzi szakképzettségükre alapozva a világ számos országában jutottak el magas oktatói vagy kutatói beosztásokig.

4. A képzési időre vonatkozó javaslat indoklása, kamarák, a szakmai testületek állásfoglalásainak, ajánlásainak figyelembevételével

Az alapszak képzési időre vonatkozó kereteit a 252/2004. (VIII. 30.) sz. kormányrendelet kötelező jelleggel 6 félévben írja elő.

5. A szak képzési céljának és követelményeinek a rokon szakokkal történő összehasonlítása, illetve a karakterisztikus különbségek (szaktávolság) bemutatása

A néprajz alapszakon folyó képzés természetes módon hasonlóságokat mutat más bölcsészettudományi képzési területekével, illetve a történelem képzési ág területére tartozó szakokéval, szakirányokéval (történelem, régészet, muzeológia, levéltár), nemkülönben a magyar képzési ág magyar szakjával, illetve a társadalomtudományi terület kulturális antropológia szakjával is. Az alapok lerakása terén némelyikkel részben egybe is esik. Ugyanakkor a néprajz megkülönböztető sajátosságokat mutat az említett szakokhoz képest mind tudományos ismeretszerzési és elemzési jellegzetességei, mind anyagának kezelése és bemutatása, mind társadalmi szervezetsége tekintetében. A történelem képzési ágon belül az alapszakok közös képzésének volumene 8 kredit (7%), ennek megfelelően az alapszakok közötti távolság 93%.

III. A SZAK KÉPESÍTÉSI KÖVETELMÉNYEI

1. A képzési cél

A törzsképzés célja (azon túl, hogy a megfelelő tanulmányi eredményt elérőket szakjuk alapjainak megismertetése által felkészítse tanulmányaiknak mesterszakra való folytatására): a néprajztudomány, vagyis a folklorisztika, az európai etnológia és a kulturális antropológia alapos megismerése. Cél a saját és mások kultúráját megértő, szűkebb és tágabb közösségek kulturális identitását alakítani tudó, mások kultúrájával szemben toleráns szakemberek képzése, akik jártasak a kultúrákutásban, képesek a kultúra működési törvényszerűségeit a múltban és a jelenben megérteni, értelmezni. Ennek során az elméleti és gyakorlati képzés egyaránt hangsúlyos: a képzés szerves részét alkotják – az előadásokon és szemináriumi munkán túl – a néprajzi gyűjtési és muzeológiai gyakorlatok, az adatkezelés, archiválás módszereinek elsajátítása, a terepkutatás és a tanulmányi szakmai kirándulások.

2. A végzettség szintje (BA, BSc)

Felsőfokú alapkocozat (BA).

3. Az oklevélben szereplő szakképzettség megnevezése (ha szükséges, a szakirányok megjelölésével)

Okleveles néprajz alapszakos (BA) bölcsész.

4. A képzési idő, megszerzendő kreditek

- félévek száma: 6,
- a tanórák (minimálisan szükséges kontaktórák) száma: 1500,
- az oklevél megszerzéséhez szükséges kreditek száma: 180.

5. A képzés főbb tanulmányi területei és azok aránya

Az egyes tanulmányi területekhez rendelt kredithatárok megadásával (tól – ig) az alábbi bontásban.

Törzssanyag (kötelező ismeretkörök)

Alapozó modul/ok

Közös stúdiomok a képzési területen (bölcsészettudomány) belül:

- Filozófiatörténet: 2 kredit

Közös stúdiomok a képzési ágon (történelemtudomány) belül: 8 kredit

- Bevezetés a történettudományba (2 kredit)
- Bevezetés a néprajzba (2 kredit)
- Könyvtári ismeretek (4 kredit)

Szakmai törzsmooul/ok

Közös stúdiomok az alapszakon (néprajz) belül: 72 kredit

- Bevezető alapszakos stúdiomok (12 kredit)
 - Bevezetés a néprajzba
 - Bevezetés a folklorisztikába

o Bevezetés a kulturális antropológiába

- Törzsképzés (60 kredit)

Differenciált szakmai anyag

Kötelező ismeretkörök: 30 kredit

Alapozó modulok: 0 kredit

Szakmai törzsm modulok: 30 kredit

- Etnográfia, folklorisztika, kulturális antropológia területéről választott tárgyak (12 kredit)
- Terepkutatás, múzeumi/archívumi gyakorlat (12 kredit)
- Mueológia és/vagy egyéb tárgyak a társtudományok köréből (6 kredit)

Egyéb, szabadon választható szakmai ismeretek

- Irányított modul 50 kredit
 - o Önállóan összeállítható a szak által nyújtott kínálatból (szakon belüli specializáció)¹
 - o Önállóan összeállítható egy-egy azonos vagy más képzési ághoz tartozó szakirány által nyújtott kínálatból (szakirányon belüli specializáció)²
 - o Minor szak (a kétszakos mesterképzésre való felkészülésként a néprajzhoz társítható (tanárképes) minor szak: például magyar, nyelv szakok, történelem stb.)
- Tanárképzés alapozása, vagy (nem tanári irányba készülők számára) egyéb szabadon választható stúdiumok 10 kredit

Szigorlat: 3 kredit

Szakedolgozat: 5 kredit

Záróvizsga: 0 kredit

Összesen: 180 kredit

6. A szak törzsanyagának leírása

Megjegyzés: az egyes tárgyak kreditértékének megadása tájékoztató jellegű, és csak az egyes tárgyakra érvényes minimumot rögzíti. A hozzájuk rendelt szemináriumokkal együtt fogják majd kiadni a törzsképzés teljes kreditmennyiségét. Ennek részletesebb szabályozására az egyes intézményekben külön-külön kerül sor a szakindítási kérelmek során.

Alapozó modul:

- Filozófiatörténet 2 kredit
A filozófia alapvető kérdéseit filozófiatörténeti megközelítésben tárgyaló kurzus.
- Bevezetés a néprajzba min. 2 kredit
A néprajz tárgya, módszerei, alafogalmi, felosztása, rokon tudományai.
- Bevezetés a folklorisztikába min. 2 kredit
A folklorisztika tárgya, módszerei, alafogalmi, felosztása, rokon tudományai.
- Bevezetés a kulturális antropológiába min. 2 kredit

¹ A szak az intézményi lehetőségek függvényében olyan 50 kredités speciális programcsomagokat alakíthat ki, amelyek lehetővé teszik egy adott szakterület (például folklorisztika, etnográfia, kulturális antropológia) mélyrehatóbb tanulmányozását.

² Az egyes szakirányok az intézményi lehetőségek függvényében olyan 50 kredités speciális programcsomagokat alakíthatnak ki, amelyek lehetővé teszik egy adott szakterület mélyrehatóbb tanulmányozását (ide érthetők például a korábbi rendszerben speciális képzésként működött tantárgyi blokkok, vagy a mesterképzésre előkészítést adó minor szakok).

A kulturális antropológia tárgya, módszerei, alapfogalmai, felosztása, rokon tudományai.

Törzsképzési modul:

- Magyar és összehasonlító néprajz (életmód, gazdálkodás stb.) min. 8 kredit
Az anyagi műveltség rendszeres áttekintése, különös tekintettel a gazdasági formákra, foglalkozási csoportokra, az ergológiai és ergonómiai tényekre. A népi tárgykultúra tipológiáinak, az egyes tárgycsoportok klasszifikációjának megismertetése.
- Népcsoportok és regionális kultúrák min. 4 kredit
A Kárpát-medencében és azon kívül élő magyar népcsoportok, kitekintés a nemzetiségekre.
- Társadalomnéprajz min. 4 kredit
A paraszti társadalom szerkezete, története, alapvető egységei és intézményei.
- Magyar és összehasonlító folklór min. 8 kredit
Folklorepika, folklórlíra, folklórdráma. A folklór főbb műfajai, például hősepika, mese, monda, ballada, kisépikai műfajok, líra, szokás, dramatikus szokások.
- Ritus és vallás, mentalitás min. 4 kredit
Hiedelmek és hiedelemrendszerek. Vallási formációk. Rituselméletek.
- Művészet min. 4 kredit
Zene, tánc, díszítőművészet, népművészet.
- Európa és a világ népeinek kultúrája és társadalma min. 4 kredit
Etnogenezis. A megélhetés forrásai, alkalmazkodás az ökológiai feltételekhez. Az életformák történeti típusai. A hétköznapi élet szerkezete, a fogyasztás és felhasználás főbb jellegzetességei az eltérő kultúrákban.
- Kulturális antropológia min. 4 kredit
Antropológiai elméletek. A társadalmak típusai megélhetési források, ökológiai alkalmazkodás szerint. Az Európán kívüli földrészek: Amerika, Afrika, Ázsia, Óceánia és Ausztrália népei, törzsi társadalmi és magaskulturái.
- Forrásismeret min. 2 kredit
Elsődleges és másodlagos források. Bibliográfiák, lexikonok, szótárak, kézikönyvek, sorozatok, periodikák. Archívumok: tárgy, kép, film, kézirat. Forráskritikai alapok.
- Kutatásmódszertan min. 2 kredit
Az etnográfia, a folklorisztika és a kulturális antropológia kutatási módszerei: terepmunka, megfigyelés, interjú, kérdőív, feldolgozás.
- Tudománytörténet min. 2 kredit
Főbb intézmények, jelesebb kutatók és teljesítmények.

Differenciált szakmai modul:

- Választható tárgyak a folklorisztika, az etnográfia és a kulturális antropológia területéről 12 kredit
Szakirányok híján ez biztosít lehetőséget némi elmélyedésre egy-egy érdeklődési területen, optimális esetben meghívott külső (külföldi) előadókra (is) támaszkodva.
- Terepkutatás és múzeumi/archívumi gyakorlat 12 kredit
Tanári vezetéssel és önállóan végzett néprajzi gyűjtés hazai vagy határon túli terepeken. Gyakorlat hazai vagy külföldi néprajzi muzeológiai gyűjteményekben, illetve archívumokban.
- Muzeológia és/vagy egyéb tárgyak a társtudományok köréből 6 kredit
A választható muzeológián kívül például felvehető történeti, régészeti, muzeológiai, művészettörténeti, zenei, statisztikai, szociológiai, nyelvészeti, földrajzi, informati-

kai, filozófiai, teológiai stb., stb. kurzus. Reméljük, hogy ezt az egyetemi karok közötti átjárhatóság könnyebbé tétele elő fogja mozdítani.

A várható főbb szakirányú és alapszakos specializációs modulok rövid leírása:

A néprajz alapszakhoz nem kapcsolódnak szakirányok, és egyelőre nincs alapszakos specializációs modulja (ebben hasonlít a pedagógiához és pszichológiához, és eltér a legtöbb más bölcsész szaktól, ahol számos szakirány választható). Ilyeneket az egyes intézmények majd saját hatáskörükben és lehetőségeik függvényében alakítanak ki, hiszen a néprajz összetettsége erre lehetőséget ad. A magyar szakon belül indítandó folklorisztika szakirány elvégzését – ahol ilyen lesz – természetesen lehetővé kívánjuk tenni.

Néprajz minor 50 kredit

Az 50 kredites néprajz minor szak önállóan is felvehető más alapszakos képzésben részesülők számára. A néprajz alapszak alap- és törzsképzésének minden tárgyköréből minimum 2 kredit teljesítendő, a fennmaradó krediteket a néprajz alapszak teljes képzési választékából szabadon lehet megszerezni.

A szak törzsanyagára jellemző ismeretekörök (alapozó modulok, szakmai törzsmodulok) összefoglaló kibontása a kredithatárok megadásával:

A néprajz alapszak kreditértéke 180. A törzsanyag 120 kredit. Ebből 10 kredit közös a történelem képzési ág másik alapszakjával, a történelemmel. A szakmai törzsmodul 72 kredit, ebből 12 a szak alapozó modulja. A differenciált szakmai anyag 30 kredit. Szigorlat 3, szakdolgozat 5 kredit.

Tanári szak létesítése esetén a tanári képesítés követelményeiről szóló 111/1997. (VI. 27.) kormányrendeletben megfogalmazott követelményeket is tartalmaznia kell az előterjesztésnek.

Az alapszak nem tanári szak. A tanári specializáció 10+50 kredit kerete biztosítva van. A 10 kredit a pedagógiai-pszichológiai stúdiumok, az 50 kredit pedig a 2. (tanári) szak megalapozására szolgál.

7. A szakképzettségben elvárt kompetenciák (kapcsolódva a szakirányokhoz)

A felsőfokú néprajz alapszak (bachelor) fokozatát olyan hallgatók kaphatják, akik

I. az ismereteket illetően bizonyították, hogy

- a) kellő általános műveltséggel bírnak;
- b) rendelkeznek a fő néprajzi tárgykörök anyagának, szakirodalmának, fogalmainak és terminológiájának átfogó ismeretével;
- c) ismerik a néprajzi tanulmányokra és kutatásokra érvényes ismeretszerzés általános módjait és annak fő kutatási módszereit;

II. ismereteik alkalmazását illetően alkalmasak

- a) általános értelmiségi tájékozottságot, kreativitást, valamint a néprajzzal összefüggő megfelelő ismereteket igénylő munkakör ellátására;
- b) képesek szakjuk szaknyelvén a kor igényeinek megfelelően hatékonyan kommunikálni, továbbá az információkat, érveket és elemzéseket szakmai és nem szakmai közönségnek különböző nézőpontok szerint bemutatni;
- c) meglévő készségeik fejlesztésére önálló továbbtanulással vagy szervezett továbbképzések segítségével, és olyan új kompetenciák elsajátítására, melyek segítségével alkalmassá válhatnak saját tanulási folyamataiknak egy adott cél irányában történő hatékony megszervezésére, illetve felelősségteljes munkakör vállalására;

III. a szakmai attitűdök és magatartás terén rendelkeznek

- a) magas fokú motivációval és elkötelezettséggel a kultúra néprajzi kutatása iránt, minőség tudattal és sikerorientáltsággal a szakmai ismeretek használatának és átadásának fontosságát illetően;
- b) problémaérzékenységgel és problémák kezelési képességével a kultúra néprajzi kutatásával kapcsolatosan;
- c) olyan képességekkel, amelyek alapján az adott képzési területen folyó, államilag finanszírozott mesterképzésbe léphetnek mindazok, akik arra alkalmasak, és akik erre motivációt éreznek.

8. Az elméleti és gyakorlati képzés arányai

Mind az elméleti, mind a gyakorlati képzés a kreditpontok legalább 40 %-át teszi ki (a fennmaradó 20% pedig a választott tárgytól függően sorolódik ide vagy oda). A gyakorlati képzés nemcsak a szemináriumi órákat foglalja magában, hanem a kötelező és választható terepkutatást, illetve múzeumi/archívumi gyakorlatokat, valamint a kötelező tanulmányi szakmai kirándulásokat is (mindez természetesen anyagi eszközöket is igényel). A terepkutatás eredményeinek kívánatos a szakdolgozatban is megjelenüük.

9. Az ismeretek ellenőrzési rendszere

a) A vizsgaelőírások megadása:

Alapképzéseknél a képzési területre vonatkozó külön jogszabály, valamint az intézményi TVSZ szerint. Kollokvium az előadások, gyakorlati jegy a szemináriumok és gyakorlatok lezárásaként. Szigorlat (kreditértéke 3) a törzsképzés lezárásaként. Záróvizsga: komplex záróvizsga, beleértve a szakdolgozat megvédését is.

b) A szakdolgozat követelményei:

Elvárás/követelmény az önálló szakirodalmi és/vagy forrásfeldolgozáson, elemzésen, értékelésen nyugvó, tudományos szempontból is értékelhető dolgozat megírása a standard szakmai publikációk követelményrendszeréhez igazodva, legalább 40 normál oldal terjedelemben. A szakdolgozati szemináriumon a hallgatókkal megbeszéljük a várható szakdolgozatok témáit, módszereit, forrásait, a tanszékvezető kijelöli a szakdolgozatok vezetőit. A szakdolgozatot külső oktatók is vezethetik. A szakdolgozathoz rendelt kreditek száma: 5.

c) A záróvizsgára bocsátás feltételei (az Ftv. 95. § [3] szerint):

A záróvizsgára bocsátás előfeltétele képesítési követelményben és a tantervekben megjelölt tanulmányi köteleességek teljesítése (abszolutorium megszerzése), valamint a szaktanár által elfogadott szakdolgozat.

d) A záróvizsga:

Szóbeli vizsga. Részei, ill. tárgyai:

- szakdolgozat megvédése;
- módszertan, tudománytörténet, forrásismeret a szakdolgozathoz kapcsolódóan;
- etnográfia/európai etnológia;
- folklorisztika;
- kulturális antropológia.

A záróvizsga eredményének kiszámítási módja: a jegy a szóbeli vizsga és a védés átlaga.

10. Az alapszak szempontjából lényeges más rendelkezések

Idegen nyelvi követelmények: középfokú komplex nyelvvizsga (lehet latin is).

Mesterszak (MA) vázlatos bemutatása:

A 252/2004. (VIII. 30.) kormányrendelet 8. § (2) pontja értelmében a szaklétesítési kérelemben be kell mutatni az alapszakra épülő legalább egy tervezett mesterszak szakspecifikus kimeneti követelményeit, valamint ennek során figyelembe kell venni a mesterfokozatot nyújtó végzettségi szintnek a rendelet 3. számú mellékletében foglalt jellemzőit és szerkezetét. Ennek megfelelően a néprajz mesterszakon felsőfokú tanári mesterfokozatot olyan hallgatók kaphatnak, akik

a) a képzés során az ismereteket illetően bizonyították

- a néprajzi ismeretek rendszerezett megértését és elsajátítását, felkészültségüket a néprajz határaitól származó új információk, felmerülő problémák, jelenségek kritikus feldolgozására;
- eredeti látás- és gondolkodásmódjukat a kulturális jelenségekről szerzett tudás gyakorlati alkalmazásában, továbbá jártasságukat abban, hogy a mélyebb összefüggések megértéséhez és magyarázatához szükséges információkat szerezzenek be a néprajz speciálisabb részterületein;
- a fogalmi gondolkodás és az absztrakció értő használatát, mely a néprajztudományban képessé teszi a végzetet a tudományos munka kritikus értékelésére, a különböző társadalmi és kulturális csoportok elméleti megközelítéseinek értékelésére, önálló kritika kifejlesztésére;

b) ismereteik alkalmazását illetően képesek

- rendszerszerűen és kreatívan új és összetett témakörökkel foglalkozni, a lehetőségek szerint helytálló bírálatot vagy véleményt megfogalmazni, döntést hozni (a rendelkezésre álló adatok hiányosságai ellenére is) és az ebből adódó következtetéseket szakmai és nem szakmai közönség számára közérthetően bemutatni;
- önálló tevékenységet végezni, és eredeti ötleteket felvetni a megoldandó problémák megértése és megoldása terén, továbbá feladatokat szakmailag magas szinten, önállóan megtervezni és végrehajtani;
- magasabb szintre emelni saját tudásukat, elmélyíteni képzési területük belső törvényszerűségeinek megértését és önműveléssel, önfejlesztéssel folyamatosan új képességeket kialakítani magukban;

c) a szakmai attitűdök és magatartás terén rendelkeznek

- olyan tulajdonságokkal, ismeretekkel valamint együttműködési készséggel, melyek lehetővé teszik a kezdeményezés és személyes felelősség gyakorlását, a döntéshozatalt összetett és előre kiszámíthatatlan helyzetekben;
- a szakmai továbbképzéshez szükséges önálló tanulási képességekkel;
- saját tevékenységük kritikus értékelésének képességével, valamint értékek kialakítására és megtartására törekvő céltudatos magatartással.

d) A tanári mesterszakon

- a hallgatók olyan ismereteket és készségeket szereznek, amelyek megalapozzák alkalmasságukat arra, hogy különböző iskolatípusokban tanári munkát végezzenek.

e) A mesterszakon végzett hallgatónak összefoglalóan rendelkeznie kell azon képességek és jártasságok együttesével, amelyek segítségével az arra legalkalmasabbak a képzési területen folyó doktori képzésbe léphetnek.

A vendégek megtekintik a kiállítást
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Dégh Linda Ortutay Gyula sírjánál
(Fotó: Máté György)

TÉKA

Az antropológiai terepmunka módszereihez

Boglár Lajos (szerk.): „Így kutatunk mi...”. Az antropológia terepmunka módszereihez I-II. Szimbiózis Kötetek 10., 11. Budapest, 2004.

2004. február 19-én népes nézősereg gyűlt össze a budapesti Ráday Könyvesházban. Az apropót egy könyvbemutató jelentette. Megjelent a kulturális antropológiai terepmunka gyakorlati kérdéseit olvasmányosan, több nézőpontból is feldolgozó kötetek első és második része. A budapesti (ELTE) kulturális antropológia szakon folyó oktatáshoz kötődő hallgatók, tanárok és pusztá érdeklődők régi óhaja vált valóra e sorozat első két kötetének megjelenésével. Ugyanis, hiába duzzadt több százra a tanszéken született szemináriumú, szigorlati, OTDK- és szakdolgozatok száma, hiába jelent meg folyamatosan a kisebb írásokat tartalmazó *Szimbiózis* folyóirat, valamint a kilenc különböző tematikus Szimbiózis-kötet, hiányzott egy olyan, tankönyvként is felhasználható könyv, amelyben feltárul a terepkutatások háttere. A tanszék korábbi, tankönyvszerű kiadványai (például Hollós Marida: *Bevezetés a kulturális antropológiába* és Boglár Lajos: *Vallás és antropológia*) a szaktudomány elméleti kérdéseit járják körül.

A budapesti Kulturális Antropológia tanszék (szakcsoport és program néven is) megalakulásától kezdve sajátos arculatot vett fel. A tanszéken folyó oktatásban kiemelt hangsúlyú az önálló terepmunkán alapuló kutatás, azon belül is a résztvevő-megfigyelő terepmunka-technika. A tanárok kiemelten kezelik a kutatás gyakorlati fázisának módszertanát. Az előadások és szemináriumok tematikájába már eddig is beépültek a kollégák és a hallgatók terepmunkáinak tanulságai, ám e történetek, tapasztalatok többsége a szájhagyomány részét képezte. Szerencsére, csak eddig. Nem arról van tehát szó, hogy számunkra ismeretlen szerzők újdonsült kutatásairól számolnak be, hanem éppen ellenkezőleg, olyan kutatók vallanak munkájukról, akiknek számos szaktanulmányát kezébe veheti az érdeklődő. A most megjelent kötetekben olyan neves hazai és külföldi kutatók osztják meg tapasztalataikat, mint például Boglár Lajos, Hofer Tamás, Griselle de Leon, Losonczy Anna, Vargyas Gábor, Vidacs Bea és Zempléni András, hogy csak a teljesség igénye nélkül soroljam fel néhányukat. A neves antropológusok mellett a kiemelkedő terepmunkát folytató diákok is szót kapnak a kötetekben. Rövid írásaik kutatómunkájuk egy-egy sarkalatos helyzetének értelmezését foglalják magukban. Feltűnő, hogy mennyire szívesen vállalkoztak e „kitérőre” a tanulmányok írói, akik pedig megszokhatták, hogy a kutatás háttéréről, személyes, nem teoretizálható tapasztalatairól legfeljebb csak informális keretek között, szóban nyilvánulhatnak meg. A kötetek írásaik tapasztalata, hogy nem létezik egy minden terepre, kutatóra és kutatási kérdésre általánosítható kutatómódszertan. Az „optimális” stratégia és taktika legfeljebb bizonyos szituációkban értelmezhető. Mi lehet mégis a célja a kötetnek azon túl, hogy kultúrák találkozásának példáit tartalmazó olvasmányos szöveggyűjtemény? Boglár Lajos professzor egyik kedvenc hasonlatával élve, mely a könyvbemutató meghívóján is szerepelt: „Amely kulcs minden zárat nyit, csak álkulcs lehet. Mi egy egész kulcsosomót kínálunk...” Vagyis, minél több példát ismerünk meg, minél több, a terepmunkán alkalmazott döntés válik értelmezhetővé a szövegek által, annál könnyebb a „saját antropológiánkat” kialakítani, illetve bizonyos helyzetekben megtalálni az „optimális” utat.

Nem hallgathatjuk el, hogy az első kötet megjelenését, az első ötven példány kibocsátását teljes egészében Boglár Lajos előlegezte meg, s az eszmei, 1000 forintos ár valójában önköltséginek tekinthető. Mindazért a fáradságos munkáért, amely megelőzte a kötetek megjelenését, köszönettel tartozunk neki. A kötetek – korlátozott számban – megvásárolhatók a Kulturális Antropológia Tanszéken. A sorozat III. és IV. köteté előreláthatóan idén ősszel megjelenik. Reméljük, hogy az „*Így kutatunk mi...*” következő kötetei beépülnek a kulturális antropológia és a néprajz iránt érdeklődő szélesebb rétegek köztudatába is.

BALI JÁNOS

A Balassi Kiadó néprajzi kiadványai (1992–2004)

A MAGYAR NÉPZENE TÁRA

Sorozatszerkesztő: Bartók Béla és Kodály Zoltán

- *A Magyar Népzene Tára VIII. A–B. Népdaltípusok 3.* Szerkesztette: Vargyas Lajos. Bp., 1992. (Balassi Kiadó–Akadémiai Kiadó)
- *A Magyar Népzene Tára IX. Népdaltípusok 4.* Szerkesztette: Domokos Mária. Bp., 1995.
- *A Magyar Népzene Tára X. Népdaltípusok 5.* Szerkesztette: Paksa Katalin. Bp., 1997.

A HONFOGLALÁSRÓL SOK SZEMMEL

Sorozatszerkesztő: Györffy György

- *Honfoglalás és néprajz.* Szerkesztette: Kovács László és Paládi-Kovács Attila. Bp., 1997.

TANULMÁNYOK A TRANZSCENDENSÉRŐL

Sorozatszerkesztő: Pócs Éva

- *Extázis, álm, látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről I.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 1998. (Balassi Kiadó–University Press, Pécs)
- *Lélek, halál, túlvilág. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről II.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 2001.
- *Mikrokozmosz, makrokozmosz. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről III.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 2002.
- *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről IV.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 2004.

A MAGYARORSZÁGI BOSZORKÁNYSÁG FORRÁSAI

Sorozatszerkesztő: Pócs Éva

- *A magyarországi boszorkányság forrásai I.* Szerkesztette: Bessenyei József. Bp., 1998.
- *A magyarországi boszorkányság forrásai II.* Szerkesztette: Bessenyei József. Bp., 2000.

- *A magyarországi boszorkányság forrásai III.* Szerkesztette: Kiss András és Pál-Antal Sándor. Bp., 2002.

A MAGYARORSZÁGI BOSZORKÁNYSÁG FORRÁSAI – VÁROSTÖRTÉNETI FORRÁSOK

Sorozatszerkesztő: Tóth G. Péter

- *Nagybányai boszorkányperek.* A magyarországi boszorkányság forrásai – Várostitörténeti források I. Szerkesztette: Balogh Béla. Bp., 2003.

A MAGYAR NÉPKÖLTÉSZET TÁRA

Sorozatszerkesztő: Magyar Zoltán

- Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák.* A Magyar Népköltészet Tára III. Bp., 2003.
- Magyar Zoltán: *A herencsényi mesemondó. Herencsényi mesék, mondák és tréfás népi elbeszélések. Bartusné Szandai Teréz előadásában.* A Magyar Népköltészet Tára IV. Bp., 2004.

SOROZATON KÍVÜL

- Fél Edit–Hofer Tamás: *Arányok és mértékek az átányi gazdálkodásban.* Bp., 1997.
- Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet.* Bp., 2002. (2 CD-melléklettel)
- Knapp Éva–Tüskés Gábor: *Populáris grafika a 17–18. században.* Bp., 2004.

Honlap: www.bkiado.hu. Balassi Kiadó Terjesztési Iroda: 1013 Budapest, Attila út 20.

Tel.: 1-214-96-73, fax: 1-214-46-27. E-mail: terjesztes@balassikiado.axelero.net.

Könyvesboltok: Magiszter Könyvesbolt, 1013 Budapest, Attila út 20.; Kis Magiszter

Könyvesbolt, 1053 Budapest, Magyar u. 40.; Balassi Könyvesbolt, 1023 Budapest,

Margit u. 1.; Kortárs Művészeti Könyvesbolt, 1014 Budapest, Ludwig Múzeum, Buda-

vári Palota, A-épület.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ kiadványai (1998–2003)

MISCELLANEA BIBLIOTHECAE HUNGARICAE

- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1987–1988).* Dunaszerdahely, 1998. (elfogyott)
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1989–1990).* Dunaszerdahely, 1999. (elfogyott)
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1991–1992).* Dunaszerdahely, 2000. (elfogyott)
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1993–1994).* Galánta, 2000.
- L. Juhász Ilona: *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1995–1998).* Somorja–Dunaszerdahely, 2003.

NOTITIA HISTORICO-ETHNOLOGICA

- *Szolgálatban. Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendőös Ág Tibor tiszteletére.* Szerkesztette: Liszka József. Dunaszerdahely, 1998. (elfogyott)
- Nagy Endre: *Tardoskedd és Udvard földrajzi nevei.* Dunaszerdahely, 2000. (elfogyott)

- Puntigán József–Puntigán Tünde: *A losonci református temető*. Komárom–Dunaszerdahely, 2003.
- Cs. Nagy Lajos: *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján*. Komárom–Dunaszerdahely, 2003.

ACTA ETHNOLOGICA DANUBIANA

- *Acta Ethnologica Danubiana 1. Az Etnológiai Központ Évkönyve*. Dunaszerdahely, 2000. (elfogyott)
- *Acta Ethnologica Danubiana 2–3. Az Etnológiai Központ Évkönyve*. Komárom–Dunaszerdahely, 2001.
- *Acta Ethnologica Danubiana 4. Az Etnológiai Központ Évkönyve*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002.

LOKÁLIS ÉS REGIONÁLIS MONOGRÁFIÁK

- *Kisgéres. Hagyomány és változás egy bodrogközi falu népi kultúrájában*. Szerkesztette: Viga Gyula. Dunaszerdahely, 2000. (elfogyott)
- L. Juhász Ilona: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002.
- Pukkai László: *Mátyusföld I. A Galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002. (elfogyott)

INTERETHNICA

- Bodnár Mónika: *Etnikai és felekezeti viszonyok a Felső-Bódva völgyében*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002.
- Sopoliga, Miroslav: *Ukrajinci na Slovensku*. Komárno–Dunajská Streda, 2002.
- Keményfi Róbert: *Gömöri etnikai térmozaik*. Komárom–Dunaszerdahely, 2002.
- Horváthová, Margaréta: *Nemci na Slovensku*. Komárno–Dunajská Streda, 2002.
- Liszka József: *Národopis Mad'arov na Slovensku*. Komárno–Dunajská Streda, 2003.
- Varjú Katalin: „*Pénteken délig nyitva van az ég!*”. Somorja–Dunaszerdahely, 2003.
- Varjú Katalin: „*V piatok doobeda je otvorené nebo!*”. Šamorín–Dunajská Streda, 2003.

Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ: P.O.BOX 154, SK–945 01 Komárno 1. E-mail: etnologia@foruminst 154, honlap: www.foruminst.sk.

K. Kovács László és Sárkány Mihály Ortutay Gyula sírjánál
(Fotó: Ambrus Vilmos)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Voigt Vilmos, Klinghammer István, Dégh Linda és Küllös Imola Györffy István sírjánál
(Fotó: Máté György)

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Köszöntjük a kilencvenéves Vargyas Lajost

Tisztelői és tanítványai köszöntötték Vargyas Lajost 2004. február 1-jén kilencvenedik születésnapján. Erre a napra elkészült *Az Idő rostájában – Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára* címet viselő tisztelgő tanulmánygyűjtemény első kötete a L'Harmattan Kiadó gondozásában. Ez a kötet gazdag, sokszínű tartalmával idézi az ünnevelt sokoldalú tevékenységét és hatását.

Valóban, Vargyas Lajos első, az 1930-as évek végén megjelent kisebb írásaiból még nem gondolnánk arra, hogy szerzőjük a népzene kutatásban, Bartók Béla és Kodály Zoltán után, még új és tudományos jelentőségében azokéhoz hasonló eredményekkel gazdagítja a magyar és európai zenetudományt. Elég, ha csak három, terjedelmében is hatalmas művet mutatom be röviden. *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940 – The Musical World of a Hungarian Village – Áj, 1940* (Budapest, 2000): Vargyas még 1940-ben gyűjtötte össze az akkor a Felvidékkal visszakerült Áj falunak teljes zenei anyagát, nemcsak a népdalokat, hanem a műdalokat, magyar nótákat, divatos, rádióból hallott dalokat, szokásokhoz fűződő énekelt verseket, hanem a szlovákoktól és cigányoktól eltanult dallamokat is. Egyszóval mindent, aminek dallama, zenéje volt. Annak idején, 1941-ben csak rövid beszámoló jelenhetett meg 95 oldalas és 80 dallampéldával erről, a kísérletében is egyedülálló vállalkozásról. A hatalmas anyag csak 60 évvel később jelenhetett meg, de ez idő alatt sem készült a világon ehhez hasonló, teljességre törekvő zenei falumonográfia. Mintegy 700 dallampélda közlése mellett leírta a dalolás alkalmait, a zene szerepét, az egyes dalokhoz kapcsolódó emlékeket stb., stb., mindazt, amit röviden zenei életnek nevezhetünk, több mint ezer oldalon. A könyvhöz egy CD is tartozik, melyen megszólalnak a 60 évvel azelőtt felvett dallamok. A másik, hasonlóan hatalmas munka, *A magyarság népzeneje* immár második, bővített kiadásban jelent meg 709 lapon egy 10 CD-lemezből álló album-melléklettel. Ismeretes, hogy Bartók Béla 1924-ben foglalta össze Kodály Zoltánnal megkezdett népdalgyűjtésük legfontosabb eredményeit. Bartók ebben elsősorban a magyar népdaltípusok megállapítására és jellemzésére törekedett, valamint a szomszéd népek népzenejével való összehasonlításra. 1937-ben jelent meg Kodály Zoltán *A magyar népzene* című tanulmánya, melyben ő a magyar népdalkincs történeti rétegeinek elkülönítésére törekedett. Ez a tanulmány *A magyarság néprajza* című, négykötetes műben jelent meg, melyet Györffy István, Bátky Zsigmond és Viski Károly szerkesztett és (nagyrészt) írt. Kodály Zoltán ezt a munkáját mintegy 15000 lejegyzett és kis részben viaszhengeren rögzített népzenei felvétel alapján írta meg, és a szűkre szabott terjedelem miatt csak néhány, szöveg közti kottapéldával tudta illusztrálni mondandóját. A népismeretben és népzene tudományban egyaránt alapvető munka iránt nagy volt az érdeklődés, a háború után időszerűvé vált annak külön kötetként való megjelentetése. Kodály Zoltán ragaszkodott ahhoz, hogy az új kiadáshoz bőséges példatárat állítsanak össze, és ezzel Vargyas Lajost bízta meg. Vargyas mintegy 500 példát válogatott össze a kottás melléklethez, gondosan ügyelve arra, hogy a példatárban olyan dallamokat közöljön, melyek addig lejegyzett formában még egyszer sem jelentek meg. A példatárral kiegészített Kodály-tanulmány először 1951-ben jelent meg és azóta több kiadásban is. Időközben azonban a lejegyzett és hangrögzítőkre felvett magyar népzenei anyag megtűzszereződött és a magyar kutatók, köztük maga Vargyas Lajos is számos résztanulmányban gazdagította az elméleti ered-

ményeket. Időszerűvé vált a megnövekedett anyag alapján egy új összefoglalás, melyen Vargyas Lajos több éven át dolgozott és 2000-ben jelent meg. Hasonló alaposságú, korszerű módszerű munkával, tudtommal egyetlen nép sem dicsekedhet. Éppen egyedülálló módszertani értéke miatt ennek a munkának is van angol kivonata. A harmadik, nemzetközileg is jelentős műve az 1976-ban, két kötetben megjelent *A magyar népbalлада és Európa*. Ez az addig publikált összes európai ballada ismeretében jellemzi a magyar népbaladakincset és rajzolja fel az egyes típusok elterjedését, kapcsolódását és a magyar balladakincs sajátosságait.

Hiszem, Tanár úr nem veszi rossz néven tanítványától, ha az ezt írja most itt: Vargyas Lajos nem zenetudósnak készült. Említett első írásai sem ezt mutatják. Ő, mint mestere, Kodály Zoltán, akit a magyar géniusz megtestesítőjének nevezett el egyik tanulmányában, a magyar népművészet szépségétől megbabonázva, ennek a népnek a szolgálatában akart élni és alkotni. Teljes emberként, teljes életével, tudásával, tehetségével. Bátran vállalta a két háború közti népi-nemzeti mozgalommal a sorsközösséget. Első, írásban megjelent munkái közt van Illyés Gyula *Puszták népe* című irodalmi társadalomrajzának méltatása. Ennek végén megjegyzi: „A könyv végén nincs megoldás a kérdésekre. Azzal az érzéssel akar elbocsátani, hogy itt égetően sürgős a cselekvés. Vajon lesz-e tömeg, amely kiharcolja a megoldást?” A megoldást a magyar nemzet megosztottságának megszüntetése jelentheti csak. Ez a megosztottság nemcsak társadalmi és gazdasági: gazdag földbirtokosok és nincstelen cselédek, a fennmaradásért küszködő kisbirtokosok és napszámosok társadalma áll egymással szemben, hanem műveltségbeli is. A városok és vidéki polgárok idegen eredetű európai vagy iskolai műveltsége és a néphagyományban élő parasztság műveltsége, értékrendje közt is nagy a különbség, a szakadék. Elsősorban a parasztság őrizte meg a nemzetmegtartó nyelvet és néphagyományt, benne a sajátos magyar népzene, melynek a művelt osztályok zenekultúrájával való egyesítése nagy lépést jelenthet a nemzet kulturális egyesítésében. Így látta ezt Kodály és követőinek köre, és abban Vargyas Lajos is, mint annak idején Arany és Petőfi népiességével akarták a kisemmizett néposztályt érdekei és értékei védelmére képessé tenni. Szabadon idézve: ha a nép uralkodni fog az irodalomban, úgy közel lesz ahhoz is, hogy a hatalomban is részesüljön. Mindez csak akkor történhet meg, ha a tömeg, a többség akarja. Ha az értelmiség átveszi a néphagyomány értékeit és az általános iskolázás műveltté teszi a népet. Ehhez azonban sok felvilágosító, értékeket közvetítő munkára van szükség. Ebben vállalt elkötelezett és sokoldalú munkát Vargyas Lajos. Hamis mítoszok és a tudatlanság, a felszínesség, a valódi értéket lejárató pongyolaság ellen lépett fel kisebb írásaival, könyvismertetéseivel, bírálataival, szokatlan keménységgel, felkészültséggel és elkötelezettséggel. Így lesz a szovjet segítséggel uralomra jutott hatalom bírálója is, a *Válasz* folyóirat köre tömörült népi-nemzeti ellenzék meghatározó tagja Bibó Istvánnal, Kovács Imrével, Németh Lászlóval, Féja Gézával, és még sokakkal, de ott volt baráti körében Pilinszky János és Sárközi György is. Csak a népi kultúra csodálatos értékeivel meggazdagodott, egységesült nemzeti kultúra képes megfordítani a zsákutcás magyar történelmet, megteremteni a széttagolt nemzet egymásért viselt szolidaritását mint megmaradásunk legfontosabb feltételét.

Ezt a tanítását mi minden tudományos teljesítményénél többre értékeljük és köszönjük!

ANDRÁSFALVY BERTALAN

Varga Gyula 80. születésnapjára

Amikor e köszöntő sorokat írom, már többször is köszöntötték Varga Gyulát, a debreceni Déri Múzeum évekkal ezelőtt nyugdíjba vonult, de máig tevékeny etnográfusát, osztályvezetőjét barátai, pályatársai és tisztelői e nevezetes évforduló alkalmából. 2004. április 2-án a szülőfalu, Kismarja népe, mely település – köszönhetően az ünnepelt történeti, néprajzi munkásságának – a „legismertebb”, a „legjobbban kutatott” magyar falvak egyike képzeletbeli néprajzi térképünkön. Június 21-én pedig a Déri Múzeum, Debrecen városa, s persze igen sok vendég a múzeum szíves invitálására szerte e kis hazából. Számomra: régen látott kedves kollégák, s olyanok is, akiket nem ismerhettem, mert Varga Gyulának olyan életrészekéhez, érdeklődése-munkássága olyan területéhez kapcsolódtak, voltak hívei vagy tanítványai, melyek eléggé távol estek tőlem. Hiszen nemcsak az agrártörténészt, az agrár-etnográfust és a muzeológust kellett méltatniuk ez alkalommal az egybesereglett pályatársaknak és tisztelőknek, hanem a „gimnáziumi tanárt” (a debreceni Tóth Árpád Gimnázium 1955–1961 között volt pedagógusát), a „népművelőt” (az egykori Hajdú-Bihar Megyei Népművelési Tanácsadó vezetőjét, a Kölcsey Ferenc Megyei Művelődési Központ éveken át messze sugárzó hatással munkálkodó igazgatóhelyettesét) vagy a „népi táncost” (a koreográfust és a leghíresebb debreceni együttes vezetőjét) is – s mindezeket a tevékenységeit, ahogy a tudós muzeológusét, az utólráhatatlanul tökéletes emberi teljesítményeknek kijáró őszinte hódolattal. Hallgattam a magas hőfokú méltatásokat, s rá kellett jönnöm: mindeddig, jóllehet tudtam tevékeny életének megannyi fordulataról, jószerevével csak az „egyik” Varga Gyulát ismerem (immáron évtizedek: a magam egyetemista kora óta). Azt, akinek szaktudományos – azaz: etnográfusi – munkásságából erre az ünnepi alkalomra megjelentetett válogatott tanulmánygyűjtemény is tanulságokban hallatlanul gazdag áttekintést kínál: *Granarium – Varga Gyula válogatott tanulmányai* (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 57.) Debrecen, 2004. (523 lap).

E debreceni köszöntésekre gondolva hadd szabadkozzam tehát az életmű méltatását, a Magyar Néprajzi Társaság tagsága nevében fogalmazott köszöntést bevezetve: bizonyára leszűkítő lesz kissé, ez alkalommal mégis bevallottan szubjektív leszek; nem törekszem a sok munkahelyen, a szertefutó érdeklődéséből adódó megannyi tevékenységi területen maradéktalanul helytálló Varga Gyula megannyi arcélnének gondos felvázolására. Csupán arról szólok, hogy *számomra* mit jelentett, mit jelent – eszméltető példaként, követendő és bizvást követhető életmodellként – személyisége és néprajzi munkássága. Mellyel soha sem voltam „tanítványi” vagy „munkatársi” közelségben, mégis áthatotta kapcsolatunkat az emberi közelség melengető érzése.

Személyes megismerkedésünket megelőzte az a debreceni Egyetemi Néprajzi Intézetben ma már kideríthetetlen időben, körülmények között elszuttogott „folklorétesülés” azokról az eseményekről, melyek az én egyetemi hallgatóvá avatásom előtt történtek: Gunda prof az éppen csak megalakult tanszék tanársegédének szemelte ki legígéretesebb (persze akkor még nem néprajz szakon végző, hisz ilyen szak nem létezett!) hallgatóját, Varga Gyulát, aki akkor már Szabó István-tanítványnak számított, s mesterünk mindent meg is tett, hogy a néprajzi, s ne a történeti tanszékre kerüljön. Néhány év együttmunkálkodás után azonban úgy elmérgesedett a mester és tanítvány viszonya, hogy Varga Gyula – nem győzvéen továbbra is nyelni a mérget – személyes karrierjével mit sem törődve „kipakolt” (hogy még pontosabb legyen ez az emlékidézés: „raborította Gundára az asztalt”), s inkább elment középiskolába tanítani, mint tovább szolgálni. Őszintén szólva: nem tudom, hogy valóban így történt-e minden, ez esetben azonban nem a „történeti hűség” parancsának kell eleget tennem, amikor bevallottan a „folklor-

ra” hivatkozva felidézem ezt a mindkét fél emberi reakcióira felettébb jellemző konfliktust. Az a lényeges, hogy *így* hatott a körünkben az akkori értesülés, akár igaz volt részleteiben, akár nem. Megmutatta számunkra, akik – akkor még – nem akartunk szabadulni minden kiszámíthatatlan indulatával és utasítás értékű, amúgy nem mindig megérthető iránymutatásával együtt mégiscsak megfellebbezhetetlen tekintélynek elfogadott professzorunk járszalagjáról, hogy léteznek azért más szakmai utak, más eltökélt igazságkeresések, más – vitathatatlanul igaz – indulatok is, s ha fel akarjuk építeni a magunk személyiségét, ebből a „másból” is van mit megtanulnunk, tehát oda kell figyelnünk rá.

Amikor e „tanszéki folklórbá” beavattattam, még nem tudhattam, hogy néhány év elteltével én is, az ugyancsak ígéretesnek mondott Gunda-tanítvány, s nehezen megszerzett gyakornoki státus birtokosa, szintén látványosan (ha nem is asztalt borogatva) kivonulok majd a néprajzi tanszékről. Tévedés ne essék: az én személyes konfliktusomban semmi része nem volt annak, hogy akkorra személyesen is megismertem Varga Gyulát. Azaz: *nem* ő nyitogatta a szememet, hogy fedezzem fel, s távlatosan értékeljem közös mesterünk apró emberi gyarlóságait. Ha mégis lehetett valamelyes része benne, talán nem is tudatosított példaként. Nyilván biztatónak találtam, amit Varga Gyula – mégiscsak, csak azért is – néhány év alatt (a népi táncos tevékenység mellett!) fel tudott építeni: a művelődésszervezés napi teendőinek és az etnográfusi látásmódnak a szerencsés egyeztetését a Népművelési Tanácsadóban, az agrártörténet és a néprajz igencsak távlatosnak ígérkező együttműködését az ekkortájt megjelent egy-két tanulmányában (melyek között olyan is akadt, mely egy Gunda-szerkesztette kötetben látott napvilágot, bizonyoságául annak, hogy nem szabad szakmai „halálos ítéletnek” tekinteni az „ahol én szerkesztő vagyok, te soha sem fogsz publikálni!” mennydörgést).

Utána? Ő mindvégig hű maradt Debrecenhez, én gyors egymásutánban több város múzeumát szolgálván, mind messzebb sodródtam Debrecentől – a dacos hűséget, a felnevelő közeghez való csak-azért-is ragaszkodást tehát, a látszat szerint, mégsem becsültem annyira Varga Gyulában, hogy életem legfőbb vezérlőjévé váljak. Miközben mégis, távolról kísérvén figyelemmel életművének kiteljesedését, folyamatosan rátaláltam egy-egy művében, illetve évek során tematikus és szemléleti egységgé érlelődő dolgozataiban azokra az irányjelzőkre, melyek nekem, a hozzá hasonlóan a központi néprajzi műhelyekről távol, kissé magamra hagyatva munkálkodónak újra meg újra a biztatást jelentették, mert törekvéseink lényegileg azonos irányáról győztek meg.

A parasztgazdaságokban a 19–20. században lezajlott teljes és részleges eszközváltásokról írott Varga Gyula-dolgozatok például arról győztek meg, hogy az osztársadalmi modernizációt, ennek részeként az ipar és a kereskedelem kínálta „új” mezőgazdasági eszközök paraszti átvételét vagy elutasítását, a példakövető, s példától függetlenül is létező innovatív készségét nem érthetjük meg, ha a „hagyományos paraszti gazdálkodást” fejlődésképtelenségként, megmerevedettségként értelmezzük, ha *ezt* azonosítjuk a paraszti hagyománnyal. Meg kell keresnünk az egykorú forrásokban és az emlékezetben (a kétféle forrás nem feltétlenül ugyanazt mondja!), hogy milyen érveket talált az 1800-as évek végén vagy a két világháború között a parasztgazda egy-egy új, minden korábbinál hatékonyabbnak állított gyári eszköz kipróbálásához – és elfogadásához, avagy elutasításához. És milyen érveket keresett akkor, amikor a „lelketlen gépegynökök” már sokadszor éltek vissza jóhiszeműségével! Mert mindaz, amit Varga Gyula a parasztgazdaságokban lezajlott legújabb kori eszközváltásokról feltárt, nem – elsősorban nem – a technikatörténet szempontjából reveláló jelentőségű. Annak a folyamatnak hallatlanul tanulságos (és társadalomnéprajzi szempontból még kellően ki nem aknázott) példatára inkább, hogy a parasztság miként tanulta – keserű csalódások árán, a kapitalizmus embertelenségét megszenvedve – a folyamatos és személyes dönté-

si kényszernek való megfelelést; hogyan lényegítette magáévá az elfogadásnak és az elutasításnak a kényes egyensúlyát. Melynek esetenkénti megtalálását alig-alig segítette a kollektív paraszti tudás, mert az új helyzetben mind jobban elértéktelenedtek a mindenben eligazító közösségi szentenciák – az egyéni kvalitás értékelődött fel.

Aki persze az egyéni kvalitásait kamatoztatva gazdálkodott, talán már nem is volt paraszt. Ha mégis, bizonyosan nem úgy volt paraszt, ahogyan beszélni szoktunk róla. Úgy inkább, amilyenek Varga Gyula bemutatta a kertészparasztok/parasztkertészek stratégiáját. Még nem a piac törvényeinek kiszolgáltatót szakosodott árutermelők, akik mindenestül feladták volna a parasztos életeszmenyeiket. De már a piacra figyelve, a piaci igények változására azonnal reagálva szervezik meg – természetesen az önellátó parasztagazdaságukkal szimbiózisban – az árutermelő zöldségágazatukat. Az önpusztító munkatempó, a családi munkaszervezet felhasználása, az innovatív módon ugyan továbbfejlesztett, de mégiscsak a hagyományban mélyen benne gyökerező eszközkészlet mind-mind megmaradt parasztinak – ennek ellenére a parasztkertészi kezdeményezés és leleményesség vezetett ki a „hagyományos” paraszti létformából.

Folytatnom kellene Varga Gyula egyéb műveivel. Legalább a Kismarja-monográfival és a szülőfalu (régmúlt és közelmúlt) társadalmi létállapotát érzékletesen megidéző dolgozatokkal, hogy a fiúi elkötelezettségnek, a faluban élés évtizedei, a gyermekkor-ifjúkor látens adatgyűjtéssé való utólagos átlényegítésének milyen hozadéka volt az ő esetében a „faluközösség”, a „falusi közvélemény”, a „közösségi kultúra” jellemzőinek látványos felmutatásában. Folytatnom kellene, s mégsem teszem, mert Varga Gyula műveinek alapos megismerésére szeretnék biztatni, s nem akarom az én olvasatomat ráerőltetni a tisztelt olvasóra.

Akik között – hadd reméljem – lesznek olyanok is, akik ezután ismerkednek ezzel a hallatlanul gazdag, sok irányban továbbgondolható, továbbépíthető életművel. Nekik mondom: van mit tanulnia kinek-kinek belőle! Nemcsak az eredményekből lehet okulni, hanem abból is, ahogyan épült, folytonosan gazdagodva. Épült akkor is, amikor nem éppen „tudományos műhelyként” jellemezhető munkahelyeken teljesítette a maga napi robotját.

És tovább épül persze ez a páratlan életmű napjainkban is. Hadd kívánjak ehhez a Magyar Néprajzi Társaság tagsága nevében töretlen munkakedvet és jó egészséget. Isten éltesen, Gyuszi bácsi!

SZILÁGYI MIKLÓS

Paksa Katalin köszöntése

Munkatársai, barátai, tanítványai nevében szeretettel köszöntjük Paksa Katalin népzene kutatót születésnapja alkalmából!

A Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának (a Kodály által alapított és vezetett Népzene kutató Csoport jogutódjának) tudományos tanácsadója 1944-ben született Zalaegerszegen. A pécsi Művészeti Gimnáziumban és Zeneművészeti Szakiskolában érettségizett, 1967-ben szerzett diplomát a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola középiskolai énektanár- és karvezetőképző szakán. Első munkahelye a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, majd Népzenei Osztálya volt. Innen került át 1971-ben a Vargyas Lajos vezetése alatt álló Népzene kutató Csoportba mint tudományos segédmunkatárs. 1974-től az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos munkatársa, 1990-től fő-

munkatársa lett. 1995–1998 között a Népzenei Osztály osztályvezetői teendőit látta el. 1998-ban elvi megfontolások alapján lemondott e tisztségéről. 2003-tól tudományos tanácsadói besorolásban dolgozik.

Foglalkozik népzene gyűjtéssel, lejegyzéssel, rendszerezéssel. Munkatársként, szerkesztőként folyamatosan közreműködik a magyar népzene kritikai forráskiadásában (*A Magyar Népzene Tára* VI–X. kötet). További munkaterületei: monografikus és történeti népzenei vizsgálatok; magyar, szomszéd népi, valamint Volga-vidéki összehasonlító kutatások; a népzenei előadásmód kutatása; 19. századi magyar népzene kutatás-történet. A magyar népdal díszítéséről készített disszertációja alapján 1988-ban elnyerte a kandidátusi fokozatot, a magyar népzene történet körében végzett kutatásai és összefoglalása alapján pedig 2003-ban az akadémiai doktori címet.

Tudományos eredményeiről számos hazai és nemzetközi konferencián (Ausztriában, Észtországban, Finnországban, Horvátországban, Szlovéniában) tartott előadást.

1990-től az MTA Zenetudományi Bizottságának, 1998–2002 között a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Bizottságának, 2002-től az MTA Néprajzi Bizottságának tagja. 1994-től 2000-ig a Magyar Néprajzi Társaság Népzene és Néptánc Szakosztályának elnöke volt, 1997-től a Magyar Kodály Társaság elnökségi tagja.

Oktatási tevékenysége során népzene-tanított a Miskolci Magánegyetemen és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen. 1997-től az ELTE Finnugor Tanszékén *Az uráli népek folklórja és irodalma* című doktori program keretében magyar, finn, észt zenetörténetet és finnugor népzene-tanít. Tankönyveit (a Bodza Klárával közösen írt, számos kiadást megért *Népi énekiskolát* és az eddig két kiadásban megjelent *Magyar népzene-történetet*) széles körben használják az iskolai énektanításban, zeneiskolákban és a népzenei mozgalomban egyaránt.

Szerkesztette Vargyas Lajos *A magyarság népzeneje* című, nagyszabású összefoglaló könyvének átdolgozott, javított kiadását és annak 10 CD-t tartalmazó mellékletét.

Tudományos, illetve tudományszervezési munkásságáért 2002-ben Szabolcsi Bence-díjjal, 2003-ban Ipolyi Arnold-díjjal tüntették ki.

Születésnapja alkalmából további sikeres munkásságot kívánunk az ünnepeltnek!

DOMOKOS MÁRIA

Gráfik Imre hatvanéves

Alig fogható föl számomra ennek az állításnak a hitelessége. Pedig igaz, legalábbis a számok szintjén biztosan. Egyébként pedig azt gondolom, hogy szaktudományunk egykori „fenegyereke”, némileg szabálytalan pályáivú alakja munkásságában semmiféle jelentősége nincsen ennek a kerek évfordulónak, hacsak az nem, hogy egy kicsit megint közelebb került a már húsz esztendeje is áhított nyugdíjas korhoz, ahhoz, hogy mindenféle kötöttség nélkül élhessen és dolgozhasson tovább.

1944-ben született Balatonalmádiban. A háborús nemzedék tagja, első generációs értelmiségi, ennek minden buktatójával, terhével, ugyanakkor vitathatatlan előnyeivel is. Életében mindenért kökeményen meg kell küzdenie, s ő meg is teszi. Van, amiben sikerrel, van, amiben kevésbé. Kitűzött céljaitól azonban a kudarcok sem tántoríthatják el, sőt, az ilyenek után újult erővel indul harcba, soha nem adja fel.

A néprajzzal először a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen barátkozik, ahol magyar–néprajz szakon kezdi meg tanulmányait 1962-ben. Befejezni azonban ott már nincs módja, mert politikai okokból fegyelmivel eltanácsolják az egyetemről. (A történet két regényíróit is megihletett, lásd Mocsár Gábor *Fekete csónak* [Bp., 1968] és Kurucz Gyula *A veszett ember* [Bp., 1984] című munkáit.) Ezután kemény, több, mint kétesztendő sorkatonai szolgálat, majd – Tálasi István hathatós segítségével – az újrakezdés/folytatás következik az ELTE Bölcsészettudományi Karán, ahol 1970-ben szerez magyar nyelv és irodalom szakos tanári és etnográfus muzeológusi oklevelet.

Személyes indítatásai, gyökerei későbbi témaválasztásaiban is megkerülhetetlen szerepet játszanak: az alföldi iparosok leszármazottja nem véletlenül vonzódik a kézműves tevékenységek emlékanyagának kutatásához és megőrzéséhez, s a Balatonnál a nyarak nagy részét vitorlázással töltött gyermekkor sem múlik el nyomtalanul: pályájának egyik meghatározó témája a vízi közlekedés (ha nem is elsősorban a balatoni) és annak különböző vonatkozásai.

Néprajzkutatói–muzeológusi pályája a Néprajzi Múzeumtól a Néprajzi Múzeumig tart, közben némi – bár egyáltalán nem elhanyagolható – kitérővel. A segédmuzeológustól a megyei múzeumigazgatóig szinte minden grádicsot bejár, és nemcsak fölfelé. Szakmai érdeklődését a sokoldalúság, nyitottság határozza meg, megérintik a néprajz tradicionális területei, miközben szívesen hajózik kevésbé hagyományos vizeken is. Útkeresése talán a szakma útkeresése is, sokoldalúsága végül is valahol egy irányba – valamennyi témájának társadalmi vonatkozásai felé – mutat. Miközben új utakat keres, új problémák megválaszolására vállalkozik, más és más megközelítésben visszatér eredeti témáihoz is. Otthonosan mozog a terepen és a levéltárban egyaránt. Érdeklődése kiterjed a népi teherhordás, közlekedés és szállítás (pl. *Szállítás és közlekedés Szentendre szigetén*, 1971), a folyami hajózás és hajóvontatás (pl. *A magyarországi fahajózás*, 1983), valamint a lovas kultúra (pl. *Nyeregbe!*, 2002) területeire. Foglalkozik a kereskedelem ipari forradalom előtti kultúrtörténetével (pl. *Hajózás és gabonakereskedelem*, 1992), a magyarországi népi építészet, lakáshasználat, településtörténet, kézművesség, tárgyalkotó népművészet különböző vonatkozásaival (pl. *Vas megye népművészete* [szerk.], 1996). Kutatásokat végez a határon túli magyar kisebbség és a magyarországi nemzetiségek körében (pl. *Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből* [szerk.], 1994). Tudományos érdeklődésének sajátos területe a szemiotika, illetőleg az etnoszemiotika tárgyköre (pl. *Jel és hagyomány*, 1992).

Muzeológusként először a Néprajzi Múzeum segédmuzeológusa, majd a Közművelődési Osztály vezetője, a Magyar Osztály vezetőhelyettese (1970–1986), miközben a múzeumok Néprajzi Szakfelügyeletének több megyében képviselője (1970–1986), s a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum „Alföldi mezőváros” tájegységének felelős muzeológusa is (1976–1978). Ezután némi kitérő (és nem akármilyen kihívás) következik: a Vas megyei múzeumi szervezet megyei múzeumigazgatója (1986–1993), majd ismét a Néprajzi Múzeum, ahol gyűjteményi főosztályvezető (1994–1998), majd 1999-től gyűjteményvezető főmuzeológus, múzeumi főtanácsos.

Különböző témákban rendez kiállításokat a fővárosban és vidéken, itthon és külföldön (többekkel): *Velemér völgyi gerencserek* (Budapest, FMH, 1971); *Népi építkezés* (Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1972); *Rejtett kincsek IV. – Tótkomlós néprajzából* (Budapest, Békéscsaba, 1977); *Kézműipar tegnap és ma* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 1978); *The Hungarian Bread* (Cardiff, Reading, Bristol, 1978–1979); *A népművészet születése – Mezőkövesd* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 1980–1981); *Vásárhelyi hétköznapiak – Plohn József fényképei* (Budapest, Miskolc, Kecskemét, 1981–1982); *Népművészet Magyarországon* (Ljubljana, Zagreb, Novi-Sad, Beograd, 1984–1985);

Népi díszítőművészet Vas megyében (Budapest, Néprajzi Múzeum, 1988); *Küche, konyha, kuhinja – Népi táplálkozástörténet* (Szombathely, Savaria Múzeum, 1987–1988); *Wiegen – Bölcsők* (Gerersdorf, Freilichtmuseum, 1991); *Volkskunst hinter Gittern – Kismartonban/Sopronban készült* (Eisenstadt, 1992); *Nyeregbe!* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 2002, Nyíregyháza, 2003).

Mindig fontos volt számára az oktatás is, 1989 óta tanít a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskolán, ahol gyakorlatilag az ő nevéhez köthető az ottani néprajzi oktatás meghonosítása, óraadóként pedig előadott a BME Építészettörténelmi Tanszékén, az ELTE Tártyi Néprajzi, Folklore és Kulturális Antropológia Tanszékén, meghívott előadóként pedig a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen.

Szakmai tevékenységének fontos része a tudományos közéletben való állandó jelenlét: a Magyar Néprajzi Társaság titkára (1976–1979), főtítkára (1997–2003), alelnöke (2003-tól), az Ethnographia Pannonica titkára (1986–1991), majd elnöke (1991–1996). A Magyar Szemiotikai Társaság elnökségi tagja (1990-től), a Veszprémi Akadémiai Bizottság Magyarországi Kutató Munkabizottságának elnöke (1989–1998), az MTA Néprajzi Bizottságának tagja (1997-től), az OTKA Néprajzi Zsűri tagja, majd elnöke (2001–2004). Számos hazai és nemzetközi testület tagja, magyar és nemzetközi néprajzi konferenciák, tanácskozások, szemináriumok rendezője, szervezője, szakfolyóiratok, művészeti, irodalmi folyóiratok szerkesztője, szerkesztőbizottsági tagja.

Nyitottságához, széles érdeklődési köréhez hozzátartoznak nem szigorúan szakmai tevékenységei is, mint a már emlegetett balatoni vitorlázás, a még mindig gyakorolt gombfoci és igazi foci, a sakk és a sielés. A művészetekhez való vonzódását tanúsítják középfokú zenei tanulmányai (klarinét és dob), a fotózás iránti elkötelezett szeretete, melynek egy önálló kiállítás is bizonyítéka (*Chicago – Fotografikák*, Szombathelyi Utcagaléria, 1987).

Nincs könnyű helyzetben az, aki arra vállalkozik, hogy pályáját megpróbálja a „néprajzos társadalom” vagy a néprajzi kutatási irányzatok keretei között elhelyezni, vagy legalábbis ebben a keretben a megfelelő helyet megtalálni Gráfik Imre számára. Pályájának alakulásában mindenképpen meghatározó szerepe van annak, hogy két néprajzos iskola – a debreceni és a budapesti – neveltje, mindkettőhöz tartozik vagy egyikhez sem. Talán az ebben és sok minden másban is megnyilvánuló *kettősség* az, amely tudósi, muzeológusi, pedagógusi, tudományszervezői munkásságának és – megkockáztatom – egész életének egyik legfontosabb sajátja: mindenhol otthon van és sehol nincs igazán otthon, úgy is fogalmazhatnánk, egyidejűleg van kint is, bent is. Egymástól látszólag igen távol eső területek érdeklík: ugyanúgy el tud mélyülni az állati erővel végzett hajóvontatás eszközanyagában, mint mondjuk a nem-verbális kommunikáció részleteiben, vagy otthonosan mozog a 18–19. századi magyarországi gabonakereskedelem hajózási vonatkozásai között és a széki lakodalom táncrendjében egyaránt.

Muzeológusként is rendkívül sokoldalú: közel áll hozzá egy szabadtéri néprajzi múzeumi tájéegység teljes körű gondozása csakúgy, mint a Néprajzi Múzeum közlekedésgyűjteményének aprólékos katalogizálása, nem beszélve a számos általa megálmodott és megvalósított kiállítások sokféleségéről. S tovább a kettősség jegyében: megyei múzeumigazgatóként ugyanúgy állja a sarat, mint „mezei” muzeológusként (a sorrend sem véletlen). Több, mint három évtizedes munkássága alatt kipróbálhatta magát vezetőként és beosztotként, muzeológusként és tudományszervezőként, kutatóként és pedagógusként, s mindezekben a területeken helyt tudott állni – nem is akármilyen színvonalon! Munkásságát, eredményeit a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díjjal (1979), az OTKA pedig Ipolyi Arnold-díjjal (2004) ismerte el.

Pályáját egyaránt jellemzi a lázadásra való hajlam és a kompromisszumkészség, a csapodárság és a hűség, a „Pannonia és Barbaricum” közötti egyensúly folyamatos keresése. Azt gondolom, vitathatatlan nyitottsága, fogékonysága az, amely a most ünnepelelt kerek évforduló mellett is máig megtartotta fiatalnak.

Isten éltesen Imre!

SZARVAS ZSUZSA

Jung Károly köszöntése 60. születésnapján

Szeretettel köszöntöm mind a magam és a pécsi Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, mind pedig a Magyar Néprajzi Társaság nevében Jung Károlyt, a néprajztudóst, az egyetemi tanárt, a magyar folklorisztika elsőrangú művelőjét, tudós és tanár kollégánkat – lehet, hogy túl „az emberélet útjának felén”, de őszintén hisszük, hogy még nem sokkal túl a tudospálya delén. A 60. életévet betölteni mindenképpen valamiféle fordulópont, első visszatekintés a néprajzkutatók életében is; nem véletlen, hogy ez az első születésnap, amit tágabb szakmai körökben is meg szoktak ünnepelni. Ezt a nevezetes napot azonban semmiképpen nem látjuk lezárásnak, csak éppen alkalomnak az összegzésre, új erő nyerésére a továbhaladáshoz. Jung Károly gazdag – és az utóbbi években is egyre csak gazdagodó – életműve nemcsak a magyar folklorisztikai kutatásban vívott ki magas rangot és elismerést, hanem nagy várakozásokat keltett az éppen általa felvilágosított lehetőségek révén a folytatásra is: a továbblépésre a tőle kijelölt utakon. Hiszen ki más aknázhatná ki gazdag délvidéki tereptapasztalatait, archivális és irodalmi ismereteit, ki más folytathatná hatalmas mennyiségű saját gyűjtésű folklóranyagának feldolgozását, amely egyetlen gyűjtő kezében ritkán előforduló sokoldalúságával már eddig is oly sokféle „egybevető” kutatásra inspirálta? És ki más folytathatná nagy ívű közép-európai–balkáni komparatistikai kutatásait?

Az egybevetést azonban ő nemcsak két nép kultúrája közti összehasonlításként értelmezi és gyakorolja; szinte minden vizsgálatára a kultúra több szeletének, többféle nézőpontnak az együttese, közös-kölcsönös értelmezése jellemző. Jelképesnek érezhetjük egyik legutóbbi könyvének a címadását. Ez az *Összefüggések és kapcsolatok* címet viselő kötet nemcsak magyar–délsláv kapcsolatokkal, hanem a levéltári adatok és saját gyűjtésű folklóradatainak összefüggéseivel, irodalmi szövegek és folklóralkotások kölcsönviszonyával, vagy általánosabban, a folklór művelődéstörténeti háttérével, elitkultúrabeli gyökereivel, más szempontból szűkebb délvidéki vizsgálati terepének összmagyar kapcsolataival is foglalkozik. Ő soha nem nevezte magát vallás-, vagy néphit-, népszokás- vagy szövegfolklor-kutatónak, csak egyszerűen folkloristának; megjelölése könyveinek fűlszövegén is: „folklorista egyetemi tanár”. Közbevetőleg: nagyon hasznos szolgálatot tett szakmánknak Jung Károly azzal, hogy szakmai, vagy egyéb folyóiratokban megjelent óriási mennyiségű tanulmányát, közleményét tematikus kötetekbe rendezve sorban kiadta, kiadja: impozáns életműve ez által jól áttekinthető, praktikus használatos. Ennek birtokában még inkább jogosnak érezhetjük már régóta megszokott lapalji „füstölgéseit”; lustaságunk, figyelmetlenségünk iránti szent és jogos dühét: nem olvasunk eleget, egy-egy kérdés kutatása, publikálása során fontos adalékokat nem veszünk figyelembe, hacsak azok ki nem szúrják a szemünket valamely központi, kényelmesen elérhető szakmai orgánumban. Elmondhatjuk, hogy ő viszont ebben is – körültekintő, hihetetlenül alapos és lelkiismeretes installációival – példaképünk lehet.

Ha Jung Károlyt, az „összefüggések és kapcsolatok” kutatóját mégiscsak szeretnénk besorolni szakmánk szokásos kategóriába, akkor is legalább három területet kell megjelölnünk, ahol fontosat alkotott, nagy lépésekkel vitte előre a magyar folklorisztikát. Hármaskörös elkötelezettségét jól szemlélteti, kiket tartott mestereinek, mely elhunyt magyar kutatóknak ajánlotta műveit. Így például Dömötör Tekla mint a népszokások és néphit, vagy a mondák kutatója a folklór eme különálló, de egymás nélkül nem kutatható ágazatainak közös európai összefüggésrendszerére – egyáltalán, a magyar folklorisztika jelenségeinek európai kapcsolataiban látására inspirálhatta Jung Károlyt. Erről a *Hiedelemmondák és hiedelmek* című könyv, vagy a *Köznapok és legendák* sok kitűnő tanulmánya vall, melyekben eme mesterét következetességben, rendszerességben bizvást meg is haladja. Mircea Eliade „mesterként” említése bizonyára összefügg általános vallásantropológiai érdeklődésével, a magyar és balkáni néphit, népszokások jelenségeinek vallástörténeti beágyazottságú vizsgálatával. Mindjárt mellette Bálint Sándor: ez sem véletlen, a népi vallás, vallásosság jelenségeit aligha vizsgálta nálunk bárki is nagyobb erudícióval és kifinomultabb módszerekkel, mint Bálint Sándor és az őt ebben mesterének valló Jung Károly, amire számos kitűnő példát szolgáltat többek között *Az emlékezet útján* címet viselő kötet. Demény István Pál és más „magyar komparatisták” emlékének ajánlott könyve, *A pannóniai énektől a Mária-lányokig* elsősorban az „összehasonlító” Jungot mutatja be, a magyar–délszláv egybevetések kutatóját. Nem említi mesterként a nála alig idősebb Voigt Vilmost. Azonban neki írt, vagy őt említő köszönő sorából világos, mennyire inspiratív volt számára az ő folklorisztikai munkássága is – úgy gondolom, nem utolsósorban kutatásainak ama sokoldalúsága és sokszempontúsága okán, amelyre Jung Károly is mindig törekedett, beleértve ebbe a struktúrák és a történeti gyökerek iránti együttes, párhuzamos érdeklődést is. Ez az arca Jung Károlynak a legutóbb megjelent *Elbeszélés és éneklés* című kötet remek történeti szövegfolklór-vizsgálataiban mutatkozik meg leginkább.

Csonka lenne ünnepi köszöntésünk, ha legalább egy szóval nem emlékeznénk meg Jung Károlyról, a szépíróról. Költői munkásságának látszólag semmi köze a folklorista pályaképhez, pedig nem lehetünk kellően hálásak annak a tudósnak, aki – íráskészségének, költői tehetségének köszönhetően is – világosan, tisztán és szép stílusban beszél hozzánk, úgy ahogyan ő teszi.

Nem beszéltünk Jung Károly életének nehézségeiről: az ezredvég társadalmi-politikai viszonyai nemigen kedveztek a tudósi pályamű nyugodt kibontakozásának. Jung Károly győzte a buktatókat, tudott a „széllal szemben” alkotni. Ezen a jeles napon, önző módon azt reméljük, hogy továbbra is veszi az akadályokat, sorsa kihívásai ellenére töretlen munkakedvvel halad tovább kutatásainak hármaskörös útján, elvégzi mindannyiunk számára fontos feladatait. Hadd kívánjak mindehhez mind a magam, mind a fent említett intézmények nevében jó egészséget, derűs mindennapokat és még sok szép ünnepet Jung Károlynak!

PÓCS ÉVA

Paládi-Kovács Attila megnyitja a délutáni ülészakot
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

Füzes Endre „bűnbánatot tartva” visszaad egy 1954-ben kikölcsönzött könyvet
(Fotó: Deim Péter)

IN MEMORIAM

Vilko Novak emlékére
(1909–2003)

A szlovén és a magyar néprajztudomány klasszikus tanára hosszú élet végén távozott el körünkből. 1909. április 28-án született Beltinci községben, a Muravidéken. Itt, Muraszombatban végezte középiskoláit, majd a ljubljanaei egyetemen szlavisztikát tanult, kü-lönös tekintettel a néprajzra. 1933-ban vég-zett. Doktori értekezését viszont a budapesti egyetemen készítette el 1944-ben, *Štefan Kuzmič szlovén bibliafordítása* címmel. Ám a ljubljanaei egyetemen is megvédett egy dokto-ri disszertációt (1947) *Ljudska prehrana v Prekmurju* tárgykörből. 1948-tól 1978-ig ezen az egyetemen volt a néprajz professzora. Természetesen minden más szlovén néprajzi intézményhez

(múzeumok, kutatóintézetek) és tudományos kutatóprogramhoz is ezer szállal kapcsolódott: vagy kortársai, kollégái, barátai, vagy volt tanítványai révén. Hosszas, inkább elgyengülésnek nevezhető betegség után 2003. október 8-án halt meg Ljubljánában. Nemcsak a szűkebb szakmai körök gyászolták, az országos napilapok nekrológjai is a szlovén nemzeti öntudat nagytudományú, nemzetközi távlatokat mindig figyelembe vevő megalapozói között helyezték el.

A egész szlovén néprajzot áttekintette, különös tekintettel a 19. századi interetnikus kapcsolatokra. Sokan magyarnak tartották, nemcsak kristálytisza beszéde, hanem részletekig menő szakismeretei és általános műveltsége miatt. Volt tanítványai máig emlegetik, hogy egyetemi óráin szinte mindig hivatkozott a magyar néprajz tényeire, olyannyira, hogy többször is nekirugaszkodtak a fiatalok, hogy tanuljanak magyarul. Ám németül (osztrákul) ugyanilyen jól beszélt, és ugyanilyen áttekintése volt a Keleti-Alpok (*Alpes Orientales*) népi kultúrájáról. Régi vágású, kedves, csendes, hihetetlenül szerény ember volt. Igazi muravidéki. Iskolai füzetbe jegyzetelt gyűjtőútjai során, még a fényképezés modernebb fortélyait sem használta. Ám egyenrangúként beszélt „adatközlőivel”, akik voltaképpen a maguk közül valónak tartották. Minden írása pontos, didaktikus, logikus, áttekintő jellegű. Nem hiszem, hogy egyetlen adatát valaha is megcáfolták volna: ám maga mindig új kiegészítéseket adott. Ő készítette el először a szlovén népi kultúra áttekintését. Szívesen dolgozott másokkal együtt, és maga ugyan a modern témákat igazán nem kedvelte, ám ezeket is fontosnak tartotta, támogatta kutatásukat. Az egyetemi katedrán utódja (kedves tanítványa), Slavko Kremenšek professzor viszont éppen ebbe az irányba vitte a tanszéket.

Érzelmait ritkán árulta el, ám ha Prekmurje vagy a Slovensko Porabje (Muravidék, Rábavidék) került szóba, csakhamar kiderült, hogy ez nemcsak a világ néprajzilag legfontosabb, hanem legszebb vidéke is, ahol a legeslegjobb emberek éltek. Az a sok-sok politikai fordulat, amely hazájában az ő hosszú élete alatt bekövetkezett, az ő tudomá-

M E G H I V Ó

DR. V I L K O N O V A K professzor

A SZLOVÉN NÉPI KULTURA STRUKTURÁJA címmel,

1979. november 9-én délelőtt 10 órakor

a néprajzi tanszékek szemináriumában /Bp.V., Pesti B.u.1
IV.em.24./ előadást tart.

Az előadásra tisztelettel meghívom.

Tálasai István
tanszékvezető
egyetemi tanár

Felhívom szíves figyelmét, hogy V.NOVAK professzor november 8-án 16 órakor a Néprajzi Társaság szervezésében a Néprajzi Múzeum /V., Kossuth tér 12./ II.emeleti előadó-termében tartja meg a Magyar-szlovén néprajzi kapcsolatok című előadását.

nyos munkásságában szinte fel sem fedezhető: ő mindig a tényeket mutatta be.

Magyar kollégáival kétharmad évszázadnyi (!) kapcsolat fűzte össze. Legtöbbször Pável Agostont emlegette. Azt hiszem, személyiségük hasonlósága miatt Tálasai István-nal értették meg egymást a legjobban. Az ő meghívására adott elő a pesti egyetem Néprajzi Intézetében. Rejtőzködő vallásosságának is monumentuma a szlovén laikus imákra vonatkozó időskori kutatómunkája, Erdélyi Zsuzsanna tevékenységétől elválaszthatatlanul. Magam életem fontos ajándékaként tartom számon 1969-ben történt megismerkedésünket, majd későbbi kapcsolatunkat. 2003 májusában, Lendva-vidéki tanulmányi kirándulásunk során még meglátogathattuk egy katolikus idősök otthonában. Fáradt volt, ám három nyelvű olvasmányai voltak a szobában. Nem is öregesen, inkább fiatalosan mosolyogva beszélgetett, természetesen Arany János nyelvén. „Panaszkodott”, hogy ő legidősebb a házban, és a többiek nem érdeklődnek sok minden iránt, ami őt még érdekli. Viszont búcsúzóul azt mondta (ezt sem panaszképpen, inkább érdeklődve, morfondírozva): „Elfáradtam. Most már az a baj, hogy nem tudok meghalni.”

Szerencsére életében mind a szlovén, mind a magyar néprajztudomány elismerte kiválóságát. Úgyhogy, ezzel nem most tartozunk neki: ám műveiért, személyes tisztességéért még most is, és még sokáig.*

VOIGT VILMOS

* Életéről és munkásságáról lásd még például Kósa László: Televíziós beszélgetés Vilko Novakkal (*Néprajzi Hírek* XXII. 1993. 3–4. sz. 123–128.). A szerk.

Zólyomi József (1933–2003)

Zólyomi József halálára

Zólyomi József a magyar néprajztudomány jeles vidéki képviselőinek egyike volt. Herencsényben született, iskoláit a ma Szlovákiához tartozó Nagysallóban, Balassagyarmaton és Budapesten végezte. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen diplomázott néprajz szakon 1957-ben. Életpályája Balassagyarmathoz, illetve Nógrádhoz kötötte őt. 1958-ban került a Palóc Múzeumba, s több, mint három évtizeden át volt annak néprajzos muzeológusa. Manga Jánost követően 1960-tól 1991-ig, idő előtti nyugdíjazásáig az intézményt igazgatta. Egy évtizeden át (1960–1970) a megyei múzeum-igazgatói tisztséget is betöltötte.

Zólyomi Józsefnek szinte az egész élete csendes és szorgalmas munkálkodással telt el. Avatott ismerője volt szülőföldje, s a palócság hagyományainak. Kutatta a nógrádi parasztság tárgyi kultúráját és folklórhagyományait. Vizsgálódásának fontos részterülete volt az állattartás, a földművelés, az építkezés és a lakáskultúra.

Főleg *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyveiben* publikált, itt tette közzé terjedelmes, monografikus igényű megírt tanulmányait a Mailáth-uradalom cselédjeinek ünnepi szokásairól (1980), lakáskultúrájáról és viseletéről (1978, 1979), a sámsónházai kébtelkes település emlékeiről (1975). Alapvető tanulmányokat írt az észak-cserhádi falvak állattartásával kapcsolatban (1975, 1984, 1985), s ugyancsak figyelemfelkeltőek és forrásértékűek azok a stúdiumai, melyek a népi építkezés (1974) vagy a népviselet köréből (1988) születtek.

Zólyomi József eredményesen kutatta a nógrádi nemzetiségek (szlovákok és németek) néprajzát, társadalomszerkezetét is. Terjedelmes tanulmányt publikált Szendehely társadalmáról (1989), a szendehelyi németek születési, házassági és halotti adatairól (1991).

Zólyomi József sokoldalú ember, tájékozott kutató és kiváló muzeológus volt. Járt a terepet, fotózott, adatolt, vizsgálta az anyakönyveket, a levéltári anyagokat. A sors egy kicsit talán méltánytalan volt vele szemben. Hisz miután befejeződtek Balassagyarmaton a Palóc Múzeum felújítási munkálatai, idő előtt nyugdíjazták őt. Kényszernyugdíjas éveiben még intenzívebben belcásta magát a munkába. Megírta *Herencsény* című vasikos monográfiáját (1998), s elkészítette a környékbeli települések (Órhalom, Csitár, Nógrádmarcfal, Patvarc) történeti-néprajzi összefoglalóját is. Kiadta a Nógrád megyei parasztság lakástextíliáiról szóló kötetet (1998), a Nógrád megyei településeket bemutató sorozatban közzétette a Balassagyarmatot bemutató könyvét (1997).

A Kapros Márta szerkesztette *Nógrád megye népművészete* című reprezentatív kötetben ő írta az olyan fontos fejezeteket, mint *A nógrádi táj és lakói*, a *Viselet*, ő foglalta össze a megye településtörténetét és lakáskultúráját. Rendszeresen publikált *A Nagy Iván Történeti Kör Évkönyveiben* (1994, 1996), az *Ethnographiában*, a *Néprajzi Értesítő*

tőben, az *Agrártörténeti Szemlében* is. Munkásságáért megkapta Nógrád megye Madách-díját és Szontágh Pál-díját.

Jelentős Zólyomi József kultúraszervezői és népművelői tevékenysége is. Ezen kívül jó kapcsolata volt a határ túloldalával, az Ipoly jobb partján élő magyarokkal is. Gyakran tartott vetített képes előadásokat a közművelődési klubokban, irodalmi-kulturális emléknapokon, múzeumi baráti körökben. A megnyerő, kedélyes és mindig mosolygó ember lebilincselően beszélt a népi építészetéről, a nógrádi viseletekről vagy épp a felöldi állattartásról. 1980-ban részt vett a fiatal szlovákiai magyar néprajzkutatók ipoly-sági találkozóján, gyakran megjelent a Honti Múzeumban. Szívesen segített kiállítások rendezésében, konferenciák szervezésében. De támogatta a felvidéki kutatókat is, ha épp a Palóc Múzeumban jártak, annak könyvtárában búvárkodtak. Kis Trabantjával engem is gyakran elvitt körútjaira, s támogatta nógrádi barangolásaimat is.

Jóska hirtelen és csöndben ment el, hetvenedik születésnapja előtt. Pedig tennivalója akadt volna még bőven. Sajnos, hiányát érezve immár nem tehetünk mást, mint emlékéit megőrizve kívánunk neki csendes pihenést, békés vándorlást az örökkévalóság mezein.

CSÁKY KÁROLY

Zólyomi József néprajzi életművázlata*

Zólyomi József néprajzkutató, 1958-tól a Palóc Múzeum néprajzos muzeológusa, 1960-tól 1991-ig igazgatója és egyben az igazgatóság Palóc Múzeumból való 1970-es évek elejei elköltöztetéséig megyei múzeumigazgató.

Csaknem fél évszázados tudományos tevékenysége gerincét a nógrádi palócok és az itt élő etnikumok hagyományos műveltsége, annak módszeres föltárása képezte. Mindközben figyelme kiterjedt azokra a tradicionálisan összetartozó nógrádi, honti területekre is, amelyeket a trianoni országhatár elválasztott. Minden eszközzel a saját táj, saját település megismerésére és megismertetésére törekedett mind gyűjteményszervező és fejlesztő munkásságában, mind publikációs tevékenységében. A száz körüli tudományos, illetve tudományos ismeretterjesztő írása sorában természetesen megtalálható a szülőfalu, Herencsény történeti, néprajzi monográfiája, és a felnőttkori település, Balasgyarmat önálló kötetben való bemutatása.

Fő kutatási területe a Nógrád megyei parasztság tárgyi kultúrájának vizsgálata volt, aminek fontosabb részterületeit az állattartás, földművelés, építkezés, lakáskultúra képezték. Fontos tanulmányai jelentek meg az állattartás – közte a tejnyerés és tejfeldolgozás, általában az állat haszna, a pásztorok, az állattartás építményei – települési, kistérségi és nagytáji kutatásairól, Nógrád megye földművelésének 18–19. századi történetéről, a levéltári forrásokból föltárható Nógrád megyei népi építkezésről, Nógrád megye lakástextíliáiról és a palóc föld népi bútorairól. Ezek mellett igen fontos folklóradatokkal is gazdagította a tudományt, és önálló folklorisztikai publikációkkal is jelentkezett. Foglalkozott az emberi élet fordulóihoz és a naptári ünnepekhez kapcsolódó népszokásokkal, és nem elhanyagolható gyűjtőtevékenységet folytatott a népi vallásosság területén, műtárgyakat és adatokat illetően egyaránt. Zólyomi József tudományos tevékenységének egyik legjelentősebb sajátossága és produktuma, hogy a nógrádi parasztság törté-

* Nekrológja két változatban megjelent a *Magyar Múzeumok* 2003. 2. sz. 62., illetve a *Honismeret* 2003. 4. sz. 114–115. oldalán.

netének, társadalomszerkezetének, tárgyi és szellemi kultúrájának föltárása során nem elégedett meg a terepmunka adatközléseivel, tárgyi emlékeivel, hanem időt és fáradságot nem kímélve, mélyreható levéltári kutatásokat is folytatott. Ennek eredményeként a hagyományos társadalomra tett közvetlen megállapításai nemcsak két-három emberöltő időszakára érvényesek, hanem az írásos források feldolgozásával képes volt a műveltség jellemzőit és alakulását adatoltan visszakövetni egészen a 18. század elejéig.

Zólyomi József szakmai életútja során folyamatosan figyelmet fordított a Nógrád megyei szlovák és német nemzetiségekre. Az 1970-es évek elején jelentette meg írását a szlovákok Nógrád megyei letelepedéséről, néhány év múlva e népcsoport hagyományos viseletkultúráját mutatta be, majd egy évtized alatt összegyűlt kutatási tapasztalatait összegezte a Nógrád megyei szlovákokról készült átfogó tanulmányában. Az 1980-as évek második felében a német nemzetiség történeti, néprajzi kutatását végezte nagy intenzitással, és a széles körű eredményalkotás érdekében közös terepkutatást szervezett regionális és országos szaktekintélyek bevonásával.

Tanulmányai, cikkei országos folyóiratokban, többek közt az *Agrártörténeti Szemlében*, az *Ethnographiában*, a *Néprajzi Közleményekben*, a *Néprajzi Ertesítőben* és a *Honismeretben*, regionális kiadványokban, mint a palóckutatás köteteiben, valamint megyei periodikákban, mint a *Palócföldben*, a *Nógrád Megyei Múzeumok Közleményeiben*, majd évkönyveiben, a *Múzeumi Mozaikban*, a *Balassagyarmati Honismereti Híradóban*, a Nógrád Megyei Levéltár és a Nagy Iván Történeti Kör kiadványaiban és nem utolsósorban a helyi, megyei sajtóban jelentek meg.

Újabbán a Nógrád megyei parasztság lakástextiliái közel 300 éves történetének monografikus feldolgozását végezte el, és megírta megyénk népművészeti monográfiájának több fejezetét. Nyugdíjas éveiben szakmai alkotótevékenysége különös intenzitással folytatódott. Az említett munkák mellett az utóbbi években számos környékbeli település történeti-néprajzi összefoglalóját készítette el. A következőkben e kötetekből idézve mutatjuk be Zólyomi József vallásnéprajzi tárgyú, szabadtéri fészületekre vonatkozó közléseit, hiszen ő e téma szorgos kutatója is volt.

(*Nógrádmartal története*. Nógrádmartal, 2002. 120–121.): „*Út menti kereszt*. A plébánia irattárában őrzött »Alapítványok« kimutatásában olyan kereszt is szerepelnek, amelyek napjainkban már nem láthatóak. Varga István a temetőben kőalapú vaskeresztet állított 1855-ben. – Kovács József és Antal Rozália a község közepén állított vaskeresztet 1871-ben. – A Kacsokovics család, 1891-ben, a söji temetőben állíttatott fakeresztet. A napjainkban is meglévő kereszt: 1. A négy kereszt közül legrégebbi a faluból Csitárba vezető országút mellett látható. Az első világháborúig a falu szélét is jelző kőkeresztben 1840. évszám olvasható. 2. A templom előtti kőkeresztet Bán Amália (özv. Varga Antalné) állíttatta 1905-ben. A kőkeresztben 1905 évszám. 3. A Piros alma dülőben Varga Anna állított kőalapon nyugvó Krisztus-keresztet 1909-ben. Felirata: »Isten – dicsőségére – állíttatta – Varga Anna – 1909«. A rajta lévő eredeti fakorpuszt a templomban helyezték el. 4. A Szügy felé vezető országút melletti kőkereszt felirata: »Az Isten – dicsőségére állíttatta – Szinai János – és neje – Daróczi Orsésbet – 1923«. A kereszt felső része felújítva.”

(*Csitár története*. Csitár, 1999. 7, 11.): „[...] Az 1747-ben épült észak-déli tengelyű templomhoz lépcsőn juthatunk fel, ahol egy 1791-ben készült kőfészület fogadja a látogatót. A talapzat hátoldalán olvasható feliratból azt is megtudhatjuk, hogy 1888-ban felújították. [...] a Belsőgörbe dülőbe érünk. Rövid séta után egy nagyon szép körülkerített kőkereszthez jutunk. A cementálthomokkő-keresztet Gál János és felesége, Péntes Anna készítette 1803-ban. Erre a kereszt felirata is utal. A kereszt nagyméretű korpusza alatt 1,20 m magas, szintén kőből faragott Mária szobra van elhelyezve. [...] az új teme-

tőhöz [...] A bejárathoz közel lévő kőfeszületet 1791-ben állították, kivitelezése a templom előtt látott kereszttel azonos [...]”

(*Órhalom története*. Órhalom, 1988. 11, 13, 17.): „[...] A Kossuth utcában továbbhaladva, kétfelé ágazik az út. A szétágazásnál egy vaskerítéssel körülvelt magas, fehér kőkeresztet láthatunk. Felirata hiányzik, de a falu lakói *Hősök keresztje* néven ismerik. Emlékezet szerint Varga Antal és felesége, Kanyó Julianna állíttatta az 1920-as években, a háborúban elesett Vilmos nevű fiúk és a falu hősi halottainak emlékére. [...] A [templom]bejárat másik oldalán magas talapzaton álló vaskereszt felirata olvashatatlan [...] A templom nyugati falához ragasztott régi torony előtt elhaladva, egy széles gyalogúton juthatunk a 22-es műútra. A gyalogút baloldalán egy kőfeszületet láthatunk, melyet Pénzes György és családja állíttatott 1958-ban. A kereszt eredetileg a Tamás körtéje-dűlőben állt, a család földjének szélén. Az 1980-as években szállították a mai helyére [...]”

(*Herencsény története*. Herencsény, 1998. 7, 8, 9, 10, 13, 14.): „[...] A régi ház mögött, közvetlenül az út mellett, egy szépen gondozott, barnára festett fakereszt áll. Ennek helyén már az 1864. évi tagosítási térképen is volt kereszt. [...] Az iskolával szemben egy kőkeresztet láthatunk, melyet Horák János és neje, Holes Borbála állított 1918-ban. [...] A temető bejárata mellett egy útszéli kereszt áll, melyet Horák János és családja készíttetett 1935-ben. [...] A templomba érkező hívőket egy magas kereszt fogadja, melyet Pszota István emlékére állíttatták szülei 1924-ben. [...] A széles térrel induló Petőfi utca, a jobb oldalon látható kőkeresztől, melyet Horák István és neje, Eczet Zsuzsanna állított 1922-ben, összeszűkül. [...] Sétánk során feltétlenül nézzük meg az út bal oldalán lévő barnára festett régi bádokorpuszos útszéli keresztet.”

(*Patvarc története*. Patvarc, 2000. 79–80.): „*Út menti kereszt*. A katolikusok a falu társadalmának szegényebb rétegéhez tartoztak. A határban nem volt földjük, azért csupán a templom előtt és a temetőben állíttattak keresztet. A templom előtt látható kőkeresztet a Dóla család állíttatta 1949-ben. Felirata: »Isten dicsőségére – az utódok buzdítására – állíttatta – Dóla József – neje Juhász Katalin – családja –1949«. A katolikus temetőben két kőkereszt van. Az egyiknek már csak a töredéke látszik, melyről évekkel ezelőtt az 1839 évszámot lehetett leolvasni. A temető bejáratával szemben lévő kereszt magas talapzatán félköríves párkány, alatta halálfejjel díszítve. Felirata: »Emelték – Isten dicsőségére – Patvartz község – rk. lakosok – 1871«. A temető előtti léckerítéssel körülvelt fakeresztet Géczy János hitoktató pap készítette 1972-ben, a korábban az Andrus-féle házhoz közeli szerű szélén álló fakereszt pótlására, melyet az 1960-as évek végén lebontottak.”

(*Terény története*. Terény, 2000. 97–98.): „*Út menti kereszt*. A katolikusok által állított kereszt adatait a plébánia irattárában őrzött alapítványok nyilvántartásából ismerhetjük meg. Az alapítvány adatai szerint a legrégebbi kereszt 1899-ben készült, Kiss János állíttatta a temetőben. Koplányi Katalin 1900-ban a templom mellett állított keresztet, mely az I. világháború idején elpusztult. Ennek helyére került 1920-ban a ma is meglévő Bujnyik család kőkeresztje. Felirata: »Isten dicsőségére emeltette Bujnyik József a hősi halált halt fiuk József emlékére 1920. évben«. 1931-ben fa- és kőkereszt felállítására került sor a falu két szélén. A fakereszt a Cserhátaláp felé vezető út szélére került, melynek felirata az alábbi volt: »Isten dicsőségére emelte a terényi róm. kath. hitközösség 1931«. A keresztet 1990-ben lebontották, egy ideig a plébánia udvarán őrizték, majd a hívek a balassagyarmati Palóc Múzeumnak ajándékozták, mely jelenleg az állandó kiállításban látható. A régi fakereszt helyére 1991-ben új kőkereszt került, melynek felirata: »Állíttatta a terényi engesztelő csoport 1991«. A kőkeresztet, 1931-ben, a Szanda felé vezető út mentén a falu szélén állíttották fel. Ezen az alábbi felirat

olvasható: »Isten dicsőségére állította a terényi róm. kath. egyh. község 1931«. A katólikus temetőben három kereszt látható: egy régi felirat és korpusz nélküli fakereszt, a temető felső szélén pléhkörpuszos fakereszt, melynek felirata: »Állította a Mária Társulat 1965-ben«, a harmadik kereszt kőből készült, felirata: »Állította róm. kat. egyház 1985«. A visszaemlékezések és más források szerint a falu határában keresztet nem állítottak.»

LIMBACHER GÁBOR

Draveczky Balázs
(1938–2003)

Draveczky Balázs
(Fotó: Deim Péter)

Megint szegényebbek lettünk... Ismét túl hamar távozott egy barát. Hirtelen és fájdalmasan kaptuk a hírt egy forró augusztusi napon: Jászberényben, a jász népi ételek fesztiválján meghalt Draveczky Balázs. 65 éves volt.

A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum igazgatója, a magyar gasztronómia, vendéglátástörténet kutatója 1938. március 22-én született Győrben. Iskoláit a győri bencések-nél kezdte, majd a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatta, ahol 1961-ben szerzett régész–történész oklevelet, 1965-ben pedig doktori címet. Pályafutását Kaposváron kezdte a Rippl-Rónai Múzeumban, ahol később megyei múzeumigazgató-helyettes lett. 1973-ban újra Budapestre kerül, előbb a Központi Múzeumi Igazgatóság Népművelési és Propaganda Csoportját vezeti, majd a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ osztályvezetője. 1978-ban kerül a Fortuna utcai Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumba mint főmuzeológus, 1983-tól pedig egészen haláláig igazgatja is az intézményt.

Balázs Mester az asztali örömök historikusa, ahogy sokan az országban megismerték, intéz-

ményvezető, kutató muzeológus, vérbeli – a szó legnemesebb értelmében – népművelő, kolléga és barát volt: egy önzetlen, mindig segíteni kész ember. Számtalan előadás, tanulmány szerzője, aki nemcsak összegyűjtötte a magyar gasztronómatörténet emlékeit, de figyelemmel kísérte, segítette a mai magyar vendéglők, kávéházak törekvéseit, hogy a hagyományos, nagy múltú magyar vendéglátás, konyha megőrizze eredményeit és tovább is örökítse a következő generációkra. Sokirányú munkásságának az utóbbi esztendőkből egyre több gyümölcse érett be: 1999-ben *Történetek terített asztalokról és környékükről*, majd egy év múltán az újabb történetek. E két – hiánypótló, lebilincselő stílusban megírt – könyvében a magyar vendéglátás és gasztronómatörténet legkülönbözőbb aspektusait mutatja be, hol intézményeken, hol kutatókon, hol étel- és italfélesége-

ken keresztül, hol az irodalom, hol a néprajz szemszögéből is figyelve, elmélkedve. Utolsó műve, szintén olyan vállalkozás, amely eddig nem volt jelen a magyar művelődéstörténeti kutatásban, olyan szótárt, értelmező kézikönyvet állított össze *Bagolytűdő és articsóka* címmel, amely több száz elfeledett, vagy eddig nem értelmezett gasztro-nómiai szó leírását tartalmazza.

Halálával nemcsak kollégát, mestert, de egy jó barátot is elveszítettem, ezért engedjék meg, hogy két személyes élménnyel búcsúzzak Balázs Mestertől. 1999-ben első kiállításomat Ő nyitotta meg, és az elmúlt esztendő alatt folyamatosan segítette pályámat, atyai barátként állt mellettem. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum minden év május utolsó hétfőjén tartja *Muzeológusok fakanállal* című rendezvényét, ahol együtt zsűrizhettem Draveczy Balázssal, aki mindig örömmel jött és segített. Olyan ember volt, aki szeretett élni, szerette a jó ételeket, a jó borokat: boldog ember volt. Győri búcsúztatásán a szűkebb szakma mellett elkészöntek tőle a vendéglátósok, a szállodások, az ipartestületek, kollégák, barátok és tisztelők. Ezzel a kis emlékezéssel búcsúznak tőle a néprajzosok is. Balázs bátyám, nyugodj békében!

SÁRI ZSOLT

Elhunyt Zalabai Zsigmond (1948–2003)

Életének ötvenhatodik évében, a 2003. esztendő utolsó hónapjának utolsó negyedében tragikus hirtelenséggel elhunyt Zalabai Zsigmond Madách-díjas irodalmár, egyetemi oktató és közíró. A felvidéki magyarságnak amolyan mindenese és lángoszlopa volt ő: kiváló helytörténész és szociográfus, fáradhatatlan szervezője az irodalmi életnek, alapítója a somorjai Bibliotheca Hungaricának, egy ideig vezetője a Komenský Egyetem Magyar Tanszékének. De meghatározó egyénisége volt az egyetemes magyar irodalomtudomány-nak is: több kiadást megélt *Tűnődés a trópusokon* című monográfiáját alapkönyvként használják a Kárpát-medence magyar tanszékein.

Zalabai a Hont megyei Ipolypásztórról indult, s élete utolsó szakaszáig visszajárt ide: édesanyjához a szülői házba, kedves adatközlőihez, rokonaihoz, ismerőseihez. Ha valaki szerette szülőföldjét, felnevelő bölcsőhelyét, akkor az Zalabai Zsigmondról mindeképp elmondható. Ragaszkodása az Ipoly mentéhez és falujához abban is megnyilvánult, hogy mindent tudni akart múltjáról, de foglalkoztatta, izgatta őt a jelene és jövője is.

Zalabai szülőföldhöz való hűségét példázza a szlovákiai magyar helytörténeti-szociográfiai irodalom két olyan színvonalas alkotása, mint a *Mindenekről számat adok* és a *Hazahív a harangszó* című kötet. Ez a két könyv minden tekintetben mestermunka: kiemelkedő szociográfiai alkotás, lírai vallomás, szépírói kvalitásokat felvillantó mű, hiteles korrajz, történelmi-társadalmi tabló, tökéletes falurajz.

A szerző jól ismerte azt a közösséget, amely őt kibocsátotta. Hisz falun nőtt fel, közel húszéves koráig Ipolypásztón élt. De kapcsolata valójában sosem szakadt meg a gyökerekkel. Szűkebb pátriájában szinte mindenre odafigyelt. Emberi sorsokra és szokásokra, népművészeti alkotásokra, hiedelmekre, történetekre, dalokra és imákra. Több száz népdalt ismert és énekelt oly gyakran maga is, élvezte a palóc nyelvjárás ízeit.

Falumonográfiájának második kötete (*Hazahív a harangszó*), amely Ipolypásztó 1918–1945 közti népéletét mutatja be, a néprajzkutató számára is izgalmas olvasmány, az etnográfának is megannyi értékes adatot kínál. Foglalkozik a cselédek, napszámosok világával, a gazdaréteggel, az „ezermester” parasztemberrel stb. Olvashatunk benne az asszony munkákról: a baromfiültetésről, a tollfosztásról és a kendermunkáról. Bemutatja továbbá a gyermekvilágot, a játékszereket és gyermekjátékdalokat. Aztán a párválasztással és kapcsolatteremtéssel foglalkozik. Leírja a háztűznéző és az eljegyzés szokásait, közöl menyasszonybúcsúztatót stb. Külön fejezetben vizsgálta a palóc nyelvjárás ipolypásztói változatát, „szó-kincseit” sajátos ragjait és képzőit, s ír a „szóejtés hogyanjáról”. Nem került el figyelmét a népi gyógyászat, bemutatja a szegény ember „házi patikáját” is. Részletesen foglalkozik az élet utolsó állomásával, a halállal, s a holtak végső helyével, a temetővel. A jeles napokról és ünnepnapokról szintén talál a könyvben figyelemre méltó közléseket az olvasó-kutató.

Zalabai Zsigmondnak sok-sok terve volt még. A hátrahagyott kéziratok közt talán ott van a tervezett falukönyv harmadik kötetének nyersanyaga is. Talán lesznek még könyvek ezekből az író halála után is!

CSÁKY KÁROLY

Elment egy jó barát
Harkai Imre
(1952–2004)

Az ember mindig értetlenül áll – az esetek többségében igazából nem is tud mit kezdeni a hozzá eljutó szomorú hírekkel –, és lehangoltan szembesül a ténnyel, hogy az általa ismert, tisztelt és szeretett kollégák, barátok örökervényű hiányával kell megbirkóznia ezután.

Fokozottan igaz ez akkor, ha egy régi-régi, fiatalkori barát távozik ebből a földi árnyékvilágból, méghozzá úgy, hogy önnön elhatározásból megy át a túlsó oldalra. Ezt tette a szorgalmas építész, oktató, tudományos kutató, tájház- és múzeumalapító, néprajzi szakíró: Harkai Imre. Az emléket idéző, a gazdag és tragikusan rövid életpályát bemutató, vajúdó sorok nehezen szaporodnak a papíron, pedig annyi közös dolgunk volt a múltó időben. Azt hinné az ember, hogy mindez segíti az emlékezést... Be kell látni, hogy nem így van, a hír hallatán az okokat kutatjuk, a felmerülő miértekre keressük a válaszokat. Szomorúan bár, de tudomásul kell vennünk, hogy nincsenek válaszok és nem is lesznek már válaszok soha többé a vele kapcsolatban megfogalmazódó kérdésekre. Aki megválaszolhatná kérdéseinket, örök némaságban, csendesesen pihen immáron a topolyai temető gesztenyefáinak lombátra alatt... Mindez hihetetlen, hiszen szélmalomharcait rendre győzelemre vitte, okosan le tudta fegyverezni a provinciális kiskirályokat: így lett az értelmetlennek tűnő szakmai gyakorlatból kutatóút, vagy a haszonta-

lan felépítmény pénzelve helyett tájház, kovács- és bognárműhely. Így telepítette át városi pénzekből a topolyai szélmalmot, megmentve ezzel az ipartörténeti emléket az enyészettől... Közben tudományos fokozatot szerzett, vállalatot igazgatott, majd önálló tervezőirodát nyitott és főiskolán tanított. A hagyományok tiszteletére figyelmeztetett és hirdette a hagyományokon nyugvó folyamatosság fontosságát a szakmai tervezés minden pillanatában. „Úgy rakjuk a házakat egymás mellé – írja egy helyütt –, mint a mondatokban a szavakat. Az építészeti írásmódot a közösségek maguk alakítják ki. Az építésznek jutna ebben a legnagyobb szerep, de mintha időnként megfeledkeznénk róluk.” Ő figyelt Topolya építészeti „írásmódjának” alakulására és maga is alakította azt. Értékmentő restaurálásai során épületek sora ébredt Csipkerózsika-álmóból, legutoljára a Kray család kastélya, hogy otthont adjon a város legújabb kulturális intézményének, a Topolyai Múzeumnak.

A tudományos élet szervezésének is lelkes híveként alapító elnökségi tagja volt a szabadkai székhelyű Kiss Lajos Néprajzi Társaságnak. Tagja volt a Magyar Néprajzi Társaságnak, a Magyar Szemiotikai Társaságnak, a Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Bizottsága Szemiotikai Munkabizottságának. Népi építészeti kutatásaiért 1992-ben Garay Ákos-díjat kapott, míg műemlékvédelmi tevékenységét Forster Gyula-díjjal ismerték el 2002-ben. Egy sikeres életpálya csúcán – úgy tűnik, van ebben némi sorsszerűség – mégis kilépett kárpát-medencei hétköznapiainkból. Mint oly sokan mások, Ő is elunta a mérhetetlenül magas bácskai eget és az alatta terpeszkedő bácskai tájat...

Visszagondolva barátságunk esztendeire, az eltelt évek üvegcserepeiből rakom össze az emléképeket: szinte magam előtt látom, ahogy tudatosan, állhatatosan készül a pályára. A szabadkai technikumban alapozza építészeti ismereteit, ekkor a középiskolás évek végén kötöttünk egy életre szóló barátságot. Később Belgrádban az építészeti fakultáson tanult.

Az évek és a távolság nem tudták kikezdeni a kettőnk kapcsolatát. Talán azért nem, mert barátságunk a közös munkák során mindig csak nemesedett, érlelődött, akár az óbor, hiszen közösen találtunk újabbnál újabb feladatokat: együtt kutattuk a topolyai tanyavilágot, a kisváros építészetét, majd miután kidolgozta a kanizsai nyelvjárási és néprajzi táborok kutatási feladatainak kérdőíves módszerét, közösen irányítottuk a terpmunkát, hogy a gyűjtött anyagból könyvet írjunk. Életművében a fontos állomásokat könyvek, tanulmányok sora jelzi: *Temerin népi építésze* (1983), *Gondolatok az életterről* (1986), *Topolya építésze 1750–1941* (1991), *A Vajdaság népi építésze* (Balassa M. Ivánnal szerkesztette) (1991), *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben* (1995), *Adorján népi építésze* (Klamár Zoltánnal) (1997), *Topolya mezőváros tanyarendszere* (1998), *Topolya monográfiája 1750–1945* (2001).

Sok minden kavarog bennem: nyári csavargásaink, a hosszú, sokszor hajnalba nyúló beszélgetések az utcánk végén, a borbélyműhely előtti padon, a topolyai tanyavilágban tett felfedezőutak, az első kutatóút emléke, ahogy Ő fogalmazott: „Beszöktünk egy új világba, a kutatás megfoghatatlan világába, ami egyeseket közülünk rabul ejtett egy egész életre.” Igen, valóban így történt, Őt is, és engem is rabul ejtett egy megfoghatatlan új világ. Azután a kanizsai nyarak táborai: Adorján! Végül a Cnesa Könyvkiadónál

szerkesztőként a *Topolya mezőváros tanyarendszere*. Imrével jól tudtunk együtt dolgozni, ismertük egymás rezdüléseit, megéreztük a belső akarást, a lélek hullámhosszán mindig találkoztunk... Nemcsak kardinális kérdésekben értettünk egyet, hanem az apró, finom dolgokban, a részletekben is!

Későbbi közös, nagy csavargásainknak mindig a konferenciák adtak keretet. Így volt ez erdélyi útjaink során, amikor el-eltűntünk félnapokra, hogy lássunk is valamit: a vidék és a városok épített környezetét, vagy éppen a Szent Anna-tavat a csendes télvégi havas tájban, hatalmas, szálegyenes fenyők között a Hargitán. Ilyenkor nagyokat beszélgettünk, munkáról, feladatokról, családról...

Harkai Imre emberi tartása, tudósi alázata messzire világított a bácskai rónán. Talán azért, mert valahol a csantavéri határban álló tanyán kezdődött az élete, és így részese volt egy átalakuló paraszti világnak. Egy olyan világnak, melyet a családi hagyományon keresztül szívott magába és ez a kötődés jelentette később számára a múlt átörökítésének tudatos vállalását.

Talán éppen ezért, sokunkkal ellentétben, Ő úgy tudott elmenni, hogy közben mindig ott maradt a kisvárosi élettérben, tovább építve azt a helyi hagyomány százados köveire alapozva. Hiszen építész lévén tisztában volt azzal, milyen fontos a szilárd alap szakmájában és a kultúrában egyaránt...

Gondolataimban és álmaimban sokszor ott van az életből elszökött barát. Olykor látom, hallom amint mosolyogva köszönt: Szevasz, öreg! Rossz napokra ébredek ilyenkor és dacosan, konokul őrzöm emlékét. Drága barátom, Isten veled!

KLAMÁR ZOLTÁN

A fogadás résztvevői
(Fotó: Deim Péter)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézete

K. Kovács László az ünnepségen
(Fotó: Smid Bernadett)

MINDENFÉLE

Tájékoztató az MTA Doktora cím adományozásának eljárásáról és követelményeiről

Az MTA-ról szóló 1994. évi XI. törvény 28. paragrafusa rendelkezik az MTA Doktora tudományos cím intézményéről. Az MTA Doktori Szabályzata meghatározza az adományozhatóság feltételeit, alapelveit, a Doktori Tanács mint eljáró szervezet feladatait és működésének módját, az MTA tudományos osztályainak és bizottságainak szerepét a minősítő eljárás folyamatában. Az alábbiakban közöljük a Doktori Szabályzatnak a pályázókat közvetlenül érintő, az eljárás menetét meghatározó III. fejezetét azzal a tájékoztató megjegyzéssel, hogy a teljes szöveg megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia internetes honlapján: www.mta.hu.

A Doktori Szabályzat, továbbá az Ügyrend fontos részleteinek közreadásáról az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Néprajzi Bizottságának 2004. május 25.-i ülése határozott a Magyar Néprajzi Társaság elnökségének egyetértésével. Az Ügyrend mellékletei közül az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának általános doktori követelményrendszerét, továbbá az irodalomtudomány, a néprajztudomány, a nyelvtudomány és a zenetudomány speciális követelményeit közöljük. A doktori téma jellegétől függően más tudományterületek (klasszika-filológia, művelődéstörténet, orientalisztika, történettudomány, szociológia, pszichológia stb.) követelményeit is célszerű áttekinteni a pályázóknak.

A SZERK.

A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Szabályzata

A doktori eljárás

III. fejezet [...]

A doktori cím iránti kérelem

24.

(1) A doktori cím megszerzése iránti eljárás megindítását – a (2) bekezdésben meghatározott kizáró okok hiányában az kérelmezheti, aki

- magyar állampolgár,
- külföldön élő nem magyar állampolgár, de magyarnak vallja magát,
- külföldi, aki Magyarországon él,
- külföldi, aki külföldön él, de munkássága a magyar tudományossághoz tartozik.

(2) Nem jogosult az eljárás megindításának kérelmezésére, aki

- a) cselekvőképességet kizáró vagy korlátozó gondnokság-, illetőleg közügyektől eltiltó ítélet hatálya alatt áll,
- b) egyetemi végzettséggel nem rendelkezik,
- c) tudományos fokozattal nem rendelkezik,
- d) a jelen szabályzat rendelkezése folytán e jogosultságában időlegesen korlátozott személy.

25.

(1) A doktori cím megszerzése iránti kérelmet legkorábban az egyetem által odaítélt doktori (PhD) vagy az azzal egyenértékű tudományos fokozat megszerzésétől számított öt év elteltével lehet benyújtani.

(2) Az előző bekezdésben foglalt ötéves várakozási idő alól indokolt esetben az MTA illetékes tudományos osztályának javaslata alapján a Doktori Tanács felmentést adhat.

(3) A doktori eljárás lefolytatása iránti kérelmet a jelen szabályzat 2. számú melléklete szerinti formanyomtatványon vagy annak adatait tartalmazó beadvánnyal az MTA Doktori Tanácsának Titkárságához kell benyújtani, s abban meg kell jelölni azt a tudomány-szakot és tudományágot, amelynek művelésében elért eredményeivel kívánja a kérelmező a doktori címet megszerezni.

(4) A kérelemhez mellékelni kell

- a) az egyetemi végzettséget igazoló oklevél másolatát,
- b) a doktori (PhD) vagy azzal egyenértékű tudományos fokozat megszerzését igazoló oklevél másolatát, külföldön szerzett tudományos fokozat (PhD) esetén az oklevél közjegyző által hitelesített másolatát és a hivatalos magyar nyelvű fordítását, továbbá, ha annak honosítása megtörtént, az arról szóló okiratot,
- c) a tudományos pályafutásról szóló önéletrajzot,
- d) a kérelmező valamennyi tudományos publikációjának jegyzékét, külön feltüntetve azon munkákat, melyek a tudományos fokozat megszerzését követő időszak kutatói munkájának eredményei, elkülönítve az egyszerűs közleményeket,
- e) a kérelmező tudományos publikációira való hivatkozások jegyzékét,
- f) a kérelmező saját megítélése szerint jelentősnek vagy jellemzőnek tartott és a tudományos fokozat megszerzését követő időszak eredményeit tartalmazó tudományos publikációk közül ötnek egy-egy példányát,
- g) a kérelmező által készített doktori művet,
- h) a doktori mű összefoglalóját,
- i) az eljárási díj befizetését igazoló iratot,
- j) bármely más anyagot, amelyet az MTA tudományos osztálya ügyrendjében előír.

(5) Az egyetemi végzettséget és a doktori (PhD) vagy azzal egyenértékű tudományos fokozat megszerzését igazoló oklevelet eredeti példányban be kell mutatni az MTA Doktori Tanácsának Titkárságánál, amely azt tartozik megvizsgálni, és arra vonatkozó megállapítását írásban rögzíteni a doktori ügyben eljáró személyek, illetőleg testületek számára.

(6) A doktori eljárás lefolytatása iránti kérelmet minden év februárjában és szeptemberben lehet benyújtani.

*A doktori mű***25/A.**

(1) A doktori cím megszerzése iránti kérelemhez olyan doktori művet kell mellékelni, amely önmagában véve is alkalmas a kérelmező eredeti tudományos teljesítményének értékelésére, megítélésére, valamely tudományos kérdés megoldásának bemutatása alapján.

(2) Doktori mű lehet

- a cím elnyerése érdekében készített értekezés,
- a kérelem benyújtása előtt legfeljebb 3 évvel korábban megjelent önálló könyv,
- rövid értekezés, amely a kérelmező önálló tudományos tételeit foglalja össze, szakmailag megvitatható és értékelhető formában, megfelelő mellékletekkel ellátva,

(3) A doktori műhöz külön összefoglalást kell mellékelni.

(4) A doktori mű alapformája az értekezés és az önálló könyv. A rövid értekezés kivételes forma. Az MTA tudományos osztályai – a tudományos bizottságaik előzetes állásfoglalásának figyelembevételével – döntenek arról, hogy a kérelmező által már elért, általánosan elismert, kiemelkedő, nagy hatású tudományos teljesítmények (pl. életmű, tudományos alkotás) alapján, vagy a tudományszakban általános témaművelési mód alapján az egyes esetekben a doktori eljárás lefolytatható-e rövid értekezés alapján.

(5) A doktori mű formájára, terjedelmére irányadó előírásokat az MTA tudományos osztályai állapítják meg.

(6) Ha a doktori műben foglalt eredményeket a kérelmező másokkal együttműködve érte el, és abban saját teljesítménye kétséget kizáróan nem állapítható meg, az MTA osztályának felhívására a kérelmező tartozik a társszerzők nyilatkozatát benyújtani, annak érdekében, hogy kétséget kizáróan elkülöníthető legyen a kérelmező saját teljesítménye.

*Nyelvhasználat***26.**

(1) A doktori eljárás lefolytatása iránti kérelem és mellékletei idegen nyelven is benyújthatók és az eljárás részben vagy egészben idegen nyelven folytatható le, ha a megjelölt nyelv használatát az MTA illetékes tudományos osztálya megengedte.

(2) A doktori eljárásban tolmács nem alkalmazható. Az eljárásban csak az vehet részt, aki annak nyelvét érti és beszéli.

*Társszerzőség***27.**

(1) Ha többen egyazon művel, közös teljesítménnyel kívánnak doktori címet szerezni, a doktori mű létrehozásában való közreműködésük arányát meg kell jelölniük.

(2) Oszthatatlan közös teljesítmény alapján, vagy ha a részesedés aránya nem tisztázott, a doktori cím nem ítéhető oda.

(3) Minden pályázó külön készíti el összefoglalóját. Az együttes, vagy külön védés lehetőségéről a Doktori Tanács dönt.

28.

(1) Ugyanaz a mű ismételten nem szolgálhat a doktori cím megszerzésére irányuló eljárás alapjául.

(2) Nem lehet eljárást kezdeményezni ugyanazzal a művel, amelyet tudományos fokozat megszerzésére már felhasználtak.

Hiánypótlás

29.

Ha a kérelem hiányos – nem felel meg a jelen szabályzat 25. pontjának (4)–(5) bekezdésében felsorolt valamennyi követelménynek – a hiányok pótlására az MTA Doktori Tanácsának Titkársága tartozik felhívni a kérelmezőt. Ha a hiánypótlásra való felhívásnak a kérelmező a felhívás kézbesítésétől számított három hónapon belül nem tesz eleget, az eljárást meg kell szüntetni. E formai okból hozott megszüntető határozat nem akadályozza annak, hogy a kérelmező bármikor új doktori eljárás lefolytatását kérje, azonban az új eljárás díját be kell fizetnie, a korábbiét pedig nem igényelheti vissza.

A kérelem visszavonása

30.

A kérelmező a doktori eljárás lefolytatására benyújtott kérelmét az eljárás bármely szakaszában külön indoklás nélkül visszavonhatja. A kérelem visszavonása alapján az MTA Doktori Tanácsa Titkárságának vezetője az eljárást megszünteti. A megszüntetés napjától számított két éven belül új doktori eljárásra nem kerülhet sor. A befizetett eljárási díj visszafizetését a kérelmező nem igényelheti.

Az illetékesség

31.

(1) Ha a doktori eljárás lefolytatásának formai akadályozó nincs, a Doktori Tanács elnöke a kérelmet és mellékleteit a kérelmező tudományos tevékenységének és a benyújtott mű tárgya alapján az MTA tudományozás szerint illetékes tudományos osztályának küldi meg.

(2) A tudományszak szerinti illetékesség az MTA tudományos osztályának, a tudományág szerinti illetékesség az MTA tudományos bizottságának illetékességét jelenti. Az MTA tudományos osztályait és azok tudományos bizottságait a tudományági illetékesség megjelölésével a 3. számú melléklet sorolja fel.

32.

(1) Az MTA tudományos osztálya a kérelmet abból a szempontból vizsgálja meg, hogy annak alapján elvileg melyik tudományszakban és tudományágban bírálható el a kérelem, a kérelmező helyesen jelölte-e meg azt a tudományágat, amelyben a doktori címet megszerezheti. Erről a következő döntések hozhatók:

a) az MTA tudományos osztálya az eljárásban való közreműködésre illetékesnek tartja magát, megállapítja az érintett tudományágat, és kijelöli az eljárás előkészítésére az illetékes tudományos bizottságát,

b) az MTA tudományos osztálya az eljárásban való közreműködésre nem tartja magát illetékesnek, javaslatot tesz általa illetékesnek tartott osztályra és erről a Doktori Tanácsot értesíti,

c) az MTA tudományos osztálya illetéktelenségét állapítja meg azzal, hogy álláspontja szerint a doktori eljárás lefolytatására a tárgykörben illetékes osztály nincs, a kérelmet a Doktori Tanácsnak visszaküldi.

(2) Ha a kijelölt tudományos bizottság (32. pont /1/ bek. a/) az ügyben illetéktelenségét állapítja meg, az MTA tudományos osztálya vagy másik tudományos bizottságához továbbítja a kérelmet, vagy a tudományos bizottsági feladatoknak az adott ügyben való ellátására eseti szakértői bizottság létrehozását javasolja (18. pont /1/ bek.) a Doktori Tanácsnak. Eseti szakértői bizottságot kell megbízni akkor is, ha az adott ügy vitelére alkalmas bizottság nyilvánvalóan nincs, vagy ha a másodsorra kijelölt bizottság is illetéktelenségét állapította meg.

(3) Ha az MTA azon tudományos osztálya állapítja meg illetéktelenségét, amelyhez egy másik osztály javaslatára került, a kérelmet (32. pont /1/ bek. b/), az ügyet a Doktori Tanács elé terjeszti. Ugyanígy kell eljárni abban az esetben is, ha az MTA tudományos osztálya szerint egyáltalán nincs illetékes osztály az adott ügyben a doktori eljárásban való közreműködésre (32. pont /1/ bek. c/).

33.

Az illetékesség az eljárásra bocsátást követően nem vizsgálható. Annak a tudományágának a megjelölése, amelyben a kérelmező a doktori címet megszerezheti, az eljárásra bocsátás után nem változtatható meg.

Az eljárás megtagadása

34.

(1) Azokban az ügyekben, amelyekben az eljárásban való közreműködésre az MTA tudományos osztályai illetékességüket kizárták (32. pont /3/ bekezdés), a Doktori Ta-

nács elnöke egyeztető megbeszélést folytat az érintett osztályok elnökeivel és szakértői véleményt kérhet eseti megoldás kialakítása végett. Ha ennek során sem állapítható meg az, hogy melyik tudományágban bírálható el a kérelem, és az eljárásban az MTA-nak melyik tudományos osztálya járhat el, a Doktori Tanács megállapítja, hogy az eljárás lefolytatására nincs mód és ezért az eljárásra bocsátást megtagadja.

(2) A Doktori Tanács az eljárás lefolytatását abban az esetben is megtagadja, ha arra a doktori eljárásban használni kívánt nyelven – az MTA illetékes tudományos osztálya szerint – nincs mód.

(3) Az eljárás megtagadásáról szóló határozat ellen érdemi szakmai szempontokra alapított jogorvoslatnak nincs helye.

(4) Ha a felkért hivatalos bírálók közül öten nem vállalják a bírálati vélemény elkészítését – függetlenül az általuk megjelölt indoktól – a kérelmező személyi alkalmasságát ismételten tárgyalni kell.

A doktori eljárásra bocsátás

35.

(1) A doktori kérelemről először – az előterjesztők írásban benyújtott és szóban előadott szakvéleménye alapján – az MTA illetékes tudományos bizottsága foglal állást. Az állásfoglalás három részből áll:

a) annak a tudományágnak a megjelölése a kérelmező munkássága és doktori műve alapján, amelyben a doktori kérelem elbírálható,

b) javaslat a kérelmező tudományos munkásságának megítéléséről,

c) javaslat a bírálók és a bíráló bizottság kijelöléséről. Hivatalos bírálónak legalább 5, a bíráló bizottságba legalább 7 (elnök, titkár és legkevesebb 5 tag) arra alkalmas szakembert kell megjelölni, akkor is, ha a tudományos bizottság negatívan ítéli meg a kérelmező tudományos munkásságát.

Az állásfoglalást az MTA illetékes tudományos osztályának és az MTA Doktori Tanácsa Titkárságának kell megküldeni.

(2) A kérelmező tudományos munkásságának értékelését a jelen szabályzat 1. szakasz (1) bekezdése b) és c) pontjában foglaltak és az osztályügyrendek (16. pont /1/ bekezdés) alapján kell elvégezni, különös tekintettel a kérelmező azon tudományos eredményeire, amelyek rangos – tudományszaktól függően nemzetközi, illetőleg hazai – folyóiratokban, egyéb kiadványokban megjelentek, és külön kell értékelni az azokra való hivatkozásokat is.

(3) Ha a kérelmező szakmai tevékenységének alapos megismeréséhez szükséges, a bizottság meghallgathatja a kérelmezőt, felkérheti, hogy előadásban ismertesse tudományos munkásságát, illetőleg főbb önálló tudományos eredményeit, továbbá kutatóhelyet kereshet meg írásbeli információszerzés céljából.

36.

(1) Az MTA tudományos osztálya – illetékes bizottságának javaslata alapján – megvizsgálja a kérelmező tudományos munkásságát és arról érdemben indokolt állásfoglalást nyújt be a Doktori Tanácshoz. A kérelmező tudományos munkásságának értékelése

során – ügyrendjének megfelelően, tudománymetriai szempontok figyelembevételével is – értékeli a kérelmező közleményeit, különös tekintettel az önálló és a társszerzőkkel készített közleményekre, és az azokra történt hivatkozásokat. Vizsgálja továbbá a kérelmezőnek a tudományos utánpótlás képzésében és a hazai tudományos közéletben betöltött szerepét, valamint – tartósan külföldön tartózkodó kérelmező esetében – a hazai kutatóhelyekkel való kapcsolatát.

Állásfoglalása kialakítása során az osztály a kérelmező doktori művét részleteiben nem vizsgálja, kivéve azt az esetet, ha az nyilvánvalóan nem felel meg a doktori tudományos munka általánosan elvárható ismérveinek.

(2) A Doktori Tanács a kérelemhez tartozó iratok, az MTA illetékes tudományos bizottságának javaslata és az illetékes tudományos osztály állásfoglalása alapján először a kérelmező személyi alkalmasságáról (Doktori Szabályzat 1. pont /1/ bekezdés) dönt. A Doktori Tanács erről titkos szavazással hozza meg határozatát. A személyi alkalmasság megítélése abban az esetben pozitív, ha az ülésen jelenlévők kétharmada támogatja a kérelmet. Ennek hiányában a kérelmet elutasítja.

a) Ha a Doktori Tanács határozata a kérelmező személyi alkalmasságáról megegyezik az MTA illetékes tudományos osztály szakvéleményével, a doktori eljárás késedelem nélkül folytatódik a (3) bekezdésben foglaltak szerint.

b) Ha a Doktori Tanács a kérelmező személyi alkalmasságáról az MTA illetékes tudományos osztályának állásfoglalásával ellentétes tartalmú határozatot hoz, az eljárás úgy folytatódik, hogy a Doktori Tanács indokolással ellátott határozatát – amelynek indokolása különösen arra tér ki, hogy a kérelmező szakmai alkalmasságának megítélésében milyen vitatható adatok, illetőleg tények merültek fel, vagy ezek hiánya mennyiben állapítható meg – az MTA illetékes tudományos osztályának megküldi abból a célból, hogy az – tudományos bizottságának bevonásával – ismételten vizsgálja meg a kérelmező alkalmasságát, a megjelölt szempontokra tekintettel.

c) Az MTA illetékes tudományos osztálya fenti megkeresésre adott állásfoglalásának tárgyalására a Doktori Tanács ülésére meghívja az illetékes osztály elnökét, illetőleg az általa kijelölt osztálytagot. A Doktori Tanács ülésén titkos szavazással a kérelmet vagy elutasítja, vagy az eljárás lefolytatását engedélyezi.

(3) Ha a Doktori Tanács engedélyezi az eljárás lefolytatását, egyidejűleg – az MTA illetékes osztálya javaslatának megfelelően – megbízza a hivatalos bírálókat és a bíráló bizottságot, s erről a kérelmezőt értesíti. Az eljárás lefolytatásának engedélyezése a doktori művet nem minősíti.

(4) Ha a Doktori Tanács a kérelmező személyi alkalmasságát pozitívan ítéli meg, azonban a doktori vitára bocsátást nem engedélyezi (Szabályzat 40. pont), az e határozat meghozatalától számított öt éven belül benyújtott ismételt kérelem esetén a személyi alkalmasságot nem kell vizsgálni.

5) Ha a Doktori Tanács a kérelmező személyi alkalmasságát negatívan ítéli meg, az e határozat meghozatalától számított három éven belül a kérelmező újabb doktori eljárást nem kezdeményezhet.

(6) A személyi alkalmasság hiányát megállapító határozat ellen érdemi szakmai szempontokra alapított jogorvoslatnak nincs helye.

37.

(1) A kérelmező elfoglaltságra vagy összeférhetlenségre (23. pont) hivatkozással kifogásolhatja a hivatalos bírálók és a bíráló bizottság tagjai személyéről szóló határozatot,

annak kézhezvételétől számított 15 napon belül. A kifogást az MTA Doktori Tanácsa Titkárságának kell bejelenteni. E határidő elteltével kifogás nem nyújtható be.

(2) Kifogás esetén, annak megalapozottságáról és a kizárásról az Ügyrendi Bizottság dönt.

38.

(1) A hivatalos bíráló, a bíráló bizottság tagja elfogultságra vagy összeférhetetlenségre (23. pont) hivatkozással megtagadhatja az eljárásban való közreműködést a határozat kézhezvételétől számított 15 napon belül, vagy más méltányolható okból azt visszautasíthatja. Ebben az esetben a hivatalos bírálatra, illetve bíráló bizottsági tagnak mást kell kijelölni.

(2) Az előző bekezdésben és a 37. pont (1) bekezdésében megjelölt határidő letelte után a Doktori Tanács megbízást ad a hivatalos bírálati vélemény elkészítésére.

A hivatalos bírálói vélemény

39.

(1) A hivatalos bírálóknak a doktori művet az MTA Doktori Tanácsának Titkársága megküldi. Lehetőséget kell biztosítani arra, hogyha igénylik, az ügyben rendelkezésre álló iratokat megtekinthessék.

(2) A hivatalos bírálók megbízatásuk kézhezvételétől számított három hónapon belül tartoznak véleményüket írásban benyújtani az MTA Doktori Tanácsának Titkárságához. A határidőt – a hivatalos bíráló kérelmére – a Doktori Tanács elnöke egyszer, legfeljebb három hónappal meghosszabbíthatja. Ha a határidő eltelik, és a hivatalos bíráló véleményét nem nyújtja be, a Doktori Tanács elnöke 15 napon belül visszavonja a megbízást, egyben új hivatalos bírálót bíz meg az MTA illetékes osztálya által megjelölt személyek közül.

(3) A hivatalos bíráló véleményében – a kérelem 25. pont (4) g) és h) szerinti melléklete alapján – részletesen értékeli a doktori mű tudományos eredményeit és hiányosságait, hogy az hiteles adatokat tartalmaz-e, és ennek alapján nyilatkozik arról, hogy a nyilvános vita kitézését, továbbá a mű elfogadását vagy elutasítását javasolja. Elfogadást akkor kell javasolni, ha a bíráló bizonyítottan látja, hogy a kérelmező a doktori cím odaítélésének a jelen szabályzat 1. pont (1) c) szerinti feltételét kielégíti. Feltételes javaslat nem tehető.

(4) A hivatalos bírálói véleményeket a kérelmezőnek meg kell küldeni, aki a véleményekben foglaltakra írásban köteles válaszolni.

A doktori vitára bocsátás

40.

(1) A Doktori Tanács a hivatalos bírálók véleménye alapján dönt a doktori vitára bocsátásról.

a) A doktori vitát engedélyezni kell, ha a hivatalos bírálók többsége bírálati véleményében a cím odaítélését javasolja.

b) A doktori vita nem engedélyezhető, ha egyetlen hivatalos bíráló sem javasolja bírálati véleményében a cím odaítélését.

(2) Ha a Doktori Tanács nem engedélyezi a vita lefolytatását, a doktori kérelmet elutasítja. E határozat meghozatalától számított három éven belül a kérelmező újabb doktori eljárást nem kezdeményezhet.

(3) A doktori vitára bocsátást megtagadó határozat ellen érdemi szakmai szempontokra alapított jogorvoslatnak nincs helye.

41.

(1) A doktori művet és a hivatalos bírálói véleményeket a bíráló bizottság valamennyi tagjának legkésőbb a nyilvános vitát megelőzően 15 nappal a Doktori Tanács Titkársága tartozik megküldeni.

(2) A doktori eljárásra bocsátott művet az MTA Doktori Tanácsának Titkársága az MTA Könyvtárában és egy – az illetékes osztály által kijelölt szakkönyvtárban – helyezi el a vita előtt legalább 30 nappal, hogy az bárki számára megismerhető legyen.

Érdemi kifogás

42.

(1) A nyilvános vitára bocsátott doktori művel, illetőleg az abban foglalt tudományos tétellel szemben megfelelő érveléssel – előzetesen írásban, vagy a nyilvános vita során szóban – bárki szakmai kifogást támaszthat (érdemi kifogás).

(2) Ha a bíráló bizottság tagjának fenntartása van az elbírálás tárgyát képező tudományos eredményekkel kapcsolatban, azt érdemi kifogásként tartozik legkésőbb a nyilvános vitán írásban előterjeszteni.

(3) A nyilvános vita után érdemi kifogás nem terjeszthető elő.

A nyilvános vita

43.

(1) A doktori vita – kivételes esetektől eltekintve – nyilvános. A nyilvános vita helyét és időpontját az MTA Doktori Tanácsának Titkársága tűzi ki, s azt megelőzően harminc

nappal hirdetőtábláján meghirdeti; az MTA illetékes tudományos osztálya és tudományos bizottsága tagjainak, valamint az érintett egyetemeknek és kutatóintézeteknek arra meghívót és összefoglalást küld. Mások meghívásáról a kérelmező gondoskodhat.

(2) A nyilvános vita abban az esetben tartható meg, ha a határozatképes bíráló bizottság (19. pont, /5/ bek.) előtt a kérelmező és a hivatalos bírálók megjelentek. A vita megtartásának nem akadálya, ha a hivatalos bírálók közül egy hiányzik, kivéve, ha a hiányzó bíráló negatív véleményt adott. Amennyiben a negatív véleményt adott bíráló a vitán nem jelenik meg, és kellő módon nem indokolja távolmaradását, helyette új bíráló kérhető fel.

(3) A nyilvános vitát a bíráló bizottság elnöke vezeti.

44.

(1) A nyilvános vitán a kérelmező tudományos eredményeinek lényegét szabad előadásban ismerteti.

(2) A nyilvános vita során bárki elmondhatja véleményét a kérelmező doktori művéről, annak tudományos tételeiről. A vita akkor zárható le, ha hozzászólásra további jelentkező már nincs.

(3) A nyilvános vita során a kérelmezőnek érdemi választ kell adnia valamennyi érdemi kifogásra, a hivatalos bírálóknak pedig nyilatkozniuk kell arról, hogy a véleményükre adott választ elfogadják-e.

(4) A bíráló bizottság javaslatételről a nyilvános vita után zárt tanácskozásban, titkos szavazással 0–1–2–3 pontértékű szavazatokkal dönt. A bíráló bizottság valamennyi tagját azonos szavazati jog illeti meg. A doktori cím odaítélését abban az esetben javasolhatja, ha a pontok száma eléri a jelenlevők által adható legnagyobb pontszám kétharmadát.

(5) A bíráló bizottság javaslatában értékeli a kérelmező doktori művében foglalt teljesítményét – ide értve a nyilvános vita során előadott válaszait is – és állást foglal: javasolja-e a doktori cím odaítélését vagy nem. A nyilvános vitáról jegyzőkönyv készül, amely tartalmazza a bíráló bizottság javaslatának indokolását is.

(6) A bíráló bizottság állásfoglalását a vitán nyilvánosan közli, és azt tételesen indokolja. [...]

Ügyrend

Az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának az MTA Doktora tudományos cím megszerzéséért indított eljárásban való közreműködéséről

Ezt az ügyrendet az MTA-ról szóló 1994. évi XI. törvénnyel, az MTA Alapszabályával és az MTA Doktori Szabályzatával együtt kell alkalmazni.

Eljárási szabályok

1.

A doktori ügyekben eljáró testületek és személyek
(D. Sz. 9., 16., 17. pont)

(1) Az MTA Doktora tudományos cím megszerzéséért indított eljárásban (a továbbiakban: doktori eljárás) testületként jár el az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya (a továbbiakban: osztály), az osztály tudományos bizottságai (a továbbiakban: bizottság), amelyek a következők: Irodalomtudományi Bizottság, Klasszika-Filológiai Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Néprajzi Bizottság, Nyelvtudományi Bizottság, Orientalisztikai Bizottság, Színház- és Filmtudományi Bizottság, Zenetudományi Bizottság.

(2) A doktori eljárásban a jelen ügyrendben külön meghatározott esetekben saját hatáskörében jár el az osztály elnöke, a bizottság elnöke és az előterjesztő.

(3) A doktori eljárásban a szervezési és végrehajtási feladatokat az osztály tudományos titkára – a Doktori Tanács Titkárságával együttműködve – látja el. [...]

Az érdemi vizsgálat elvei

14.

A kérelmező munkássága
(D. Sz. 1., 25. pont)

(1) Az osztály a kérelmező tudományos munkásságának megítélésében, a Doktori Szabályzat 1. §-ának és a 25/A. §-ának figyelembevételével tudományos meggyőződése alapján dönt. Ennek során figyelembe veheti bíróság, illetőleg közigazgatási szerv jogerős határozatát, az Akadémiai Kutatásértékelési Bizottság ajánlásait az egyéni kutatói teljesítmény értékeléséről, hazai vagy külföldi szakemberek véleményét, ajánlását, az ügyben eljáró bíráló bizottság állásfoglalását: ezek azonban nem kötik; döntése mindezzel ellentétes tartalmú is lehet. Döntését abban az esetben indokolja, ha azt az MTA Doktori Szabályzata, vagy a jelen ügyrend előírja. A kérelmező tudományos munkásságát pályázati kérelmében maga tartozik bemutatni (Doktori Szabályzat 4. pont); azt a bizottság és az osztály ellenőrzi és véleményezi, de nem köteles önálló vizsgálatával helyettesíteni.

(2) A kérelmező munkássága formai és tartalmi ismertető jegyek alapján ítéltető meg.

(3) A formai követelmények a kérelmezőnek a tudományos életben való részvételét, jelenlétét igazolják, rendszerint számszerűsíthető adatokkal.

(4) A tartalmi követelmények a kérelmezőnek a felkészültségét és a tudományterületre gyakorolt hatását, munkássága hatékonyságát – a személyéhez egyértelműen köthető tudományos eredményeket (pl. egyszerűs közlemények) – igazolják, rendszerint nem számszerűsíthető adatokkal.

(5) A kérelmező tudományos teljesítményének értékét a formai és a tartalmi követelmények ésszerű mérlegelésével – elsősorban a tartalmi követelmények alapján – kell meghatározni.

15.

Formai követelmények

- (1) Formai szempontból a kérelmező abban az esetben felel meg az elvárásoknak, ha
- szakterületén megfelelő számú, és megfelelő színvonalú fórumon publikált közleménye van,
 - közleményeit megfelelő számban idézik, hasznosítják mások közleményei,
 - a tudományos közéletben az elvárható gyakorisággal vesz részt.

Ezeket a tudományszak sajátosságainak megfelelően kell vizsgálni.

(2) A közlemények mennyiségének vizsgálata arra terjed ki, hogy a közlemény műfajbeli adottságai folytán mennyiben tartalmazhat önálló tudományos teljesítményt. Különösen az

- önálló tudományos könyvek,
- tudományos könyvben önálló fejezetek,
- önálló egyszerűs, rangos tudományos folyóiratokban megjelent cikkek, tanulmányok,
- szacikkek, tanulmányok,
- felsőoktatási tankönyvek, jegyzetek,

számát, arányát, továbbá az ezekre való hivatkozásokat indokolt vizsgálni.

(3) Hivatkozásként nem vehető figyelembe olyan tudományos munka, amelynek szerzője vagy társszerzője a kérelmező (önhivatkozás figyelembevételének kizárása).

(4) A tudományos közéletben való részvétel értékelése során figyelembe vehető az, hogy a kérelmező

- milyen tudományos szervezeteknek tagja,
- az utóbbi öt évben milyen kutatói pályázatokat nyert el, ill. milyen kutatási megbízásokat kapott,
- közreműködött-e tudományos továbbképzésben, ill. minősítésben, milyen minőségben, hányszor,
- hazai és nemzetközi tudományos konferencián részt vett-e, milyen minőségben, hányszor,
- kapcsolatban áll-e külföldi tudományos, ill. felsőoktatási intézetekkel, nemzetközileg ismert szakemberekkel,
- milyen egyéb tudományos jellegű közszereplést vállalt.

16.

Tartalmi követelmények

(1) A tartalmi követelmények* vizsgálata során elsősorban a következőket kell figyelembe venni és értékelni:

- a tudományos munkásság eredményessége,
- tudományos felkészültség.

(2) A tudományos munkásság eredményességének értékelése a tudományos pályafutás és a tudományos művek tartalmi, színvonalbeli vizsgálata alapján végezhető el. Mindkét értelemben a kérelmező tevékenységét az egyetemi végzettségtől kell áttekinteni a kérelem benyújtásáig terjedő időszakig. Külön értékelni kell a tudományos fokozat megszerzését követő időszak eredményeit.

(3) Külön kell értékelni azt, ha a pályázó a magyar tudományos kutatás külföldi megismertetését elősegítette, hírnevét növelte.

(4) A kérelmező tudományos közleményeit összességükben kell vizsgálni abból a szempontból, hogy az egyes közlemények megjelenésük idején megfeleltek-e a nemzetközi tudományos színvonalnak.

(5) A kérelmező tudományos közleményei színvonalának megítélése során kell állást foglalni annak az öt műnek a tudományos értékéről, amelyet a kérelmező megjelölt és az iratokhoz csatolt (Doktori Szabályzat 25. pont /4/ f/).

(6) A felkészültséghez ezen túl hozzátartoznak más kutatói adottságok is, mint pl. szervezőképesség, nyelvi ismeret, irányító képesség, a tudományos problémák megoldásához kiemelkedő felismerő képesség stb. – az irányító, vezető tudományos kutató személyes készségei és tulajdonságai – amelyekre a munkásságból lehet következtetni, és amely elvárható attól, aki a címet megszerezni kívánja.

Záradék

Az ügyrendet a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya 2003. június 16-ai ülésén fogadta el. Az MTA Doktori Tanácsa az ügyrendet 2003. szeptember 26-ai ülésén jóváhagyta.

* A tudományszak és tudományág sajátosságainak megfelelő részletes érdemi követelményeket az osztály állapítja meg, jelen ügyrend melléklete(i)ként.

I. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának általános doktori követelményrendszere

1. A pályázó formátumvizsgálata

Akadémiai doktori cím elnyeréséért pályázó munkáját akkor lehet nyilvános vitára bocsátani, ha a pályázó az átlagosnál lényegesen magasabb színvonalú tudományos eredményeket ért el. A pályázó legyen a tematikája megszabta körben országosan is elismert kutató, egyúttal pedig, szakirányának keretei között, egyenrangú résztvevője a nemzetközi tudományos életnek, akinek eredményeit határainkon túl is ismerik és értékelik.

2. A pályázó sikerének minimális feltételei

(a) Rendszeres, magas szintű szakirodalmi tevékenység:

i) tekintélyes folyóiratokban, tematikus gyűjteményes kötetekben megjelent legalább harminc nagyobb tanulmány,

ii) ezeknek mintegy fele idegen nyelven jelent meg, és

iii) az idegen nyelvű munkáknak mintegy fele külföldön került publikálásra. A külföldi publikációkkal kapcsolatos követelmény nem kötelező a sajátosan magyar témával foglalkozó értekezés esetében. Az illetékes szakbizottság a tudományos teljesítmény vizsgálata során a külföldi és belföldi szakfolyóiratokat a bennük való megjelenés rangja szempontjából értékeli, és erről külön nyilatkozik.

(b) Öt évnél nem régebbi, jelentős eredményeket hozó könyv (egy kérdéskör monografikus feldolgozása), vagy azzal egyenértékű, jelentős folyóiratban megjelent, egy kérdéskörrel foglalkozó tanulmány sorozat.

(c) Nemzetközi tudományos kongresszusokon előadóként való szereplés, az adott tudományterületen mértékadónak tekintett, külföldi egyetemeken tartott előadás, vagy vendégprofesszori tevékenység.

(d) A kérdéskörnek megfelelő hazai és külföldi idézettség. A nagyobb szakmákban (nyelv- és irodalomtudomány, zenetudomány, néprajz) – idegen nyelven történő publikációs tevékenység esetében – a külföldi hivatkozások száma nem lehet harmincnál kevesebb, illetőleg a hivatkozások számának bizonyítania kell a folyamatos nemzetközi jelenlétet.

3. A bibliográfia

A bibliográfiát az alábbi szempontok szerint kell elkészíteni:

(a) külföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,

(b) belföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,

(c) nemzetközi folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány,

(d) hazai folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány,

(e) szövegkritikai közreadás külföldi kiadványban,

(f) szövegkritikai közreadás belföldi kiadványban,

- (g) külföldön vagy belföldön kiadott kötet szerkesztése,
- (h) tudományos munka bírálata,
- (i) kisebb tudományos érdeklődésű közlemények (népszerűsítő cikk, CD-ROM, megemlékezés stb.).

II. Az egyes tudományterületek doktori követelményrendszere

1. Doktori követelményrendszer az irodalomtudomány szakterületén

1. A pályázó formátumvizsgálata

Akadémiai doktori cím elnyeréséért pályázó munkáját akkor lehet nyilvános vitára bocsátani, ha a pályázó szakterületén kiemelkedő színvonalú, közismert, a kutatásban és felsőoktatásban széles körben használt tudományos eredményeket ért el. A pályázó legyen a tematikája megszabta körben országosan is elismert, egyúttal pedig, szakirányának keretei között, egyenrangú résztvevője a nemzetközi tudományos életnek, akinek eredményeit határainkon túl is ismerik és értékelik. Vállaljon jelentős szerepet a tudományos kutatói utánpótlás képzésében. A formátum értékelésében figyelembe kell venni az irodalomtudomány specifikumait, egyrészt nemzeti jellegét, másrészt az irodalommal, az irodalmi beszédmóddal való megszüntethetetlen módszertani kapcsolatát.

2. A pályázat beadásának minimális feltételei

(a) Követelményeknek megfelelő disszertáció, vagy megjelent könyv, vagy doktori tézises összefoglaló.

(b) Két, jelentős eredményeket hozó, könyvesbolti terjesztésbe került szaktudományos könyv (egy kérdéskör monografikus feldolgozása vagy olyan tanulmánykötet, amelynek darabjai szerves egésznek alkotnak, illetve olyan szövegkritikai kiadási munka, amely a kiadásra kerülő szerzői szövegen túl könyvnyi terjedelmű, jelentős szakmai hatású, kutatási tartalmú apparátussal rendelkezik).

(c) Rendszeres, magas szintű szakirodalmi tevékenység:

i) A PhD (kandidátusi) fokozat megszerzése óta tekintélyes folyóiratokban, tematikus gyűjteményes kötetekben megjelent legalább harminc nagyobb tanulmány, melyek közül legalább 15 nemzetközileg is értékelhető, azaz tematikájában, módszertanában elfogadható lenne más nemzeti irodalmak irodalomtudományában is.

ii) Ezek közül mintegy 15 tanulmány idegen nyelven jelent meg, és

iii) az idegen nyelvű munkáknak mintegy fele külföldön került publikálásra.

A külföldi publikációkkal kapcsolatos követelmény nem kötelező a sajátosan magyar témával foglalkozó értekezés esetében, részlegesen és kisebb mértékben elvárt akkor, ha a pályázó csak kutatási területének egy része kapcsán publikál külföldön is megjelentethető témában.

Az illetékes szakbizottság a tudományos teljesítmény vizsgálata során a külföldi és belföldi szakfolyóiratokat a bennük való megjelenés rangja szempontjából értékeli, és erről külön nyilatkozik. Kiemelten értékelendők az országos, illetve nemzetközi terjesztésű, előzetes lektorálást végző folyóiratok és könyvkiadók.

(d) Nemzetközi tudományos kongresszusokon meghívott előadóként való szereplés, konferenciákon üléelnöki, szekcióvezetői felkérés, rangos külföldi egyetemeken tartott előadás vagy vendégprofesszori tevékenység. Magyar és/vagy nemzetközi konferencia szervezése. Részvétel magyar és/vagy nemzetközi folyóiratok szerkesztőségében, tudományos tanácsadó testületében.

(e) A kutatási területnek megfelelő hazai és külföldi idézettség, elfogadottság:

- recenziók a megjelent munkákról,
- a jelenlét adatai a nemzetközi bibliográfiai adatbázisokban (pl. a Modern Language Association bibliográfiájában és más külföldi adatbázisokban),
- idézettségi adatok (az irodalomtudományban ugyan nincs nemzetközi citációs nyilvántartás, de az elérhető főbb citációk felsorolandók).

f) Egyetemi doktori programokban alapító belső tagként, külső tagként való részvétel, doktori dolgozatok konzulensi, témavezetői feladatai, OTDK-n résztvevő hallgató témavezetője.

g) Kutatási pályázat témavezetői tevékenysége, felsőoktatási kutatócsoport, műhely vezetése (a csoport kutatási témájának és főbb eredményeinek megjelölésével).

3. A bibliográfia

A bibliográfiát az alábbi szempontok szerint kell elkészíteni:

- (a) külföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,
- (b) belföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,
- (c) nemzetközi folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány,
- (d) hazai folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány,
- (e) szövegkritikai közreadás külföldi kiadványban,
- (f) szövegkritikai közreadás belföldi kiadványban,
- (g) külföldön vagy belföldön kiadott kötet szerkesztése,
- (h) tudományos munka bírálata, recenziók,
- (i) kisebb tudományos érdekű közlemények (népszerűsítő cikkek, megemlékezések stb.).

A bibliográfiában kizárólag a már ténylegesen megjelent szaktudományos munkák szerepeltethetők. Konferencia-rezümék a listán nem szerepeltethetők.

4. Doktori követelményrendszer a néprajztudomány szakterületén

1. Előfeltételek, habitusvizsgálat

Az MTA Doktora (DSc) tudományos címre azok pályázhatnak, akik a Doktori Szabályzat I. fejezet 1. pontjában foglalt előfeltételeknek megfelelnek, akik

- a) tudományos (PhD vagy kandidátusi) fokozattal rendelkeznek,
- b) a hazai és a nemzetközi tudományos közvélemény által ismert, a kutatásban, a felsőoktatásban, a muzeológiában a néprajztudomány szempontjából kiemelkedő munkásságot fejtenek ki,
- c) eredeti, új eredményekkel gazdagítják a tudományt,
- d) pályázatukkal egyidejűleg benyújtják a cím megszerzéséhez előírt kinyomtatott vagy

kéziratban lévő értekezést, vagy az ennek megfelelő művet és a szükséges egyéb mellékleteket.

A habitusvizsgálat további feltételei a néprajztudomány nemzetközi és hazai életében való részvétel, előadások tartása nemzetközi és hazai konferenciákon.

2. Alapkövetelmények

- a) Pályázni új, még nem publikált, könyvnyi terjedelmű értekezéssel,
- b) vagy öt éven belül megjelent könyvvel, könyvnyi terjedelmű tanulmánnyal,
- c) illetőleg kivételesen több év alatt azonos témában, problémakörben publikált eredeti, új felismeréseket tartalmazó, összefüggő cikkgyűjteménnyel lehet.

d) A „sajátosan magyar” témával foglalkozó értekezés esetében az MTA Néprajzi Bizottsága külön mérlegeli a tudományos teljesítmény vizsgálata során a külföldi és belső szakfolyóiratokban megjelenést és idézettséget.

Feltétel, hogy a benyújtott mű ne leíró, csupán adat- és forrásközlő vagy tudománynépszerűsítő jellegű legyen, hanem átfogó elemzés, amelyből kiviláglik, hogy a pályázó alaposan ismeri a tárgykör hazai és nemzetközi irodalmát, legfrissebb eredményeit, s birtokában van a tárgy megközelítéséhez szükséges elméleti és módszertani eszköztárnak. Forrásközlő vagy leíró munkák csak akkor bocsáthatók további eljárásra, ha azok bevezető tanulmánya megfelel a fenti kívánalmaknak, új eredményeket tartalmazó, terjedelmesebb, elemző értekezés.

5. Doktori követelményrendszer a nyelvtudomány szakterületén

1. A pályázó formátumvizsgálata

Akadémiai doktori cím elnyeréséért pályázó munkáját akkor lehet nyilvános vitára bocsátani, ha a pályázó az átlagosnál lényegesen magasabb színvonalú tudományos eredményeket ért el. A pályázó legyen a tematikája megszabta körben országosan is elismert kutató, egyúttal pedig, szakirányának keretei között, egyenrangú résztvevője a nemzetközi tudományos életnek, akinek eredményeit határainkon túl is ismerik és értékelik.

2. A pályázó sikerének minimális feltételei

(a) Rendszeres, magas szintű szakirodalmi tevékenység:

- i) tekintélyes folyóiratokban, tematikus gyűjteményes kötetekben megjelent legalább harminc nagyobb tanulmány,
- ii) ezeknek mintegy fele idegen nyelven jelent meg, és
- iii) az idegen nyelvű munkáknak mintegy fele külföldön került publikálásra.

A külföldi publikációkkal kapcsolatos követelmény nem kötelező a sajátosan magyar témával foglalkozó értekezés esetében.

A Nyelvtudományi Bizottság a tudományos teljesítmény vizsgálata során a külföldi és belföldi szakfolyóiratokat a bennük való megjelenés rangja szempontjából értékeli, és erről külön nyilatkozik.

(b) Öt évnél nem régebbi, jelentős eredményeket hozó könyv (egy kérdéskör monografikus feldolgozása), vagy azzal egyenértékű, jelentős folyóiratban megjelent, egy kérdéskörrel foglalkozó tanulmányosorozat.

(c) Nemzetközi tudományos kongresszusokon előadóként való szereplés, az adott tudományterületen mértékadónak tekintett, külföldi egyetemen tartott előadás, vagy vendégprofesszori tevékenység.

(d) A kérdéskörnek megfelelő hazai és külföldi idézettség. Az idegen nyelven történő publikációs tevékenység esetében a külföldi hivatkozások száma nem lehet harmincnál kevesebb, illetőleg a hivatkozások számának bizonyítania kell a folyamatos nemzetközi jelenlétet.

3. A bibliográfia

A bibliográfiát az alábbi szempontok szerint kell elkészíteni:

- (a) külföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,
- (b) belföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,
- (c) nemzetközi folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány,
- (d) hazai folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány,
- (e) szövegkritikai közreadás külföldi kiadványban,
- (f) szövegkritikai közreadás belföldi kiadványban,
- (g) külföldön vagy belföldön kiadott kötet szerkesztése,
- (h) tudományos munka bírálata,
- (i) kisebb tudományos érdekű közlemények (népszerűsítő cikk, CD-ROM, megemlékezés stb.).

8. Doktori követelményrendszer a zenetudomány szakterületén

1. Tudományos értekezés

1.1. Nagyobb terjedelmű, lehetőleg nyomtatásban már megjelent, 5 évnél nem régebbi, jelentős új eredményeket hozó munka:

(a) könyv (egy kérdéskör monografikus feldolgozása), vagy azzal egyenértékű, jelentős folyóiratban megjelent, egy kérdéskörrel foglalkozó tanulmányosorozat,

(b) esetleg terjedelmesebb zenei alkotásnak, zenei vagy szövegforrásnak, jelentős méretű népzenei anyagnak a források önálló vizsgálatán alapuló kritikai kiadása, amelyhez magában is megálló, monográfia-igényű tudományos tanulmány tartozik.

1.2. A benyújtott mű nem lehet pusztán leíró, csak adat-, illetve forrásközlő vagy tudománynépszerűsítő munka, hanem olyan átfogó elemzés, amelyből kiviláglik, hogy a pályázó alaposan ismeri a tárgykör hazai és nemzetközi irodalmát, legfrissebb eredményeit, s birtokában van a tárgy megközelítéséhez szükséges elméleti és módszertani eszköztárnak. Pusztán tézisekkel és bibliográfiával pályázni nem lehet.

1.3. A munka nyelve magyar vagy valamely világnyelv lehet, kivételes esetben az illető szakterületen használatos más nyelv. (Ez esetben is szükséges valamely világnyelven megfogalmazott összefoglalás.)

2. További tartalmi követelmények

2.1. Rendszeres, magas szintű szakirodalmi tevékenység, tekintélyes folyóiratokban, tematikus gyűjteményes kötetekben megjelent legalább harminc nagyobb tanulmány, ebből legalább 10 nemzetközileg is értékelhető.

2.2. Nemzetközi tudományos kongresszusokon legalább 5 ízben meghívott előadóként való szereplés, rangos külföldi egyetemeken való előadástartás vagy vendégprofesszori tevékenység.

2.3. A kérdéskörnek megfelelő hazai és külföldi tudományos idézettség. A külföldi hivatkozások száma nem lehet húsznál kevesebb.

3. Bibliográfia

Fejezetelése:

- a) külföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,
- b) belföldön kiadott könyv vagy könyvrészlet,
- c) nemzetközi folyóiratban megjelent tanulmány,
- d) hazai folyóiratban megjelent tanulmány,
- e) szövegkritikai közreadás (szöveg, zene) külföldi kiadványban,
- f) szövegkritikai közreadás (szöveg, zene) belföldi kiadványban,
- g) külföldön vagy belföldön kiadott kötet szerkesztése,
- h) tudományos munka bírálata,
- i) kisebb közlemények (népszerűsítő cikkek, megemlékezések stb.).

A hivatkozás módja:

Részletes és pontos bibliográfiai adatok (könyv: város, kiadó, év; folyóirat: évfolyam/szám, év) a terjedelem megjelölésével (folyóiratbeli tanulmány, ill. könyvrészlet tól–ig oldalszámmal).

Megjegyzés: a szakbizottság a tudományos teljesítmény vizsgálata során a külföldi és belföldi szakfolyóiratokat a bennük való megjelenés rangja szempontjából értékeli.

4. Idézettségi mutató

Fejezetelése:

- a) külföldi hivatkozások,
- b) hazai hivatkozások.

Az idézettség dokumentálása:

Kívánatos, hogy a pályázó csupán a formális (pusztán „bibliográfiai”) túli érdemi (pozitív vagy negatív értékelésű) hivatkozásokat, valamin

recenziókat adja meg, teljes bibliográfiai adat formájában (szerző, cím, megjelenés, oldalszám).

Megjegyzés: a hivatkozások összegyűjtéséhez – a szakirodalom folyamatos olvasásán túl, amely az idézettségi adatok gyűjtésében lényegében pótolhatatlan – az évente megjelenő *A magyar zene tudomány bibliográfiája* (Zenetudományi dolgozatok) mellett két nemzetközi adatbázis felhasználása ajánlható:

(1) *Arts & Humanities Citation Index* az ISI (Institute for Scientific Information, Inc.) nyilvántartásban (MTA Könyvtár). A tudományos idézettség egyetemes mérése szempontjából ez számít alapvető (naprakész) adatbázisnak, azonban itt csupán az ISI (zenetudományi szempontból erősen szelektált) listáján szereplő folyóiratokban való hivatkozás jelenik meg (a tudományos könyvek hivatkozásai nincsenek feldolgozva);

(2) *BiblioLine NISC: RILM Abstracts of Music Literature (1969–Present)* adatbázis. Hozzáférhető az interneten (www.nisc.com) (LFZE Könyvtára, MTA ZTI). Ez a bibliográfia a folyóiratok, könyvek, tudományos kottakiadások teljes bázisára épül, viszont nem naprakész. (Név alapján kigyűjthetők az adott zenetudós publikációi, a könyveiről készült recenziók, valamint azok a munkák, amelyeknek absztraktjában neve keresőszóként meg van adva.)

Híradás az MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport megalakulásáról és 2003. évi tevékenységéről*

A Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklór Szövegelemzési Kutatócsoportja (röviden MTA–ELTE FSzKCs) 2003. január 1-jén alakult meg az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája (TKI) keretében működő kutatóhálózat tagjaként. Az 1995-ben végrehajtott akadémiai reform alapján a Támogatott Kutatóhelyek Irodája egy önállóan gazdálkodó, teljes jogkörrel rendelkező, köztestületi költségvetési szerv, amely központilag ellátja a kutatóhálózat adminisztratív, pénzügyi és gazdálkodási, illetve munkaügyi feladatait. A támogatott kutatóhelyek testületi irányító, véleményező, javaslattevő és döntéshozó szerve az akadémiai Hálózati Tanács, amely 15 választott és 3 delegált tagból áll.

A 2002-ben kiírt pályázatok elbírálását követően némiképp átalakult kutatócsoport-hálózat 2003. január 1-jétől kezdte meg működését. Az átalakulás egyrészt néhány korábbi kutatócsoport megszűnését, illetve újak létrejöttét jelentette. Az új ciklusban, amely 2006. december 31-ig tart, 156 kutatócsoport működése vált lehetővé. Ebből 56 a matematikai és természettudományi, 61 az élettudományi, míg 39 a társadalomtudományi területhez sorolható. (Listájuk megtekinthető az MTA honlapján: www.mta.hu) A kutatócsoportok túlnyomó többsége egyetemi tanszékek mellé rendelődött, és ezáltal a befogadó intézmény megjelölését nevében is viseli. Az MTA és a különféle befogadó intézmények (egyetemek) viszonyát szerződések szabályozzák. E szempontból is lényeges körülmény, hogy a kutatócsoportok működése és léte a lehető legszorosabban kötődik a pályázatot elnyert vezető személyéhez, és csakis hozzá (tehát korántsem az egye-

* Az MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport 2004. február 6-án az ELTE BTK Folklore Tanszékén tartotta nyilvános ülését, amelynek keretében egyrészt a kutatócsoport működésének első évéről, másrészt a közeljövőre vonatkozó tervekről kaptak tájékoztatást az érdeklődők. Az alábbiakban az itt elhangzott beszámoló szövegét adjuk közre.

temi tanszékekhez!), ilyen értelemben a vezetőjük esetleges lemondása esetén azonnal megszűnnek.

A Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport – más újonnan alakult kutatócsoportokhoz hasonlóan – az eredeti pályázati koncepcióban igényelt finanszírozási keretnél jóval szerényebb kilátásokkal kezdte meg működését. Egészen konkrétan: az igényelt évi keretnek mindössze 1/6 részével gazdálkodhatott. Ez a fontos körülmény döntő kihatással volt a létrejött kutatócsoport személyi állományának kialakítására és az eredeti tudományos kutatási koncepció átalakítására egyaránt.

Míg az eredeti pályázat három kutató foglalkoztatását célozta meg, a költségvetési lehetőségek radikális megváltozása után ennek realitása gyakorlatilag megszűnt. A 2002 szeptemberében végrehajtott közalkalmazotti béremelés következtében átmenetileg még egyetlen kutató foglalkoztatása is veszélybe került, mígnem 2003 februárjára tisztázódott, hogy milyen egyéb forrásokból lehet kiegészíteni a pénzügyi keretet. Ezek után alakult ki a kutatócsoport végleges személyi állománya, amely két fő: Voigt Vilmos egyetemi tanár, a kutatócsoport vezetője és Bárh Dániel tudományos segédmunkatárs. Utóbbi az MTA TKI-val áll közalkalmazotti jogviszonyban. A tudományos segédmunkatárs munkakörébe kutatási és az ELTE BTK Folklore Tanszékén végzendő oktatási tevékenység egyaránt beletartozik. Mindemellett egy személyben ellátja a kutatócsoport tevékenységének rendszeres adminisztrálását, gazdasági ügyeinek intézését és az ügyiratok kezelését.

A kutatócsoport személyi állománya nem bővíthető, mindössze egyéni megbízási szerződés keretében történő együttműködés alakítható ki. (Itt jegyezzük meg, hogy a 2004. január 1-től 2004. december 31-ig tartó egyéves időszakra még egy kutató bevonása vált lehetővé az MTA–Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund jóvoltából. Dallos Edina fiatal kutató tevékenységéhez a kutatócsoport befogadó intézményként nyújt lehetőséget. Emellett folyamatban van egy polgári szolgálatos katonai elhelyezésére irányuló kérelem, amelynek eredményeképp – reményeink szerint – 2004 folyamán egy rendkívül olcsó, ugyanakkor – a tudományos háttértevékenységek szempontjából – nélkülözhetetlen és hasznos munkaerő foglalkoztatására nyílhat lehetőség.)

Az MTA–ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport a hagyományos magyar folklórszövegek társadalomtörténeti rendszerben való vizsgálatát tartja szem előtt, és ilyenformán szövegek elemzésével és értelmezésével foglalkozik. A folklórszöveg tágan értelmezett kategóriája alatt nem csupán a népköltészeti alkotások értendők, hanem a magyar néphit, népszokások, népi vallásosság, gyógyítás stb. forrásszövegei is ide sorolandók. A népköltési műfajok közül a kutatócsoport az epikus és kispikái prózai műfajokat helyezi előtérbe, mivel más műfajok kutatása egyéb intézményekben folyik. Ugyanezen okból a kutatócsoport nem foglalkozik a népzene, néptánc és népművészet kérdéseivel, legfeljebb olyan vonatkozásban, ahogy ezek az elsődleges vizsgálati anyaggal összefüggnek. Noha a vizsgálatok során a nemzetiségi és interetnikus, valamint összehasonlító folklorisztikai szempontok is szerepet játszanak, maga a kutatás egésze azonban nem ilyen jellegű.

A kutatás célja egy komplex szöveganyag feltárása, rendszerezése, kiadásra előkészítése, ezzel együtt társadalomtörténeti szempontból való elemzése, és az ilyen elemzések eredményeinek publikálásra előkészítése. A szövegek elemzése a Folklore Tanszéken kifejlesztett számítógépes program, illetve annak továbbfejlesztett változata segítségével történik.

A pályázatba foglalt eredeti tervek öt fős kutatócsoportra (kutatócsoport-vezető, 3 főállású kutató, adminisztrátor) vonatkoztak. A tervben szereplő személyekkel összefüggésben született meg az eredeti kutatási koncepció, amelyben a legfőbb hangsúly a

kijelölt szövegek összegyűjtésére, illetve számítógépes feldolgozására helyeződött. Eredetileg hat témakör fogalmazódott meg:

1. Az emberi életfordulókhoz és az egyházi év ünnepeihez kötődő 18–19. századi források gyűjtése, rendszerezése. Szövegmásolatokból adatbank létesítése.
2. A falusi és a mezővárosi népesség egészségügye az 1770-es évektől az 1870-es évekig.
3. Az 1848/49-es szabadságharcra vonatkozó folklóradatok értelmezése.
4. A vajdasági magyar prózaepikai folklór átalakulásának és rendszerezésének kérdései.
5. Ikonográfiai és ikonológiai adatolás, rendszerezés.
6. Számítógépes adatbank, interaktív keresés, a számítógépes szövegelemzési rendszer felhasználásával.

Mindezek mellett az eredeti koncepció tartalmazza több tematikus konferencia, rendezvény megszervezésének, illetve kiadványok kiadásra való előkészítésének a részletes tervét.

A pályázati koncepció maradéktalan megvalósulását a fentebb emlegetett hátrányok és gátló tényezők érthető módon megakadályozták. Miután csak egyetlen kutató került állományba, az eredeti témakörök közül több kényszerűen háttérbe szorult. Különösen csekély lehetőség maradt a kutatás technikai feltételeinek biztosítására. Az év első hónapjaiban derült ki, hogy a tervezett technikai eszközök (számítógép, fénymásoló, szkennerek stb.) beszerzésére gyakorlatilag nincs lehetőség. Később, 2003 júniusában egyéb akadémiai források is mindössze kisebb értékben tettek lehetővé eszközvásárlást.

Mindezen gátló tényezők ellenére a kutatócsoport 2003 januárjában megkezdte működését. A bemutatkozásra azon a textológiai vitaülésem került sor, amely a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályával közösen került megrendezésre 2003. február 11-én a Néprajzi Múzeumban. A vitaülés tematikáját a történeti források, valamint a jelenkori folklógyűjtések lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései képezték. Az előadók között kisebb részben történészek, többségében néprajzkutatók, folkloristák szerepeltek. A vitaülésem több oldalról kritika fogalmazódott meg a folklórszövegkiadás jelenleg érvényben lévő szabályzatával kapcsolatban, azonban viszonylag kevés építő javaslat hangzott el. A konferencia anyaga időközben megjelent (*Történeti források és jelenkori folklórszövegek lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései*. Szerkesztette: Barna Gábor. Szeged, 2003. Folklorisztikai olvasmányok III.).

Az alábbiakban a fenti témakörökhöz kapcsolódóan foglaljuk össze az elért eredményeket.

1. Az év során jelentős mennyiségű forrásanyag gyűlt össze az emberi életfordulók és az egyházi év ünnepeinek történeti kérdései kapcsán. A vidéki, főként egyházi levéltárakban, valamint a nagy fővárosi közgyűjteményekben (elsősorban OSZK, OL, Akadémiai Könyvtár) gyűjtött anyag nagyobbik része mikrofilmről történő Canon-másolat formájában került a Folklore Tanszék adatbankjába, kisebb része elektronikus formában került tárolásra. A témakör felelős kutatója, Bárh Dániel az év során részben e forrásbázis alapján elkészítette PhD-értekezését *Esküvő, keresztelő, avatás – Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon* címmel, amelynek nyilvános védésére 2004. március 1-jén került sor. Emellett több tanulmánya jelent meg, illetve áll megjelentés alatt a témakörben.

2. A kutatócsoport szervezésében került sor 2003. július 3-án Deáky Zita *A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban* (Bp., 2002) és Krász Lilla *A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon* (Bp., 2003) című könyvének közös bemutatójára az ELTE BTK Néprajzi Intézet könyvtárában. Mindkét

kötet az Osiris Kiadó *Doktori mestermunkák* sorozatában látott napvilágot. A magas színvonalú munkák közül Deáky Zita könyvének alapját a *Magyar és összehasonlító folklorisztika* doktori program keretében elkészített disszertációja képezte.

3. A témában az év során német nyelvű tanulmány látott napvilágot a kutatócsoport vezetőjének tollából (Vilmos Voigt: *Der ungarische Freiheitskampf 1848/49 in der Volksüberlieferung und sein Nachleben in der Gegenwart*. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*. Sectio Linguistica. Tomus XXV. 2002. 5–17.).

4. Megjelent *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlaszának* füzete is a CD-változat kiegészítő mellékleteként. Raffai Judit munkájaként folytatódott a Kálmány-hagyaték kiadásra történő feldolgozása.

5. A számítógépes adatbank és automatikus elemzés kapcsán a kutatócsoport többszöri alkalommal tartott megbeszélést a szakmai irányítóval, Darányi Sándorral. A korábban kidolgozott elemzési rendszer felújítása szükségszerűnek tűnik. Ennek kapcsán elengedhetetlen a folyamatos konzultáció az informatikusokkal, akik közül többekkel évek óta jó munkakapcsolat alakult ki. Úgy tűnik azonban, hogy az informatika céljainak és a folklorisztika elvárásainak összhangba hozása még további együttműködést igényel.

Az informatika illetve az információs társadalom kutatása felől érkező külső munkatársakkal együttműködve a kutatócsoportban megszületett egy Folklor Szöveg Adatbank (FSzA) kialakításának terve. Ez egy olyan rendszerezett szövegbázist jelentene, amely a világhálón nyerne elhelyezést. A szövegcsoportok kijelölése folyamatban van. Az adatbázis használatának technikai és jogi háttere még kidolgozásra vár. A tervezett bilingvis, angol–magyar nyelvű honlap lehetővé teszi majd a nemzetközi kapcsolatok további elmélyítését.

Mindazonáltal a nemzetközi kapcsolatok kiépítése terén jelentős előrelépést jelentett a 2003. november 24–26-án megtartott *HOMO 2003 – Információs társadalom, kulturális örökség és folklór szövegelemzés* című konferencia, amelynek fő rendezője a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának Információ- és Tudásmenedzsment Tanszéke, fő szervezője pedig Darányi Sándor volt. A nagyszabású konferencia előkészítésében és lebonyolításában szervezőbizottsági tagként az MTA–ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport is részt vállalt.

A konferencia a szervezők szándéka szerint a szellemi kulturális örökség megóvása terén erősödő nemzetközi, elsősorban európai együttműködés új kihívásaira kereste a lehetséges utakat a folklórszöveg-kutatást a természettudományokkal összekötő módszertani fejlődés szellemi horizontján. Emellett figyelmet fordított a digitalizált közgyűjteményekben alkalmazható új kutatási eljárásokra is.

A konferencia első napján zártkörű EU-projektmegbeszélés zajlott le svéd, észt, finn, francia, kanadai és magyar résztvevőkkel. Ezen a megbeszéléseken a kutatócsoport is részt vett teljes létszámmal. A kialakított együttműködési terv hosszú távra rögzítette a közös szándékból fakadó munkák összehangolásának módszereit és konkretizálta a lehetséges EU-s pályázati forrásokat.

A konferencia középső napjának délelőtti szekciója tematikailag a Pierre Maranda professzor szerkesztésében 2001-ben megjelent *The Double Twist: From Ethnography to Morphodynamics* című esszékötet köré szerveződött. A kötet Claude Lévi-Strauss munkássága és mindenekelőtt úgynevezett kanonikus mítoszképlete nyomán elsőízben hidalja át az antropológiai terepmunka és a számítógépes modellezés közötti űrt. Voigt Vilmos bevezető és témafőlvető előadását a québec-i egyetem antropológiai tanszé-

kének két világhírű professzora, Pierre Maranda és Eric Schwimmer követte, majd Lucien Scubla professzor Párizsból és a matematikus Jack Morava az Egyesült Államokból tartott előadást. A szekciót Darányi Sándor (Göteborgi Egyetem, Svéd Könyvtári-Informatikai Intézet) előadása zárta le. A poszterek és számítógépes bemutatók közül szempontunkból Szlávik Zoltán (Veszprémi Egyetem, Számítástudomány Alkalmazása Tanszék) munkája emelendő ki: *Az I²R módszer alkalmazása magyar hiedelemszövegek osztályozására*, amelynek alapját a Folklore Tanszéken megjelentetett magyar hiedelemszövegek képezték. (E módszer bemutatását a kutatócsoport külön rendezvényben kívánja megszervezni.) Délután Heli Kautonen ismertette a Finn Irodalmi Társaság digitális kutatási szolgáltatásait, míg Darányi Sándor az előző napi megbeszélésen tárgyalt projektet mutatta be, immár tágabb közönség előtt. Egy európai virtuális laboratórium szükségességéről beszélt a digitalizált kulturális örökség feldolgozására: és ez nem más, mint a HOMO (Higher Order Morphologies' Observer) projektben testet öltött elképzelés. A napot további svéd, finn és magyar résztvevők előadásai zárták. A konferencia résztvevői számára este a Finn Nagykövetség adott fogadást.

A zárónapi rendezvényt egy kerekasztal-megbeszélés jelentette Pléh Csaba akadémikus vezetésével. A konferencia zárszavában Voigt Vilmos értékelte a háromnapos tanácskozás eredményeit. (A konferencia anyaga CD-n hozzáférhető a kutatócsoport adattárában. A tanácskozás képei, mintegy 300 fénykép, letölthetők a www.itm.bmc.hu/homo2003 internetcímen.)

A kis létszámú kutatócsoport terveinek megvalósulásához elengedhetetlenül szükség lenne az infrastrukturális háttér kiszélesítése, de legalább a jelenlegi költségvetési keret megemlése, nemcsak megtartása. Az elmúlt évben a dologi kiadások túlnyomó része könyvbeszerezésre fordítódott, miáltal részben sikerült enyhíteni azt a hiányt, amely a kutatások elméleti keretét jelentő kurrens nemzetközi szakirodalommal kapcsolatban az utóbbi években jelentkezett. A túlnyomórészt külföldről megrendelt könyvek az ELTE BTK Néprajzi Intézetének könyvtári állományába kerültek beletárolásra. Ezáltal nem csak a kutatócsoport tagjai számára, hanem gyakorlatilag mindenki számára hozzáférhetők.

BÁRTH DÁNIEL

Hoppál Mihályt Pitрэ-díjjal tüntették ki

A folklorisztika terén elért eredmények legnagyobb nemzetközi elismerése a Pitрэ-díj. Ebből következően nagy megtiszteltetés a tudósrá, valamennyiünknek pedig nagy büszkeség, ha a legjobbak közül válogató zsűri magyar kutatót tüntet ki. A díj kurátorainak figyelme az egész világra kiterjed, és az egész világ felfigyel arra, aki Pitрэ-díjat kap, hiszen a zsűri az európai, afrikai, gazdag ázsiai eredményeket egyaránt számbaveszi a népi kultúra megannyi részterületének művelőire tekintve. Megkülönböztetett kitüntetés tehát a Pitрэ–Salomone Marino-díj, annak, aki kapja, és közvetve mindannyiunknak, amikor magyar szakember veheti át a díszes oklevelet, a művészien megformált diplomát.

2003 decemberében Hoppál Mihályt illette a Pitрэ-díj első fokozata, amivel elismerték a samanizmus terén végzett kutatási eredményeinek jelentőségét. A laudáció kiemelte a sokrétű kutatói életműből a népi hitvilágra, a nemzetközi samanizmusra vonatkozó publikációkat, az öt nyelven közzétett összefoglaló munkát.

A névadóról, Giuseppe Pitréről tudjuk, hogy a 19. század utolsó évtizedeiben vállalkozott a népi kultúra lehető legteljesebb módon, legszélesebb értelemben való összegyűjtésre Palermóban. Egy kiadványsorozatot indított el 1871-ben *Biblioteca delle tradizioni popolari* címmel és összesen 25 kötetet adott ki, amelyhez szervesen kapcsolódott a Salvatore Salomone Marino által szerkesztett *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* című folyóirat, benne tanulmányok, leírások, viták. Az olasz folklór nem lehet megérteni e két szicíliai forrás nélkül. Pitрэ szellemisége szerint a folklór maga a nép története, figyelme kiterjedt a szájhagyomány minden formájára, a tárgyakra, a néphitre, a viselkedésre, mindenre, ami a hagyományos kultúrának része.

Pitrэ jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az általa gyűjtött anyagot őrző múzeum az ő nevét viseli, és nem lehet összehasonlító néprajzi tanulmányt írni anélkül, hogy ismerete nélkül. A *Biblioteca* bevezetői, teoretikus útmutatói általános érvényűek, amit önálló kötetben adott ki Giuseppe Cocchiara, és saját munkájában *Az európai folklór története* című könyvében az összefüggésekről nyomatékkal szólt. Nem lehet véletlen, hogy éppen ő lett az első Pitрэ-díjas 1958-ban, amit Palermo város, az egyetem, a múzeum és más közintézmény, valamint támogató magánszemélyek alapítottak. A díj kiosztását nemzetközi zsűrire bízták, eleinte kétévenként.

Önmagában is felemelő és magas szakmai elismerés, ha valaki folytatja azt a sort, amit Ortutay Gyula kezdett 1961-ben. Ő a *Magyar népmesék* című kiadványért kapott Pitрэ-díjat, nyomában Kerényi György a *Magyar Népzene Tára* IV. kötetéért. Cocchiara folklórtörténetének magyarra fordításáért, illetve a hozzá fűzött fejezet olaszra fordításáért Balázs Jánost és Lontay Lászlót érte a megtiszteltetés. Két évvel később Dömötör Tekla és Kardos Tibor szerepelt a jutalmazottak között a *Régi magyar drámai emlékek*ért, valamint Dégh Linda a *Mese, mesemondó és közönsége* című német nyelvű tanulmányaért. Ezt követően Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin kapott Pitрэ-díjat a *Síratókért*, majd Kardos Tibor az *Árgyilus-monográfiáért*. 1969-ben Ujváry Zoltán volt az ünnepelték között a frissen megjelent, nagy visszhangot kiváltó, az agrárkultuszról szóló monográfiája nyomán. Ezután következett egy hosszú pauza, mert az 1970-es években finanszírozási és személyi gondok miatt nem került sor a díj kiosztására.

Aurelio Rigori nagyszerű szervezésével újjászületett a zsűri és újraéledt a nagy jelentőségű Pitрэ-díj. A neve megváltozott G. Pitрэ-S. Salomone Marino-díjnak hívják, és kibővült a jutalmazottak köre, a támogatók tábora. Palermo város, az egyetem és a Cocchiara Alapítvány díjai is kapcsolódnak a Pitрэ-díjhoz. Ettől kezdve Palermóban nemcsak szakmai esemény a díjkiosztás, hanem az egész várost megmozgató ünnepi rendezvény, koncertekkel, előadásokkal, turistaprogramokkal. A jutalmazottak lehetnek a folkloristák mellett mindazok, akik a népi kultúrát a maga teljességében vizsgálják a modern technika segítségével. A film-, videoprogramok készítésére külön pályázatot írnak ki, de a múzeumi kiállítások, archívumok speciális eredményei is jutalmazhatók. A magyarok közül Hoffmann Tamás *A sötét középkor* című videofilmjét ezen elv szerint díjazta a zsűri. A díjazásból kimaradt években igen sok pályázat érkezett a szervezőkhöz, amelyeket oklevéllel ismertek el. A magyarok közül Balassa Iván, Dobos Ilona, Hoppál Mihály, Kovács Ágnes, Lammel Annamária, Nagy Ilona, Ujváry Zoltán szerepelt ezek között. Az újjászervezést követően, 1985-ben Scheiber Sándort tisztelték meg Pitрэ-Salomone Marino-díjjal a zsidó folklór terén végzett munkájáért. Három évvel később Gunda Bélát jutalmazták a halászatról szóló tanulmányaért.

Az évenként tanácskozó zsűri tíz év után 1996-ban újra magyar folkloristát tüntetett ki. Erdélyi Zsuzsanna Pitрэ-Salomone Marino-díjat kapott az archaikus népi imák területén folytatott gyűjtő, elemző munkájáért. Ezt követően Ujváry Zoltánt hívták Paler-

moba immáron harmadszor, és a *Népi színjátékok, maszkos szokások* című könyvét díjazta a nemzetközi zsűri.

Nagy öröm, hogy 2003-ban újból magyar kitüntetett jelenhetett meg a gazdagon díszített, reprezentatív aulában, a tartomány, a város, az egyetem képviselőinek, a Pitre-díj kuratóriumának és a meghívottak társaságában. Manierista hangulatú külsőségek között az első díj átvételére szólították Hoppál Mihályt, hogy a nemzetközi samanizmus kutatásában elért eredményekért a díjat és a szép kiállítású diplomát átadják, mintegy újabb bizonyítékként annak, hogy a magyar folklorisztika ezen a téren a nemzetközi kutatás élmezőnyében van.

Szívből gratulálunk a kitüntetettnek!

KRÍZA ILDIKÓ

Az Európai Folklor Intézet

Tíz évvel ezelőtt kezdődtek a mai intézet (korábban Európai Folklor Központ) működését megalapozó első gyakorlati lépések, amikor hosszas elméleti előkészítés és számos nemzetközi tanácskozás után a központ létrehozására megalakult az előkészítő iroda. Ennek okán mutatjuk be az Európai Folklor Intézet történetét és ismertetjük célkitűzéseit, tevékenységét. (A *Néprajzi Hírek* 1998. 1–4. számának 127–128. oldalain olvasható az első rövid beszámoló az intézet működéséről).

I. Előzmények

A folklór iránti érdeklődésnek az elmúlt évszázad során három jellegzetes területe alakult ki: egyrészt a tudományos megközelítés, másrészt a művészi (magas művészeti) irányultságú, harmadrészt a populáris, vagyis a mindennapi. A három típusú megközelítés, úgy tűnik, egymással lazább-szorosabb összefüggésben fejlődött a közös ideológiai háttér és sajátos megismerési módjuk, alkotásmódszertani elveik által befolyásolva. A folklór megismerésének és felhasználásának útja a romantikus nemzeti ideológiák által sugallt archaizáláson, esztétikai elvű szelektáláson át haladt a folklór mind pontosabb megismerése (európai történetének, táji különbségeinek, formai–funkcionális–szemantikai jellemzőinek mind alaposabb feltárása) és a folklórjelenségeknek új társadalmi közegekben való sokszínű, hiteles megjelenése felé. Ez a folyamat nem egy időben és nem egyformán zajlott Európa különböző régióiban.

Ugyanakkor a 20. század utolsó éveiben két nagy, ellentétes irányú társadalmi folyamat versengése volt megfigyelhető világszerte: az egyik a mindent átfogó technikai fejlődés, a globalizálódás folyamata, a másik pedig a lokális kultúrák, a helyi hagyományok felértékelődése, szerepük fel- (és el-)ismerése a kulturális javak rendszerén belül.

Ezért nem véletlen, hogy az UNESCO külön deklarálta a folklór – és a nem tárgyi kulturális javak – jelentőségét, azok védelmét, terjesztését, hogy ezáltal is hozzájáruljon a különféle népcsoportok identitásának megőrzéséhez, újjászületéséhez. Lényegében azért támogatja az UNESCO a tradicionális kultúra megőrzését és azok intézményeit világszerte, hogy a globalizáció áradásában fenntartsa a helyi kultúrák által létrehozott értékeket. E törekvés következtében már 1986-ban felmerült a gondolat – amikor a hel-

sinki folyamat részeként az UNESCO Budapesten tartotta kulturális fórumát –, hogy szükséges lenne létrehozni egy nemzetközi (európai) folklór központot.

Miért éppen Magyarországot választotta az UNESCO egy ilyen intézmény helyszínéül? Ebben kétségtelenül szerepet játszott Magyarország Kelet-, illetve Nyugat-Európa közötti földrajzi, valamint a nagy kulturális, vallási, politikai és gazdasági régiók mezsgyéjén kialakult helyzete. Másrészt a hagyományápolás magyar modelljének eredménye is fontos szempont volt a helyszín megválasztása során. E modell lényege tulajdonképpen a folklórral foglalkozó területek – tudományos kutatás, művészi és mindennapi felhasználás – kölcsönös egymásrautaltságának fölismerésében és szoros együttműködésében rejlik. Ettől elválaszthatatlan a folklór komplex szemlélete és az európai keretben való vizsgálata. A tágabb földrajzi és időbeli keretben való gondolkodás egyszerre jelenti folklórkincsünk közös európai gyökereinek hangsúlyozását és a folklorizmus korábbi európai hagyományainak továbbvitelét.

Mindebből következik a második kérdés: mi lehet egy ilyen nemzetközi, illetve európai folklór központ feladata? Mindenekelőtt az, hogy a folklórral foglalkozók legaktívabbjainak összefogásával, a tudományos kutatás eredményeire építve felmutassa a folklórnak azon időtlen értékeit, amelyek a mai információrobbanással, technicizálódással küzdő világban az európai népek számára hiteles alternatívaként szolgálhatnak az egyéni és a kollektív identitás kialakítása során. Természetesen nem egyetlen, minden gondot feledtető gyógyírként, hanem egy lehetséges eszközként, figyelembe véve az európai régiók közötti igen nagy fejlődési különbségeket. Ehhez megfelelő bázisrendszert, információhálózatot és olyan akcióprogramot szükséges kialakítani, amely képes az európai folklór értékeinek hatékony propagálására, a közös kulturális gyökerek megmentésére, ápolására és a nemzeti, etnikai, vallási és lokális különbségek elfogadtatására.

II. Az Európai Folklór Intézet szervezeti hátterének kialakulása

Mivel az előkészítő munkálatok során, a fentiekben leírt módon, kikristályosodtak a központ céljai és feladatai, 1990-ben az UNESCO általános igazgatója, Federico Mayor és Magyarország akkori művelődési és közoktatási minisztere, Andrásfalvy Bertalan az UNESCO *A kulturális fejlődés évtizede (The Decade of Cultural Development)* program keretében memorandumot írt alá az intézmény létrehozásáról.

Három évvel később, 1993 áprilisában a magyarországi UNESCO Bizottság felállította azt a magyar szakértői bizottságot, amelynek feladata a központ megalakítása volt. A bizottság tagjai voltak: Andrásfalvy Bertalan, Balogh Lajos, Barna Gábor, Bartha Elek, Borbély Jolán, Diószegi László, Dobszai László, Domokos Péter, Eredics Gábor, Felföldi László, Flórián Mária, Fügedi János, Gráfik Imre, Halász Péter, Halmos Béla, Héra Éva, Hofer Tamás, Hoppál Mihály, Kovalcsik Katalin, Neuwirth Annamária, Sági Mária, Sárkány Mihály, Sebő Ferenc, Timár Sándor, Vargyas Lajos és Voigt Vilmos.

Az első tervezetek elkészítésében Felföldi László, Halmos Béla, Halász Péter, Hoppál Mihály, Nagy Ilona és Voigt Vilmos vettek részt. Mivel az UNESCO 1993 októberében jóváhagyta a tervezetet, a következő évektől kezdve jelentős szellemi és anyagi támogatást nyújtott a központ fölállításához.

1994 januárjában a magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium egy előkészítő irodát hozott létre, amelynek vezetésére Felföldi László kapott megbízást, és amelynek két munkatársa adatbázist állított össze Európa egész területéről, illetve Kanadából és az Amerikai Egyesült Államokból a hagyományos kultúrával, etnikai és kisebbségi téma-

körökkel foglalkozó intézmények, szervezetek és személyek adataival, akik a tervek szerint később együttműködő partnerei lehetnek a Folklór Központnak.

1995 márciusában az előkészítő iroda nemzetközi szakértői tanácskozást rendezett 31 külföldi, 15 magyar szakember és két UNESCO-küldött részvételével, amelyen az Európai Folklór Központ megvalósíthatósági tervét vitatták meg. Ugyanakkor választották meg azt a Nemzetközi Tanácsadó Testületet is, amely az intézmény fő irányelveinek meghatározásában jelentős szerepet játszott, és amelynek mandátuma két évre szólt. Az első kétéves ciklusban tagjai a következők voltak: Egil Bakka (Norvégia), Robin Gwyndaf (Wales), Alan Jabbour (Amerikai Egyesült Államok), Konrad Köstlin (Ausztria), Jean Roche (Franciaország), Anna-Leena Siikala (Finnország) és Voigt Vilmos (Magyarország).

Mivel a magyarországi jogi szabályok értelmében az intézet nem lehetett önálló intézmény, 1995. december 14-én megalakult az Európai Folklór Központért Egyesület, amely elhatározta, hogy a saját operatív szerveként megalapítja a központot (a későbbi intézetet). Az egyesület célkitűzései és feladatai megegyeznek az intézetével, azaz tudományos tevékenységet és kutatómunkát kíván folytatni a kulturális örökség megővéseért. Az egyesület nem folytat közvetlen politikai tevékenységet, szervezete pártoktól független és azoknak anyagi támogatást nem nyújt, nem veszi igénybe politikai pártok támogatását.

Az Európai Folklór Központ 1996. január 1-jén kezdte meg tényleges működését, két állandó munkatárssal, Kürti László igazgatóval és Verebélyi Kincső igazgatóhelyetttel. 1997 elején az egyesület elnöke Hoppál Mihály lett, míg a korábbi elnök, Felföldi László vállalta egy esztendőre az igazgatói teendők ellátását, az irodavezetői feladatok ellátására Sándor Ildikó kapott megbízást. A központ Nemzetközi Tanácsadó Testülete 1997 márciusában ismét ülésezett Budapesten, amikor sor került a testület új tagjainak megválasztására. A megújított tanácsadó testület elnöke Oskar Elschek (Szlovákia) lett, új tagjai: Sabina Ispas (Románia), Efi Karpodini-Dimitriadi (Görögország), Alexander Veigl (Ausztria), Robin Gwyndaf (Wales). A régi tagok közül Allan Jabbour, Anna-Leena Siikala, Konrad Köstlin, valamint Egil Bakka a továbbiakban tiszteleti tagként támogatta a központ munkáját. Az egyesület elnökségének tagjaként 1998-tól Andrásfalvy Bertalan, Barna Gábor, Felföldi László, Héra Éva és Voigt Vilmos felügyelte a központ operatív munkáját.

A közgyűlés határozatának értelmében 1998 januárjában az Európai Folklór Központ igazgatója Hoppál Mihály lett, az egyesület elnöke pedig Felföldi László. 1999-ben a közgyűlés a központ nevét Európai Folklór Intézetre (rövidítése EFI) változtatta. Ez évtől az intézetben új munkatársak kezdtek meg tevékenységüket. Az iroda vezetését 1999 elején Ádám Krisztina vette át. Szeptembertől a szakmai munkába Csonka-Takács Eszter kapcsolódott be tudományos munkatársként. 2000 januárjától a kiadványokkal kapcsolatos teendőket Fazekas Zsuzsa látja el. Az egyesület elnökségi tagságában történt változások után a felügyeleti, tanácsadói teendőket Felföldi László, Andrásfalvy Bertalan, Voigt Vilmos, Héra Éva és Bartha Elek látta el.

Az intézet e változások közben új helyen, tágasabb irodában folytatta munkáját. Kialakította egységes és egyedi megjelenési arculatát, megújította honlapját, új könyvsorozatokat, folyóiratot indított. Megújította szakmai és intézményes kapcsolatait.

2004 januárjában Hoppál Mihály öt évre kapott megbízást az igazgatói teendők ellátására. Ugyanezen a közgyűlésen a következő elnökségi tagokat választotta meg az egyesület tagsága: Felföldi László, Héra Éva, Voigt Vilmos, Bartha Elek, Gráfik Imre, Küllös Imola és Tari János. Tiszteletbeli elnöknek választották a már korábban az elnö-

ki tisztelet betöltő Vargyas Lajos mellé Andrásfalvy Bertalant. 2004 októberétől az intézet igazgatóhelyettesi feladatát Csonka-Takács Eszter látja el.

III. Az Európai Folklór Intézet tevékenysége

1. Intézményi, szakmai kapcsolatok

Az intézet alapvető feladata a folklórral kapcsolatos különböző területek, a kutatás, a revival mozgalom és az oktatás közötti közvetítés. Fontos feladatának tartja továbbá az európai folklór értékeinek propagálását: tudományos vizsgálatokkal, publikálásukkal, felhasználásukkal, megőrzésükkel kapcsolatos problémák felvetését; javaslatok, programok megfogalmazását, a problémamegoldás támogatását és a feladatok koordinálását. Profilját tekintve tehát nem kifejezetten kutatóintézet, nem oktatóközpont, nem művelődési ház, nem művészeti stúdió, azonban segíti és támogatja mind a kutatást, mind az oktatást, mind a művészi feldolgozást és főként a be nem fejezett munkáknak a megvalósítását.

E célkitűzések eléréséhez nélkülözhetetlen a szoros kapcsolattartás és együttműködés más hasonló profilú hazai és külföldi intézményekkel. Az intézetnek alapítási célkitűzéseiből adódóan néhány éven belül a hazai és a közép-európai korszerűbb hagyomány szemlélet és folklórkutatás kialakításának vezető intézményévé kell válnia. Be kell gyűjtenie a vonatkozó információkat, de szét is kell sugározni azokat. Az adatbank és a folyamatosan megjelenő publikációk segítségével mindezekhez széles körű együttműködés kialakítására van szükség.

Ezért az intézet elsősorban a néprajzzal foglalkozó alapintézményekkel kezdeményezte az együttműködést. Felvette a kapcsolatot a hazai egyetemi folklór tanszékekkel, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetével, a Néprajzi Múzeummal, a Hagyományok Házával és a Magyar Néprajzi Társasággal. Kapcsolatba került továbbá más kulturális intézményekkel, mint például a Balassi Intézet és a Teleki Alapítvány.

A szakmai kapcsolatfelvétel a határon túli magyar kulturális szervezetekre is kiterjedt. Az intézet együttműködik a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékével, a Kriza János Néprajzi Társasággal, a komáromi Etnológiai Központtal és más intézményekkel.

Az említett szervezetekkel az együttműködés közös kiadványok, programok, konferenciák megvalósításában, és kiadványcsere útján valósul meg. Ezekkel az intézményekkel és szakemberekkel azért is szükséges együttműködni, mert a lokális hagyományok életét, túlélési lehetőségeit közvetlen közletről ismerik. Előbb vagy utóbb éppen az Európai Folklór Intézet lehet segítségükre abban, hogy bekapcsolódjanak egy határok nélküli Európa kulturális vérkeringésébe. Ebben a munkában a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és néha az UNESCO is segíti az intézetet.

2002 és 2004 között az Európai Folklór Intézet szervező partnerként bekapcsolódott egy, a *Kultúra 2000* keretprogramhoz tartozó Európai Unió programba, amelynek főorganizátora a finnországi Folk Arts Centre és az ITE-Museum of Contemporary Folk Art volt. A *Contemporary Folk Art in Europe – Equal Rights to Creativity (Kortárs népművészet Európában – Egyenlő jogok az alkotáshoz)* elnevezésű nemzetközi programsorozat célja az volt, hogy feltérképezze és dokumentálja Európában azokat a folyamatokat, amelyek a népművészet terén bekövetkezett változásokból adódnak. A résztvevő országok (Anglia, Franciaország, Finnország, Olaszország, Észtország) kiállítások és konferenciák rendezésével járultak hozzá a nemzetközi diskurzushoz, amelyeken a szakemberek bemutatták kutatási tapasztalataikat, és az egyes országokra jellemző

sajátos, megújuló-újító jellegű népművészeti törekvéseket. A program részeként Magyarországon az Európai Folklór Intézet rendezte meg a kortárs népművészeti jelenségeket bemutató kiállítását és az ehhez kapcsolódó nemzetközi konferenciát. (Erről a programról részletes beszámolóink olvasható a *Néprajzi Hírek* e számában.)

Ezzel a tematikával 2004-ben az intézet csatlakozott a Néprajzi Múzeum MADOK-programjához, melynek célja a kortárs kulturális jelenségekkel foglalkozó intézmények összefogása.

2. A szellemi kulturális világörökség program képvisellete

A nem anyagi természetű (a továbbiakban az egyszerűség kedvéért „szellemi”) örökség arra érdemesnek talált „mesterművei” 2001 tavaszától minden második évben felkerülhetnek az UNESCO szellemi örökség listájára (*Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity*). Az elismerés a népi és hagyományos kifejezésformákhoz (nyelvek, a szájhagyományban élő irodalmi alkotások, táncok, játékok, mitológia, rítusok, viseletek, kézművestechnika, építészet), illetve kulturális terekhez (azok a helyszínek, ahol a népi, hagyományos tevékenységek koncentrált formában jelennek meg: a történetmondás, a rítusok színtere, piacok, fesztiválok) kapcsolódik.

A lista fő feladata az volna, hogy az UNESCO által biztosított nyilvánosság erejével a kulturális sokszínűséget fenyegető veszélyekre irányítsa a figyelmet. A sokszínűség fenntartásában a szellemi örökség kulcsfontosságú szerepet játszik: biztosítja a kulturális identitás megőrzésének és a kreativitás kibontakozásának feltételeit, s ezen túlmenően a nemzetek, kultúrák közötti harmonikus viszony, a kölcsönös tolerancia zálogaként is szolgál. A globalizációs folyamat felgyorsulása miatt most mindez veszélybe került. A kultúra uniformizálódása, az iparosodás, a turizmus, a fegyveres konfliktusok, a falvak elnéptelenedése és a természeti környezet károsodása egyre gyorsabb ütemben szűrkíti el a világ egykor oly változatos kulturális térképét.

Az Európai Folklór Intézet UNESCO által deklarált alapfeladata szerint a hagyományos, etnikai és kisebbségi kultúrák dokumentálására, védelmére, megőrzésére hívja fel a figyelmet, s ennek érdekében kétévenként előterjesztést készít a szellemi örökség listára. Első alkalommal 2002-ben a hányatott sorsú bukovinai székelység körében élő néphagyomány, a csobánolás, a betlehemezés e sajátos változatának megmentése érdekében született pályázat és cselekvési terv, mely a nagyobb, nemzetközi nyilvánosság megszerzése felé tett fontos lépés volt. 2004-ben a kalocsai régió sajátos és jellemző népi kultúrája (a hímzés, viselet, pingálás formájában megnyilvánuló népművészet, a gasztronómia és a természeti környezet szerves összefüggésében) kerül jelölésre a szellemi örökség listáján. Az UNESCO ezen programjában Magyarországot egyedül az Európai Folklór Intézet képviseli a pályázatok és cselekvési tervek elkészítésével.

Az Európai Folklor Intézet székhelye: Budapest, Szilágyi D. tér 6.
(Fotó: Hoppál Mihály)

2002-ben a Teleki Alapítvány rendezett egy hosszú távú együttműködés keretében zajló, az *Örökségről* szóló kerekasztal-beszélgetést, amelyen az intézet képviselte a hagyományon alapuló szellemi örökség kérdéskörét.

Az UNESCO-közgyűléseken az Európai Folklor Intézet, személy szerint Felföldi László egyesületi elnök és Hoppál Mihály, az intézet igazgatója rendszeresen képviselte Magyarországot a szellemi kulturális örökség (Intangible Heritage) és az élő szellemi értékek (Living Human Treasures) megővésével kapcsolatos tanácskozásain, ajánlásainak megfogalmazásakor, és a nemzetközi programok meghatározásánál. Magyarországon az intézet közvetíti *EFI Communicationes* című magyar nyelvű kiadványsorozata által a hagyományos kultúrával kapcsolatos UNESCO-határozatokat.

3. Konferenciák

1996-ban Kalocsán került megrendezésre a Duna Menti Folklor Fesztivál, amelyhez kapcsolódóan *A hagyományok szerepe az interetnikus kapcsolatokban* címmel az Európai Folklor Központ nemzetközi tudományos konferenciát szervezett az UNESCO anyagi támogatásával. A rendezvényen – amelyet Noriko Aikawa, az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség részlegének vezetője nyitott meg – tizennyolc ország szakemberei vettek részt, akik adatgyűjtéssel és feldolgozással, valamint a folklor interetnikus hatásaival foglalkoznak. A nemzetközi konferencia témája a hagyományoknak Közép-,

Kelet- és Délkelet-Európában az interetnikus kapcsolatokban betöltött szerepe volt. A tanácskozás nemcsak nemzetközi volt, hanem témájából adódóan multidiszciplináris is; a meghívott szakértők között nyelvészek, etnomuzikológusok, etnológusok, folkloristák, szociológusok és a kulturális antropológia kutatói egyaránt szerepeltek.

A konferencia címében szereplő „hagyományok” kifejezést természetesen korántsem konvencionális értelemben használták. Az akkori szervezők és vezetők fontosnak érezték, hogy a kisebbségi nyelvek, intézmények, valamint az UNESCO 1989-es *Ajánlásában* (magyarul lásd az *EFI Communicationes* 1-es számában) megfogalmazott és elfogadott kulturális hagyatékok számottevően hozzájáruljanak a kisebbség és többség, valamint a nemzetek közötti kapcsolatok hatékonyabb kiépítéséhez, közeledésük elősegítéséhez. Erről a témáról nemigen esett még szó sem az UNESCO által támogatott programok keretein belül, sem a magyarországi konferenciák folyamán. Ezt a hiányt pótolta az intézet (akkor még központ) első nemzetközi konferenciája.

A konferencia további célja volt, hogy bemutassa a nemzetközi adatbázist, illetve egy olyan együttműködési tervet alakítson ki, amely Kelet- és Közép-Európa hagyományos kultúrájának és folklórjának adatbázisait fejlesztené. Ennek megvalósításaként a tanácskozáson olyan előadások hangzottak el, amelyek bemutatták a gyűjtő- és feldolgozó munkát, valamint annak az oktatásra gyakorolt hatását.

1998-ban került sor Jászberényben a *Sokszínű Európa: Illúzió vagy valóság* című konferenciára, amely a nemzeti kisebbségek hagyományos kultúrájával foglalkozott. A rendezvény célja az volt, hogy lehetőséget biztosítson a tudomány, a kultúra és az oktatás szakemberei számára a találkozásra, és az európai, nemzeti, vallási, etnikai kisebbségek hagyományos kultúrájával foglalkozó eszmecsereére. A találkozó gondolata abból a felismerésből fakadt, hogy a kisebbségek kultúrájának szerves részét képező hagyományos kultúra szerte Európában veszélyben van. A politikai, gazdasági változások és a világméretű globalizálódás pozitív hatásai csak ritkán ellensúlyozzák azokat a negatív hatásokat, amelyek a hagyományos kultúra elemeinek eltűnését, ápolásuk ellehetetlenülését okozzák.

A konferencia keretében megrendezett szakmai fórumon a résztvevők egy *Ajánlást* fogadtak el a nemzetiségekkel foglalkozó kormányzati szervek, nemzetközi szakmai szervezetek, az Európai Bizottság és az UNESCO számára, amely összefoglalja a kérdéssel kapcsolatos legfontosabb problémákat és teendőket. Az UNESCO-t a rendezvényen Noriko Aikawa asszony, a Szellemi Kulturális Örökség Osztály igazgatónöje és munkatársa, Anna Dumitrescu képviselte. A konferencián elhangzott előadásokból az intézet *Multicultural Europe: Illusion or Reality* címmel angol nyelvű tanulmánykötetet jelentetett meg. Noriko Aikawanak a konferencián elhangzott megnyitóelőadás és az említett *Ajánlás* olvasható a *Néprajzi Hírek* 1998. 1–4. számában (53–58. old.) is.

Az intézet 1999-ben részt vett a Duna Menti Folklór Fesztivál keretében tartott nemzetközi konferencia előkészítésében és megszervezésében, melynek címe *Hitelesség: kié a hagyomány? (Authenticity: Who's Tradition)* volt és előadásai egy angol nyelvű külön kötetben jelentek meg.

2000-ben Székesfehérváron került megrendezésre a Finnugor Népek Világkongresszusának Magyar Nemzeti Szervezete szervezésében a Finnugor Folklórfesztivál, melyet az Európai Folklór Intézet is támogatott szervezési, előkészítési munkákkal, kiadványok megjelentetésével. Lebonyolításában az intézet részéről Felföldi László vett részt.

2002-ben Szekszárdon rendezte meg az intézet az *UNESCO Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (A hagyományos kultúra állami és nemzetközi elismeréséről)* című nemzetközi konferenciáját. A tanácskozás

alapgondolata az UNESCO *Living Human Treasures* elnevezésű programja volt (magyarul lásd az intézet *EFI Communicationes* sorozatának 5. számában), amely 1996-ban újra ráirányította a figyelmet az élő emberi értékek veszélyeztettségének problémájára. Ennek szellemében szükségesnek látszott az akkori helyzet fölmérésére, a korábban már létező állami, kormányzati elismerési formák újjáélesztésére és az UNESCO által ajánlott nemzetközi rendszer megismerésére és alkalmazására való figyelemfelhívás. Ezért lehetőséget kellett teremteni azoknak a kultúrpolitikusoknak és szakembereknek a nemzetközi szintű találkozájára, akik e területtel közvetlenül foglalkoznak.

2003 májusában a Hagyományok Háza Népművészeti Főosztályával közösen rendezett az intézet konferenciát *A hagyományról* címmel. A tanácskozáson több külföldi szakember is részt vett és igen magas színvonalú előadások hangzottak el. A konferenciát a minisztérium részéről Koncz Erika helyettes államtitkár nyitotta meg.

2004 májusában az intézet megrendezte a *Köz-művészet – Egyenlő jogok az alkotáshoz* című szimpóziumot, mely az Európai Unió *Contemporary Folk Art in Europe – Equal Rights to Creativity* nemzetközi program része volt. A tudományos tanácskozás célja az volt, hogy a külföldi és hazai szakemberek megvitassák a kortárs népművészet és kézművesség helyzetét és összevethessék az egyes országok új művészeti törekvéseit. A szakmai találkozó néhány alapvető kérdésre kereste a választ: hol húzódnak a művészet határai; van-e átjárhatóság a művészeti ágak között; mit nevezhetünk mai népművészetnek, amatőr, illetve naiv művészetnek; az egyes országok, régiók milyen hagyománnyal rendelkeziknek a nem hivatásos művészeti tevékenységek területén; van-e intézményes keretek között folyó feltárás, kutatás, gyűjtés, megőrzés; milyen a nem képzett alkotók megítélése, helye a művésztsadalomban; van-e lehetőség a bemutatkozásra, ennek milyen pénzügyi rendszere van? A konferencia tanulságairól az intézet tanulmánykötetet tervez megjelentetni.

4. Kiadványok

Az Európai Folklor Intézet 2002-ig megjelent kiadványainak listája a *Néprajzi Hírek* 2003. 1–2. számának hátsó (belső) borítóján található. Alább a sorozatok ismertetésén túl csak az azóta megjelent kötetek adatait közöljük.

a. *Hungarian Heritage*

2000 tavaszától angol nyelvű folyóiratot jelentet meg az intézet, melyet a Nemzeti Kulturális Alapprogram Népművészeti Kollégiuma támogat. A folyóirat célja, hogy átfogó képet adjon a tradicionális magyar kultúra és a megújuló folklorhagyományok jelenségeiről. Miután a kulturális örökség megőrzése kiemelten fontos feladattá vált, ezért a folyóiratban megjelennek hosszabb, rövidebb tanulmányok, elméleti cikkek és esszék a hagyomány természetéről, a hagyományörzés Bartók-i modelljéről. Állandó rovat működik, amelyben a hagyományos kultúrával foglalkozó jelentősebb műhelyek munkáiról szóló beszámolók jelennek meg. Továbbá könyvismertetések, kiállítás-bemutatók, film és CD-ismertetések kapnak helyet a folyóiratban.

b. „Örökség” sorozat

Az intézet 1999-ben magyar nyelvű könyvsorozatot indított az Osiris Kiadóval közösen, amelynek köteteiben színvonalas, hiánypótló tanulmányok, monográfiák látnak napvilágot. Ezzel a tudományos könyvsorozattal igyekeznek segíteni a kevés publikálási lehetőséghez jutó kutatókat, illetve ad közre értékes, vagy régóta hiányzó alaplátásokat, kiemelkedő jelentőségű gyűjteményes köteteket (konferencia, kiváló néprajzkutatók tiszteletére írt tanulmányok). 2002-től a sorozat a Gondolat Kiadóval közösen jelenik meg.

Legújabb kötetek:

- *Imádságos asszony. Erdélyi Zsuzsanna köszöntése.* Szerk.: Czövek Judit. Bp., 2003. 336 p.
- K. Kovács László: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése* (kiegészített reprint). Bp., 2004. 440 p.
- *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény I.* Szerk.: Karácsony Zoltán. Bp., 2004. 302 p.

c. „Folklór” sorozat

Az intézet 2000-ben újabb sorozatot indított *Folklór* címmel, melyet a L'Harmattan Kiadóval közösen jelentet meg. Az intézet fontos feladata a helyi tudás, folklór, szóhasználat, ének, tánc, zene és mesterségek hagyományainak megmentésére való figyelemfelhívás és azok közkinccsé tétele. Ezért a sorozat célja a hagyományos kultúra és folklór emlékeinek közzététele és terjesztése, tehát olyan eredeti gyűjtések megjelentetése, melyek új, korábban ismeretlen szövegközlő anyagot adnak közre.

Legújabb kötetek (közös kiadás a L'Harmattan Könyvkiadóval):

- Fehér Zoltán: *Boszorkány a forgószélben. Szank és Móricgát néphite, népi gyógyászata.* Bp., 2003. 278 p.
- *Három vándorló Királyfirul való Historia. A sárospataki kéziratok népmesegyűjtemény (1789).* Bp., 2004. 115 p.

d. „A népművészet mesterei” sorozat

A szellemi örökség védelmének leghatékonyabb módja a kultúra elemeinek összegyűjtése, archiválása, mely által megőrizhetők nemcsak a kutatás, hanem a művészetek számára is. Ezt a célt szem előtt tartva, a hagyomány hordozóit ismertté és hivatalosan elismertté kell tenni, ezért számos országban változatos formákat alakítottak ki arra, hogy elismerjék a tehetséges népi alkotókat. Ez a sorozat azért jött létre, hogy tematikusan sorra véve az egyes folklór és népművészeti ágazatokat a hazai és nemzetközi érdeklődők számára is bemutassa a hagyományos kultúra kiváló előadó egyéniségeinek, alkotóinak sorát, mely egyben a magyar példa ismertetése is.

e. „Bibliotheca Traditiones Europaeae” sorozat

Az intézet útjára bocsátott egy angol nyelvű könyvsorozatot, amelyben hazai szerzők nemzetközi érdeklődésre számot tartó munkái, vagy az intézet által szervezett nemzetközi konferenciákon elhangzott előadások megszerkesztett változatai jelennek meg.

f. „EFI Communicationes” sorozat

1999-ben az Európai Folklór Intézet elindított egy olyan füzetsorozatot, amelyben rövidebb tanulmányok, valamint az intézet tevékenységéhez szorosabban kapcsolódó UNESCO-határozatok, illetve ajánlások látnak napvilágot. Ennek alsorozataként, *Varia Bibliographica* címen jelennek meg jeles néprajzkutatók életműbibliográfiái, illetve néprajzi tanszékek szakdolgozati és disszertáció-jegyzékei.

Legújabb kötetek:

- *Kriza Ildikó köszöntése.* Bp., 2004.
- *A budapesti Egyetemi Néprajzi Intézet szakdolgozatainak és doktori disszertációinak jegyzéke, 1934–2004.* Bp., 2004.
- *Gráfik Imre köszöntése.* Bp., 2004.

A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozási (1993-2004)

A Magyar Néprajzi Társaság nagy múltra visszatekintő folyóirata, az *Ethnographia* CIV. évfolyamának 2. száma *Tanulmányok a 125 éve született Jankó János emlékére* címmel jelent meg. A bevezető tanulmányban Paládi-Kovács Attila Jankó Jánosról – száz év múltán cím alatt a következőket írta: „Első jelentős néprajzi monográfiáját 1892-ben Kalotaszeg magyar népéről adta ki, az utolsó könyve 1902-ben a Balaton-mellék magyarságáról jelent meg. Páratlanul gazdag életművét az 1890-es években, egyetlen bő évtized alatt teremtette. Nyomós oka lehet annak, hogy a néprajz szak mostanában, – száz év múltán – többet foglalkozik személyével és életművével, mint a közben eltelt évtizedekben összesen.”¹ Tudománytörténeti visszatekintésében a szerző arra a megállapításra jutott, hogy Jankó János munkássága iránt az 1960-as évek közepétől az érdeklődés fordulatot vett. Ezt az alábbiak igazolják: „... kéziratos, fénykép és tárgyi hagyatékának felhasználásával értekezés készült az obi-ugor népek anyagi műveltségéről. Születésének századik évfordulóján életművét több oldalról megvilágító tanulmányok, előadások láttak napvilágot, s kevéssel később róla nevezték el a Magyar Néprajzi Társaságnak a fiatal kutatók jutalmazására alapított díját. Ettől kezdve neve egyre többet említődött, hiszen a szabadtéri néprajzi múzeumok építése kapcsán ráterelődött a figyelem a milleniumi kiállítás (1896) Néprajzi Falujára, életének egyik nagy alkotására.”² Érdemes és tanulságos felidézni, hogy: „A Jankó-díj abból a kezdeményezésből született, ami Földes László, Csalog Zsolt, Györgyi Erzsébet, Pócs Éva, Voigt Vilmos, Paládi-Kovács Attila, Horváth Terézia, Kríza Ildikó és mások adakozásával 1968-ban indult. A Magyar Néprajzi Társaság elnöksége azonban előbb a Györffy István Emlékérem alapításáról döntött (alapító okirata 1970. július 9-én keltezve), s a Jankó-díjat először 1970 decemberében e megnevezés említése nélkül adta ki. Az első »jutalmazott« Kríza Ildikó és Paládi-Kovács Attila volt. 1971-ben már a közgyűlésen, de még mindig »jutalom« néven adta át az MNT elnöke Pócs Éva és Bárdosi János díját. Először 1972-ben említi Jankó János-díj néven Földes László főtítkári beszámolója, utalva az előzményekre is (*Ethnographia* 1972. 604.). A díjhoz járó okleveleket csak 1982-ben tervezte e sorok szerzője, mint a Társaság főtítkára, s 1983-ban visszamenőleg minden díjazottnak átadta Balassa Iván, a Társaság akkori elnöke.”³

Tény és való, hogy a Jankó János-díj létezik, s egyes vélemények szerint a néprajztudomány egyik legértékesebb elismerése, ugyanis az ígéretes pályakezdetet honorálja, többnyire még befolyásolás-mentes, s a fiatalkori teljesítményeket a mindenkori körülményekhez képest objektív módon íéli meg. Ezt látszik igazolni a díjazottak névsorának áttekintése, a díjban részesült személyek pályájának alakulása. Így van ez akkor is, ha tudomásul vesszük, hogy – különböző okok miatt – nem minden arra érdemes, illetve méltó fiatal néprajzkutató kaphatta meg 35. életévének betöltése előtt a díjat. A díj odaítélésének indoklása a Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatójában, a *Néprajzi Hírek* című periodikában minden díjazottra vonatkozóan megjelenik. Az utóbbi években a Társaság Választmányának határozata értelmében a díjazott az évi rendes közgyűlésen előadást tart, amely az *Ethnographiában* megjelenik. A Jankó János-díjasok első összesítő felsorolását a Társaság centenáriuma kiadott történeti áttekintés tartalmazza.⁴

Ugyancsak a hivatkozott *Ethnographia* Jankó János-émlékszámában olvashatunk arról, hogy: „Gráfik Imre – Jankó János születésének 125. évfordulója alkalmával – 1993. szeptember 25-én balatonalmádi nyaralójába találkozóra hívta meg a Jankó János-díjas néprajzkutatókat.”⁵ Az akkor a Vas megyei múzeumi szervezet megyei igazgatójaként,

illetve a Savaria Múzeum igazgatójaként dolgozó és Szombathelyen élő Jankó János-díjas Gráfik Imre spontán kezdeményezése eredményesnek bizonyult.

Az első találkozó meghívólevelének tanúsága szerint eredendően egy minden hivatásságot nélkülöző, úgynevezett informális, baráti találkozóról volt szó:

„*Meghívó*

Jankó János születésének 125. évfordulója alkalmából az az ötletem támadt, hogy a díjazottak körében felkínáljak egy kötetlen találkozási lehetőséget.

Szívesen látok minden Jankó János-díjast 1993. szeptember 25-én szombaton Balatonalmádi Remete köz 2. szám alatti, kissé elvadult környezetű nyaraló-menedék-házamban egy egész napos beszélgetésre. (Térkép a meghívó hátlapján.)

Szükség esetén a távolabbról érkezőknek éjszakai szálláslehetőséget is tudok biztosítani. A túléléshez szükséges minimális ételről és italról gondoskodom.

Örömmel venném, és megtisztelőnek tartanám, ha a találkozón részt tudna venni. Kérem, legyen szíves legkésőbb 1993. szeptember 15-ig visszajelezni, hogy el tudja-e fogadni meghívásomat.

Az almádi találkozás reményében, válaszát várva, »díjazott« üdvözetlem küldöm:

Gráfik Imre”

A találkozóról, melyen a Jankó János-díjas kutatóknak mintegy harmada jelent meg (többen lapon, levélben, táviratban mentették ki magukat), fényképes dokumentumok is fennmaradtak. Az *Ethnographia* CIV. évfolyama 2. számának hasábjain a 328. és 372. oldalon található felvételeken Barna Gábor, Bárth János, Fejős Zoltán, Gráfik Imre, Liszka József, Lukács László, Pozsony Ferenc, Szarvas Zsuzsanna, Vargyas Gábor látható, de jelen volt még a fényképeket készítő Knézy Judit, továbbá Kunt Ernő is.

Gráfik Imre a találkozó élményének hatására úgy döntött, hogy – ameddig lehetőségei engedik – évente újabb és újabb baráti összejövetelekre hívja meg a Jankó János-díjasokat a nyaralók zajától már mentes, nyugodt, szép őszi Balaton-mellékre. Ezzel az elhatározásával tulajdonképpen kezdetét vette egy, azóta már szinte hagyományossá vált (őszi, többnyire szeptember végi) találkozó sorozat, amelyre természetesen az időközben Jankó János-díjat kapott néprajzkutatók is meghívást kapnak.

A baráti összejövetel ilyenformán egyrészt az ötletgazda Gráfik Imre vendéglátó szívesége alapján Balatonalmádihoz kötődött, másrészt viszont nem független Jankó János munkásságától, pontosabban életművének egyik kimagasló teljesítményétől.⁶

A Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozója mint egyfajta sajátos civil kezdeményezés a Balaton-parti város nem hivatalos, de a település önkormányzata és lakói által is figyelmet kapott rendezvényévé vált. A város havonta megjelenő lapja, az *Új Almádi Újság* is hírt adott az eseményről:

„*Jankó János-díjas néprajzkutatók találkozója Balatonalmádiban*

1993. szeptember 25-én Balatonalmádiban találkoztak a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díjjal kitüntetett kutatói. A díjat 1970 óta adományozza a társaság választmánya, az alapító okirat szerint évenként olyan fiatal kutatónak, aki ígéretes pályakezdésével és már elért eredményeivel méltó a díj névadója emlékének továbbörökítésére.

A találkozó létrejötté és helyszíne mögött több – objektív és szubjektív – tényező található. Mindenekelőtt az, hogy a Magyar Néprajzi Társaság ez évben ünnepli – többek között jubileumi *Ethnographia*-emlékszámmal – Jankó János születésének 125. évfordulóját. A fiatalon elhunyt Jankó János meghatározó egyénisége volt a magyar néprajz tudományának, és mind gyakorlati, mind elméleti téren kiemelkedő, maradandó teljesítményt nyújtott, s ilyenformán példaként állítható a mindenkori fiatal generáció elé. Jankó János sokirányú tevékenységének körében több témában (embertan, népi építészet, halászat) végzett kutatást és feldolgozást a Balaton körzetében, Veszprém megyé-

ben. 1902-ben jelent meg A Balaton-melléki lakosság néprajza című kötete, mely maig forrásértékű műve a táj néprajzi leírásának. Munkásságáról a Néprajzi Lexikon az alábbiakat írja: »Korának egyik legsokoldalúbban képzett, nagy nemzetközi tapasztalattal és jó terepismerettel rendelkező magyar etnográfusa volt. Megalapozta a tudományos igényű mo.-i néprajzi muzeológiát.« A Jankó János-díjjal kitüntetett kutatók köréből Gráfik Imre, aki pályakezdésétől hosszú évekig a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa volt, s jelenleg a Vas megyei múzeumi szervezet igazgatója, sok szállal kötődik Balatonalmádihoz. Az ő kezdeményezése és szervezése nyomán gyűltek össze a díjazottak Almádiban. Gráfik Imre Balatonalmádiban született, elemi iskolai tanulmányait a Györgyi Dénes Általános Iskolában végezte. Gyermekkorá Almádihoz, a Balatonhoz, a Remete-patak völgyéhez köti. Elhunyt szülei a vörösberényi temetőben nyugszanak. Szakmai tevékenysége több vonatkozásban is kötődik a dunántúli régióhoz, a pannon tájhoz, mint például az MTA VEAB Magyarságkutató Munkabizottságának elnöke, valamint az MNT Ethnographia Pannonica Szakosztályának elnöke. Az utóbbi években többnyire már csak rövid nyarakat tölt Almádiban, a Remete közben található nyaralójában pihelve, kikapcsolódást keresve, néhány hetet, napot, hétvégét. A Jankó János-díjas kutatók találkozójának is nyaralója adott otthont a szép szeptember végi, kora őszi hétvégén. A díjazott kutatók mintegy harmada tudott személyesen megjelenni, ám így is elmondható, hogy személyükben a magyar néprajztudomány, antropológia érdemes képviselői gyűltek össze kötetlen baráti, szakmai beszélgetésre, konzultációra Almádiban. A házigazdán kívül jelen volt: *Barna Gábor*, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkára, *Bárth János*, a Bács-Kiskun megyei múzeumi szervezet igazgatója, *Fejős Zoltán*, a Közép-Európa Intézet tudományos munkatársa, *Knézy Judit*, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum osztályvezetője, *Kunt Ernő*, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékének vezető docense, *Liszka József*, a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság elnöke, *Lukács László*, az Ethnographia főszerkesztője, *Pozsony Ferenc*, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke, *Szarvas Zsuzsa*, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete tudományos munkatársa és *Vargyas Gábor*, az MTA Néprajzi Kutatóintézete tudományos munkatársa. Amennyiben a megjelentek, s az elfoglaltságuk miatt magukat kimentő kutatók tevékenységét áttekintjük, megállapítható, hogy a Jankó János-díjjal honorált kutatók munkásságukkal részben továbbörökítik a magyar néprajztudomány legnemesebb hagyományait, részben kezdeményezői az antropológiai tudományok elméleti és módszertani megújulásának. Az egybegyűlteket meglátogatták Balatonalmádi város önkormányzatának képviselői is. A kutatók érdeklődtek a helyi önkormányzat különböző elképzelései, szándékai iránt. Szóba kerültek a Balaton térségének regionális és helyi hagyományainak, valamint a belföldi és nemzetközi idegenforgalom igényeinek összekapcsolási lehetőségei is. Figyelmet keltett a Balaton Akadémia programtervezete. Ez utóbbival kapcsolatban felvetődött annak lehetősége, hogy a Jankó János-díjas kutatók bekapcsolódhatnának egy, a Balaton Akadémiához kötődő néprajzi–népművészeti, illetve kulturális antropológiai kurzus előkészítésébe, s ez mindenképpen új eleme lehet Balatonalmádi mind jobban és erőteljesebben kibontakozó kulturális életének. A helyi közösségi ház jóvoltából stílusosan balatoni halászlé volt az ebéd, melyhez Balaton-felvidéki borkóstoló kapcsolódott, s ilyenformán a szellemi javak mellett a test táplálása sem maradt el. A jó hangulatú, tartalmas beszélgetések arról győzték meg a jelenlévőket, hogy szükség és igény van a kötetlenebb együttlét módjaira és formáira is, ahol és amikor kiváló lehetőség kínálkozik a társadalom és a kultúra kérdéseit, összefüggéseit és néprajzi, antropológiai viszonyait elemző véleménycserékre. Ezt felismerve tette meg ajánlatát Gráfik Imre a következő évek találkozásaira, kiegészülve az újabb Jankó János-díjas fiatal kutatókkal. Felvetette továbbá a

díjazottak körében egy tudományos feldolgozást szolgáló, alkotói műhelymunkát biztosító vendégfogadás gondolatát is. Kívánjuk, hogy valósuljanak meg a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díjas kutatóinak szándékai, elképzelései.”

A határainkon túlról érkezett Jankó János-díjas kutatók jóvoltából a szomszédos országok magyar néprajzi társaságainak tájékoztatói is beszámoltak a találkozóról.

A Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója, a *Hirharang* 1993. 3. számának 31. lapján a Figyelő rovatban (a tudósítót nem felfedve, de föltehetően Liszka Józseftől származóan) a következőket olvashatjuk:

„Gráfik Imre kezdeményezésére 1993. szeptember 25.-én Balatonalmádiban került sor a Jankó János-díjas néprajzkutatók első találkozására (a díjat a Magyar Néprajzi Társaság 1970 óta adományozza olyan, harmincöt évnél fiatalabb néprajzkutatóknak, akik ígéretes pályakezdésükkel, már elért eredményeikkel méltóak a díj névadója emlékének továbbörökítésére). A találkozó, amelyen a díjazottak mintegy harmada tudott személyesen megjelenni, a fesztelen baráti beszélgetésre és szakmai problémák megvitatására egyaránt jó alkalom volt. Az Almádi Újságból, amelynek októberi száma részletesen tudósít az eseményről, megtudjuk, hogy »az egybegyűlteket meglátogatták Balatonalmádi város önkormányzatának képviselői is...«. (Megjegyzendő, hogy Jankó János kiterjedt kutatási tevékenységei több szálon is kötődtek a Balaton térségéhez, s 1902-ben jelent meg A Balaton-melléki lakosság néprajza című kötete.) A Magyarország határain kívül élő magyar díjazottakat Pozsony Ferenc, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke képviselte Erdélyből és Liszka József Szlovákiából.”

A Romániában, Kolozsvár székhellyel működő Kriza János Néprajzi Társaság *Értesítője* az 1994. 1. szám 49. oldalán ugyancsak rövid hírben tudósított (P. F., azaz Pozsony Ferenc jóvoltából) az eseményről:

„Jankó János születésének 125. évfordulója alkalmából Gráfik Imre minden Jankó János-díjast 1993. szeptember 25-én vendégül látott Balatonalmádiban lévő nyaralójában. A díjat 1970 óta minden évben adományozza a Magyar Néprajzi Társaság válaszmánya olyan fiatal kutatónak, aki ígéretes pályakezdésével és elért eredményeivel méltó a díj névadójának emlékét továbbörökíteni. A díjazott kutatók mintegy egyharmada összegyűlt Almádiban, ahol kötetlen baráti, elsősorban szakmai megbeszélésre, konzultációra került sor... Az egybegyűlteket találkoztak a város önkormányzatának képviselőivel. Szóba került a Balaton-térség belföldi és nemzetközi idegenforgalmának, valamint hagyományainak összekapcsolása, a Balaton Akadémia kurzusainak előkészítésébe való bekapcsolódás.”

A találkozónak otthont adó város periodikája a következő évben is beszámolt az összejövetelről:

„*Néprajzkutatók újabb találkozója Almádiban*

Ez év végén ismét találkoztak Balatonalmádiban a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díjas kutatói. A vendéglátó, csakúgy, mint a megelőző évben, Gráfik Imre volt, aki a hazai néprajzi/antropológiai tudományos közélet ezen informális összejövetelének megszervezésével is jelezni kívánja kötődését szülőhelyéhez, Balatonalmádihoz. Az időjárás valósággal kegyeibe fogata a tavalyinál valamivel szerényebb számban megjelenteket. A házigazda időközben visszatért főállásban a budapesti Néprajzi Múzeumba, ahol jelenleg főosztályvezető, de Vas megyével, Szombathellyel sem szakadt meg kapcsolata: tanít a tanárképző főiskolán. Ily módon azt is reméli, hogy Budapest és Szombathely között, mintegy félúton, többször is megfordul Almádiban. A Jankó János-díjas kutatók közül ez alkalommal az alábbiak jelentek meg: Fejős Zoltán, a Közép-Európa Intézet tudományos munkatársa, a Régió című folyóirat főszerkesztője; Knézy Judit, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum osztályvezetője; Kocsis Gyula, az Eötvös Loránd

Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékének adjunktusa; Mohay Tamás, az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének docense; Sárkány Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének osztályvezetője; Szarvas Zsuzsa, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékének adjunktusa és Vargyas Gábor, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos munkatársa. A kötetlen szakmai beszélgetés során, a hely adta inspiráció következtében is, tovább érlelődött a bel- és külföldi idegenforgalom, a turizmus néprajza, antropológiája tárgykörében szerveződő térségi kutatás és előadói ülés előkészítése. Eközben érkeztek meg Balatonalmádi önkormányzatának vezetői: dr. Kerányi László polgármester és Majbó László alpolgármester, akik, bekapcsolódva a beszélgetésbe, számtalan helyi vonatkozású ténnyel, konkrét adatokkal igazolták a témakör aktualitását. Nem hallgatták el a legfőbb vonzerő, a Balaton vízminőségének aggasztó romlását sem, továbbá a Balaton-parti települések idegenforgalmi szolgáltatásai által »termelt« jövedelmeknek a helyi önkormányzatokhoz való igen aránytalan visszazármaztatási rendszeréből fakadó problémákat. Megdöbbenő volt hallani, hogy a mintegy 9000 állandó lakosú Balatonalmádi a nyári szezonban 40 000 fő körüli nyaraló, turista igényeit kell kielégítse. Mindezen kérdések, összefüggések többoldalú elemzést kívánnak, s szerencsés lehet a néprajzkutatók, antropológusok és a helyi, térségi képviselők, vezetők különböző szempontú, de céljaiban összehangolt megközelítése. A találkozó résztvevői nem üres kézzel távoztak. Selmeczi Kovács Attila, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese jóvoltából mindnyájan gazdagabbak lehettek díjuk névadójának, Jankó János három művének (A millenniumi falu, Finnországi jegyzetek és Kalotaszeg magyar népe) új kiadásával. Az almádi találkozások emlékét pedig a polgármester úr által átadott, Balatonalmádiról szóló reprezentatív fotóalbum segítheti maradandóvá s kézzelfoghatóvá tenni.”

A Jankó János-díjas kutatók 1993-as első, Balatonalmádiban rendezett találkozóját máig tíz követte: 1994 – Balatonalmádi, 1995 – Torockó (1996 – a millenniumi rendezvények sokasága miatt Gráfik Imre úgy döntött, hogy ezt az évet kihagyják), 1997 – Balatonalmádi, 1998 – Balatonalmádi, 1999 – Dunakeszi, 2000 – Balatonalmádi, 2001 – Balatonalmádi, 2002 – Pomáz, 2003 – Balatonalmádi, 2004 – Túrkeve.

A felsorolásból kiderül, hogy már a második, Balatonalmádiban megrendezett találkozó után felvetődött, hogy egy-egy alkalommal – megbecsülve és tiszteletben tartva Gráfik Imre kezdeményezését – más Jankó János-díjas kutató is szívesen látná vendégül díjazott társait. Az összejövetelek ötletgazdája, Gráfik Imre maga is szimpatikusnak találta a felvetést, s mint látható, a továbbiakban újabb és újabb házigazdák és helyszínek kapcsolódtak a találkozások sorába (Torockó – Pozsony Ferenc, Dunakeszi – Hála József (házigazda: Száraz György, a helyi Lokálpatrióta Kör elnöke), Pomáz – Fülemile Ágnes és Balogh Balázs, Túrkeve – Őrsi Julianna). Minden új helyszín sajátos helyi vonzerővel, esetenként gazdag látnivalóval várta a résztvevőket. Így Torockón előadások és kisebb kirándulások, Dunakeszin lokálpatrióta gyűjtemény megtekintése és települési séta, Pomázon a családi ház otthonossága, Túrkeven múzeumlátogatás és kiállítás, mely utóbbit – nem véletlenül – Pócs Éva Jankó János-díjas néprajzkutató nyitott meg.

A Jankó János-díjas néprajzkutatók egy-egy összejövetele – alapvetően nem lépve túl a baráti találkozó jellegét – olykor tehát kiegészült járulékos programokkal. A Balatonalmádiban rendezett találkozók esetében ez a Balaton-mellék jeles kutatójának, a díj névadójának, Jankó Jánosnak munkásságát, emlékét volt hivatott felidézni, s példaként felmutatni a mai nemzedék számára.

1998-ban különleges meglepetéssel szolgált az almádi találkozó. Gráfik Imre meghívását elfogadva megjelent Balatonalmádiban a díj névadójának Budapesten élő le-

származottja, ifj. Jankó János, aki jóleső figyelmességgel és érdeklődéssel beszélgetett a jelenlévő díjazott néprajzkutatókkal.

A jeles előd, Jankó János örökségének megőrzése szellemében került sor 2001-ben a találkozózt megelőző napon egy könyvbemutatóra,⁷ amelynek programját a meghívó szerint idézzük fel:

„A Balatonalmádi Közösségi Ház tisztelettel meghívja Önt és családját Jankó János Úton a szibériai atyafiakhoz című könyvének bemutatójára, amelyet 2001. szeptember 21-én 17.00 órakor tartunk a Közösségi Házban (Baross G. u. 22.). A könyvet dr. Hála József mutatja be.

Ezt követően dr. Gráfik Imre előadására kerül sor Jankó Jánosról, a Balaton-vidék néprajzkutatójáról.”

A 2001. évi találkozón Jankó János egy másik könyve is bemutatásra került. A Néprajzi Múzeum 2000-ben adta ki ifj. Kodolányi János bevezetőjével és szöveggondozásában, Csepregi Márta jegyzeteivel az *Utazás Osztyájköldre 1898* című kötetet.⁸ A kiadványt a szerkesztő, Szemkeő Endre ismertette az érdeklődők előtt.

2003-ban ismét rangos könyvkiadói prezentáció előzte meg Balatonalmádiban a Jankó János-díjas néprajzkutatók szombati találkozóját. A meghívó részletesen tájékoztat az eseményről:

„Könyvbemutató Jankó János néprajztudós emlékére, aki a Balaton-melléki lakosság néprajzáról tudományos monográfia szintjén elsőként értekezett.

Ideje: 2003. szeptember 26. péntek 16:30 óra

Helye: Pannonia Kulturális Központ és Könyvtár olvasóterme (Balatonalmádi, Városháza tér 4.)

A könyvbemutatót megnyitja: Tari Tibor igazgató (Pannonia Kulturális Központ és Könyvtár)

A Néprajzi Múzeum (Budapest) kiadói tevékenysége

Előadó: Dr. Fejős Zoltán főigazgató

Jankó János: Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898. Series Historica Ethnographiae 12. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2002.

Könyvismertetést tartanak: Dr. Szemkeő Endre és Dr. Gráfik Imre szerkesztők

A helyszínen a Néprajzi Múzeum egyes kiadványai kedvezménytel megvásárolhatók!

Jankó János néprajztudós műve 1902-ben jelent meg. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy alakulóban van egy tudományos kutatói terv, mely vagy a könyvészetileg unikális kötet újrakiadásán, és/vagy Jankó műve nyomán egy új szellemiségű, illetve módszertanú Balaton-melléki néprajzi monográfia megvalósításán gondolkozik.)

A nyilvános könyvbemutató szerkesztői kutatásaik során rátaláltak Jankó János szinte elfeledett kéziratára, melyet az első magyarországi néprajzi kiállításához írt 1898-ban. Feldolgozták az anyagot, kommentárral és a korabeli sajtó reagálásával együtt, s a könyvet a budapesti Néprajzi Múzeum adta ki 2002-ben.

A nyilvános bemutató Balatonalmádihoz kapcsolható aktualitását a fentiekén túl természetesen az is erősíti, hogy a szövegben számtalan Zala, Somogy és Veszprém megyei vonatkozás van, például a halászat leírásában balatoni, tihanyi példák. A korabeli szóhasználat szerinti kiállítási kalauz természetesen nem kifejezetten Balaton központú, még csak nem is dunántúli, de jelentős tudomány- és kultúrtörténeti dokumentum, továbbá olvasható, izgalmas, tanulságos kötet, melyhez egy bevezető tanulmány is készült.

Jankó János emlékére a Magyar Néprajzi Társaság díjat alapított, melynek díjazottjai találkoznak szeptember 27-én Balatonalmádiban.”

A Néprajzi Múzeumhoz is kapcsolódó gazdag program nem véletlen, ugyanis Jankó János, a múzeum jogelődjének, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgató öre volt.⁹

A tíz évet meghaladó időszak már-már hagyományosnak tekinthető találkozóinak többségéről – Rövid hírek, tudósítások című rovatában – rendszeresen beszámol a Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója, a *Néprajzi Hírek* is.

Gráfik Imre kifejezett kérése és szándéka, hogy a Jankó János-díjasok találkozója maradjon az, aminek indult, azaz igazi kikapcsolódást jelentő, kötetlen beszélgetéseknek lehetőséget adó baráti összejövetelnek. Alapvetően ez így volt, de nem hallgatható el, hogy – időközben – a magyar néprajztudomány rangos intézményeiben és fórumainál fontos, meghatározó funkciót, illetve szerepet betöltő kutatók informális társalgásának kikerülhetetlen témái között fel-felbukkan a néprajz művelésének helyzete, a jelenkori néprajztudomány több vitatott kérdése.

Úgy tűnik, hogy a találkozások megszervezése még tarja eredeti lendületét. Az – érthető és indokolt – elfoglaltságok ellenére 10–15 Jankó János-díjas kutató, változó személyi összetételben, rendszeresen összejön és él a lehetőséggel, hogy hivatalos kötöttségek nélkül cserélje ki gondolatait szakmabeli társaival. Tíz év elteltével már arról is beszámolhatunk, hogy Balatonalmádihoz kisebb-nagyobb színes történetek („igaz történetek”) kapcsolódnak, mint például a legendás halászléfőzés, a kosárlabdapontdobóverseny, a Remete-patak völgyében fekvő „családilag védett ősgazos”, a nevezetes vaskeresztesi vörös(bor). Természetesen más helyszíneknek is megvoltak az emlékezésre méltó eseményei, mint például a torockóvárалjai túra; a dunakeszi–alági lóversenypálya megtekintése; a Pomázon tálalt „áttelepített mezőségi konyha” főtje, a széki káposzta; s a túrkevei hintózás. Úgy gondoljuk, így van ez rendjén, a megfáradt tudós, kutató elméknek is szükségük van könnyedebb, igazi kikapcsolódásra.

A találkozók életképességét igazolja, hogy a jelenleg 48 (magyarországi és külföldi) Jankó János-díjas néprajzkutató közül 35 fő az összejövetelek valamelyikén személyesen megjelent. Mindegyiken csak a kezdeményező Gráfik Imre volt jelen, de többen vannak, akik a találkozóknak több mint a felén részt vettek. A Jankó János-díjas néprajzkutatók, miközben minden alkalommal kollegiális szeretettel fogadják a legújabb díjazottat, kegyelettel emlékeznek meg az időközben elhunyt társaikról (Bárdosi János, Ecsedy Csaba, Kunt Ernő, Sztrinkó István).

A találkozók sajátos pikantériája, hogy a több, mint harminc éve (azaz egy generáció eltelte óta) adományozott, s eredendően „fiatal néprajzkutatók” számára megítélt díjjal honorált szakemberek többsége mára már természetesen korát, de szigorúan csak életeit tekintve nem fiatal, ám szellemi frissességét mindenki megőrizte.

A legutóbbi találkozón éppen az egyik legkorábbi díjazott, Pócs Éva jelezte, hogy 2005-ben – egy újabb helyszínnel gazdagodva – szívesen látná vendégül vértessaccai házában a Jankó János-díjas néprajzkutatók egyre népesebb társaságát.

GRÁFIK IMRE
HÁLA JÓZSEF

A Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díjas tagjai

Kríza Ildikó, Paládi-Kovács Attila (1970); †Bárdosi János, Pócs Éva (1971); Juhász Antal, Hoppál Mihály (1972); Kósa László (1973); Sárkány Mihály (1974); Zsigmond Gábor (1975); †Ecsedy Csaba (1976); Dám László, Knézy Judit (1977); Bárth János (1978); Gráfik Imre (1979); Novák László (1980); Barna Gábor (1981); †Kunt Ernő (1982); Lukács László (1983); Kocsis Gyula, Vargyas Gábor (1984); Viga Gyula (1985); Fejős Zoltán, Örsi Julianna (1986); Bereczki Ibolya, Niedermüller Péter (1987); Liszka József, †Sztrinkó István (1988); Balázs Géza, Bartha Elek, Pozsony Ferenc (1989); Szarvas Zsuzsa, Cseri Miklós, Kotics József (1990); Hála József (1991); Tomisa Ilona (1992); Mohay Tamás (1993); Fülemile Ágnes (1994); Borsos Balázs (1995); Kristóf Ildikó (1996); Keményfi Róbert, Rékai Miklós (1998); Kemecsi Lajos (1999); Balogh Balázs (2000); Landgraf Ildikó (2001); Nagy Zoltán, Papp Árpád (2002); Sári Zsolt (2003); Bali János (2004).

Jegyzetek

1. Paládi-Kovács A. 1993. 289. Vö. Jankó J. 1892.; 1902.
2. Paládi-Kovács A. 1993. 289–290. Vö. Jankó J. 1989.; Balassa M. I. 1972. Kiemelés a szerzőktől.
3. Paládi-Kovács A. 1993. 290. Megjegyezzük, hogy a főttkári beszámolóval (Földes L. 1972.) egyidejűleg már a Magyar Néprajzi Társaság 84. közgyűlésének publikált jegyzőkönyve (lásd *Ethnographia* LXXXIII. 598. old.) is Jankó János-díj megjelöléssel él. Továbbá kötelességünk megemlíteni, hogy mivel a díj alapítására, adományozásának körülményeire (mint a díjazható személyek száma, korhatár, pénzdíj, oklevél, közgyűlési előadói kötelezettség stb.) az írásos dokumentumok több vonatkozásban sem teljes körűek, több változatról, illetve „folklorizálódott” díjtörténetről is tudomásunk van.
4. Kósa L. 1989. 114.
5. *Ethnographia* 1993. 328.
6. Jankó J. 1902. Vö. Knézy J. 1993.
7. Jankó J. 2001.
8. Jankó J. 2000.
9. Lásd Balassa I. 1968a.; 1968b.; 1975.; ifj. Kodolányi J. 1968.; Semayer V. 1902.; illetve a bemutatott kötet (Jankó J. 2002.) kapcsán Gráfik I. 2002.

Irodalom

Balassa Iván

- 1968a Jankó János, az etnográfus. *Ethnographia* LXXIX. 317–330.
 1968b Jankó János és a Néprajzi Múzeum. *Néprajzi Értesítő* L. 17–33.
 1975 *Jankó János. A múlt magyar tudósai.* Budapest.

Balassa M. Iván

- 1972 A Néprajzi Falu az Ezredéves Kiállításon. *Ethnographia* LXXXIII. 553–572.

Ethnographia

1993 A Jankó János-díjasok találkozója. *Ethnographia* CIV. 328.

Földes László

1972 Főtitkári beszámoló. *Ethnographia* LXXXIII. 509–604.

Gráfik Imre

2002 A Néprajzi Múzeum első állandó kiállítása és tervezett vezetője. In Jankó János: *Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898*. Szerkesztette: Szemkeő Endre és Gráfik Imre. Budapest. 9–26.

Jankó János

1892 *Kalotaszeg magyar népe*. Néprajzi tanulmány. Budapest.

1902 *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Budapest.

1989 *A millenniumi falu (facsimile)*. Sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta: Szemkeő Endre. Budapest.

2000 *Utazás Osztyájköldre 1898*. Szerkesztette: Szemkeő Endre. Bevezetővel ellátta, szövegét gondozta: ifj. Kodolányi János. Az osztyák szójegyzékét készítette: Csepregi Márta. Budapest.

2001 *Úton a szibériai atyafiakhoz. Jankó János oroszországi levelei*. Közreadja: Hála József–ifj. Kodolányi János. Budapest.

2002 *Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898*. Szerkesztette: Szemkeő Endre és Gráfik Imre. Budapest.

Knézy Judit

1993 Jankó János kutatásai a Balaton-mellékén és a déli part táji-történeti csoportjai. *Ethnographia* CIV. 309–328.

ifj. Kodolányi János

1968 Jankó János a néprajztudós. *Néprajzi Értesítő* L. 6–15.

Kósa László

1989 *A Magyar Néprajzi Társaság története (1889–1989)*. Budapest.

Paládi-Kovács Attila

1993 Jankó Jánosról – száz év múltán. *Ethnographia* CIV. 289–308.

Semayer Vilibáld

1902 Jankó János Dr. életrajza. *Néprajzi Értesítő* III. 116–122.

Hollókő kulturális öröksége, jelene és a jövő feladatai

2004 júniusában megbízást kaptam a hollókői hagyományok, hagyományörzés helyzetének feltárására, bemutatására, a hagyományokban bekövetkezett változások jellemzőinek leírására, a turizmussal és a világörökség címmel járó hatások elemzésére. A megbízó Hollókőért Közalapítvány javaslatokat várt az esetleg eddig mellőzött „hagyományok” lehetséges felhasználására a település turisztikai programjaiban és ajánlásokat a hagyományörzéssel kapcsolatos további feladatokra. A tanulmány a világörökség-falu menedzsmenttervének összeállítását hivatott néprajzi oldalról megalapozni.

Hollókő kulturális örökségének néprajzi kutatása igen szerény mértékű. Önálló, komplex néprajzi monográfia a faluról máig nem született, ami annál inkább föltűnő, mivel egységes településformája, népi építészete és összességében reprezentatív paraszti kultúrája megbecsüléseként került föl az UNESCO világörökség-listájára 1987-ben.

Hagyományos népi kultúra, kulturális örökség

Az utóbbi évszázadok gazdasági–társadalmi–kulturális átalakulásai nyomán korunkra *gyökeres változás* következett be ember és környezet, ember és hagyomány, egyén és közösség viszonyában, amely a hollóközi épített örökséget létrehozó, fenntartó paraszti kultúra létre, jövőjére vonatkozó kérdéseket vet fel.

Hollóköz – sok tekintetben és sokáig – archaikus paraszti világa, föld- és néprajzi elhelyezkedése, e kérdések összefüggésében és turisztikai frekvenciája okán is, alkalmassá teheti, hogy mintegy a palócságot, sőt, modern világunkban, bizonyos értelemben az egész magyar népi kulturális örökséget reprezentálja. Ebben a kontextusban Hollóköz, mintegy „*kulturális génbank*” jelenik meg, hasonló jelentőséggel és konzekvenciákkal, tennivalókkal és finanszírozással, mint egyéb génbankok.

A település népi kultúrája számos összetevőjében tanulságokkal szolgál az *ökológiai viszonyok* tekintetében, amelyek a modern emberi civilizáció korában lényeges problémává váltak. A vallásosság, a hitvilág, a szokások, a lokális életmód, a földművelés és az állattartás, az erdőhasznosítás, a település és az építkezés mind idekapcsolhatók. Ezek mellett tanulmányunkban összefoglaljuk a helyi társadalom, a tradicionális család, a viselet, a zenei és tánc-hagyományok, a színhagyományozás, hagyományelvűség és a népköltészet kulturális területeit. Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a hagyományoknak, helyi mondáknak, a világörökség teljessége, másrészt megőrzése-fenntartása szempontjából különös jelentősége van. A világörökség ugyanis nyilvánvalóan nem csupán az építészeti együttes önmagában, hanem az azt létrehozó, használó-fenntartó közösség és kultúrája, a maga folklórájával. Ehhez pedig a hagyományos szocializáció – hagyományos tudatvilág, a hitvilágba ágyazódó történetek, hiedelemmondák, helyi, történeti mondák, összességében a folklór – átadása nélkülözhetetlen.

A hagyományos kultúra megváltozása és fölbomlása

A tradicionális műveltségi elemek átalakulása, leépülése az 1950-es évektől egyre fokozottabb mértékű, de az épített örökséggel fémjelzett, „klasszikusnak” tekintett időszak sem jellemezhető statikus valóságként. Az 1848. évi jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus hatása időbeli eltolódással és fokozatosan, de változást hozott Hollóköz tradicionális gazdasági–társadalmi életében. Az 1930-as évektől a szellércsaládok fiatalabb tagjai, akik korábban napszámos vagy részes mezőgazdasági munkát végeztek, egyre inkább a környékbeli bányákba és ipari üzemekbe jártak el dolgozni, s kétlakiságuk is egyre inkább az ipar felé tolódott el. Ezzel a falu néprajzi képe is jelentős változásnak indult. A kapitalizálódás és hatására a társadalmi rétegződés a viseletben tükröződött legszembetűnőbben. Ez elsősorban a ruha anyagában, a ruhakészlet nagyságában és egyes ruhafélék meglétében, illetve hiányában mutatkozott meg.

A viselet *elfordítása*, azaz a hagyományos öltözetekből való kivetkőzés az 1940-es években kezdődött azok között a szellérlégények, házasemberek között, akik a Zagyva völgyi bányákba, ipari üzemekbe jártak dolgozni, tehát az életmód megváltozása, a lokális életmód megszűnése következtében. Ma a faluban mintegy tíz asszony él, aki nem vetkőzött ki, és folytonosan viseletben jár. Életkoruk hetven és nyolcvanöt év közötti. Az ennél fiatalabb nők közül tízegynéhányan vannak, akik váltogatják a viseletet és a városias öltözetet, és ebben a turizmusnak van meghatározó szerepe. Ők hagyományörző együttes tagjaiként gyakran szerepelnek a faluba érkező csoportoknak, és ilyenkor mindig viseletben vannak. Ha vásárnap is föllépnek, akkor már a szentmise előtt viseletbe öltöznek, és úgy mennek a templomba. Viszont, ha nincs turisztikai prog-

ram, akkor városiasan vesznek részt a templomozásban. A viselethasználat változása, a korábban fiatalabb korra jellemző öltözetek idősebb korban való alkalmazása beleillik abba a polgárosodási folyamatba, amely jó fél évszázada megfigyelhető, és amely az életkori szakaszok folyamatos kitolódását jelzi. Természetesen a mai hetven év körüliek színes viseletben való megjelenése a szebb öltözetek bemutatását is jelentik a külvilág számára.

A 20. század közepéig Hollókön a családi gazdaságok többsége a családi munkaerő felhasználásával működtetett mezőgazdasági üzemen nyugodott, azaz a család nemcsak az elosztás és fogyasztás, hanem a termelés egysége is volt. A második világháború utáni hatalomváltással megváltoztak a paraszti gazdálkodás perspektívái és külső feltételei, aminek hatására elsősorban a munkaképes korú fiatalok egyre inkább elhagyták a mezőgazdaságot és más jellegű munkát kerestek. A helyi családi gazdaságok egyik lényeges változása éppen a családi keretekben végzett mezőgazdasági termelés visszaszorulása volt, ami maga után vonta az életmód változását is. Ekkoriban a hagyományos paraszti életformának a megszüntetése volt napirenden, a teljes fronton indított szocialista modernizáció jegyében. A politikai-társadalmi rendszerváltással, az 1950-es évektől egyre inkább csökkent a hagyományos népi kultúra szerepe és jelentősége a falu életében. A gazdálkodás addigi relatív szabadságának korlátozása (beszolgáltatások, a tulajdonviszonyok elbizonytalanodása, az értékrendet devalváló ideológiai környezet: materializmus, ateizmus), a művelődési ház funkcionálása, a falubeli férfiak egyre nagyobb mérvű távoli munkavállalása, a tsz 1959–60. évi megszervezése azok a főbb tényezők, amelyek megváltoztatták a falu addigi, jobbára még hagyományos szokásait, élet- és munkarendjét. Az életmód átalakulásával meggyorsult az egykori hiedelmek, szokások háttérbekerülése, és az élet minden vonatkozására kiterjedő vallásosság visszaszorulása. A tsz-ben már teljesen kimaradtak a gazdálkodás vallásosságra utaló mozzanatai. Ennek ellenére a vallásos beállítottság szívós továbbélése is megfigyelhető a faluban. A pártba belépők jó része továbbra is eljárt a templomba, és a középiskolai továbbtanulás terjedésével több család taníttatta gyermekeit Esztergomban, a Ferencesrendi gimnáziumban, vállalva az ebből fakadó többletterheket is. A tészesítés előtt többet énekeltek, elevebbek és gyakoribbak voltak a közösségi, éneklési szokások. A fiatalság hagyományos ismerkedési alkalmi, a legényesték a második világháborút követően lassanként megszűntek, a bálók pedig az új viszonyoknak megfelelően átalakultak. A tészesítéssel abbamaradt a kender termesztése, így megszűnt a fonó, s a vele kapcsolatos népszokások, játékok, a fiatalok hagyományos ismerkedési alkalmi is. A szocialista termelési viszonyok talaján létesült mezőgazdasági nagyüzem, megfosztva a helyi gazdákat termelőeszközeiktől, olyan hatást gyakorolt, amely átalakította életvitelüket, gondolkodásukat. A korábbi *föld-állat-ház* szerzésével szemben a fiatalabb nemzedéknél a *ház-kényelmi cikkek-és a járművek szerzése, továbbá a szórakozás* vált fő céllá. Mindezek folyamányaként az ötvenes évekig oly életerős, lélekszámban is gyarapodó falu az 1970-es évektől demográfiai apályba került, amely a század végére kritikussá vált.

A tradicionális családmódelhez képest az 1950–1970-es években a gazdasági, társadalmi, erkölcsi berendezkedésben modell- és ideálváltás következett be. Az új család nem az egyik szülői család gazdasági–temelési–életviteli–erkölcsi–etikai keretén belül létesül. Az ideálisnak elképzelt fiatal család szüleitől külön, függetlenül, saját kertes házban lakik. A rádió, tv, újságok, mozi és a városon vállalt munka során szerzett be nyomások egyenként és együttesen alakították ki a saját kertes „villában” lakó, „jól szituált” család képzetét. Ezekben az évtizedekben szemmel látható az a törekvés, hogy az újonnan kialakult gazdasági, társadalmi, politikai helyzet elsősorban tárgyias külső-

ségekben mutatkozzék meg. A hangsúly az újonnan létrejövő család anyagi-technikai ellátottságára helyeződött.

Megváltozott a helyzet a hagyományozásban is. A *havertől* tanulás, a kortársak közötti azonos tudásanyag elsődlegessége fölváltotta a korábbi apáról fiúra szálló hagyományozási módot.

A korábban ismertetett folyamatok következtében a fiatalabb nemzedék a régi Hollókő szűk, zsúfolt portáinak világából kilépve tudott csak újat alkotni, és a határban parcellázott szabad telkekhez jutva új településrészt hozott létre. De a korszellem az ófaluban is jelentkezett, és általános törekvések helyi megvalósulásaként például nagy ablakot vágtak az utcai falba, fapadlózatot készítettek a mázolt földes helyett, a tornácot, ha lehetett, beépítették, vagy L-alakú bővítést alkalmaztak, 3 sávos, színes, kőporos homlokzatokat készítettek, de ha az anyagi mód és a telek méretei megengedték, akár a régi épületet lebontva, helyén az elképzeléseik szerinti modern sáttortetős épületet emeltek.

Örökségmegtartó jövőkép, feladatok

Több, mint két évtizedes előkészítés után Hollókő üdülő- és lakóövezetté nyilvánításával az 1980-as évek elején a település arculatának olyan formálódását tették hivatalossá, amely a korábbi örökséglétesüléstől és fenntartástól gyökeresen eltér, és amelynek eredménye ma már szembeötlően látható. Az elindított műemlékes program adott társadalmi-politikai körülmények között szükségszerűen jelentkező legnagyobb hibája az volt, hogy az örökséget eredetileg létrehozó és fenntartó paraszti népességet inkább akadálynak tekintették, és nem az épített környezethez társuló, másik, nélkülözhetetlen alappillérek. Akkoriban még aligha vált világossá, hogy a funkcionális váltás üdülő és pihenő faluvá, illetve annak tájidegen megvalósítása a „rezervátum” célra kijelölt település építészeti hitelességét is csorbítja. A rezervátum kifejezés nyilván azt jelölte, hogy a kipusztulófélben lévő paraszti épített örökséget adott területen belül a maga természetes környezetében őrzik meg, és nem távoli skanzenben koncentrálnák. A gazdasági épületek elhagyásával, a tervezett üdülőövezet botanikai képével a szó eredeti értelmében azonban a rezervátum jelleg mindjárt sérülést szenvedett, mivel ezek a változtatások idegenek a paraszti épített örökségtől.

Mára a település demográfiai helyzete kritikussá vált. Az emberi élet rendje szerint tíz éven belül annak a nemzedéknek megmaradt tagjai is a temetőbe kerülnek, akiknek saját tapasztalataik vannak a világörökség rang alapját jelentő paraszti életmódról. E tény az egyik peremfeltételt jelenti a Hollókő jövőképe és a világörökség megőrzéséhez, fenntartásához szükséges tennivalók szempontjából.

A vendéglátóhelyek egymáshoz hasonló vagy azonos programmal várják a látogató csoportokat. A szokásos műsorok szereplői a Hollókői Hagyományörző Együttes tagjai. A „turizmus színpadán” szereplők még túlnyomórészt saját korábbi élményanyagukból táplálkozva tartják bemutatóikat, amelyek néprajzi szempontból, az adott szituációhoz igazítva korrektnek tekinthetők, a szereplők megfelelően és sikeresen oldják meg feladatukat. Az, hogy például nem leány és nem dolgozónapi öltözetben végzi a fonást, hogy eredetileg fiatalabb korosztályra illő viseletben szerepel, s hogy van, aki festett haján hordja a főkötőt, olyan részletek, amelyeket részint a kor és a szituáció magyaráz, másrészt nem olyan jelenségsor, amely veszélyeztetné a világörökség minőségét, és nem oka, nem is tünete a helyi társadalom egyensúlyvesztésének.

A hollókői turizmus vendéglátó intézményei ugyanakkor nem alakítottak ki olyan együttműködést, nem alkotnak olyan, egyébként mindenki számára célszerű szövetsé-

get, amelyben létrehozva a résztvevők érdekeltségi egyensúlyát, nem önmagukban, hanem önmagukat részegységként tekintve, a település egészére kiterjedően alakítanak ki közös munkamegosztást, egymásból építkező programsort, egymásra épülő koreográfiát. Az elszigetelt, olykor egymással rivalizáló külön-külön törekvések helyett célszerűbb volna a település egészében mint összetartozó rendszerben gondolkodva a vendéglátóhelyeken a hagyományos műveltség egészéből, az egészre tájolóan ízelítőt adni, kialakítva az együttműködés szervezeti-érdekvédelmi formáit és biztosítékait. Az is fontos, elerendő cél volna, hogy a turizmus e színterének tulajdonos résztvevői minél inkább helyiek vagy legalább helyivé asszimilálódók legyenek, és a programokat nyújtók ne idegen érdekek olcsó kiszolgálóiként nyújtsanak élményt az idegenforgalom számára. A látogatók hollóközi tartózkodása kezdetén például, kézenfekvően a Pajtakertben, a palóc *vendégség* templombúcsús szokásaiból lehetne ízelítőt adni. E programcsomag összeállításában lényeges hangsúlyt kapna az egymáshoz igazodás, egymást feltételezés, egymással való összefüggés. Az egyes vendéglátóhelyi programok úgy lennének megkomponálva, hogy mintegy folytatásos programsor, részekből összeálló egész keltsék a látogatókban azt az igényt, hogy a kínálat minden részegységében részt vegyenek. Természetesen nem lehet többször ebédelni, és megsokszorozottan fogyasztani, de a jelzett együttműködés révén kialakítható ebben is egy olyan funkcionális elrendezés, amely mind a fogyasztói, mind a kínálati oldalon megelégedésre szolgál, illetve ez a programstruktúra több napos ott tartózkodásra, szállásigénylésre ösztönözné a látogatókat, intézményeket. A szervezőmunkát pedig lehet úgy artikulálni, hogy az egyes vállalkozók ne akarjanak kimaradni, lemaradni.

Az ajándék- és emléktárgyvásárlási kínálatot az jellemzi, hogy alig jelenik meg helyi előállítású áru. Lényegében nem épült ki az e téren megvalósítható tevékenységek együttesének egymást és a helyi életet segítő szerves rendszere: a tárgyalkotás (lehetőleg helyi alapanyagokból), e folyamat mint idegenforgalmi látnivaló, kipróbálni való, és kész áru helyi értékesítése. Amennyire megfigyelhettük, nagyrészt nem hollóközi tulajdonosok nem helyi portékái kínálják magukat.

Az újonnan megnyílt „boszorkány bolt” (Kossuth u. 51.) Hollókő mai helyzete jellemzéséhez mintapeldának tekinthető. A település mint világörökségi helyszín, a saját önazonosságából, szellemi–lelki–kulturális mivoltából adódóan, világnézetileg meghatározott értékrendet, a kereszténységet képviseli. A helyi társadalom kifejezetten óvakodott a boszorkányok legapróbb befolyásától is. Az ország, sőt, Európa egyetlen népi jósdájaként hirdetett üzlet – önellentmondást jelentően – nagyrészt népi ismeretként nem létező tevékenységeket folytat. A hollóközi eredetmagyarázó hagyományok, mondák diabolizáló értelmezésével a „boszorkány üzlet” saját létalapját „megteremtve”, illetékességét a régmúltba visszavetíti, és azokat saját „eredetmagyarázó hagyománnyá” transzformálja. „Boszorkánymúzeum” létesítésének terve, megyei hatókörű „profí jósda” kiépítése vagy a „boszorkány szakralitás” terjesztése teljesen idegen, sőt, ellentétes Hollókő mibenlétével. A település szellemi, lelki létalapja elleni tudatos konfrontálást a boszorkány-cég képviselői maguk is kijelentik, amikor a falu kellős közepén álló római katolikus templomhoz képest pozicionálják magukat. Mégis, az a tény, hogy ennek az üzletnek a helyi hatóság zöld utat engedett, hogy a megnyitó ünnepségéhez – mint bármely más turistáknak szóló programban – a helyi hagyományörző csoport jelenlétével és műsorával járult hozzá (megjegyezzük: templomba járó tagjaival), eklatáns módon jelzi a világörökségi ranggal elismert identitás és kultúra agóniáját. Mintha „kulturális génbank” minőség és jelentőség helyett a helyi műveltség már csak az idegen érdekeltségű hollóközi kapitalizmus alávetettje, kicsi haszonért is bárhol, bármikor megformált külsősége lenne. Itt a természetnek, s így hagyományos szemlélettel az Isten áldásának

alávetett gazdálkodás és a megélhetési forrássá vált turizmus közötti éles ellentét, sőt, antagonizmus mutatkozik meg. Mert míg a hagyományos földművelés, állattartás esetében lényegében a Mindenség felé tájékozódó, kozmikus emberi mentalitás modellje tárul elénk évezredek történések és tapasztalatok eredőjeként, addig a nagyrészt idegenforgalmi cégek szervezésétől remélt turisztikai programok és fogyasztás megvalósulása már nem a Határtalan felé való igazodást, hanem a nagyon is behatárolt és távlatok nélküli tökéérdekek közeget, a turisták és munkaadók számára való megfelelni akarást jelenti. Ez már nem éltető forrása, hanem apasztója annak az örökségnek, amit az UNESCO elismert. A „boszorkány üzlet” befogadása e folyamat végső stádiumát jelzi, amely az akkulturáció folyamatát szembetűnően reprezentálja. Rávilágít arra, hogy a *pusztán turizmus célú hagyományörzés* éles ellentétben áll az eredeti, a közösség életének sikeréért *megélt hagyománnyal*. Ezért kell a pap, ezért kell a természet munkaadó jelentősége, hogy az értékrend és az élet eleveensége fennmaradjon.

Ma a hollókőiek Hollókőjéhez, tehát a néhány évtizeddel ezelőtti állapothoz képest szembeötlő a teljes porták hiánya. Nagyrészt hiányoznak a hadas településmódból és a népesség vitalitásából, termékenységből adódott, *rakásra*, zsúfoltan beépített porták, és hiányoznak az istállók, ólak, tehát a gazdasági épületek. Még a falumúzcumban vagy a tájházban sem találkozhatunk ezekkel, nemhogy „rezervátumi”, jószágtartó, eleven funkciójában.

Az épített örökség létalapjával kapcsolatban az 1981-es rendezési terv már megállapítja: „az egyik legfontosabb feladatunknak a gazdálkodási forma – mely egyben tájformáló erő is – védelmét, fenntartását tartjuk”. Ekkoriban azonban a szabad paraszti gazdálkodás rehabilitálására még aligha lehetett gondolni, de a rendszerváltozással sem történtek ez irányú hathatós gyakorlati lépések. Erre való ösztönzéseként is értelmezhetjük, hogy évekkal ezelőtt megállapítást nyert: „... a hollókői örökség alapja a kisparaszti gazdálkodás...”. A hagyományos gazdálkodási alapok újraélesztése azért is fontos, mert ma Hollókő nem képes munkát és perspektívát kínálni a helyi fiataloknak. Ennek az alapnak az erősítésére, revitalizálására azonban nem látszanak intézkedések, sőt, az ingatlanállomány tulajdonosi struktúrájának a kulturális örökség megtartását célzó szabályozása is máig hiányzik. Erre utal a Boszorkány Szövetség ingatlanvásárlása, és az üdülő-pihenő falu funkció további tényerése.

Egy közelmúltbeli adásvételt követően a korábbi öt parasztcsalád lakóhelye egy értelmiségi család pihenőhelyévé válik. A lényeg és a probléma e váltásban ragadható meg. Mert, ha egy parasztporta orvos és mérnök tulajdonába kerül, akkor ott nem várható a korábbi épületállomány, telekszerkezet változatlan fönntartása, hiszen az számukra egyáltalán nem funkcionális. A pihenő funkciót, esetleg szellemi alkotó munkát csak akadályozzák a zsúfoltan létesült gazdasági épületek, füstölő-ólak-fészer-istálló és udvari WC. Ezek elbontásra is kerültek, és a másik soron meghagyott istálló is új, lakófunkciót kap. Mindez Hollókő élőfalu funkciójának témáját veti föl. A magunk szempontjai szerint egy falu élő mivolta az adott község típusától függ. Hollókő a községeknek ma egy sajátos típusát képviseli. E típust nevezhetjük világörökség-falunak, amely az alábbi három fő összetevő szerint határozható meg.

1. Az egyetemes kulturális örökség értékes tényezője.
2. Kulturális vonzásközpont, idegenforgalmi látványosság.
3. Települési életter.

E tényezők életképes típus esetén egymással szoros összefüggésben állnak: a település csak úgy lehet kulturális örökség hordozója (1), ha megőrzi települési életter minőségét (3), különben skanzenné, múzeumná válik. De az ilyen típusú település funkcionális módon csak olyan élet számára nyújthat teret (3), amely nem rombolja, hanem

fenntartja a kulturális örökséget (1). A kulturális örökség fenntartásának (1) egyik célja, hogy mintákat, forrást és élményt nyújtson az adott örökségtípus iránt érdeklődőknek, legyenek azok akár turisták, akár a tudomány képviselői vagy a társadalmi élet irányítói (2). A turizmus (2) olyan kezelése, menedzselése szükséges, hogy az idegenforgalom szimbolikus és anyagi motivációt, jövedelmet nyújtson az örökség fenntartásához (1), valamint a települési közösség örökségfenntartó életviteléhez (3), de a vezetés minden közigazgatási-politikai szinten – alkalmas ösztönző rendszerrel – biztosítsa, hogy a faluközösség (3) ne váljon a turizmus (2) kiszolgáltatottjává. Ne a turizmus legyen a fő vagy egyedüli jövedelemforrás, mert az önmagában, a hagyományos paraszti gazdálkodás nélkül elapasztja a falusiak örökségfenntartó vitalitását.

A jövő megtervezéséhez tisztán kell látnunk, hogy a világörökség-falu esetében a hi-telesség az nem egyszerűen külső forma, nem szimpla látvány vagy holt, tárgyiasult produktum. Bármely produkció, folklórprogram, „népművészeti” alkotás az alkotó közeget tükrözi vissza. Ha az nem áll szoros rokonságban a falu építészeti örökségét létrehozó és fenntartó közösség életmódjával, ha nem a hitélet, lokalitás, falu- és család-közösség, gazdálkodási alap (földművelés, állattartás, kézművesség) hagyományos műveltséget meghatározó autentikus forrásaiból fakad, akkor csak elidegenedett erőlködés lehet, hogy a produkciók a paraszti kultúra hiteles formáiba rendeződjenek.

A kultúra vallásos összetevőjének és hagyomány-generáló erejének érvényesülése Hollókő örökségmegtartó jövőjének egyik kulcsa. A mai elvilágiasodott körülmények között kihívás és hivatás az egyház számára, hogy a parasztság által is megélt, történelmi kincsestárából merítve egy frekvenciát településen tevékenyen hozzájáruljon az élet hagyományos lelkiséget mozgósító megújításához, a családnélküliség, elvándorlás, elöregedés, elfogyás, szellemi-lelki elszárvosodás, gazdasági inaktivitás negatív trendjének megfordításához. E feladatvállalás nemcsak egy településről szól, jelentősége össznemzeti léptékű. Az egyházi szerepvállalásra egy olyan összetett *újraélesztési (revitalizációs), életmódrehabilitációs program* keretében van szükség, amelynek megvalósításához az államnak is kiemelt figyelmet, és jogszabályalkotással megfelelő anyagi és szervezeti támogatást szükséges biztosítani. Ezeket túl a tennivalókhoz a Hollókői Nemzeti (Magyar) Hagyomány Központ, iskola, hollókői életpályamodell, öko-gazdálkodás, biotechnológia, Hollókői Néprajzi Tanösvény, ingatlan elővásárlási jog, közintézmény-elhelyezés, telepítés, jogszabályalkotás azok a kulcsfogalmak, amelyek elvezethetnek a helyi paraszti gazdálkodáson alapuló életmód sikeres, örökségmegtartó és turizmusban kamatozó megvalósításához.

LIMBACHER GÁBOR

Ajánlások és tervezet Kiss Áron életműve feltárásához, születése közelgő 160. évfordulója alkalmából

Kiss Áron neve elsősorban a közösségek hagyományos, szóbeli hagyományait kutató, őrző, feltáró és korszerűen továbbörökítő folklórisztika neves tudósai jóvoltából maradt fenn a halálát követő évtizedekben. Pedagógiai, iskola- és igen színes közösségteremtő munkássága – furcsa módon – csak ezt követően, s többszöri nekirugaszkodással kezdett feltárulni az elmúlt három és fél évtized során. S ugyanennek a személyiségnek még hányféle alkotói oldala, olvasata van, volna, lehetne!? Egy és ugyanaz a személyiség, persze!

A pedagógus: már pataki diákként nála fiatalabbak óraadója, majd gazdag családok gyermekeinek házi nevelője; igazgató-tanár Nagykörös református képzőjében; nyári tanár- és tanítótovábbképzések szervezője, lebonyolítója; tanár: leendő és már gyakorló tanárok, tanítók nevelője a pedagógia és a magyar nyelv stúdiumaiban; végül igazgatója a Paedagogiumból kivált, s átalakított Budai Tanító Képzőnek.

A tankönyvszerző: egymaga és tudós tanártársakkal közösen 26 önálló mű szerzője, alkotó szerkesztője (divatos szóval); német, svájci és francia kollégák munkáinak magyarítója, s ha megfelelt, szellemük gyakorlati adaptálója.

Közel 200 neveléstörténeti-, -elméleti és gyakorlati vonatkozású cikk publikálója. Szépiró: mesék, verses történetek alkotója. Szerkesztő: a ma is legendás *Néptanítók Lapjának* szerkesztője, segédje, csaknem két évtizedig. Az Eötvös-i első és átfogó, szigorúan következetes, alulról felfelé építkező, gyermekérték-centrikus nevelési elveken alapuló intézményrendszer csendes, szorgalmas munkása. Nem legyeskedik miniszterek, államtitkárok körül, de formálja azokkal együtt a célszerű eszmét (ó, boldog idők!); kovásza az új és nagyszerű elgondolásoknak: a Pedagógiai Könyvtárnak, a Tanszermúzeumnak. Tagja az Országos Köznevelési Tanácsnak. Lelkes gründolója a Magyar Paedagogiai Társaságnak; nevét ott leljük a Magyarországi Néprajzi Társaság alapítói között. A Tanítók Országos Árvaháza alapjának gyarapítója, s élete utolsó másfél évtizedében a szétesett családok züllés veszélyébe került gyermekei megmentése érdekében létrehozta a nevelőintézeteket emelő nagypénteki református társaságot. Családi, s felekezeti tradíciók révén, apósa, Török Pál püspök szellemi intenciója nyomán többedmagával kitartó munkával létrehozta az önálló Budai Református Egyházat.

S még sok-sok más mellett 1883 forró nyarán, az Országos Képviselői Tanitógyűlésen elmondja híres, „Tegyük a játékot közügyggyé!...” kezdetű felszólalását.

Jó volna, ha a Kiss Áronok módszere, világ- és valóságlátása – korszerű módon, nyelvvezettel persze – átsugározhatna egy olyan szellemi szöveten, amely bár használatba nem igen került, meg mégsem fakult vagy penészedett. Igaz, szép ezt mondani, elgondolni, mint körbejárni és feltárni az értékeket, s a hasznos válogatás (uram bocsá’) önző céljával; magunknak okulásul, a még meg nem születetteknek összerakni, rendszerezni ismét.

Kiss Áronnak, a pedagógusnak 1995-ben emléktáblát avattunk, s megkezdődött baráti-szakmai emléküléseink sora. Atyjának, a szintén Áron néven ismert lelkésznek, a legendás tiszántúli református püspöknek és kisebbik fiának a szülőfalu, Porcsalma – többek között – nemes anyagból készített szobrokkal állított nagyszerű emléket. Szellemüket a gyülekezet és a szatmári település iskolája állandóan, nem csupán ünneplőbe bújva őrzi.

Jó néhányan vagyunk, akik úgy véljük, ismét ideje van a példá(k)ból való építkezésnek, de nem a magunk megörökítése végett. A játék, s a játszás szép, és sok értelmű tartományainak szorgalmas és következetes átadása fontos a kisiskolák mindennapjaiba, és fontos az ezt közvetítő, közvetíteni tudó és akaró pedagógusok értő képzése, ismeretük tárházának gazdagítása. Igen, ezekben az években is tegyük a játékot közügyggyé, ezzel persze nem lefokozva a valóság komollyá nagyított szakaszait. Úgy vélhetjük, mindez csak emelheti közérzésünk és lelki kondíciónk sokszor gyatra és kishitű állapotát. Most, főleg, egy újabb világképértelmezés és észrevétel küszöbén.

Lehet, ezt nálunk jobban látják a mai óvónők, tanító- és tanárjelöltek, a test és a lélek sajátos egységének leendő tanulmányozói és építői. Adjunk hát nekik is helyet, esélyt, lehetőséget, hogy általuk legyen közügyggyé Kiss Áron, s nagyszerű kortársai (Gönczy Pál, Gyertyánffy István, György Aladár vagy testvérbátyja, Kiss Kálmán) egymásba fonódó szellemisége. Kapjanak ösztön- és pályadíjat, önálló feladatot nem-

csak egy félévre, hanem hosszabb időre, itthon és a nagyvilágban egyaránt. Sárospatak, Debrecen, Nagykőrös és a Budai Képző, azaz az ELTE Tanítóképző Főiskolája összehangolva adhatna ki az oktatás módszertana finomításának szempontjából lényeges kutatási témákat a szaktárca támogatásával. Az Akadémia és/vagy területi-tematikus bizottságai kebelében folytathatóak és szélesebb körben népszerűsíthetők lehetnének azok a jeles magyar élettani kutatások, amelyek a játék és a játékos ember mibenlétét fürkészik kitartóan. Nagyon fontos volna ezek publikálása, hogy jobban megérthessük az átlagostól bármilyen irányban eltérő gyermeki és felnőtt játék-viselkedés alakulásának jellegzetességeit, törvényszerűségeit, és így tovább.

Szakmai „civilkedésünk” fórumai már adottak. Időt, alkalmat szeretnénk teremteni ahhoz is, hogy a hajlandóságot érzők és vállalók összegyűljenek, és ennek érdekében célszerűen vállalható programot fogalmazzanak meg. Olyat, amely a 160 és 190 évvel ezelőtt született két Kiss Aron emlékévé újabb, s a továbbhaladáshoz támasztéklul használható mérföldkőnek tekinti és tudja.

Ehhez kérjük barátaink tanácsait, ötleteit, s javaslatait!

KRISTON VÍZI JÓZSEF

Erdélyi Zsuzsanna és Kósa László az ünnepségen
(Fotó: Smid Bernadett)

Hetvenéves az ELTE Néprajzi Intézeténél

Mohay Tamás, Vajda László és Hofer Tamás az ünnepségen
(Fotó: Smid Bernadett)

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Program
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.